

KORUNK

LENIN ÉS A FORRADALMI REÁL-
POLITIKA • NEMZETI EGYENLŐ-
SÉG ÉS NEMZETKÖZISÉG • AZ
ÉRTELMISÉG LENINI FELFOGÁ-
SÁRÓL • AMI EGY TÖRTÉNELEM-
KÖNYVBŐL KIMARADT • LENIN
ÉS A SZOCIOLÓGIA • KÉT SZEL-
LEMI PORTRÉVÁZLAT • DOKU-
MENTUM-ORATÓRIUM LENIN-
RŐL • MI IS AZ A KÖZPONTÚ-
SÁG? • AZ EMBER A SZÁMÍTÓ-
GÉPEK KORSZAKÁBAN • PERI-
FÉRIA ÉS CENTRUM • VITAZÁRÓ

1970 | 3

E SZÁM MUNKATÁRSAI

Bukarest

**Apostol, Pavel
Hutira Ervin
Ivasiuc, Alexandru
Szilágyi Domokos**

Kolozsvár

**Bálint Tibor
Balogh Edgár
Balogh Sándor
Banner Zoltán
Bretter György
Dán István
Érös László
Farkas László
Gáll Ernő
Jordáky Lajos
Kallós Miklós
Kántor Erzsébet
Kántor Lajos
Koch Ferenc
Lánczos István
László Béla
Murádin Jenő
Rostás Zoltán
Saszet Géza
Szegő Katalin
Vizi Ildikó**

Marosvásárhely

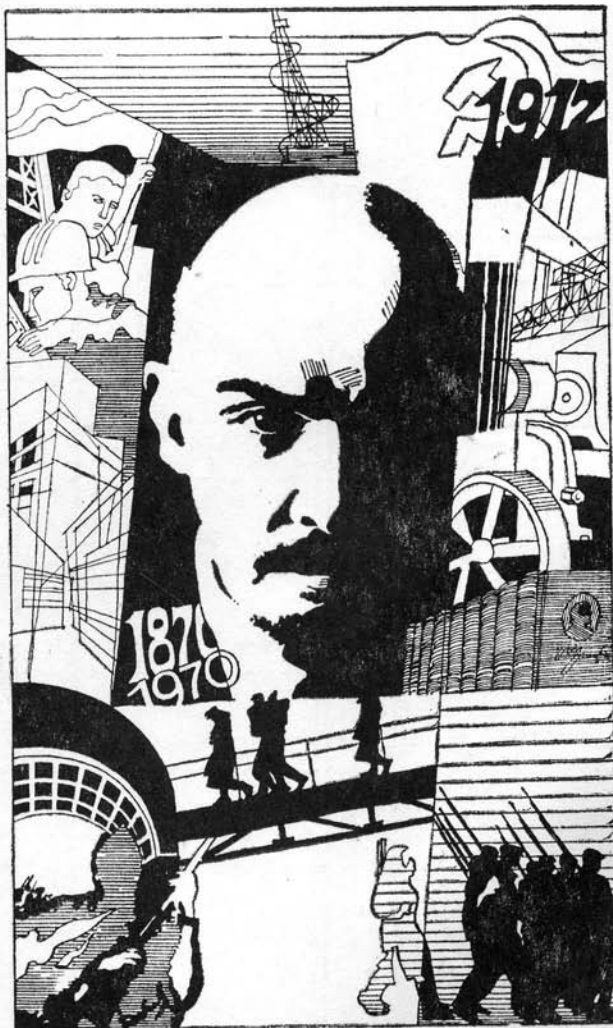
**Fuchs Simon
Orbán János
Török László
Weszely Tibor**

Nagyszalonta

Dánielisz Endre

Külföldi szerzők

**Aragon, Louis
Gyurkó László
Labica, Georges
Lukács György
Novikov, Feliks**

Cseh Gusztáv: Lenin-centenárium

KORUNK

havi szemle

LUKACS GYÖRGY	Forradalmi reálpolitika	307
ALEXANDRU IVASIUC	Lenin (Kántor Erzsébet fordítása)	319
HUTIRA ERVIN	A lenini elmélet — gazdaságpolitikánk vezérelve	322
KALLÓS MIKLÓS	Lenin és a szociológia	328
LUCREȚIU PATRĂȘCANU	Leninről (Farkas László fordítása)	334
GALL ERNŐ	Az értelmiség lenini felfogása	338
SZEGŐ KATALIN	Lenin portréjához	344
PAVEL APOSTOL	Lenin és a tudományos megismerés dialektikája	347
SASZET GÉZA	Beszélgetések a forradalomról (vers)	357
BALOGH EDGÁR	Nemzeti egyenlőség és nemzetköziség	359
GEORGES LABICA	Az imperializmus lenini elmélete	365
LOUIS ARAGON	Ami egy történelemkönyvből kimaradt...	372
GYURKÓ LÁSZLÓ	Fejezetek Leninről (Dokumentum-oratórium)	378
 HAZAI TÜKÖR		
	*	
	* *	Akadémia-köszöntő
BALOGH SÁNDOR		Mérnök a termelés hatékonyságáról
		389
		391
 JEGYZETEK		
	*	
	* *	Búcsú Nagy Alberttől
SZILÁGYI DOMOKOS		Nagy Albert halálára (vers)
MURÁDIN JENŐ		Egy grafikus metamorfózisa
BÁLINT TIBOR		Színvakok voltunk mindahányan
		397
		397
		398
		401
 NEMZETKÖZI ÉLET		
ERŐS LÁSZLÓ	A gyarmati rendszer felszámolásának folyamata	403
 ÉLŐ TÖRTÉNELEM		
JORDÁKY LAJOS	Lenin az erdélyi sajtóban a forradalom első évében	408
FUCHS SIMON	Lenin művei Erdélyben a két világháború között	412

DOKUMENTUMOK

DÁN ISTVÁN	Leninről (Lejegyezte László Béla)	419
IFJÚSÁG — NEVELÉS		
DÁNIELISZ ENDRE	Kísérlet a számonkérés korszerűsítésére	421
FÓRUM		
BRETTER GYÖRGY	Tézisek irodalomról, bölcseletről és ideológiáról	428
BALOGH EDGÁR	Mi is az a központúság?	429
WESZELY TIBOR	Vita a halmazelmélet elemi fokú tanításáról	431
ORBÁN JÁNOS		
TÜRÖK LÁSZLÓ		
	*	
	* * *	
	A szerkesztőség zárszava	435

TECHNIKA ÉS TÁRSADALOM

FELIKSZ NOVIKOV	A szovjet építészet útja	437
LÁNCZOS ISTVÁN	Az ember a számítógépek korszakában	442

SZEMLE

KÁNTOR LAJOS	Periféria és centrum (Kövek)	447
ROSTÁS ZOLTÁN	Lucrețiu Pătrășcanu műveinek újrakiadása	451
BANNER ZOLTÁN	Modern magyar művészet	456

LEVELEK

A SZERKESZTŐSÉGHEZ

VÍZI ILDIKÓ	Audio-vizuális eszközök a gyógypedagógiában	463
KOCH FERENC	Fizikai-technikai múzeum ügyében	464

KRÓNKA, TÉKA, TALLÓZÁS

*Műmellékleten Bálint Endre és Kondor Béla festményei
Barcsay Jenő festménye, Bortnyik Sándor, E. Cvik, Dési Huber István,
Andrej Goncsarov, Kassák Lajos, M. Makkai Piroska grafikái
Arkossy István, Balázs Imre, Feszt László, Kopacz Mária, Ion Nanu grafikái
Kozma István ötvösmunkája
Bortnyik György fotója*

KORUNK

ALAPÍTOTTA Dienes László (1926), **SZERKESZTETTE** Gaál Gábor (1929-1940)

Postacím: Cluj, Căsuța poștală 65, Republica Socialistă România

Szerkesztőség: Kolozsvár, Szabadság tér 4-5. Tel.: 1 14 68, 1 38 05

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG: Balogh Edgár (főszerkesztő-helyettes), Gáll Ernő (főszerkesztő), Gáll János, Kántor Lajos, László Béla (szerkesztőségi főtítkár), Lázár József, Szabó Sándor, Weiszmann Endre. Bukaresti szerkesztő: Aszódy János. Str. C. A. Rosetti 43/a.
Telefon: 167-465.

FORRADALMI REÁLPOLITIKA

Kozma István ötvösmunkája

A szerző, Gaál Gábor Korunkjának egykori munkatársa, rendelkezésünkre bocsátotta új Lenin-könyvének (Lenin. Tanulmány gondolatainak összefüggéséről) egy eredetileg 1924-ben megjelent fejezetét Bence György fordításában.

A proletariatus megragadja az államhatalmat, és felállítja a maga forradalmi diktatúráját — a szocializmus megvalósítása napi kérdéssé válik. Olyan problémát jelent ez, amelyre a proletariatus a lehető legkevesbé van fölkészülve ideológiailag. A szociáldemokrácia reálpolitikája ugyanis mindig csak mint napi kérdéseket kezelte az összes aktuális problémát, sohasem hozta összefüg-

gésbe őket az összfejlődés folyamatával, sohasem vonatkoztatta őket az osztályharc végső kérdéseire, a napi kérdések kapcsán tehát sohasem nyitott olyan távlatokat, amelyek túlmutattak volna a polgári társadalom látókörén. Ez a reálpolitika *újra* utópiává tette a szocializmust a munkások szemében.

A végcél elszakítása a mozgalomtól nemcsak a mozgalom mindennapi kérdéseinek helyes perspektívába állítását akadályozza meg, hanem egyben utópiává változtatja a végcél is. A visszaesés az utópizmusba igen különböző formákban nyilvánul meg. Mégis, mindenekelőtt abban, hogy az utópisták szemében a szocializmus nem létrejövési folyamatként, hanem egyszerű létezőként jelenik meg. Vagyis, ha egyáltalán felvetik a szocializmus problémáit, csak azt vizsgálják, hogy milyen gazdasági, kulturális stb. kérdések merülnek majd fel, és mi lesz ezek legkedvezőbb technikai stb. megoldása, amikor a szocializmus már gyakorlati megvalósulásának szakaszába lépett. De nem vetik fel azt a kérdést, hogy miként válhat egyáltalán társadalmilag lehetségessé, miként alakítható ki egy ilyen helyzet, sem azt, hogy mi lenne ennek a helyzetnek a konkrét társadalmi jellege, milyen osztályviszonyokkal, milyen termelési formákkal találná magát szembe a proletariatus, amikor hozzálatna a szocializmus megvalósításának feladatához. (Ahogy annak idején Fourier is pon-

tosan kiszámította a falanszterek berendezését, anélkül hogy meg tudta volna mutatni a konkrét módot, ahogy azokat létre lehet hozni.) Az opportunisták eklekticizmus, *a dialektika eltávolítása a szocialista gondolkodás módszeréből magát a szocializmust is kiiktatja tehát az osztályharc történelmi folyamatából.* Akiket megfertőzött ennek a gondolkodásmódnak a mérge, azok szükségképpen hamis perspektívában látják a szocializmus megvalósításának feltételeit és a megvalósítás folyamatában fölmerülő problémákat. Az alapbeállítottság eltorzulásának olyan messze ható következményei vannak, amelyek nemcsak az opportunisták gondolkodására terjednek ki, akiknek a szocializmus úgyszólván mindig csak távoli végcél volt, hanem egyes becsületes forradalmárokat is fonák elképzelésekre készítetnek. Ezek a becsületes forradalmárok — a II. Internacionálé baloldalának nagy része — magát a forradalmi folyamatot, a hatalomért vívott harc folyamatát valóban a mindennapok gyakorlati kérdéseivel való összefüggésében látták, de arra már képtelenek voltak, hogy beilleszték ebbe az összefüggésbe a proletariátusnak a hatalomátvétel után kialakuló helyzetét és az ebből adódó konkrét problémákat is. Ezen a ponton ők is utópisták voltak.

A nagyszerű realizmus tehát, amellyel Lenin a diktatúra idején a szocializmus valamennyi problémáját kezelte — s amelynek még polgári és kispolgári ellenfeleiben is tiszteletet kellett ébresztenie —, nem más, mint a marxizmusnak, a történelmi-dialektikus szemléletmódnak a *következetes alkalmazása a szocializmus időközben aktuálissá vált problémáira.* Lenin írásaiban és beszédeiben — ahogy különben Marx műveiben is — kevés szó esik a *szocializmusról mint állapotról.* Annál több viszont azokról a *lépésekről,* amelyek a szocializmus megvalósításához vezetnek. A szocializmust mint állapotot ugyanis lehetetlen a maga konkrét részleteiben elképzelni. Igen fontos dolog a szocializmus alapstruktúrájának helyes elméleti megismerése, de fontossága mindenekelőtt abban áll, hogy ez ad mércét a szocializmus irányában tett lépések megítéléséhez. A szocializmus konkrét megismerése — éppúgy, mint maga a szocializmus — a harc terméke, amelyet érte vívunk; a megismerés is csak a szocializmusért vívott harcban és csak a harc által jön létre. Minden kísérlet, amely nem ezen az úton, nem az osztályharc mindennapi problémáival való dialektikus kölcsönhatásán keresztül akarja megismerni a szocializmust, elkerülhetetlenül metafizikába, utópiába, pusztán gyakorlatiatlan szemlélődésbe fullad.

Lenin realizmusa, Lenin „reálpolitikája“ *minden utópizmus végleges felszámolását jelenti,* konkrétan és tartalmilag megvalósítja a marxi programot; olyan elmélet, amely gyakorlattá vált, a gyakorlat elmélete. Lenin ugyanazt tette a szocializmus problémájával, amit az államével: kiragadta korábbi metafizikai elszigeteltségéből, kiragadta a polgári ideológia hatásai közül, és *beillesztette az osztályharc problémáinak összefüggésrendszerébe.* A konkrét történelmi életfolyamatban ellenőrizte a zseniális utalásokat, amelyeket Marx *A gothai program kritikájában* és másutt tett, a történelmi valóság alapján konkrétabbakká és tartalmasabbakká tette őket, mint ahogy ez akkoriban akár Marx lángeszének is sikerülhetett.

A szocializmus problémái eszerint a gazdasági struktúra és az osztályviszonyok problémái abban a pillanatban, amelyben a proletariátus magához ragadja az államhatalmat. A szocializmus problémái közvetlenül

abban a helyzetben merülnek fel, amelyben a proletariátus berendezi diktatúráját. Csak ezen az alapon érthetőek meg, csak ezen az alapon juthatunk el a megoldásukhoz; mégis valami *elvileg új* van bennük ehhez és valamennyi korábbi helyzethez képest. Bár minden elemük a múltból nő ki, de abból, hogy a proletariátus uralmának megtartásával és megszilárdításával kapcsolódnak össze, olyan új mozzanatok származnak, amelyek nem *lehettek* meg sem Marxnál, sem a többi korábban keletkezett elméletben, amelyeket csak ebből az összefüggésből lehet megérteni, és csak ennek alapján lehet megoldani.

Ha megvizsgáljuk alapját és belső összefüggéseit, Lenin „réalpolitikája” a *materialista dialektika eddig elért csúcspontjának* bizonyul. Az egyik oldalon szigorúan marxista, józan és a legkonkrétabb részletekbe menő elemzés az adott helyzetről, a gazdasági struktúráról és az osztályviszonyokról. A másikon pedig olyan rendkívüli tisztánlátás a helyzetből adódó valamennyi új tendenciával szemben, amelyet nem homályosít el semmiféle elméleti elfogultság vagy utópisztikus kívánság. Ennek a látásmódnak egyszerű követelménynek korántsem könnyű eleget tenni, de muszáj, mert valóban a materialista dialektika lényegéből fakad, hiszen az nem más, mint a történelem elmélete. A kapitalizmus gondolkodási szokásai az embereket és főként a tudományosan tájékozódó embereket hajlamossá teszik arra, hogy az újat mindig teljesen a régiből, a maít maradéktalanul a tegnapiából magyarázzák. (A forradalmárok utópizmusa olyan, mintha saját hajukba kapaszkodva akarnák kihúzni magukat a vízből; egyetlen ugrással akarnak valami teljesen új világba szökkenni, ahelyett hogy a dialektika segítségével értenék meg az új kialakulását a régiből.) „Ézért zavar meg sokakat, nagyon sokakat az államkapitalizmus — írja Lenin. — S hogy ne zavarodjunk össze, mindig arra az alapvető tényre kell gondolnunk, hogy semmiféle elmélet, semmiféle irodalom nem elemezte az államkapitalizmus jelenlegi formáját, azon egyszerű oknál fogva, hogy mindazok a fogalmak, amelyeket ezzel a szóval kapcsolunk össze, a polgári hatalomra vonatkoznak a tőkés társadalomban. Nekünk viszont olyan államunk van, amely már letért a kapitalizmus vágányáról, de még nem tért rá az új vágányra.”

De milyen is volt a szocializmus megvalósításának az a konkrét, valóságos környezete, amellyel a hatalomra jutott orosz proletariátus szembekerült? Először is, egy — viszonylag — fejlett, de a világháború következtében összeomlófélben levő monopolkapitalizmust talált, mégpedig egy olyan elmaradott paraszti országban, amelynek parasztsága csak a proletárforradalom segítségével szabadulhatott meg a feudális maradványok béklyóitól. Másodsor, külső környezetében ellenséges szándékú kapitalista országok voltak, amelyek el voltak szánva, hogy minden rendelkezésükre álló eszközzel az új munkás- és parasztállamra vessék magukat, s amelyek elég erősek is lettek volna hozzá, hogy gazdaságilag vagy katonailag elnyomják, ha az imperialista kapitalizmus ellentétéinek éleződése miatt nem hasonlottak volna meg egymással, úgyhogy a proletariátus mindig ki tudta használni rivalizálásukat. (Ezzel természetesen csak a két fő komplexumot jelöltük meg, s e néhány oldalon még ezt a kettőt sem lehet kimerítően tárgyalni.)

A szocializmusnak mint a kapitalizmust felváltó magasabb gazdasági formának az anyagi alapja csak az ipar átszervezése és továbbfejlesztése

lehet, az ipar átalakítása a munkásosztály szükségletei, egy mind értelmesebbé váló élet elvei szerint (város és falu, szellemi és fizikai munka ellentétének megszűnése stb.). Ennélfogva az anyagi alapok fejlettsége szabja meg a szocializmus konkrét megvalósításának lehetőségeit és útjait. Lenin már 1917-ben — az államhatalom megragadása előtt — rámutatott erre az összefüggésre, és meghatározta a proletariátus ebből származó feladatait. „A történelem dialektikája pontosan az, hogy a háború, amikor roppantul meggyorsította a monopolkapitalizmus állammonopolistává alakulását, éppen ezzel a szocializmushoz vitte sokkal közelebb az emberiséget. Az imperialista háború a szocialista forradalom előestéje. S nemcsak azért, mert a háború szörnyűségei proletárfelkelést szülnek — semmiféle felkelés sem teremtheti meg a szocializmust, ha az gazdaságilag még nem érett —, hanem azért, mert az állammonopolista kapitalizmus tökéletes *anyagi* előkészítése a szocializmusnak, a szocializmus bejárata, mert az állammonopolista kapitalizmus lépcsőfoka után közvetlenül a szocializmus következik a történelem létráján, *nincs közbenső fok.*“ Következésképpen „a szocializmus nem más, mint olyan államkapitalista monopólium, amely az egész nép *hasznára van beállítva*, s ennyiben nem is kapitalista monopólium többé“. 1918 elején pedig így ír: „... az államkapitalizmus a dolgok jelenlegi állása mellett előrevivő lépést jelentene szovjetköztársaságunkban. Nagy siker volna, ha pl. egy fél év múlva szilárdan megvetné nálunk a lábát az államkapitalizmus, s ez jelentené a legbiztosabb garanciát arra nézve, hogy egy év múlva véglegesen kialakul és legyőzhetetlenné válik nálunk a szocializmus.“

Azért kellett ilyen részletesen idézni ezeket a helyeket, mert széles körben elterjedt az a polgári és szociáldemokrata legenda, hogy Lenin a kommunizmus „azonnali“ bevezetésének „doktrinér-marxista kísérlete“ után „reálpolitikai okosságból“ kompromisszumot kötött, és eltért politikájának eredeti vonalától. A történelmi igazság ennek pontosan az ellenkezője. Éppen az ún. *hadikommunizmus*, amelyet Lenin „a polgárháború és a rombolás által szükségessé tett átmeneti rendszabály“-nak nevezett, s amelyről azt mondta, hogy „nem a proletariátus gazdasági feladatainak megfelelő politika volt, és nem is lehetett az“, éppen a hadikommunizmus jelentett eltérést a vonaltól, amelyen — Lenin elméleti előrelátásai szerint — a szocializmushoz vezető fejlődés lejátszódik. A belső és a külső polgárháború természetesen szükségessé tette, tehát elkerülhetetlen volt, de mégiscsak átmeneti rendszabály. És Lenin szerint végzetes következményekkel járt volna a forradalmi proletariátusra nézve, ha nem sikerül felismerni ezt a jellegét, vagy ha egyenesen az az értékelés alakul ki — mint sok becsületes, de Lenin elméleti éleslátásához föl nem érő forradalmár fejében —, hogy a hadikommunizmus valóságos előrelépés a szocializmus felé.

Nem az a fontos tehát, hogy milyen mértékben szocialista jellegűek a gazdasági élet külső formái, hanem kizárólag az, hogy milyen mértékben sikerül a proletariátusnak *valóban uralma* alá vetnie a gazdasági apparátust, amely a hatalomátvétellel a kezébe került, s amely egyben társadalmi létének alapja is; az a fontos, hogy a proletariátusnak *ténylegesen* sikerüljön a nagyipart a maga osztálycéljainak szolgálatába állítania. Bármilyen eltérőek is a körülmények, amelyek között az osztálycélokat meg kell valósítani, és ennek megfelelően bármennyire különböz-

nek is a megvalósítás eszközei, az általános alapelv mindig érvényben marad: a helyes irányban vezetett ingadozó középrétegek (különösen a parasztság) segítségével tovább kell vinni az osztályharcot a döntő, a burzsoázia elleni fronton. Sohasem szabad elfelejteni, hogy első diadala ellenére még mindig a proletariátus a gyengébb osztály, és még sokáig — a forradalom világméretű győzelméig — az is marad. Harcát tehát két gazdasági elvnek kell irányítania: egyrészt minél gyorsabban és minél teljesebb mértékben meg kell akadályoznia, hogy a háború és a polgárháború tönkretegyje a nagyipart, mert e nélkül az alap nélkül nem maradhat fenn mint osztály. Másrészt úgy kell szabályoznia a termelés és az elosztás minden folyamatát, hogy a parasztság az adott lehetőségek szerint ki tudja elégíteni anyagi szükségleteit, s így meg is maradjon a szövetségben, amelyet az agrárkérdés forradalmi megoldása óta tart fenn a proletariátussal. A célok megvalósításának eszközei változnak a körülményeknek megfelelően. De biztos, hogy ezeknek a céloknak a fokozatos érvényesítése az egyetlen mód a proletariátus uralmának fenntartására, ez pedig a szocializmus első alapfeltétele.

A burzsoázia és a proletariátus osztályharca a belső gazdasági fronton is lankadatlan hevességgel folyik tovább. A kisüzem, amelyet ebben a stádiumban tiszta utópizmus volna „szocializálni“, megszüntetni, „szakadatlanul, napról napra és óráról órára, elemi erővel és tömegmértékben termeli újra a kapitalizmust és a burzsoáziát“. A kérdés az, hogy melyik fog győzni ebben a párharcban: az újra kialakuló, új felhalmozásba kezdő burzsoázia, vagy a proletariátus által uralt állami nagyüzem. A proletariátusnak meg kell kockáztatnia ezt a párharcot, ha nem akarja azt kockáztatni, hogy a kisüzemek, a kereskedelem stb. megbéklyózásával (aminek valóságos keresztülvitele amúgy is illuzórikus) tartósan meglazítja a parasztsággal kötött szövetséget. Ehhez jön még, hogy a burzsoázia a külföldi tőke, a koncessziók formájában is bekapcsolódik a párharcba. De ezzel az utóbbi tényezővel kapcsolatban az a paradox helyzet alakul ki, hogy a külföldi tőkét — akármi legyen is a szándéka — objektíve és gazdaságilag a proletariátus szövetségesevé lehet tenni, amennyiben sikerül a nagyipar gazdasági hatalmát erősíteni vele. Kialakul „a szövetség a kisüzem ellen“. Eközben persze állandóan harcolni kell a koncessziós tőke természetes tendenciája ellen, amely arra irányul, hogy a proletárállamot fokozatosan kapitalista gyarmattá változtassa. (Feltételekhez kötött koncessziók, külkereskedelmi monopólium stb.)

Nem lehet e szűkre szabott terjedelmű fejtegetések feladata, hogy felvázoljuk Lenin gazdaságpolitikáját. Csak azért utaltunk a fentiekre, hogy egy példával tegyük némileg szemléletessé Lenin politikájának *elvét, elméleti alapját*. Ez az elv pedig a következő: a proletariátus uralmát mindenáron fenn kell tartani a nyílt és titkos ellenségek, az ingadozó szövetségesek világában is. Már a hatalomátvétel előtt is az volt politikájának vezérgondolata, hogy meg kell találni azokat a mozzanatokat a hanyatló kapitalizmus egymást keresztező társadalmi tendenciáinak összevisszaságában, amelyeket kihasználva a társadalom vezető, uralkodó osztályává lehet tenni a proletariátust. Lenin egész életében megingathatatlanul ragaszkodott ehhez az elvhez, sohasem tett engedményeket. De ugyanilyen kérlelhetetlenül ragaszkodott az *elv dialektikus felfogásához* is: „... a marxista dialektika szerint a természetben és a történelemben

minden határ feltételektől függ és mozgékony, *nincs egyetlen* olyan jelenség sem, amely bizonyos feltételek között ne fordulna ellenkezőjére.“ A dialektika azt követeli, „hogy a kérdéses társadalmi jelenséget minden oldalról meg kell vizsgálni a maga fejlődésében, és a külsődleges és látzólagos mozzanatokot vissza kell vezetni az alapvető mozgató erőkre, a termelőerők és az osztályharc kibontakozására“. Lenin azért nagy dialektikus, mert a dialektika alapelveit, a termelőerők és az osztályharc kibontakozását mindig legbelső lényegük szerint, konkrétan, absztrakt elfogultság nélkül fogta fel, és nem vezett el a felszíni jelenségek fetisiztikus zűrzavarában. Nagy dialektikus volt, mert az összes jelenséget, amellyel dolga volt, mindig a végső alapjára vezette vissza: *a konkrét (vagyis osztályszerűen meghatározott) emberek valóságos osztályérdekeken alapuló konkrét tevékenységére*. Ennek az elvnek az alapján kell áttekintnünk tevékenységét, hogy megértsük Lenin igazi jelentőségét — azt, hogy a marxí dialektika következetes továbbépítője volt; csak így tudjuk szétfoszlatni az „okos realpolitikusról“, a „kompromisszumok mesteréről“ szőtt legendákat.

A kompromisszum fogalmának meghatározásánál eleve el kell utasítanunk minden olyan értelmezést, mintha a kompromisszum valamiféle fortély, ügyeskedés, rafinált becsapás volna. „A leghatározottabban el kell utasítanunk azokat — írja Lenin —, akik politikán olyan kised fogásokat értenek, amelyek már-már a csalás határát súrolják. *Osztályokat nem lehet becsapni*.“ Lenin számára tehát azt jelenti a kompromisszum, hogy meghatározott körülmények között, bizonyos időszakban és meghatározott kérdésekben egyes *osztályok* (esetleg népek, nemzetek — pl. az elnyomott népek és nemzetek) létérdekei párhuzamosak a proletariátus érdekeivel, és ebből eredő *valóságos fejlődési tendenciáikat* ki lehet aknázni a proletariátus céljainak megfelelően és *mindkét fél javára*.

A kompromisszum lehet a munkásosztály fő ellenségével, a burzsoáziával vívott osztályharc formája is. (Gondoljunk Szovjetország és az imperialista államok viszonyára.) Az opportunisták teoretikusok bele is kapaszkodnak a kompromisszumnak ebbe a sajátos formájába, részben azért, hogy Lenint megint „nem-dogmatikus realpolitikusként“ dicsérhessék vagy kicsinyíthessék, részben pedig azért, hogy ezzel palástolják a maguk elvtelen kompromisszumait. Az érvelés első részének tarthatatlanságára nem kell több szót vesztegetnünk, a másik rész megítéléséhez pedig — mint a dialektika kérdéseinél általában — a totalitást kell figyelembe vennünk, a kérdéses kompromisszum konkrét körülményének totalitását. Ha így teszünk, rögtön kiderül, hogy Lenin kompromisszumai *éppen az ellenkező feltevésekből indulnak ki*, mint az opportunistákéi. A szociáldemokraták taktikája azon alapul — akár bevallják ezt, akár nem —, hogy távol vagyunk még a voltaképpeni forradalomtól: még nincsenek meg a társadalmi forradalom objektív előfeltételei, a proletariátus még nem elég érett ideológiailag a forradalomra, a párt és a szakszervezetek még túl gyengék stb. — ezért nincs más hátra, kompromisszumokat kell kötni a burzsoáziával. Minél inkább meglesznek a társadalmi forradalom szubjektív és objektív előfeltételei, annál „tisztábban“ tudja majd megvalósítani osztálycéljait a proletariátus. A kompromisszumnak ez a felfogása tehát nagyfokú radikalizmust takar, azt jelenti, hogy a gyakorlatot radikálisan „megtisztítják“ a „végcél“ szempontjaitól.

(Magától értetődik, hogy ebben az összefüggésben csak azokat a szociáldemokrata elméleteket vehettük egyáltalán figyelembe, amelyek valamilyen módon még mindig úgy vélik, hogy ragaszkodniuk kell az osztályharc gondolatához. A többi elméletben ugyanis a kompromisszum már nem is kompromisszum többé, hanem a különböző foglalkozási csoportok természetesen együttműködése az összesség javára.)

Lenin számára ezzel szemben a kompromisszumok elkerülhetetlensége éppen a forradalom aktualitásának logikus következménye. Ha az egész korszak alapjellegét a forradalom aktualitása adja meg, ha ez a forradalom — minden egyes országban és világméretekben is — bármely pillanatban kitörhet, anélkül, hogy a pillanatot pontosan előre lehetne látni, ha továbbá az egész korszak forradalmi jellege a polgári társadalom egyre fokozódó bomlásában nyilvánul meg, aminek az a következménye, hogy a legkülönbözőbb tendenciák keresztezik és szorítják ki egymást szakadatlanul, akkor mindebből az következik, hogy a proletariátusnak nincs módja forradalmát maga választotta, „kedvező“ feltételek között elkezdni és végbeinni, hogy ennek megfelelően minden körülmények között ki kell használnia valamennyi tendenciát, amely — ha mégoly átmenetileg is — segítheti a forradalmat, vagy legalább gyengítheti annak ellenségeit. Korábban már idéztük Lenin néhány kijelentését, amelyekből világosan kitetszik, hogy milyen kevés illúziója volt — már a hatalomátvétel előtt is — a szocializmus megvalósításának ütemét illetően. De a következő mondatok, amelyeket egyik legutolsó, már a „kompromisszumok“ periódusa után írt cikkéből vettünk, éppily világosan megmutatják azt is, hogy ez az előrelátás Leninnél sohasem jelentette a forradalmi cselekvés elhalasztását. „Napóleon azt mondta: »On s'engage et puis on voit.« Szabad fordításban ez azt jelenti, hogy először is fel kell venni a komoly harcot, s akkor már láthatóak lesznek a továbbiak is. Így vettük fel mi is először 1917 októberében a harcot, s azután már láthatókká váltak bizonyos olyan részletjelenségek (a világtörténelemben kétségkívül részletjelenségek ezek), mint a breszti béke, az »új gazdasági politika« stb.“

A kompromisszumok lenini elmélete és taktikája tehát csak tárgyi-logikai következménye a marxista, dialektikus történelmi megismerés azon tételének, hogy az emberek maguk csinálják ugyan történelmüket, de ezt nem tehetik maguk választotta körülmények között. Annak a felismerésnek a következménye, hogy a történelem mindig újat hoz létre, hogy a történelmi pillanatok, a tendenciák pillanatnyi kereszteződésének pontjai ezért sohasem térnek vissza ugyanazon a módon, hogy a tendenciák, amelyeket ma még fel lehet használni a forradalom érdekében, holnap életveszélyessé válnak, és fordítva. Így pl. Lenin 1917. szeptember 1-én közös programot, kompromisszumot ajánlott fel a mensevikeknek és az eszereknek a régi bolsevik jelszó alapján: „Minden hatalmat a szovjeteknek!“ De már szeptember 17-én ezt írta: „Végül is már késő kompromisszumot felkínálni. Talán már elmúlt az a néhány nap is, amikor még lehetséges volt a békés fejlődés. Igen, minden arra mutat, hogy elmúltak ezek a napok.“ S az elmélet alkalmazása Breszt-Litovszkra, a koncessziók kérdésére stb. magától adódik.

Saját pártjának balszárnya ellen vívott elméleti harcai (az első forradalom és a breszti béke után Oroszországban, 1920-ban és 21-ben európai

méretekben) talán még élesebben mutatják, hogy a kompromisszumok lenini elmélete milyen nagy mértékben támaszkodik arra az alapvető meggyőződésre, hogy a forradalom aktuális. *A baloldali radikalizmus jelszava az volt ezekben a vitákban, hogy elvileg el kell utasítani minden kompromisszumot.* Lenin polémiája viszont arra futott ki, hogy a kompromisszumok elvi elutasítása valójában *kitérés a döntő csata elől, hogy e nézet alapja valójában defetizmus a forradalommal szemben.* A valódi forradalmi helyzet abban nyilvánul meg, hogy nincs olyan területe az osztályharcnak, ahol ne volnának forradalmi (vagy ellenforradalmi) lehetőségek — és Lenin szerint egész korunkat ez jellemzi. A valódi forradalmár tehát, aki tudja, hogy forradalmi korban élünk, és képes levonni ebből a gyakorlati következtetéseket, a valódi forradalmár mindig úgy tekint át a társadalmi-történelmi valóság egészét, hogy a forradalom szempontjából mérlegel minden dolgot, kicsit és nagyot, szokásosat és meglepőt, alaposan megvizsgálja őket, nem fontosak-e a forradalom számára. Lenin baloldali opportunistának nevezte a baloldali radikalizmust, s ezzel nagyon találóan mutatott rá a két, különben olyannyira ellentétes irányzat közös történelmi perspektívájára. Az egyik kárhozzát minden kompromisszumot, a másik éppen a kompromisszumban látja a „reálpolitika“ elvét „a dogmatikus tételekhez való merev ragaszkodással“ szemben — egyben mégis közösek: pesszimisták a proletárforradalom közeli voltát, aktualitását illetően. Lenin mindkét tendenciát ugyanazon elv alapján utasítja el, s ez jól mutatja, hogy csak a szó ugyanaz, a kompromisszum kifejezés alapvetően más valóságra vonatkozik, és ezért *alapvetően más fogalmat* takar Leninnél és az opportunistáknál.

Pontosan meg kell értenünk, hogyan fogta fel, hogyan alapozta meg elméletileg Lenin a kompromisszumok taktikáját. Ennek nemcsak azért van döntő jelentősége, hogy elméletileg helyesen értelmezzük a lenini módszert, hanem közvetlenül a gyakorlat szempontjából is igen fontos. *Lenin csak olyan kompromisszumokat engedett meg, amelyek dialektikus kölcsönhatásban álltak a marxizmus elveinek és módszerének fenntartásával;* a kompromisszumnak mindig az éppen legközelebbi valóságos lépésnek kell lenni a marxista elmélet megvalósításában. Amilyen élesen eltért ez az elmélet és taktika a „tisztá“ elvekhez való merev és mechanikus ragaszkodástól, éppolyan szigorúan távol kell tartani minden elvtelenül sematizáló „reálpolitikától“ is. Vagyis Lenin nem elégedett meg azzal, hogy *a maguk tényszerűségében* helyesen ismerje fel és helyesen értékelje a konkrét helyzeteket, amelyekben cselekedni kellett, a konkrét erőviszonyokat, amelyek kijelölték a kompromisszum lehetőségeit és a proletármozgalom szükségszerű továbbfejlődésének tendenciáit, amelyek megszabták a kompromisszum irányát. *Roppant veszélyesnek* tartotta a munkásmozgalom *gyakorlata* szempontjából, ha a tényszerűségeknek ez a helyes felismerése nem illeszkedik be *az egész történelmi folyamat* helyes megismerésébe. Így pl. helyesnek tartotta a német kommunistáknak a Kapp-puccs leverése után tervezett „munkáskormányral“ kapcsolatos magatartását az ún. lojális opposzió politikáját, ám ezzel egyidejűleg a legélesebben megróttá őket, amiért helyes taktikájukat hamis — demokratikus illúziókkal teli — történelmi perspektívával alapozták meg.

A kompromisszum lenini elméletének tehát az általános és a különös dialektikus egyesítése, az általánosnak (a történelem általános alapten-
denciájának) a különös konkrét helyzetben való felismerése, az elmélet
konkrétává válása az alap gondolata. Teljesen félreismerik módszerének
lényegét, akik csak okos vagy esetleg zseniális „reálpolitikust“-t látnak
Leninben. De még inkább félreismerik azok, akik azt hiszik, hogy Lenin
döntéseiből valamiféle mindenütt alkalmazható „recepteket“, „előírások-
kat“ lehet kihámozni. Lenin sohasem „általános szabályokat“ állított fel,
amelyeket „alkalmazni“ lehetne az esetek egy bizonyos sorára. A lenini
„igazságok“ a konkrét helyzetnek a dialektikus történelemszemlélet segít-
ségével elvégzett konkrét elemzéséből bontakoztak ki. Intelmeinek vagy
döntéseinek mechanikus „általánosításából“ csak torzkép, valamiféle „vul-
gáris leninizmus“ jöhet ki. Mint ahogy pl. azoknál a magyar kommunis-
táknál történt, akik egy teljesen eltérő helyzetben, 1919 nyarán, a Clé-
menceau-jegyzék megválaszolásakor a breszti békét próbálták utánozni,
mert — Marx Lassalle-t korholó szavaival — „hamisan alkalmazták a
dialektikát; Hegel az »esetek« tömegének besorolását under a general
principle (egy általános elv alá) sohasem nevezte dialektikának“.

Minden meglévő tendenciát figyelembe kell venni minden konkrét
helyzetben — ám ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy minden tendencia
egyenlő súllyal esik latba a döntések meghozatalakor. Ellenkezőleg. *Min-
den konkrét helyzetnek megvan a maga középponti problémája*, és az
ezzel együtt jelentkező többi probléma megoldása, valamint az összes
társadalmi tendencia továbbfejlődése is ennek a problémának az eldönté-
sétől függ. „Érteni kell ahhoz — írja Lenin —, hogy minden egyes pilla-
natban megtaláljuk azt a bizonyos láncszemet, amelyet minden erőnkől
meg kell ragadnunk, hogy az egész láncot kezünkben tarthassuk, és jól
előkészíthessük az átmenetet a következő láncszemre, márpedig az esemé-
nyek történelmi láncolatában a láncszemek sorrendje, alakja, egybekapcsoló-
dása, egymástól való különbözősége nem olyan egyszerű és nem olyan
kezdetleges, mint a közönséges, kovács készíttette láncban.“ Csak a
marxista dialektika, a konkrét helyzetek konkrét elemzése alapján lehet
megállapítani, hogy egy adott pillanatban a társadalmi élet mely mo-
mentuma nyer ilyen jelentőséget.

A társadalmat *fejlődési folyamatban levő egésznek* kell tekintenünk,
a forradalmi társadalomszemlélet vezérfonalát kell követnünk, ha meg-
akarjuk találni ezt a mozzanatot. Mert az éppen döntő láncszem csak
az egészhez való viszonyában kapja meg ezt a jelentőségét, mert csak ily
módon ragadhatjuk meg az egészet. Megint csak Lenin egyik legutolsó
cikkéből hozunk egy olyan helyet, ahol különösen élesen és konkrétan
emeli ki ezt a problémát; a cikkben a szövetkezetekről beszél, és arra
utal, hogy „abból, ami a régi szövetkezeti úttörők álmodozásaiban, fan-
tasztikus, romantikus, sőt túlságosan is romantikus volt, most sok minden
színtiszta valósággá válik“. Ezt írja: „Tulajdonképpen »csak« egy tenni-
valónk van még: annyira »civilizálttá« kell tennünk a lakosságunkat,
hogy megértse, milyen előnyök származnak abból, ha mindenki részt
vesz a szövetkezetekben, és hogy ezt a részvételt meg is szervezze. »Csak«
ez kell. Semmi más bölcsességre nincs most szükségünk ahhoz, hogy
áttérjünk a szocializmusra. Ahhoz azonban, hogy ezt a »csak«-ot megva-
lósítsuk, egész forradalomra, a nagy néptömegek kulturális fejlődésének

egész időszakára van szükség.“ Sajnos e helyütt nincs módunk arra, hogy kimerítően elemezzük az egész cikket. Ez az elemzés — ahogy különben Lenin bármely más taktikai figyelmeztetésének az elemzése is — megmutatná, hogy mennyire benne van mindig az egész minden ilyen „láncszemben“. A helyes marxista politikának az a kritériuma, hogy mindig azokat a mozzanatokot emeli ki a folyamatokból, mindig azokra a mozzanatokra összpontosítja az erőket, amelyek — az adott pillanatban, az adott fejlődési szakaszban — ilyen viszonyban vannak az egészsel, a jelen egészével és egyben a jövő középponti fejlődési problémájával, tehát ily módon a maga gyakorlatilag megragadható egészében vett jövővel is. A következő, a döntő láncszem megtalálása tehát korántsem jelenti azt, hogy ezt a mozzanatot kiragadjuk az egészből, és miatta elhanyagoljuk a többi. Ellenkezőleg: éppen az összes többi problémát is erre a centrális mozzanatra vonatkoztatjuk, hogy ebben a vonatkozásukban tekintsük át és oldjuk meg őket. E felfogás nem lazítja, hanem éppenhogy erőteljesebbé, konkrétabbá teszi a problémák közti összefüggéseket.

Az ilyen döntő mozzanatok a történelmi folyamat, a termelőerők objektív fejlődése hozza létre. Am a proletariátustól függ, hogy képes-e, s ha igen, milyen mértékben képes megismerni és hatalmába keríteni őket, hogy képes-e ezáltal *befolyásolni továbbfejlődésüket*. Már többször idéztük a marxizmus alapvető tételét, hogy az emberek maguk csinálják történelmüket. A forradalom korában, az államhatalom meghódítása után egyre nagyobb jelentőségre tesz szert ez a tétel, bár természetesen ekkor is csak úgy marad igaz, ha figyelembe vesszük dialektikus kiegészítését is, nevezetesen azt a tételt, hogy nem maguk választotta körülmények között csinálják a történelmet. *A párt szerepe a forradalomban* — a fiatal Lenin nagy gondolata — a szocializmushoz való átmenet korában *még nagyobb, még fontosabb lesz*, mint az előkészítő korszakban volt. Mert mennél jobban befolyásolja a proletariátus tevékenysége a történelem menetét, mennél inkább sorsdöntő jelentőségűek — jó vagy rossz értelemben — a proletariátus elhatározásai önmagára és az egész emberiségre nézve, annál fontosabb megőrizni *a proletariátus osztálytudatának* tisztaságát, annál világosabban ki kell fejleszteni ezt az osztálytudatot, mert ez az egyetlen iránytű a történelem viharos tengerén, az egyetlen lehetséges vezető a harcban.

Lenin elméletének és — ezért — politikájának alapjellemezője, hogy fáradhatatlanul hangsúlyozza a proletárpárt aktív történelmi szerepének jelentőségét. Az OK(b)P XI. Kongresszusán, amikor az államkapitalista fejlődés ellenzőivel viaskodott, így beszélt: „Nálunk az államkapitalizmus olyan kapitalizmus, amelyet mi korlátozni tudunk, amelynek határait meg tudjuk szabni; ez az államkapitalizmus az állammal van kapcsolatban, az állam pedig — a munkások, a munkásság élen járó része, az élcsapat, mi vagyunk... S hogy ez az államkapitalizmus milyen lesz, az már csak tőlünk függ.“

A szocializmus fejlődésének minden fordulópontja mindig és alapvetően *a párt belső problémája* is egyben. A társadalmi egésznek a proletariátus osztályálláspontról történő gondos elemzése megadja a kívánatos változások irányát; a pártnak át kell csoportosítania erőit, alkalmassá kell tennie szervezeteit az új feladat elvégzésére, hogy sikerüljön a társadalom

fejlődését a kívánt értelemben *módosítani*. Ezért az államban — amely *mi magunk vagyunk* — a párt áll a döntő hatalmak rangsorának legmagasabb fokán. S ezért van az is, hogy maga a párt — mivel a forradalom csak világméretben győzhet, mivel a proletariátus csak mint világproletariátus teheti magát valóban osztállyá — csak szekciója a proletárforradalom legfelsőbb szervének, be van sorolva a Kommunista Internacionáléba, és alá van rendelve neki. A mereven mechanikus gondolkodás számára, amely az opportunistákat és a polgári teoretikusokat jellemzi, az ilyen összekapcsolódások mindig megoldhatatlan ellentmondásnak látszanak. Ezért nem tudják megérteni, hogy miért ragaszkodnak a bolsevikok a régi pártstruktúrához, a párt régi „antidemokratikus“ diktatúrájához, miután már úgyis „visszatértek a kapitalizmushoz“. Nem értik meg, miként lehetséges, hogy a Kommunista Internacionálé egy pillanatra sem mond le a világorradalomról, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel annak előkészítésén és megszervezésén fáradozik, miközben az orosz proletariátus állama arra törekszik, hogy békét teremtsen az imperialista hatalmakkal, s igyekszik rábírní az imperialista kapitalizmust, hogy a lehető legnagyobb mértékben vegyen részt Oroszország gazdasági felépítésében. Nem értik meg, miért ragaszkodik a párt olyan kérlelhetetlenül belső jellegének szigorú megőrzéséhez, miért tesz olyan erőteljes lépéseket ideológiai és szervezeti szilárdságának megtartása végett, miközben a szovjetköztársaság gazdaságpolitikája arra ügyel féltő gondal, hogy ne lazuljon meg a paraszttal fenntartott szövetség, amelynek fennmaradását köszönheti, miközben a szovjetköztársaság az opportunista szemében mindinkább parasztállammá válik, mindinkább elveszti proletár jellegét... A merev, mechanikus, dialektikátlan gondolkodás nem tudja felfogni, hogy ezek az *ellentmondások a jelenkor valóságosan létező ellentmondásai*; hogy az OK(b)P politikája, Lenin politikája csak annyiban ellentmondásos, *amennyiben ezzel keres és talál dialektikusan helyes válaszokat saját társadalmi létének objektív ellentmondásaira*.

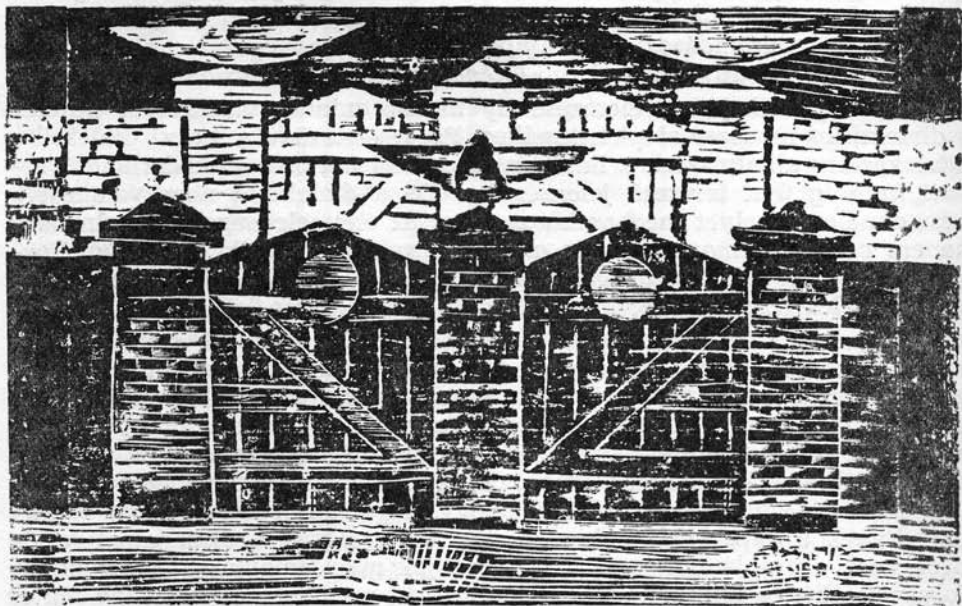
Lenin politikájának elemzése ily módon mindig visszavezet minket a dialektikus módszer alapkérdéseire. Egész életműve a marxi dialektika következetes alkalmazása a hatalmas átmeneti korszak szakadatlanul változó, mindig újat teremtő jelenségeire. De a dialektika nem valamiféle kész elmélet, amelyet mechanikusan lehet az élet jelenségeire alkalmazni, hanem csak *alkalmazásában és alkalmazása által* létezik. Lenin gyakorlata ily módon kibővítette, gazdagabbá tette és *elméletileg továbbfejlesztette* a dialektikus módszer Marxtól és Engelstől átvett örökségét.

A *leninizmust* ezért joggal tekinthetjük *új fejlődési szakasznak* a materialista dialektika történetében. Lenin nemcsak helyreállította a marxi elmélet tisztaságát a vulgáris marxizmus laposságainak és torzításainak évtizedes uralma után, hanem magát a módszert is továbbfejlesztette, konkrétabbá és érettebbé tette. A kommunisták feladata most már az, hogy továbbmenjenek Lenin útján, de ez csak akkor sikerülhet nekik, ha úgy tudnak Leninhez kapcsolódni, ahogy maga Lenin kapcsolódott Marxhoz. Ennek a kapcsolódásnak a módját és tartalmát a társadalom fejlődése, azok a problémák és feladatok szabják meg, amelyeket a történelmi folyamat állít eléjük. S hogy tényleg sikerül-e nekik, az attól függ majd, hogy elég magas fokon áll-e a proletár osztálytudat a proletariátus vezető pártjában. A leninizmus azt jelenti, hogy a történelmi materializmus

elmélete még közelebb került a proletariátus napi harcainhoz, még gyakorlatibbá vált, mint ahogy ez Marx idejében lehetséges volt. A leninizmus hagyománya tehát csak az lehet, hogy hamisítatlanul és a maga rugalmasságában fenntartjuk a történelmi materializmusnak ezt az élő és életet adó, fejlődő és a fejlődést serkentő működését. Ezért a kommunistáknak — újra visszatérünk erre — úgy kell Lenint tanulmányozniuk, ahogy Lenin tanulmányozta Marxt. Tanulmányozniuk kell, hogy megtanulják alkalmazni a dialektikus módszert. Hogy megtanulják, miként lehet felfedezni a konkrét helyzet konkrét elemzésével az általánosot a különben és a különöst az általánosban; miként lehet megtalálni egy új helyzetben azt, ami összeköti a korábbi folyamattal, és miként a történelmi folyamat törvényszerűségében a mindig felmerülő újat; az egészben a részt és a részben az egészet, és miként lehet rátalálni a fejlődés szűkszerűségében az aktív cselekvés mozzanatára és a tettekben a történelmi szükségszerűsége.

A leninizmus a konkrét, nem sematikus, nem mechanikus, tisztán a gyakorlatra irányuló gondolkodás eddigi legmagasabb foka. A leninistáknak az a feladatuk, hogy megmaradjanak ezen a fokon. De a történelmi folyamatban csak az marad meg, ami él és fejlődik. *Így kell megtartanunk* a leninizmus hagyományát, ez ma a legelső feladata mindazoknak, akik valóban az osztályharc fegyverének tartják a dialektikus módszert.

(1924)

M. Makkai Piroska: Kapuk

LENIN

SZELLEMI PORTRE-VAZLAT

Lenin arcképével beszélgetve, Majakovszkij jelentést akart tenni neki, de „nem hivatalos úton“. Meghatározás-jellegűnek érzem a nagy költő közeledésének módját a leninizmus magvához. Mert, eltérően a legendáshírű alapítóktól, akik a kezdetek tiszteletében hajlottak arra, hogy szentekké, uralkodó kőfigurákká merevedjenek, Lenin új történelmi perspektívát nyitott. Ellentétben a mitizáló folyamattal. Majakovszkij azt az egyszerű emberi kapcsolatot látta meg Leninben, ami annyira jellemző volt az ő személyiségére, az emberekkel való reális viszonyára.

Ennek a magatartásnak a fontossága, Lenin esetében, meghaladja a művészet szféráját. Az emberbe vetett hit megtestesítője ő, ahogyan azt a hozzá és szelleméhez közelállók vallják, s az egész életnek lényege és tanulsága. Természetesen mindezt a köztudatban tartani a művészet lényegéhez tartozik, mely mindig is hangsúlyozta emberi viszonyaink bensőséges és mély átélését, s ilyenformán, belső szabályai ellenére, nagyonis szabálynélküli. A hagyománytisztelón és előírásosan kialakított Lenin-kép nem azonos a leninizmus fogalmával, mely mindig újat, a rugalmasságot, a konkrét körülményekhez való alkalmazkodást jelenti, a dogmával szemben álló életet. Ő maga, így mondják, végtelenül egyszerű ember volt, idegen volt tőle még a nagy személyiségekre jellemző, tudatukon kívüli szertartásosság is. Eszméit és személyét sohasem próbálta külsőséges gesztusokkal hangsúlyozni, s így vonni magára a figyelmet. Nem öltözött másképpen, mint az ő társadalmi osztályához tartozó hétköznapi emberek. Nem állított elő magának egy hozzá méltóbb öltözetet. Forradalmat vezetett és egyszerű nyakkendőt viselt, nehogy valamiféle ünnepélyes külsővel hangsúlyozza önmaga szerepét, hiszen az ünnepélyesség, a pompa bizonyos fokú merevséget sugall, mely nem illet volna a nagy úttörő rugalmas alakjához. Mozgékony volt, gesztikulálva beszélt, s a nagy vitatkozó egyetlen szava sem volt szertartásos.

Lenin természetes és közvetlen ember volt. Milyen erő kellett ahhoz, hogy ilyen lehessen, hiszen emberek millióit mozgatta meg, ami minden esetben érzelmi egyensúlyvesztést idéz elő. S ez annál értékesebb adottság egy olyan országban, ahol évszázados hagyománya van a hatalmi pompának, az ezzel járó ragyogó öltözéknek, az arany és drágakő tömkelegének, a tömjénillatnak. Lenin vezetése szakítás az évezredek hagyománnyal, mely a társadalmi viszonyokat, az emberek közösségekbe való tömörítését misztifikálta, ezt volt hivatott leplezni. Igazi marxistaként, a nehéz, rendkívül nehéz körülmények ellenére tiszta, demitizáló folyamatot akart bevezetni. A demitizálás viszont kapcsolatot feltételez, közvetlen kapcsolatot a fetiszizmus helyett, közeledést az eltávolodás helyett. Azért jelent meg ő úgy mindenki előtt, amilyen volt, kis szakállával, kö-

vérkésen, életét veszélyeztetve keveredett el a tömegben, közvetlen, protokoll-mentes beszélgetéseket folytatott, mindig az intim kapcsolatokat kereste, még akkor is, amikor gondolai elhatalmasodtak, s lényegében nagyönis emlékeztettek arra, amit mi sorsnak nevezünk.

Éles, rugalmas esze mindig behatolt azokba a mélységekbe, melyekben a társadalmi valóság rejtőzött, lefejtván a csalóka látszatot. Elmélyülten és szerves összefüggéseiben elemezve, a valóság roppant egyszerűnek tűnt, legalábbis egyszerűek és világosak voltak a meghatározások. Egy pompás köpeny és az ünnepélyes, széles mozdulatok — mindez a leghatározottabban ellentmondott volna a demitizálás folyamatának.

Bármire gondolnánk is a nagy szónokok közül, egyedül Lenin volt az, akitől a legtávolabb állt a szónokiasság, az ő szavai éles, direkt és konkrét tartalmat közvetítettek. A történelem nem jegyzett fel róla egyetlen látványos mozdulatot, s egyetlen olyan mondatot sem, mely a színészt jellemezné, aki tudatában van annak, hogy színpadról szól. A februári forradalmat követő zavaros időkben Lenin módot talált a tömegek lelkesítésére, pontokba szedett, híres Aprilisi téziseivel — konkrét program volt ez, a tisztánlátó elemzés eredménye, világos, pontos megfogalmazásban, nem pedig hangzatos, ünnepélyes pompába öltöztetett, nagy szavakból álló díszbeszéd. A visszhang sem a szónoklat visszhangja volt, hanem reális történelmi visszhang. Ha összehasonlítjuk Danton híres beszédével, megállapíthatjuk a különbséget a két kor és a kétféle módszer között. S mégsem volt rossz szónok, mint Robespierre. Lenin nagy szónok volt, de sohasem szónokias, előadásmódja egészen egyéni volt, méltó ahhoz a tudományos forradalmi tanításhoz, melyet összhangba hozott a történelmi feltételek radikális megváltoztatásával. De a világosan gondolkodó, demisztifikáló Lenin nemcsak rendkívüli intellektus volt; az érzelmek olyan feszültsége élt benne, mely hangzatos szavak nélkül is hat. Erős akarata és érzékenysége jellemének lényegéből következett: abból, hogy mindent egyetlen cél érdekének kell alávetnie, egy életcél pengéjére összpontosítania lelkierejét. Művészi kategóriákban szólva azt mondhatnók, hogy Leninnek szigorúan a forradalom jegyében felépített egyéni világnézete volt, s rendkívüli képessége az összpontosításra.

Emlékezhetünk arra, hogy amíg Párizsban lakott, egyetlen múzeumnak volt állandó látogatója: a Forradalmi Múzeumnak. Amint megérkezett a csodálatos architektúrájú, hatalmas városba, először a konkrét osztályviszonyokról érdeklődött. Minden az ő életét meghatározó eszmét volt hivatott megvilágítani. Ilyen alkalom csak a nagy művészeknek és a nagy tettek embereinek adatik meg. De vajon nem az elképesztően változatos, gazdag és honyolult valóság egészének az alárendelése ez egyetlen cél hatalmában levő víziónak: a Forradalomnak? Ez csak akkor lenne így, ha a nemes cél megszállottja, de különösképpen Lenin, nem rendelkezett volna ugyanakkor a mozgásban megnyilvánuló konkrétum rendkívüli érzékével is. Sohasem szabad elfelejtenünk azt a tömör meghatározását, mely a lenini ismeretelmélet alapja: „a valóság mindig konkrét“. Ha egyetlen eszmétől vezérelve elveszett volna a nagy szavak visszhangzó ürességében, eltávolodott volna a valóságtól is, a gondolati konstrukciók csapdájába esve, és sohasem tudott volna tevékenyen hatni a valóságra.

Lenin szellemi portréja, amelyet itt megkísérelünk felvázolni, dialektikus feszültség jegyében alakul (hogy is lehetne másként!): céljának

abszolút egysége és az egész változatos gazdag konkrétum érzékenységének feszültségében. A két tényező feszültségében, mely összefogja és véglegesen el is választja a valóság végnélküli folyamatait. Lenin tudatában a világ hihetetlen élesen tükröződhetett, konkrétan érzékelhető, gyorsan változó domborműként. Rendkívül színesen, nem egyhangú szürkén. Ezzel magyarázható az a kiváló képessége, mellyel azonnal érzékelte mindazt, ami új vagy fejlődőképes. A misztifikáció, ha mégoly grandiózus is, szürke a maga egyformaságában és elérhetetlenségében. Legjobb esetben a távoli tájakra jellemző kék színe lehet.

Lenin számára a valóság közeli, két lépésnyire elérhető, azt merném mondani, reliefszerű konkrétsággal tapintható. Egy ilyen gondolkodó sohasem kerülhet a merev, szertartásos szónokiasság csapdájába.

Intellektusának aktív természete és az a szükséglet, hogy az általános és a végtelen változatoság között a dialektikus feszültséget valóban átélje, óvakodván a merev, beskatulyázott fogalmaktól, nemcsak emberi egyszerűségét igazolja, de szüntelen vitakészségét is. Szakadatlanul differenciálódnia, ellenkeznie és elkülönülnie kellett.

Nem feledkezhetünk meg úttörő szelleméről, megoldásai merészségéről sem, s arról az ellenállásáról, melyet a tartalmatlansággal szemben tanúsított; igyekezzünk megérteni a valóság állandóan változó viszonyait. Egy intellektuális hozzáállás és egy tétel, pontosabban egy módszer, feltételez bizonyos etikát is. A lenini etika lényege, azt hiszem, a bátorság, a gondolkozás és érzelem ellustulása ellen vívott harc, apró tehetetlenségünk állandó legyűrése, az emberi valóság, vagyis az emberek előtt való teljes megnyilatkozás. S a szerénység, úgy élni és tenni, ahogy bárki más élhet és cselekedhet. Felteszem a kérdést, vajon Lenin büszke volt-e? Talán igen, de semmiképpen sem volt hiú. Iróniája — a tisztánlátás fegyvere — közismert. Az intelligencia nem örökös morcos, mulat is a dolgok, események alakulásán, még ha minden fenntartás nélkül, a szükséges szenvedéllyel éli is át az ember a megvalósuló eszmét. Lenin olyannak nézte a világot, amilyen volt, hogy olyanná tegye, amilyennek lennie kell. S itt egy fenséges dialektikus ellentmondás áll fenn: a feszültség az élesen kirajzolódó jelen és a jövőbelátás között.

Munkásságának utolsó éveire gondolok, amikor olyan tragikusan bonyolult körülmények között vezetett egy, a világháborút követő polgárháború által szétzilált gazdaságú országot, amely ráadásul káder- és tapasztalathiánnyal is küszködött. Káprázatos a valóság tökéletes lenini felmérése, az átállás a NEP-re akkor, amikor fel kellett építeni az országot; a lényegében engedmények nélküli engedmények évei ezek. De különösen a demokrácia biztosításáért való állandó gond, még a betegágyon is, hogy mindenki tevékenyen részt vegyen az új rend alakításában, hogy a megszámlálhatatlan ellenség és a még bizonytalan alapokon álló társadalmat fenyegető nagy veszélyek ellenére biztosítsák a pártban a szabad vitákat; hogy az új világ építése tegye lehetővé az emberi közösség egészének tudatos energiabevetését. Lenin — az örök éberség-állapot olyan világban, melynek benső szövevénye a haladás folytonosságát jelenti.

Kántor Erzsébet fordítása

A LENINI ELMÉLET — GAZDASÁGPOLITIKÁNK VEZÉRELVE

A marxizmus—leninizmus klasszikusainak programatikus szemléletében a szocializmus minden előző rendszernél magasabbrendű. Az új termelési mód teljes győzelmének elengedhetetlen feltétele a gyors fejlődés, a felsőbbrendűség bebizonyítása a kapitalizmussal szemben a társadalmi haladás meghatározó területén: az anyagi termelésben. Ebben az összefüggésben valóban objektív szükségesség a szocializmus szempontjából az ipar erőteljes fejlesztése, a korszerű ipar megteremtése. Rendkívül élesen vetődik fel a gyorsított ütemű ipari haladás kérdése azokban a szocialista országokban, amelyek egy viszonylag alacsonyabb szakaszból léptek az új társadalom építésének útjára. Az ilyen országokban az ipar gyors fejlesztése nélkül elképzelhetetlen a fejlett országoktól őket megkülönböztető eltolódás felszámolása, hiszen időközben ez utóbbi országok nemzetgazdasága sem topog egy helyben.

A szocializmusba és kommunizmusba való átmenethez szükséges műszaki-anyagi alap megteremtésének folyamatát elemezve Lenin a következőket írta: „Tudjuk, hogy a kommunista társadalmat nem lehet felépíteni, ha nem ébresztjük új életre az ipart és a mezőgazdaságot, mégpedig nem úgy, ahogy régen volt. Modern alapokon kell új életet teremtenünk az iparban és a mezőgazdaságban, a tudomány legeslegújabb vívmányainak megfelelően... Önökre az egész ország gazdasági újjáalakításának feladata vár, a mezőgazdaság és az ipar újjászervezése, helyreállítása, a modern tudomány és technika, a vilamosság korszerű technikai alapján“ (Lenin Művei, 1951. 31. kötet, 292).

Köztudomású, hogy a szocializmus megteremtésére vonatkozó lenini koncepció egyik központi eszméje a szocializmus műszaki-anyagi alapjának a létrehozása. Lenin rámutatott: a politikai hatalom meghódítása után a munkásosztálynak nagyon gyors ütemben kell fejlesztenie a termelőeszközöket, világosan és konkrétan be kell bizonyítania mindenkinek, hogy a szocializmusban óriási erők rejlenek, s az emberiség új, ragyogó távlatokat sejtető fejlődési szakaszba lépett. S ezzel kapcsolatban hangsúlyozta: a nagyipar a szocialista társadalom megteremtésének egyetlen reális alapja. Jól szervezett nagyipar nélkül szó sem lehet szocializmusról általában, még kevésbé egy paraszti jellegű országban.

E felfogásnak a szocialista építés minden szakaszára érvényes szellemében, a műszaki-gazdasági elmaradottsággal lényegében összeegyeztethetetlen szocializmusról szóló marxi—lenini tanításból kiindulva, a Román Kommunista Párt politikájának központjába helyezte az ország szocialista iparosítását. A történelmi tapasztalat teljes mértékben igazolja e tézis érvényességét, a termelőerők erőteljes fejlesztése folyamatának parancsoló szükségességét. Ebben a szellemben került pártunk nemzetgazdasági és társadalmi programja középpontjába az erős, korszerű nehézipar megteremtése.

Hazánk társadalmi szerkezetében, a nép életmódjában az elmúlt negyed évszázad folyamán a párt irányításával gyökeres változások következtek be. Programjának sikeres megvalósításáért ezekben az években a párt szüntelenül arra törekedett, hogy a szervezési és harci formákat a konkrét történelmi valósághoz mérten alakítsa. Lenin tudvalevően maró gúnnyal bírálta azokat, akik azt képzelték, hogy a forradalmi mozgalom konkrét formái minden nép számára azonosak, hogy minden ország gazdasági és politikai-ideológiai életében különbségek nélkül érvényesülnek az általános társadalmi törvények. A romániai tapasztalat igazolta azokat a leninista eszméket, amelyek szerint a forradalmi tevékenység sikerei szorosan összefüggnek minden egyes ország munkásosztálya ama képességével, hogy a sajátos feltételek szülte problémákra a tudományos szocializmus alapelvei követelte megoldásokat alkalmazzon.

A szocialista termelés műszaki-anyagi alapja megteremtésének történelmi tapasztalatából megállapítható, hogy az elméletileg megalapozott irányvétel és a helyes sorrend kijelölése, az iparosítási módozatok és megoldások tudományos kidolgozása is hozzájárul egy ország konkrét körülményeinek, fejlődési szakaszának megfelelő, az iparfejlesztést előmozdító távlati koncepciók kialakításához. Az iparfejlesztés folyamatában számos olyan jellemző ismerhető fel, amelyet az élet általános érvényüként fogadott el. Például: ez a folyamat csakis olyannak képzelhető el, amelyen belül a termelés méreteinek növekedésével egyidejűleg az ipar szerkezete folyamatosan modellálódik, mégpedig a következő követelményeknek megfelelően: a nyersanyagok és munkaerőforrások értékesítésének magas szintje; a nemzetgazdaság egyensúlyát szavatoló ágazatok objektív összefüggéseinek biztosítása; az újratermelési folyamat szüntelen növelése megkívánja arányok betartása; a jelenkori tudományos-műszaki forradalom velejárói; a nemzetközi munkamegosztás elmélyítése; tevékeny részvétel a világgazdasági körforgásban.

Ugyanekkor azonban minden egyes ország körülményeinek változatossága, a különböző szakaszokban megoldandó problémák sokrétűsége fontos sajátosságokat határoz meg; ezek miatt ugyanaz az irányvétel nem egyformán hatékony minden országban, s az iparfejlesztés igen változatos konkrét módszereit és útjait kívánja meg. Következésképpen az ipari termelés korszerű, hatékony szerkezete minden egyes ország számos sajátos elemét is tükrözi. Az ipari termelés szerkezetének helyes megállapítása nem oldható meg egyszerű elméleti sémák, időtől és helytől elvonatkoztatott egységes modellek és receptek alapján.

A Román Kommunista Párt az ország termelőerőinek fejlesztésére vonatkozó — az évek hosszú során át a Szovjetunió, más szocialista országok, az egész világ tapasztalatával gazdagodott — koncepciójának fő forrásai: a társadalom és a szocializmus építésének törvényeiről szóló marxi—lenini elmélet, a Románia iparosításának szükségességére vonatkozó haladó hazai közgazdasági és társadalompolitikai gondolkodás, az országunkban folyó szocialista építés gyakorlati problémáinak megoldását célzó saját elméleti és gyakorlati tevékenység.

Pártunk úgy véli, hogy a szocialista Romániának az anyagi és szellemi civilizáció legmagasabb fokaira való felemelkedésében az ország iparosítása az alapvető és döntő tényező. E tág perspektívában az iparosítás bonyolult és átfogó történelmi mű, mely alapvető változásokhoz vezet a nép létfeltételeiben. Az ország szocialista iparosítása a következők biztosítására hivatott: a városok felvirágoztatása, erős gazdasági központokká alakítása; a mezőgazdasági munkálatok gépesítése és kemizálása a termelés növeléséért; a város és falu közötti különbségek fokozatos csökkentése; a termelőerők ésszerű elosztása az ország területén; a munkaerő teljes és növekvő hatékonyságú felhasználása; az aktív népesség nagy többségnek bevonása az

iparba és más, nem mezőgazdasági szektorokba; a munkásosztály sorainak gyarapítása, képzettségének növelése, vezető szerepének erősítése szocialista társadal-munkban.

Az ország iparosítása tudományos programjának megalapozásakor a párt szá-molt a tőkésrendszerből örökölt termelőerők színvonalával és szerkezetével, a nem-zetgazdaság gyors és sokoldalú fejlesztésének belső szükségleteivel, a jelenkori mű-szaki haladás irányzataival. Románia kedvező körülményei lehetővé és szükségessé teszik az ipar sokoldalú fejlesztését oly módon, hogy a bányai ipari ágak harmoni-kusan összefonódjanak a feldolgozó iparral, hatékonyan együttműködjenek a nyers-anyagok és más gazdasági erőforrások mind magasabb szintű értékesítésében.

1950—1951-ig a fejlesztés legfontosabb jellemzője az ország ipari teljesítőképés-sége, s ezen az alapon az egész nemzetgazdaság helyreállítása volt. Ebben a sza-kaszban az ipari termelés növekedési üteme nagyon gyors, kiváltképpen a meglévő termelőkapacitások kihasználásának bővítése és javítása révén. Az ezekre az évekre jellemző, kivételesen nagy követelmények kielégítése szempontjából az ipari terme-lés mennyiségi növelése volt nagy jelentőségű.

Az egész nemzetgazdaságban a szocialista iparosítás volt a termelőerők gyors fejlesztésének, az új szocialista viszonyok kiterjesztésének és győzelmének a döntő tényezője. Az 1951-től 1965-ig terjedő időszakban a termelésnövekedés gyors üte-mével párhuzamosan fontos változások jelentkeztek az ipar szerkezetében. Az ezek-ben a változásokban uralkodó tendencia a termelőeszközök termelésének soronki-vüli fejlesztése a fogyasztási javak termelésének növelésével párhuzamosan.

Az iparosítás szakaszában — nálunk és világviszonylatban egyaránt — teljes mértékben bebizonyosodott a termelőeszközök termelése elsődleges növekedésének objektív szükségessége. Ez lehetővé teszi a gyors ütemű bővített újratermelést, mó-dosítja és korszerűsíti a nemzetgazdasági ágak szerkezetét, feltétele a műszaki ha-ladás előmozdításának. E kérdések megoldásától az ország jövője függ mind a jelen-legi ötéves tervben, mind a következőkben.

Az ipari termelés változatossá tételének folyamata még nem emelkedett nem-zetgazdaságunk lehetőségeinek, a nyersanyagok minél jobb értékesítése követelmé-nyeinek magaslatára. A termelés anyagi költségei még mindig nagyok. A termelés és a munka megszervezése a vállalatok műszaki ellátottságának szintje alatt maradt. Az ipari termelés betájolásában nem fordítottak kellő figyelmet a technika világ-viszonylatban rendkívül gyors fejlődésére, a nemzetközi munkamegosztásban bekö-vetkezett változásokra. A korszerű ipar megteremtéséhez szükséges szakemberkép-zést sem biztosították egy nagyobb távlatokban kidolgozott tervnek megfelelően, s a tudományos kutatás lemaradt az iparfejlesztés követelményeitől. E szakasz vége felé szükségessé vált a vezetés és a termelés formáinak és módszereinek tökéletesí-tése, hogy az ipar és az egész nemzetgazdaság minőségileg magasabb fokra emel-kedjék.

A sokoldalúan fejlett nemzetgazdaság kiépítése programjának egy másik alapvető összetevője a mezőgazdaság szövetkeztetésének, a mezőgazdasági termelés szocialista alapokon történő újraszervezése volt. A termelőerők zavartalan fejlődésének biz-tosítása az egész nemzetgazdaságban, a termelés fokozása minden ágazatban, a ka-pitalista elemek megjelenése lehetőségeinek felszámolása megköveteli, hogy a szo-cializmus ne csak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is győzedelmeskedjék. A termelési viszonyok tökéletesítését célzó intézkedések kidolgozásakor figyelembe kell venni azt a szakaszt, ahová iparunk és mezőgazdaságunk fejlődése a következő években jut el.

Világos, hogy a szocializmus, amikor összhangot teremt a termelőerők jellege és a termelési viszonyok jellege között, s lényegileg új kapcsolatokat biztosít a társadalmi termelés és két alapvető oldala között, nem hozhatja létre a gazdasági fejlődés valamiféle automatizmusát. Noha a szocializmusban — sajátos belső törvényszerűségeiből eredően — nagy erők feszülnek, a szocialista gazdaságban mégis különböző fejlődési ütemek és arányok lehetségesek. Ezek mind az objektív anyagi körülményektől, lehetőségektől és anyagi forrásoktól, mind a szubjektív tényezők tevékenységének határfokától, a nemzetgazdaság szervezési és vezetési módjától, az alkalmazott módszerek és határozatok reális megalapozottságának mértékétől, valamint a termelők, az osztályok gyakorlati munkájának hatékonyságától függően alakulnak ki.

Egyébként a szocialista termelési viszonyok serkentő hatása a gazdasági haladásra éppen az objektív és a tudatos dialektikus kapcsolatában válik sajátossá. A termelési viszonyok meghatározottságuknál fogva emberek közötti viszonyok, és szükségszerűen szervezési formákat öltenek. A szocializmus feltételei között maga a termelőeszközökre vonatkozó tulajdonviszony lényege feltételezi — az objektív szükségesség megvalósításának formájaként — az egyesült szocialista termelők tudatos és szervezett együttműködését. Ezért szükségesek szervezeti formák, szabályozó normák a társadalom tagjai között a termelés, az áruforgalom, az elosztás és fogyasztás szférájában. A szervezési formák, valamint a szabályozó normák összhangba hozása a nemzetgazdaság reális, objektív szükségleteivel: fő feltétele a tervszerű fejlődésnek és a szocialista termelési viszonyokban rejlő előnyök megnyilvánulásának. A szocializmus körülményei között ebben kap óriási nyomatékot a szubjektív tényező hatása a gazdasági és társadalmi viszonyok megszervezését és kibontakozását illetően. A nemzetgazdaság és a társadalmi élet felfelé ívelő gyors fejlődése nagymértékben attól függ, hogy a társadalom helyesen ismerte-e fel az objektív szükségleteket, a reális feltételeket és lehetőségeket, tekintetbe vette-e fejlődésüket, idejében találta-e meg azokat a helyes megoldásokat, formákat és módszereket, amelyek lehetővé teszik a szocialista termelési viszonyok magasrendű sajátosságainak teljes értékesítését.

A modern, sokoldalúan fejlett nemzetgazdaság létrehozása feltételezi, hogy magas fokra emeljék a hatékonyságot a társadalmi termelés egész rendszerében, a gazdasági mechanizmus minden főbb vonatkozásában: a termelés, áruforgalom, elosztás, kutatás, tervezés, fogyasztás síkján egyaránt. Ez megköveteli: a termelőerők szüntelen fejlesztését és korszerűsítését a tudomány és technika legújabb vívmányai alapján; az anyagi javak termelésének optimális szerkezetét, ennek sokrétűségét, a kulcsiparágak nagyobb részarányát, nemzetgazdasági szinten az összes ágak és alágak között oly arányok és kapcsolatok kialakítását, amelyek a szakosítás és a kooperáció elmélyülő feltételei között a gazdaság egyensúlyát, mozgékony-ságát, dinamizmusát, magasfokú hatékonyságát biztosítják.

A termelőerők növekedése és tökéletesedése változásokat idéz elő a társadalmi termelés tartalmában, megteremti a szocialista termelési viszonyok fejlődésének és érlelődésének anyagi feltételeit, lehetővé teszi, hogy e viszonyok potenciálja egyre inkább éreztesse kedvező hatását. E folyamat első és lényeges megnyilvánulása a szocialista tulajdon megszilárdulásában és fejlődésében érzékelhető. Ettől a folyamattól függ az a határfok, amelynek révén a szocialista termelési viszonyok egésze serkenti a termelőerők fejlődését, hozzájárul az ország gazdasági potenciáljának fokozásához és a más államokkal való gazdasági kapcsolatok kiszélesítéséhez. Ezért a párt és az állam minden figyelmét az állami és szövetkezeti tulajdon megszilárdítására és gyarapítására fordítja.

A szocialista tulajdon fejlesztése rendkívül bonyolult jelenségeket kifejező folyamatot. E jelenségek kölcsönösen hatnak egymásra. Abban a mértékben, ahogyan gyarapodnak a termelőeszközök (állóalapot, nyersanyagok, energiaforrások) és mélyül el minőségi jellegük (a gépek, gépcsoportok, berendezések magas műszaki színvonala, a korszerű gyártási technológia alkalmazása, a tudomány és technika új felfedezéseinek bevezetése a termelésben, automatizálás), nő a termelés koncentrációja, fokozódik a munka szocializációja, elmélyül a munkamegosztás és a szakosodás, erősödnek a csere- és együttműködési kapcsolatok. Ily módon létrejönnek azok a lehetőségek, amelyek — a munkaerő magasabb felkészültségi szintjével egyetemben — növelik a társadalmi munka termelőerejét s egyben emelik a termelőtevékenység hatékonyságát.

Az ország szocialista iparosításának, a nemzetgazdaság sokoldalú fejlesztésének politikájában a párt abból a koncepcióból indul ki, hogy ez nemcsak a nép gazdasági és társadalmi-kulturális előrehaladásának, a nemzeti függetlenség és szuverenitás biztosításának egyetlen útja, hanem ugyanakkor a nemzetközi munkamegosztásba történő cselekvő és hatékony bekapcsolódás is. Ez a bekapcsolódás ma a haladás parancsoló követelménye. A társadalmi újratermelés értékesítésében növekszik a külföldi piac jelentősége. Az élet megcáfolta az autarkikus gazdaságra és a világ gazdaság körforgásától való elszigetelődésre vonatkozó nézeteket. A tapasztalat azt bizonyítja: az országok nem zárkozhatnak el a nemzetközi gazdasági élet elől anélkül, hogy ne ítélnék magukat egy helyben topogásra és gazdasági erőtlenségre.

Az összes országok részvétele a nemzetközi munkamegosztásban a világ gazdasági körforgásában öit konkrét formát. Ez a körforgás alkotja az államok közötti kapcsolatok, cserek, gazdasági ügyletek teljességét. Kialakulásának főbb konkrét formái: külkereskedelem, gazdasági, műszaki-tudományos kooperáció, közös érdekeket szolgáló gazdasági objektumok építése, pénzügyi és hitelkapcsolatok, úgynevezett láthatatlan kereskedelem (szolgáltatások, szállítások, turisztika).

A világ összes országainak, kicsiknek vagy nagyoknak, életbevágó érdekük, hogy részt vegyenek a nemzetközi gazdasági körforgásban. Természetesen a földgömbünkön még tapasztalható gazdasági egyenlőtlenségek, műszaki aránytalanságok a kapitalista világban gyakori függőségi formákat szülnék. Ez a reális veszély azonban nem igazolhatja az autarkikus magatartást és a gazdasági elszigetelődést. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok objektív tényezőként hatnak a gazdaság fejlődésében és a termelőerők tökéletesítésében, s jelentőségüket sem elhanyagolni, sem alábecsülni nem lehet. Pártunk e bonyolult problematika teljes tudatában hangsúlyozza mind a korszerű iparunk szüntelen fejlesztését célzó erőfeszítések, mind pedig a nemzetközi gazdasági és műszaki-tudományos együttműködésben történő cselekvő, hatékony bekapcsolódásunk szükségességét. E tekintetben a párt nemcsak körültekintő megfontoltságról tesz tanúbizonyságot, hanem hajlékonyságról is a formák, módszerek, arányok megállapításában.

Számunkra nem merül fel az a probléma, hogy a nemzetgazdaság független fejlesztése és a világ gazdasági körforgásába való bekapcsolódás között válasszunk, mert mindkettő objektív szükségesség, kölcsönösen feltételezik egymást. Meg kell találnunk és tökéletesítenünk azokat az utakat és élettelses módozatokat, amelyek a világ gazdasági körforgásban való hatékony részvétel feltételei között képesek biztosítani nemzetgazdaságunk fejlődésének meggyorsítását.

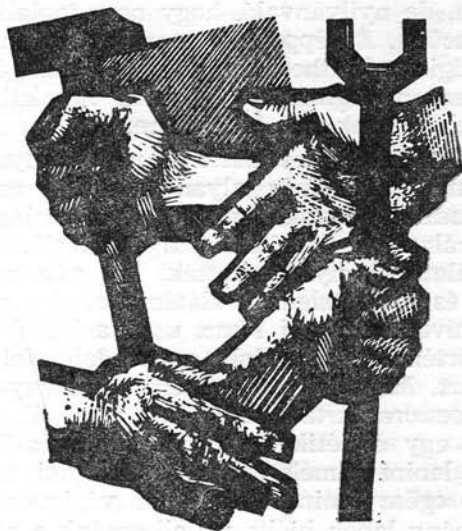
Természetes, hogy hazánk nemzetközi gazdasági kapcsolataiban a szocialista országokkal való együttműködés, a műszaki-tudományos csere központi helyet foglaljon el. Románia külkereskedelmének 54%-a a szocialista országokkal bonyolódik

le. Amikor fokozzuk ezt az együttműködést, figyelembe vesszük a szocialista államok közötti kapcsolatok hozzájárulását minden ország s egyben az egész szocialista rendszer gazdasági megerősítéséhez, s ugyanakkor szem előtt tartjuk az olyan új típusú viszonylatok kialakulásának különleges jelentőségét is, amelyek a független és szuverén államok közötti méltányos kapcsolatok modelljét jelentik a mai világ számára. Hazánk kétoldalú cserét és gazdasági együttműködést folytat az összes szocialista országokkal, ugyanakkor rendszeresen részt vesz a KGST tevékenységében. Közreműködik a nemzetgazdasági tervek összehangolásában, a termelés szakosítása és a kooperáció létrehozásában, a főbb tudományos kutatások összeegyeztetésében, a kölcsönös kereskedelem fejlesztésében, valamint az együttműködés más jelentős problémáinak elemzésében.

Magától értetődő dolog, hogy a szocialista országok közötti együttműködés formái, módszerei és tartalma állandóan gazdagodjanak, többértévé váljanak és tökéletesedjenek minden ország fejlődési feltételeinek és a szocialista világrendszer igényeinek megfelelően. Maga a szocialista országokban tapasztalható gyors gazdasági fejlődés megköveteli együttműködésük kiszélesítését és tökéletesítését a létrejött új lehetőségek gyümölcsöztetésére.

A szocialista országokkal való gazdasági együttműködésre helyezve a hangsúlyt, Románia — akárcsak a többi szocialista állam — fejleszti gazdasági cseréjét a nem szocialista államokkal is. Ezek a cserék a nemzetközi munkamegosztás jegyében objektíve szükségesek. Kiszélesítésük, ha szuverén államok közötti kapcsolatok elvére épül, csak előnyöket jelenthet minden ország számára. Az utóbbi években Románia kereskedelmi kapcsolatai Európa és más földrészek fejlett tőkés országaival számottevően gazdagodtak a szerződő felek érdekében megfelelően.

A gazdaságpolitikánk vezérelveként elfogadott lenini elmélet alkalmazása pártunknak az ország sajátosságait figyelembe vevő gyakorlatában döntő módon hozzájárult ahhoz, hogy aránylag rövid történelmi időszakban, 25 év alatt, Romániában alapvető gazdasági-társadalmi változások következzenek be. A X. pártkongresszus irányelveinek valóra váltásával még magasabb szintre emeljük gazdasági építkezésünket, s újabb távlatokat nyitunk sokoldalúan fejlett szocialista társadalmunk előtt.

*Andrej Goncsarov:
A nagy kezdet*

KALLÓS MIKLÓS

LENIN ÉS A SZOCIOLÓGIA

Bármilyen egyszerű és publicisztikailag szokványos is a cím, nem egykönnyen született, különböző kérdőjelekkel kellett megküzdennem érte.

Először is túl sok tanulmányt, cikket olvastam és láttam már hasonló szerkezetű címmel; különösen most, a centenárium kapcsán a legkülönbözőbb összefüggésekben találkozhatunk ezzel az „és“-sel. Valahol, nem is olyan távoli emlékeim egyik rekeszében még előttem van egy nagyalakú barna könyv, amely csupa ilyen „és“-tanulmányokból állt; ma már pontosan tisztában vagyunk tudományos és politikai értékével. Persze, ezúttal merőben másról van szó. Lenin valóban minden idők egyik legnagyobb lángelméje, és a lángelme természetéhez tartozik, hogy ha csak egy szikrája is reáhull az alkotótevékenység bármelyik területére, maradandó értéket alkot. Lenin zseniális módon elemezte Tolsztojt, egyszerű sorokat írt Gorkijról és az orosz irodalom más klasszikusairól, de éppen saját vallomásai alapján joggal gondolom, hogy maga mosolyogná meg elsőként az ilyen tanulmány-címeket: „Lenin, az irodalomtudós“ vagy „Lenin, az esztéta“. Mint hivatásos forradalmár, mint hivatásos publicista, mint pártvezér és államférfi Lenin szükségképpen tanulmányozta, elemezte a társadalom anyagi, politikai és szellemi tevékenységének minden síkját, érintkezésbe került a legkülönbözőbb területekkel, értékeléseket és tennivalókat fogalmazott meg valamennyivel kapcsolatosan, de nyilvánvaló, hogy nem foglalkozott mindegyikkel belülről, hivatásszerűen. És éppen itt merült fel bennem az első kérdőjel: vajon a szociológia tekinthető-e olyan tudományágnak, mint amellyel Lenin hivatásszerűen foglalkozott? Lenin munkái alapján fenntartás nélküli igennel felelhetünk erre a kérdésre.

A másik kérdőjelet szintén a nem is olyan régmúlt hullámai sodorták felém. Emlékszem még olyan írásokra, amelyek éppen Leninre való hivatkozással igyekeztek kiiktatni a szociológiát a tudományos életből, és Lenin bírálata a szubjektivista és idealista szociológia fölött a szociológia bírálatának nyilvánították. Így vált a szociológia „burzsoá“ tudománnyá, és e képtelenség alátámasztására nem átalloztak éppen arra a Leninre hivatkozni, aki Marx után a legtöbbet tett a tudományos alapvetésű, történelmi materialista társadalomfelfogás, a marxista szociológia kiépítéséért. Mert lehetnek eltérő vélemények azzal kapcsolatosan, hogy a lenini *oeuvre* tartalmaz-e vagy sem, illetve, hogy milyen mértékben tartalmaz egy esztétikát vagy irodalomelméletet, de vitathatatlan, hogy az egész lenini elméleti mű szociológiai megalapozottságú. Mivel egy ilyen, az egész lenini életművön végigvonuló tudományterületről van szó, e néhány lapon hiába vállalkoznánk a címben jelölt téma valamenny-

nyire is átfogó kifejtésére. Megelégszünk csupán néhány gondolat, néhány szempont felvetésével.

*

Mi is tehát a szociológia helye és fontossága Lenin elméleti munkásságában?

Munkáinak tanulmányozása alapján bárki meggyőződhet arról, hogy Lenin tudományos tevékenységének irányulását a forradalmi mozgalom, a pártmunka követelményei határozták meg döntő módon. Lenin egyetlen nagyobb vagy kisebb terjedelmű munkája, egyetlen cikke vagy levele sem érthető meg az oroszországi és a nemzetközi munkásmozgalom adott időszaka sajátos kérdéseinek az ismerete nélkül, hiszen a mozgalom, a pártmunka volt Lenin életközege. Tanulságos ebből a szempontból nyomon követni Lenin filozófiai munkásságát. Családjának tagjaihoz, valamint elvtársaihoz és különösen pedig Gorkijhoz intézett leveleiből kitűnik, hogy Lenin már a század első éveiben figyelemmel kísérte az orosz marxisták között elterjedt „empírio...“-divatot, hogy igyekezett eleinte elválasztani egymástól a mozgalmi kérdéseket a filozófiai nézeteltérésektől, hogy csak akkor határozta el magát a különböző szubjektív idealista irányzatok elméleti bírálatára, a filozófiai materializmus megvédelmezésére, amikor úgy látta, hogy ez elkerülhetetlen, éppen a munkásmozgalom elméleti tisztaságának az érdekében. Így született meg a *Materializmus és empiriokritícizmus*.

Lenin filozófiai munkásságának következő, minden szempontból jelentős időszaka az első világháború emigrációban eltöltött éveire esik, amikor is rendszeresen és elmélyülten tanulmányozza a filozófiát, mindezekelőtt pedig Hegelt. E stúdiumok eredményeit foglalják magukban — zseniális megjegyzések és vázlatok formájában — a *Filozófiai füzetek*. A forradalom feltartóztathatatlan közeledésének idején Lenin „a forradalom algebrájának“, a dialektikának a tanulmányozását állította elméleti tevékenységének középpontjába. A harmadik „filozófiai mozzanat“ a lenini életműben a szovjetkorszakra esik, amikor is *A harcok materializmus jelentőségéről* írott cikkében a filozófiai munka főbb irányait övekezi ki a szocialista rend építésének körülményei között. Persze, Leninnek számos más írása is tartalmaz nagy fontosságú, filozófiai vonatkozású utalásokat és gondolatokat, de kétségtelen, hogy az említett mozzanatok jól kivehető csomópontokat jelölnek. Anélkül tehát, hogy ezzel a legkisebb mértékben is alábecsülnők Lenin filozófiai munkásságát, megállapíthatjuk, hogy az bizonyos, jól rögzíthető időszakokhoz és problémakörökhöz kapcsolódik.

Nos, a szociológiával más a helyzet, Lenin egész életét, tevékenységét a párt politikája, stratégiája és taktikája kidolgozásának és állandó tökéletesítésének szentelte, és evégett állandóan nyomon követte, elemezte az összes társadalmi folyamatokat, az összes társadalmi erők mozgását, minden politikai megállapítása szociológiai elemzésre épült. Az ügy, amelynek életét szentelte, amelynek alkotó tüzeiben elemésztődött, a kizsákmányoláson alapuló társadalmi rend megdöntése és a szocialista fejlődés első alapköveinek lerakása, útjainak kijelölése — a világtörténelem leggrandiózusabb elméleti és gyakorlati szociológiai vállalkozása és teljesítménye volt.

Lenin mindenekeelőtt és mindenekefölött politikus volt, a szónak abban az értelmében, amelyet ő maga adott a politikának és a politikai munkának. Lenin kíméletlenül bírálta a politikai dilettantizmust, a politika tudományos jellegét hangoztatta, a politika logikáját fejtegette; mély megvetéssel kezelte a politikai intrikát, a malomalatti politizálást, a politikával való felelőtlen játékot (oroszul: *polityikansztvo*, románul: *politicianism*), és a politikát, az igazi, a felelős, a nagy politikát joggal tekintette a legfontosabb társadalmi tevékenységnek, mert a politika — úgymond — milliók és tízmilliók sorsa. Nos, az éppen így felfogott politika szükségképpen szociológia is egyben, abban az értelemben, ahogyan azt Antonio Gramsci fejti ki Machiavelliről szóló politikafilozófiai feljegyzéseiben: „Ami a szociológiában valóban fontos, az éppen a politikai ismeretek... a szociológia összes alproblémái a politikai ismeretek problémái.“

Amikor Leninről, a politikusról beszélünk, egyszersmind Leninről, a szociológusról szólunk.

*

Kezdetben — pontosabban: már a kezdetben — volt a szociológia. Felütjük Lenin összes műveinek első kötetét, amely három munkát tartalmaz. Két tanulmányt (*Újabb gazdasági mozgalmak a paraszti életben* és *Az úgynevezett piackérdésről*), valamint első könyvét: *Kik azok a „Népbarátok“ és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?* A legmélyebb benyomás, amely az első lenini munkák olvasása után marad bennünk, az, hogy Lenin első elméleti fellépésétől kezdve teljes vértetben, teljes marxista vértetben jelenik meg. Persze, sokan vélik és joggal Lenin egyik legnagyobb erényének az önmeghaladás képességét; ez azonban korántsem mond ellent annak a megállapításnak, hogy már ezekben az első írásokban Lenin megcsillogtatja mindama képességeit és kvalitásait, amelyek a marxizmus klasszikusainak a sorába helyezték: a marxista tanítások, a marxista gondolkodásmód bámulatosan mélyreható értését, a marxizmus iránt tanúsított határtalan és következetes ragaszkodást és hűséget, és mindezzel szerves egységben a marxizmus alkotó alkalmazásának és alkotó továbbfejlesztésének a képességét.

Meglepő és egyszersmind természetes is, hogy a lenini életmű alakulásában hogyan fedi egymást a „logikai“ és a „történeti“. Ha minden ismert körülménytől elvonatkoztatva, csupán elvi síkon tennők fel ezt a kérdést: mivel kell kezdenie egy marxista teoretikusnak elméleti tevékenységét, ha ezt a tevékenységet országának forradalmi átalakítása szolgálatába kívánja állítani? — önmagától adódik a válasz: mindenekeelőtt az ország gazdasági szerkezetének és az ehhez kapcsolódó társadalmi struktúrájának és mozgásának az elemzésével. Valóban, Lenin első írásai gazdaságszociológiai munkák (ezeken belül, az akkori oroszországi viszonyoknak megfelelően, megkülönböztetett figyelmet fordít az agrárszociológiai kérdésekre), és talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy tevékenységének ebben a korszakában az e téren végzett munkásságának a csúcsa *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című hatalmas mű. A politikai propagandamunka és ideológiai képzés Leninnek más munkáira irányítja elsősorban a figyelmet, és ez így is van rendjén. Azoknak azonban, akik hivatásszerűen foglalkoznak a szociológiával, az említett lenini munka ma is kiapadhatatlan kincseshánya.

Jogos és tennivágyó türelmetlenséggel szoktuk sürgetni a marxista szociológia mind erőteljesebb és mind gyorsabb ütemű fejlődését, de többek között az említett lenini munka is arra figyelmeztet, hogy vagy felületesség és tájékozatlanság, vagy pedig rosszindulatú ferdítés az az itt is, ott is fel-felbukkanó állítás vagy célzás, miszerint a marxista szociológia nem termelt ki nagy, szintetikus munkákat. Még ha el is tekintenénk, amit pedig nem tehetünk meg, a marxizmus klasszikus műveinek szociológiai megalapozottságától, szociológiai vonatkozásaitól, ha csak a *par excellence* szociológiai munkákat vennők számba, Engelsnek *A munkásosztály helyzete Angliában*, Leninnek *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című munkája (nem is beszélve *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka* című munkáról, az *Állam és forradalomról*) olyan kaliberű szociológiai munkák, amilyenekkel egyetlen más szociológiai irányzat sem rendelkezik.

De vajon nem a szakmai elfogultság készít-e bennünket arra, hogy a szóban forgó lenini munkákat szociológiai, és ne csupán gazdasági műveknek tekintsük? Állításunk igazáról meggyőződhet bárki, aki elolvassa vagy újra átolvassa a szóban forgó írásokat. Egyébként Lenin maga is nyilatkozik erről. „Ráadásul — írja egyik, 1899-ből keltezett levelében — itt van még a »szociológiai« és a »közgazdasági« kategóriák megkülönböztetésének gondolata, amit Sztruve indított útjára... P. Berlin... és Tugan-Baranovszkij pedig megismételt. Szerintem ez semmit sem ígér, csak definíciókkal úzótt egészen tartalmatlan és skolasztikus játékot, amit a kantisták hangzatosan a »fogalmak kritikájának«, sőt »gnoszeológiának« neveznek. Egyáltalában nem értem, mi *értelme* lehet az ilyen megkülönböztetésnek?? Hogyan lehet gazdaság társadalmon kívül?“(Lenin *Művei*, 4. kiadás, 34. kötet, 23.).

Nem volna helyes ezeket a levélsorokat kiragadni természetes összefüggésükből és valamilyen általános érvényű episztemológiai és módszertani útmutatássá változtatni. Azt is beléjük lehetne magyarázni, hogy lám, Lenin szerint nincs szűkség szociológiára, hiszen minden társadalomtudomány a társadalommal foglalkozik és ennyiben *per definitionem* szociológiai jellegű is. Mi sem volna tévesebb azonban egy ilyen szerű értelmezésnél. A klasszikusok munkáinak az ismerete alapján egy merőben más értelmezés nyilvánvaló, nevezetesen az általános társadalomfelfogás, a szociológiai szempont érvényesítésének a hangsúlyozása. Szükségtelen itt utalnunk arra, hogy a marxizmus legmonumentálisabb gazdasági munkája, *A tőke* nemcsak politikai gazdaságtani, hanem legalább olyan mértékben filozófiai, logikai, történelemfilozófiai és *szociológiai* munka is egyben. Ismeretes, hogy Lenin *Imperializmusa* sem tekinthető egyszerűen gazdaságtani munkának, hanem egyszersmind szociológiai és politikatudományi mű is.

Éppen az ilyen hozzáállás, az ilyen tárgyalási mód teszi Lenin minden írását szociológiailag megalapozottá. Ennek a kérdésnek a meg nem értése vagy figyelmen kívül hagyása nemcsak a marxista szociológia helyes megítélése és megértése szempontjából káros, hanem — véleményem szerint — egyik lehetséges forrása a különböző természetű egyszerűsítéseknek és vulgarizálásoknak is. Gondolok itt arra, hogy Lenin, a politikus és társadalomtudós, *elsősorban* politikai és általános szociológiai szempontból elemezte a szellemi élet különböző területeit és jelenségeit. A

szellemi élet jelenségeinek ilyenszerű megközelítése elengedhetetlen a marxista igényű elemzés és kutatás számára, ami azonban nem jelenti azt, hogy önmagában elégséges is. Mint arra már utaltam, véleményem szerint Lenin nem dolgozott ki sem irodalomelméletet, sem esztétikát, hanem megmutatta, hogyan kell megközelíteni az irodalmi, művészi jelenségeket a marxista szociológia és a kultúrpolitika oldaláról. Aki ezeknek az alapvető fontosságú és nélkülözhetetlen megállapításoknak és módszertani utalásoknak egyben olyan abszolút érvényt is tulajdonít, amely fölöslegessé teszi a tulajdonképpeni esztétikai, irodalomelméleti és más elemzéseket, az akarva-akaratlan meghamisítja Lenint.

*

Mondottam: már a kezdetben volt a szociológia. Ha Lenin első gazdasági tárgyú írásai, és különösen *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban*, a konkrét szociológiai kutatások példaképei (abban az értelemben is, hogy a marxista szociológia egyik alapvető követelményét érvényesítik rendkívüli hozzáértéssel és érzékkel, nevezetesen a konkrét kutatások egybekapcsolását a globális társadalomszemlélettel, a társadalom *egészének* a megismerésével és vizsgálatával), a *Kik azok a „Népbarátok“* ... és *A narodnyikság gazdasági tartalma* ... a marxizmus általános szociológiájának és történelemfilozófiájának a kifejtését tartalmazza. Újra és ismételtelen hangsúlyozni szeretném Lenin e munkái újraolvasásának a szükségességét és fontosságát a marxista szociológusok részéről. Szociológiai mozgalmunk jelenlegi szakaszában, pusztán szakszempontról is olyan értékekre bukkanunk bennük, amelyekre a múltban nem figyeltünk, nem figyelhettünk fel. Az ilyen szakszerű újraolvasás egyik nagy élménye Lenin *modernsége*.

Olvassák újra Lenint azok is, akiket megragadott a modern strukturalizmus vizsgálati módszere, és tapasztalni fogják, hogy éppen a marxizmus—leninizmus nyújtotta a társadalom következetesen strukturális és történeti felfogását, hogy a társadalmi struktúra elemzésében a Lenin kidolgozta, illetve továbbfejlesztette *társadalmi-gazdasági alakulat* kategóriája, valamint a szintén Lenin kifejtette társadalmi csoport- és osztályfogalom nélkülözhetetlen elméleti eszközök. Lenin említett munkái is nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a marxista társadalomfelfogás számos alapvető tétele bevonult a modern szociológiába, hogy olyan tételek döntő fontossága a társadalmi életben, mint a gazdasági tényező, vagy a társadalmi struktúrában elfoglalt hely jelentősége az emberek gondolkodásmódjának a meghatározásában — ahogyan például Bernard Barber amerikai szociológus írja — nem csupán a marxizmus tételei immár, hanem általában a jelenkori szociológia alapvető axiómái.

És ha már a társadalmi struktúrára és a strukturalizmusra utaltam, említsem meg, hogy Lenin munkái modernül hatnak azért is, mert elemzései és fejtegetései *implicit*e útmutatást adnak a mai strukturalizmus kritikája és marxista meghaladása számára, mindenekelőtt azzal, hogy Lenin a strukturális elemzéseket következetesen egybekapcsolja a történetiség szempontjának érvényesítésével. A szubjektív idealista társadalomfelfogást bírálva, a Marxot nem értőkkel és a marxhamisítókkal hadakozva, Lenin ismételtelen érvényt szerez annak a marxi gondolatnak, amelyet *A német ideológia* úgy fogalmaz meg, hogy az új társadalomfelfogás csak egyetlenegy tudományt ismer, a történelem tudományát.

Napjaink szociológusai számára nélkülözhetetlen útmutatásként szolgálnak Lenin sorai, akinél következetesebben senki sem védelmezte a marxista tanítások igazát és általános érvényét: „Egyetlen marxista sem tekintette soha Marx elméletét holmi mindenkire kötelező történetfilozófiai sémának, többnek, mint egy bizonyos meghatározott társadalmi-gazdasági alakulat magyarázatának... Egyetlenegy marxista sem alapította soha szociáldemokrata nézeteit másra, mint arra, hogy megfelelnek-e a valóságnak és az adott... társadalmi és gazdasági viszonyok történetének, s nem is alapíthatta másra, mert ezt az elmélettel szemben támasztott követelményt maga Marx, a »marxizmus« megalapítója mondja ki világosan és határozottan s tette meg az egész tan tengelyévé“ (Lenin *Művei*, 4. kiadás, 1. kötet. 194.).

A történelmi helyzet, az első győztes szocialista forradalom világtörténelmi jelentősége, hasonlíthatatlan adottságai és képességei szükegképpen tették meg Lenint, az oroszországi forradalmi munkásosztály vezérét az egész nemzetközi kommunista mozgalom vezetőjévé és tanítójává. De senki Leninnél gondosabban nem óvta a kommunistákat, a marxistákat attól, hogy analógiákkal és párhuzamokkal helyettesítsék a sajátos helyzetek önálló tanulmányozását és megoldását. A *baloldaliság*... és más munkáiban Lenin gondosan mérlegeli és elemzi az októberi forradalom nemzetközi jelentőségét, az általános és sajátos dialektikáját a szocialista forradalomban és a szocialista építésben. Akár az oroszországi nemzeti kérdést elemzi, akár a forradalom első esztendőinek gazdasági tapasztalatait foglalja össze vagy az államépítés kérdéseiről szól, ismételtelen hangsúlyozza, hogy máshol és más történeti helyzetben más, a sajátos feltételeknek megfelelő megoldásokat kell keresni.

Lenin számára csak egyetlen marxizmus, az *alkotó* marxizmus létezett, az, amiről Engelsszel együtt vallotta, hogy vezérfonal a cselekvéshez. Az olyan meg-megnyilvánuló kísérletek egyesek részéről — nemcsak a múltban, a jelenben is —, hogy éppen Leninre és a lenini tanításokra való hivatkozással szegjék szárnyát az alkotókészségnek, a leninizmus súlyos félremagyarázása és meghamisítása, hiszen a leninizmus maga az élő, önmagát állandóan meghaladó marxizmus.

*

Nem, vagy nemcsak e sorok írójának ügyetlensége, hogy „kifutott“ a rendelkezésére álló terjedelemből, mielőtt még továbbjutott volna fejtegetéseiben Lenin első munkáinál. Első és legfontosabb oka ennek a lenini mű roppant mérete, gazdagsága, gondolatébresztő ereje. Joggal kifogásolhatja e sorok olvasója, hogy valaki Leninről és a szociológiáról ír, és említést sem tesz Lenin osztálymeghatározásáról, a néptömegek szerepére vonatkozó fejtegetéseiről, forradalom- és államkoncepciójáról, a nemzeti kérdés tárgyalási módjáról, politikatudományi tevékenységéről, a pártról szóló tanításáról, az ideológiáról vallott nézeteiről és még sok minden másról, nem elemzi Lenin munkamódszerét. De ha arra gondolunk, hogy Leninről szólani annyi, mint *korunk marxizmusáról* beszélni, talán elnézik e sorok írójának is, hogy nem jutott tovább néhány idevonatkozó gondolatának körvonalazásánál. S mentségére szolgáljon az is, hogy végeredményben Lenint elsősorban nem kommentálni, hanem tanulmányozni, érteni, a leninizmust nem kérődzni, hanem az életbe átültetni kell.

LENINRŐL

1922 ősze ... Moszkvában rövidesen meg kellett kezdődniük a Komintern IV. kongresszusa munkálatainak. Mint a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja küldöttként vettem részt a munkálatokban. Közölték velünk, hogy november 13-án Lenin elvtárs beszél. Mélységesen meghatódtak az összes jelenlevők. Lenin akkor már beteg volt, s visszatérése a nyilvánosság elé mindannyiunk szívét örömmel töltötte el. Türelmetlenek voltunk, s elfogott bennünket az Októberi Forradalom nagy vezetője iránt érzett — kíváncsisággal elegyedő — csodálat.

Azon a reggelen, amikor Lenin a Kongresszus termébe érkezett, mély csendben várt minden jelenlevő. A maximális lelki feszültség, a mély érzelmek percei voltak ezek. Lenin a terembe lépett. Szabadon robbant ki a tapsvihár, s mintha láthatatlan intésre történt volna, a helyükről felállt küldöttek ötvenhárom nyelven rázendítettek az Internacionáléra. A magasztos dallamtól kísérvé, valóságos mámor közepette, amelyben szeretet, csodálat és tisztelet keveredett, lépett Lenin az emelvényre, s elhelyezkedett a tribünön. Hosszú percek, a leírhatatlan lelkesedés percei nem engedték szóhoz jutni (...)

Lenin megkezdte beszédét. Feszültség volt a teremben: egyetlen mocnás, gesztus, suttogás sem zavarta az elhatalmasodott csendet. Lenin szavai és mondatai ütemesen hangzottak, nyomatékukat a jelenlevők időnként felhangzó tapsa húzta alá. Melegen, meggyőződéssel beszélt, azaz az őszinteséggel, amely már kezdettől megragadott. Pátosz nélkül, frázisok nélkül, szónoki fondorlatok nélkül, a logikai okfejtés zömök egyszerűségével. Lenin meggyőzött és hatott. Őt hallgatva jöttem rá, valójában milyen erős a szónoki hatása. Egy órás előadása a Nagy Októberi Szocialista Forradalom végső győzelmébe vetett megingathatatlan hit tanúsága volt.

Noha beszéde során előadása mindvégig közvetlenül tükrözte egész meggyőző erejét, személyisége teljes varázsát, olyannyira, hogy meg is feledkeztünk azokról a fizikai szenvedésekről, amelyeket betegsége idején el kellett viselnie, az erőkifejtés elfárasztotta. Arca kissé elváltozott, amikor visszatért az elnökség asztalához, s leült. A jelentés utolsó szavai a lelkesedés új hullámát kavarták fel. Mindenki tapsolt, véget nem érőn hangzott az „Éljen Lenin elvtárs!“, az Internacionálé hangjai ismét megreemtették a kongresszusi terem falait, II. Sándor egykori palotáját.

A szünetben Lenin elvegyült a küldöttek soraiban, s ekkor én is a közelébe kerülhettem.

Lenin középtermetű volt, talán inkább alacsony; arca tökéletesen ovális, pofacsontja kiugró, tekintete tiszta és átható. Rendkívül egyszerűen öltözött, külsejéből áradt a határozottság, az energia, de a nagy szívósság is. Hangja barátságos volt, s amikor a küldötteknek ahhoz a csoport-

jához ért, ahol én is álltam, baráti szavakkal szólt azokhoz, akiket már személyesen megismerhetett (...) Mozdulatai gyorsak voltak, akadozva beszélt, de szemében nemegyszer felcsillant a humor, ami oly emberivé tette, s oly közelivé mindannyiunkhoz. Akkor értettem meg az őt körülölelő őszinte és mély szeretetet. Felfogtam, mitől sugároz rokonszenvet egész személyisége, s megértettem a Szovjetunió minden sarkából s a határokon túlról is felé áramló megnyilvánulásait a szeretetnek.

Lenin egyszerűsége, őszintesége és jósága, az a megértés, amelyet az egyszerű munkás és a tudós, a legeldugottabb faluból jött paraszt, vagy a frontról visszatért vöröskatona iránt megkülönböztetés nélküli tanúsított, ez alkotta a tartós köteléket Lenin és a tömegek között, ez tükröződött a tömegek ragaszkodásában. Megilletődötten követtem őt, meg sem tudtam szólalni, beittam minden gesztusát, egyetlen mozdulatát sem akartam veszni magányra.

Néhány perc múlva kivált a küldöttek csoportjából és elhagyta az üléstermet; orvosai előírták, hogy minden, munkája igényelte erőfeszítés után minél zavartalanabb pihenőt tartson.

Távozott körünkből, maga után hagyva személyisége benyomását, melynek teljes erejét megrendülten átéreztük.

Utolsó előtti beszéde volt ez. Rövidesen ismét elhatalmasodott rajta a betegség. A kongresszus vége felé nyugtalanító híreket hallottunk.

December közepe táján a munkálatok befejezése után még Moszkvában voltam, amikor közölték, hogy a betegség súlyosbodott. Nagy és mély szomorúság költözött szívünkbe. Lenin látogatása a küldöttek körében forró óhajunkat már-már reménységgé változtatta: hátha a nagy Lenin lebírt a kört is, miként életében minden ellenségét legyőzte. Reménységeink azonban alaptalanoknak bizonyultak. Amikor Moszkvából távoztam, már tisztában voltam betegségére súlyosságával.

Egy évvel később, 1924. január 21-én estefelé Lenin meghalt. A Bolsevik Párt Központi Bizottsága a következőképpen tudatta a döbbenetes hírt:

„A proletariátus magasztos felszabadulási mozgalmának története Marx halála óta még nem emelt ki oly gigászi személyiséget, mint amelyen elhunyt vezetőnk, tanítónk és barátunk volt. Mindaz, ami a proletariátusban valóban fenséges és hősi — a meg nem alkuvó gondolkodás, a megingathatatlan, elszánt, mindent lebíró vasakarát, a rabság és elnyomás szent és halálos gyűlölete, a hegyeket helyükből elmozdító, forradalmi szenvedély, a néptömegek alkotó erejébe vetett határtalan hit, a szervezés hatalmas géniusza —: mindez nagyszerűen megtestesült Leninben, kinek neve az új világ jelképévé vált Nyugattól Keletig, s Észak-tól Délig.“

Nagy csapásként ért Lenin halálának híre. Nemcsak bánatot éreztünk: szomorúságunk határtalan volt, nagyon fáj a szeretett és becsült lény elvesztése. Őszinte fájdalmat éreztünk azokban a percekben az emberek milliói a világ minden részén, hiszen mindenki átérezte, hogy egy nagy ember, a szenvedők igaz barátja, egy igazi vezető halt meg, akinek egész élete egybeforrt mindazzal, ami az emberiségben a legjobb, a legnemesebb, ami egy születőben levő, napfényes jövő felé igazodó világba vetett reménységhez kapcsolódott ...

Évszázadunk küszöbén a Nagy Orosz Forradalom és ragyogó képviselője és vezetője, Lenin jelzi azon ellentmondások, konfliktusok és összecsapások felszámolásának útját, amelyek az emberiségre annyi szenvedést, fájdalmat zúdítottak, s annyi vérontáshoz vezettek, oly sok családi tűzhelyet feldúltak a rombadöntött városokban.

Az Októberi Orosz Forradalom nyitja meg a XX. századot, a világ szerkezeti átalakulásainak, a szocializmus megvalósításáért folyó harcnak a korszakát. Utat nyit a kommunista társadalom felé.

Ez a jellemzője a századnak, melyben élnünk adatott. Ezt hangoztatva azonban nem egy társadalmi és gazdasági élet-reform mesterséges áthelyezésére gondolunk a Szovjetunióból más európai országokba. Csak a rövidlátók, a rosszindulatúak és a konzervatív szellemiségűek, akik mítsem értenek abból a folyamatból, amelyet manapság az egész emberiség átélt, csak azok képzelhetik, hogy az a mély válság, amelyen a múlt elavult intézményeiből való felszabadulásra és új életformák tartalommal telítésére irányuló kísérletük során a népek átmennek, propaganda eredménye volna, vagy pedig erőszakkal, brutálisan kicsikart áttételeké.

Amikor az Orosz Forradalom fontosságát hangoztatjuk a világ más részeinek fejlődésében, s azt, hogy évszázadunk a szocializmusért folyó harc évszázada, egészen más szempontokhoz igazodunk.

Az igazsággal szembe kell nézni! Kinek használ a valóság nyilvánvaló tagadása? Világosan és kategórikusan el kell ismerni, hogy a társadalmi és gazdasági élet régi formái zsákutcába juttatták az emberiséget, s a néptömegeknek annyi szenvedést hozó két világháború okává váltak!

De mit bizonyítanak ezek a borzalmas fegyveres harcok? Lehetetlenségét a mély gazdasági, társadalmi és nemzeti ellentmondások csendes evolúció útján történő megoldásának a régi intézmények keretében, miként kizárják a kompromisszumot meg a csalóka jelszavakat is.

Az emberiség nem az utánczás szellemétől vezérelve lépett a szocializmus útjára, nem azért, mert a propaganda áldozatául esett, hanem mert az egész mai társadalomban olyan erős ellentmondások, annyira kibékíthetetlen érdekellentétek keletkeztek, amelyek mind mély és strukturális változásokat tesznek szükségessé, ha nem akarjuk, hogy civilizációnk és kultúránk új és rettenetes világégésbe zuhanjon. A néptömegek nem vállalhatnak öngyilkos tetteket.

Vita lesz azokról a szakaszokról, amelyeken az emberiség áthalad az Orosz Forradalom nyitotta úton, az ütemekről, amelyek szerint a változások egyik-másik országban lezajlanak, e változások meghatározta konkrét, azonnali tartalmakról. Lehetséges, hogy a változások közül egyesek nem lesznek azonnali jellegűek, s egyik-másik ország még elég hosszú ideig átmeneti formákat élhet meg. De az eddigi történelmi fejlődés tárgyilagos és meg nem hamisított tanulmányozásán alapuló bizonyosságnak tűnik, hogy az emberiség a világ új megszervezése, új életfelfogás felé kiván haladni.

Százhatvan esztendővel ezelőtt Franciaország a Forradalom lázában égett. Földjén új világ épült. Franciaország határai között porba omlott a régi rendszer, a privilégiumok, az abszolút monarchia, a katolicizmus mindenhatóságának rendszere. Mindaz, ami örökkévalónak tűnt, a Bastille erős és jól őrzött falaival együtt összeomlott a néptömegek csapásai alatt; a le tiers état-val az élen jogot követeltek az életre, új életre. Győzött

a Nagy Francia Forradalom. A hűbéri szellemet és intézményeket képviselő reakciós erők Európa más részeiből megkíséreltek szövetségbe tömörülni, és a múlt hatalmait mozgósítva lebírni a Forradalmat, feltartóztatni győzelmes menetét egész Európán át. Hiábavaló volt minden kísérlet! (...) A Nagy Forradalom Nyugatról Keletre sugározta befolyását. Összeomlottak a régi intézmények, megínogtak a régi rendek, új, a mozgalmas 1848-as esztendőben tetőző forradalmi mozgalmak robbantak ki.

Azonban mindez már a múlté ...

Ez alkalommal Keletről Nyugatra új történelmi ciklus indul. A régi Oroszország határai között bekövetkezett nagy átalakulások hatására, ideológiai és politikai befolyásuk sugárzása révén, annak következtében, hogy ragyogó és követésre méltó példájával felvillanyozta a néptömegeket, huszonöt esztendővel ezelőtt összeomlott a Habsburgok és Poroszország több évszázados trónja, s lerázták bilincseiket a népek nemcsak Európában, hanem Azsia távoli sarkaiban is, s minden gyarmaton. Mi se feledjük, hogy az 1918 utáni reformok (az agrárreform és a választási reform), s közéletünk demokratizálásának halvány kezdetei (amit egyébként a reakció és a fasiszmus hamarosan elfojtott) nagyjából éppenséggel az Októberi Forradalom győzelmének tulajdoníthatók. A romániai néptömegek évszázadokon át vívott harca vezető rétegeink makacs ellenállásába ütközött; csakhogy az Orosz Forradalom már nagyon beszédes példa volt, s ereje birtokos osztályainkat legalábbis részleges engedményekre készítette.

Európában ezután bekövetkezett a fasiszta reakció, amely a gyilkos kezébe fegyvert adott, hogy rátámadjon a szovjethatalomra, s szétzúzza. A legjobban felkészült hadsereget, a Harmadik Birodalom hadseregét elindították és támogatták, hogy számolja fel, fojtsa el az Októberi Forradalom nagy vívmányait. Am csődöt mondott ez esetben is minden kísérlet (...)

Az emberiség minden bizonnyal még sok nehéz megpróbáltatáson megy át. Az egyensúly biztosítása más szellemben, más életsíkon, új tartalommal, amely lehetővé teszi a szocializmushoz, a kommunizmushoz vezető alkotó munka megkezdését, még sok gyötrődést, harcot, s nem kevesebb áldozatot követel. Az ember ember által való kizsákmányolásának felszámolása, az ember kiszabadítása az előítéletek és népbutítás pókhálójából, a magas életszínvonalú, osztály nélküli társadalom megteremtése, amely lehetővé teszi, hogy mindenki szükségleteinek megfelelően részesüljön a javakból, íme, ez a hosszú és nehéz út áll előttünk. De ez a jövő világának az útja.

E világ születésének pillanatától Lenin történelmi alakja áraszt világgosságot. A ma még szenvedő emberiség holnapra más életfeltételeket ér meg, és soha nem feledkezik meg arról, aki az új világ alapjául szolgáló újító, öntudatos és elszánt erőket összefogta.

Manapság már az egész haladó emberiségé Lenin, a szerény, barátságos és derűs, de törhetetlen energiájú vidám ember, akit huszonöt esztendővel ezelőtt megismertem. Országhatárokon át, nemzetek és népek sajátos jellegén túl jelképe ő az emberiség harcának ...*

* A fenti szöveg a Románia literarű 69. számában (1970. január 29.) közzölt válogatás fordítása. Az eredeti Pátrășcanu-szöveg a Revista Fundațiilor XIV. 10—11. számában jelent meg (1947. október—november).

GÁLL ERNŐ

AZ ÉRTELMISÉG LENINI FELFOGÁSA

Az értelmiség szociológiája is sokat köszönhet Leninnek, aki elméleti-szervező géniuszával életre hívta — az elmaradt cári Oroszországban — a munkásosztály új típusú pártját, a „kollektív értelmiségi“-t — Gramsci későbbi eszményt sugalló meghatározása szerint. A lenini tételek centenáriumi méltatása e vonatkozásban sem szorítkozhat csupán egy történelmi korszakban kidolgozott elemzés rögzítésére. Marx és Engels műve folytatójának szellemében, e felidézésnek a mai kutatást kell ösztönöznie a napjaink valóságával, s a kortárs kutatásokkal történő szembesítés során. A klasszikusok termékenyítő hatását sohasem — tér és idő megszabta — szövegeik kanonizálása közvetíti. Lenin nem Marx betűihez, hanem tanításának lényegéhez, főként forradalmi-kritikai módszeréhez volt következő, amikor lerakta a XX. század marxizmusának alapjait. Az értelmiség marxista szociológiájának művelői is abban az esetben bizonyulnak valóban hű követőinek, ha a lenini szellemerkölcs, a tények feltétlen tisztelete, a kérlelhetetlen önbírálat jegyében, fogékonyan minden új tudományos megismerés iránt, kutatják az írástudók helyét és szerepét a modern társadalomban.

* ...

Lenin koncepciójában (részben Kautsky meghatározására építve) az értelmiség társadalmi réteget alkot. Felöleli a szellemi dolgozók csoportját, amely létfeltételeiben és magatartásában a kispolgársághoz áll közel, szerepét tekintve viszont tükrözi az osztályérdekek és politikai erők mozgását osztályviszonylatban. E (sommázza tolmácsolt) felfogás nyilván kifejezi azokat a történelmi-társadalmi körülményeket, amelyek a század elején megszabták az értelmiség többségének életét és gondolkodását a tőkés országokban. Heurisztikai értéke abban jelölhető meg, hogy egyrészt a társadalom osztályszerkezetében vizsgálja az értelmiség helyét, másrészt pedig funkciója értelmezésében messzemenően tekintettel van tevékenységének sajátosságára, figyelmeztetve bármilyen vulgárizáló megközelítés veszélyére. Ennek ellenére e felfogás sem mentesült később a skolasztikus megmerevedéstől, amely az értelmiséget csupán valamely osztály függvényének, elsősorban az uralkodó osztály kiszolgálójának tekinti. Kivételek természetesen a munkásosztály ügyéhez „csatlakozó“ írástudók, akik azonban csak maroknyi kisebbséget alkotnak. Ez az egyoldalú nézet főként a fizikai és a szellemi munka közötti ellentét hagyományos értelmezésére támaszkodik. Nem számol kellő mértékben sem a szellemi tevékenység viszonylagos függetlenségével, sem a tudományos-műszaki forradalom előidézte változásokkal az értelmiség összetételében és a munkássághoz való viszonyában.

A lenini örökség egyik első alkotó továbbfejlesztése Gramsci nevé-

hez, a nagy olasz marxistának, a „szerves“ és a „hagyományos“ értelmiségről szóló ismert tételéhez fűződik. Gramscinál az értelmiségi lét már nem azonosítható valamely szakmával, hanem *funkcionalitásában* megragadva, a társadalmi viszonyok bonyolult hálózatában játszik mind nagyobb szerepet. Az értelmiségek funkciója Gramsci szerint, hogy biztosítják a maguk társadalmi csoportjának „egyenműségét, saját szerepének tudatos voltát“. Ujszerű e felfogásban az a nézet, hogy noha az értelmiséget szerves kapcsolatok fűzik a társadalmi osztályokhoz, ez a viszony bizonyos autonómiát is lehetővé tesz számukra. Az írástudók rendje hozzájárul ugyanis magának az illető osztálynak a kifejlődéséhez, öntudatra ébredéséhez, „magáért való osztállyá“ alakulásához. Ez a reláció nem csupán az illető osztály „*mi-tudat*“-ának, struktúráinak létrejöttét segíti elő, de feltételezi az adott társadalmi csoporttal szemben érvényesülő kritikát is. Gramsci feloldja továbbá a fizikai és a szellemi munka abszolút szembeállítását, ami részben az emberi munka összetevőinek és jellegének, részben pedig a modern műszaki fejlődés meghatározta változásoknak hiteles megismerését szolgálja.

Az olasz gondolkodó termékenyítő hatása is érvényesül — közvetve vagy közvetlenül — azoknál a szerzőknél, akik a mai értelmiség bonyolult képletével küszködve, árnyaltabbá kívánják tenni meghatározását s a szociológiai elemzéssel összhangban, erkölcsi-axiológiai mozzanatokkal gazdagítják a problematika megvilágítását.

E két törekvés nem is választható el egymástól. Már a szociológiai meghatározás feladatát megnehezíti az a körülmény, hogy a történelmi idő, a földrajzi tér s a társadalmi rendszer koordinátái között igen rugalmasak az értelmiséget körülhatároló keretek. Napjainkban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az egyre jobban elmélyülő szakosodás, számos (adminisztratív) munkakör gépesítése s általában a technokrácia elterjedése valóban kérdéssé teszi bizonyos csoportok értelmiségi jellegét. Eppen ezért mindjobban utat tör magának az értelmiség fogalmát szélesebb, illetve szűkebb értelemben használó szemlélet. Az előbbi felőleli általában a szellemi dolgozókat, az utóbbi viszont csak azokra vonatkozik, akik nem egyszerű szakemberek, részletfeladatok többé-kevésbé igénytelen és függő helyzetű végrehajtói, hanem tevékenységükben kisebb vagy nagyobb mértékben fellelhető az alkotás, a társadalmi-erkölcsi finalitási állásfoglalás a korszerű műveltség és humanista szemlélet jegyében. Non-konformizmus és kritikai magatartás jellemzi továbbá őket. E vonások hangsúlyozása, sőt kritériummá emelése már meghaladja viszont a szigorúan vett társadalomtudományi elemzést, hogy az erkölcsi értékek összefüggésébe emelje az írástudók szerepének boncolgatását.

Felelősség, elkötelezettség, hivatástudat tartozik az ilyenszerű vizsgálódás fogalomtárába. Ez irányzat képviselői nem annyira diagnoszták, inkább eszményt, modellt kínálnak. Noha értelmezésükben az utóbbi mozzanatra esik a hangsúly, gondolatmenetük — mint már jeleztük — nem szakad el a társadalmi valóságban megfigyelhető változásoktól. Nézeteik kialakulását a XX. század második felének nagy metamorfózisai: a tudományos-műszaki forradalom, a mély társadalmi megrázkódtatások, a hírközlő eszközök elterjedése, az információ- és tanügyi robbanás ösztönözték.

Az imperializmusról szóló alapvető művében Lenin felismerte a szellemi termelés, a műszaki alkotás gyorsított ütemű társadalmasulását és összpontosítását. Jelezte a tudomány új szerepét a technika, a termelés fejlesztésében, és utalt a műszaki értelmiség funkciójának megváltozására a monopolkapitalizmus termelő egységeihez tartozó laboratóriumokban vagy kutatóintézetekben. Ma a Lenin megfigyelte jelenségek mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt nagy horderejű módosulásokhoz vezetnek.

Itt van például a számban, fajsúlyban, szerepében és felelősségében gyorsan gyarapodó *műszaki értelmiség*. E kategória egyre inkább háttérbe szorítja az írástudók hagyományos csoportjait, belső differenciálódása során pedig új viszonyba kerül a munkássággal. A fejlett tőkés országok műszaki értelmisége nagy többségének törekvései azonosulnak a munkásokéival. Am nem csupán az alkalmazotti státusból származó érdekközösségről van szó. Lenin idejében „a munka tudományos megszervezése”-t a fizikai dolgozókat gépies sablonmunkára ítélő taylorizmus képviselte. Ma a legmodernebb műszaki berendezések üzemeltetése és karbantartása szoros, szinte a mellérendeltség jegyében kialakuló együttműködést igényel a tudósok, technikusok és magas, sokoldalú képesítéssel rendelkezős tevékenységükben mind több szellemi-alkotó energiát mozgósító dolgozók között. Persze, az új relációk kibontakozása nem történik magától, nem csupán valamilyen műszaki determinizmus megszabta alakulás. Nem mellőzhető e folyamat elemzésében az alanyi-tudati tényezők játéka sem. Számolni kell mind a már említett technokrata beszűküléssel a műszaki személyzet életszemléletében és magatartásában, mind pedig az értelmiséggellenes sztereotípiákkal a munkások bizonyos köreiben. E mozzanatokkal is számolva megállapítható, hogy az értelmiség és a munkásság viszonya osztársadalmi méretekben már nem szorítható be a kispolgárság és a proletárok viszonyának sok tekintetben túlhaladott, hagyományos értelmezésébe.

Ma nem kielégítő már annak a hangoztatása, hogy az értelmiségi elit „csatlakozik a munkásosztály ügyéhez”. A tudomány mint közvetlen termelőerő döntő jelentőségű emberi tevékenységgé, a közoktatás pedig hovatovább egyik legátfogóbb társadalmi intézménnyé válik. Vegyük még számításba a mass-mediák, a „kultur-ipar” hatósugarának szüntelen növekedését, és megfogalmazható a tétel: a munkástömegek s az értelmiségi tömegek szövetségében korunk történelemalakító haladó ereje születik meg. Éppen ezért, a lenini örökség továbbfejlesztésének legidőszerűbb feladatát annak az átfogó stratégiai elgondolásnak a kidolgozásában kell keresnünk, amely általánosítja a valóságban végbement *mutációkat*, és megteremti az új haladó-forradalmi erő korszerű elméleti alapjait. Forradalmi elmélet nélkül nincs forradalmi gyakorlat. E lenini tétel érvényesítése megköveteli napjainkban — többek között — az értelmiség marxista szociológiájának a kor színvonalán történő művelését.

*

Különösen sürgetővé teszik e feladat teljesítését a tőkés országokban jelentkező diákmozgalmak. Lenin annak idején nagy figyelmet fordított az egyetemi és középiskolai diákság önkényuralom-ellenes megmozdulásaira. A cári rendőrséggel s a reakciós egyetemi hatóságokkal szembefor-

duló diákok iránt tanúsított rokonszenvének és szolidaritásának kifejezésével egyidejűleg Lenin rámutatott arra is, hogy a tanulóifjúság követelése (például az oktatás szabadságának biztosítása) nem elégséges egy valóban széles társadalmi mozgalom kirobantására. Innen a következőt: az értelmiség *önmagában* nem képes hatékony társadalmi-politikai küzdelmet folytatni, szövetkeznie kell evégett a forradalmi munkásmozgalommal. A lenini géniusz meglátta, hogy a diákság az értelmiség legfogékonyabb, legérzékenyebb csoportja, amely igen gyorsan reagál az éleződő politikai ellentmondásokra, a válságokat érlelő mély társadalmi folyamatokra. Vlagyimir Iljics elsősorban a konkrét forradalmi cselekvés szempontjából elemezte a diákság szerepét; századunk elején ez a szerep még nem is vetett fel különösebb problémákat. Mennyire megváltozott ma a helyzet, milyen elodázhatatlan elméleti tennivalók jelentkeznek ama diákforrongásokkal kapcsolatosan, amelyek szinte anticipálják az értelmiség új forradalmi szerepét a XX. század második felében!

Termékenynek mutatkozik, ha a mai tanulóifjúság problematikáját szintén két síkon, a szociológiai oknyomozás és az erkölcsi-axiológiai értelmezés síkján közelítjük meg.

Íme a reáliák területe az ifjúság s az értelmiség szociológiájának kettős megvilágításában: a „tanügyi robbanás“, a diákság számának megsokszorozódása (Franciaországban például 1960—1965 között megkétszereződött), az iskoláztatás idejének meghosszabbodása súlyos ellentmondásokhoz vezetett mind a főiskolák falain belül, mind extra muros, az oktatás adott rendszere és a társadalomban végbement változások között. Anyagi dotációját és szellemét illetően a hagyományos egyetemi oktatás elavult. A régi intézményi formák már nem felelnek meg sem a neokapitalizmus igényeinek, még kevésbé a tudományos-műszaki forradalom, a társadalmi haladás követelményeinek. A polgári egyetem a magasan szaképesített munkaerő bővített újratermelésével a fennálló osztályviszonyokat is reprodukálja, noha az utóbbi évtizedben nagyobb társadalmi mobilitást biztosít. Anélkül, hogy a diákság osztályösszetétele lényegében megváltozott volna, emelkedik a munkásszármazású és más dolgozó kategóriákhoz tartozó hallgatók száma.

A diáktömegek tiltakozását a polgári egyetem válsága, illetve e krízis meghaladását célzó technokrata törekvések váltják ki. Az ifjúság nem hajlandó elfogadni az „iskola-gyárakat“, a „tömeg-egyetemek“-et és a vezetésükben érvényesülő orientációt, amely a régi mandarin-képzés helyett a gazdaság azonnali szükségleteit kielégíteni hivatott szűk profilú, hatékony, de konformista szakemberek futószalagon történő előállítását szorgalmazza. Ez a pragmatikus szemlélet, a maga kultúra-ellenes gyakorlattal, a tanár és a hallgató közötti közvetlen kapcsolatok elsorvasztásával új és új ellentmondásokat hoz létre. A mai polgári egyetem egyrészt komoly érdeklődést kíván ugyan támasztani a szűken értelmezett szakma iránt, ösztönzi e téren az egyéni kezdeményezést s a műszaki hatékonyságot, az ember természet fölötti hatalmát fokozó ismereteket, eszközöket nyújt a hallgatóknak, másrészt viszont nem teszi lehetővé, hogy a fiatal szakember ismereteit az egyetemes emberi tudásba, a kultúra nagy összefüggéseibe beilleszthesse. Társadalmi konformizmusra, közömbösségre készíti a tudás, a kutatás célját illetően. A tehetetlenség érzetét

kelti az egyénben, akit akadályoz a társadalmi összefüggések felismerésében. Ennyiben a felelőtlenség melegágya.

Erthető, ha ezek az ellentmondások tűrhetetlenné válnak az ifjú nemzedék számára, amely az általános demográfiai robbanás következtében különös fajsúlyra, a hagyományos család és életforma felbomlása során pedig egyre nagyobb függetlenségre tesz szert. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk még egyéb, a fiatal nemzedék helyzetével és életérzésével kapcsolatos mozzanatokat sem. A mai diák, a tanulmányi idő kitolódása miatt is, hosszabb perióduson át „a rögzített gyermekkor“, a „kiskorúság“ és biológiai, szellemi érettsége, valamint minden kivívott szabadsága ellenére a függőség állapotában tudja magát. Kívül a teremtésen, a társadalmi élet peremén, a diák-lét sajátos magatartás- és szemléletmodell kialakulásához vezetett, amely bizonyos egyöntetűséget mutat és egy új ifjúsági szubkultúrához tartozik.

E társadalmi, művelődésbeli és élettani tényezők hatására bontakoztak ki e tanulóifjúság mozgalmai. Követelései, jelszavaik már nem csupán az egyetemi rendszer megváltoztatására vonatkoztak. Kétségtelen, a diákok politikai érdeklődése, tevékenysége nagyobb, mint más társadalmi csoportokhoz tartozó nemzedék-társaiké. Fellépésük mégsem kizárólagosan politikai jellegű. Olyan jelenségekkel szemben tiltakoztak, kezdeményezéseik olyan visszasságok megszüntetésére irányultak, amelyek a társadalmi élet s az emberi lét szellemi-erkölcsi értékeit fenyegetik. Persze, nem beszélhetünk arról, hogy a különböző országokban, különböző időben egymást követő megmozdulásokat valamiféle egységes ideológia irányítaná. Tény azonban, hogy a küzdelmek során egymással azonos vagy hasonló törekvések kapnak hangot. Ha a jelszavak, a célok megfogalmazása gyakran zavaros, téves vagy meghökkentő, ha az alkalmazott harci módszerek sok esetben anarchikusak, bizonyos, hogy a tiltakozást kiváltó jelenségek és problémák reálisak. Heinrich Böll mondta, hogy az egyetemisták az arrogancia szótárából kölcsönzött kifejezésekkel harcolnak a tényleges társadalmi arrogancia ellen, Lukács György pedig megjegyezte, hogy happeningekkel, botrányokkal nem lehet társadalmi rendszereket megdönteni... Ennek ellenére kétségbevonhatatlan, hogy a diákok kontesztációja legszámottevőbb megnyilvánulása annak a harcnak, amely az utóbbi években az emberellenes társadalmi viszonyok, a megkövesedett struktúrák ellen irányul. Egy válságba jutott életforma és az elidegenedett intézmények ellen lázadva, az egyetemi ifjúság a valóban emberhez méltó élet eszményeit, az egyén valóban szabad érvényesülésének útját keresi. A kondicionáltsággal szemben az erkölcsi felelősséget hangoztatja, a mindenható pénz egoizmusával, a fogyasztói társadalom eszménytelenségével a művészetet s az életörömet helyezi szembe, az egydimenzionalitást pedig az emberi teljességben akarja feloldani.

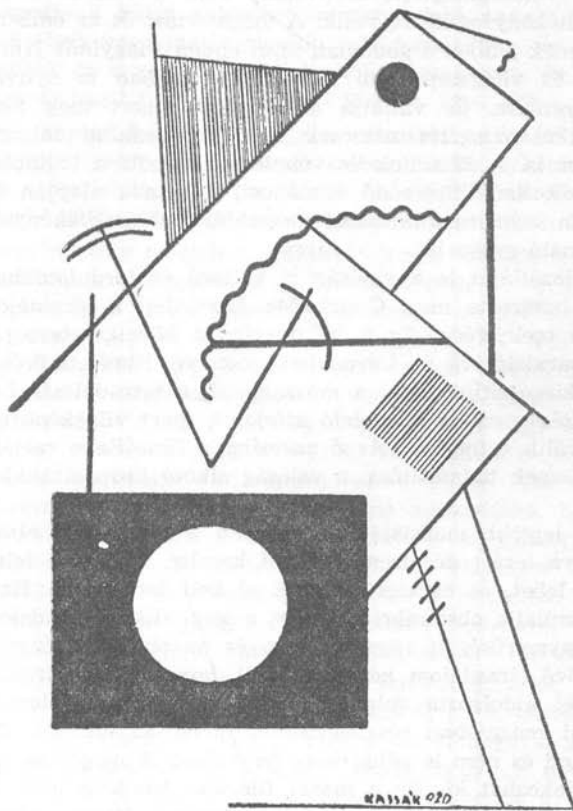
Lenin a cári önkényuralom ellen élethalálharcot folytató illegális mozgalom szükségleteiből kiindulva kereste azokat a szervezési elveket és formákat, amelyek optimálisan lehetővé teszik a munkások és az értelmiségiek (a diákok) forradalmi akcióinak egybehangolását. Fellépett mind a munkások bizalmatlanságával, tartózkodásával, mind az értelmiségiek individualizmusával szemben. Sikrasszált a mindkét erőt átfogó egységes szervezet mellett.

A mai lázongó diákság nagy többsége — a harcban szerzett tapasztal-

talatai alapján is — tudja, hogy csak a munkássággal szövetségben való-
síthatja meg egy igazságosabb társadalom ideálját. A száz éve született
nagy vezetőjük tanítását alkotóan alkalmazó forradalmárok pedig felismer-
rik, hogy viszonyukat a diákmozgalomhoz annak a lenini koncepciónak
a jegyében kell alakítaniuk, amely 1905 után szorgalmazta az együttmű-
ködést az eszerekkel anélkül, hogy feladta volna nézeteik szigorú bírála-
tát. Együttműködés és bírálat, a diákmozgalmak autonómiájának elis-
merése és a velük folytatott dialógus — íme, az új forradalmi erő artiku-
lációját biztosító korszerű és célravezető magatartás.

*

Három vonatkozásban mutattam be Lenin felfogását az értelmiség-
ről. A társadalomban elfoglalt tegnapi és mai helyük, új műszaki csoport-
jaik és a diákmozgalmak felől próbáltam megközelíteni — nem a teljes-
ség igényével — ezt az örökséget, amelynek továbbéltetése sok tekintet-
ben kapcsolódik a szocialista társadalom írástudóinak bonyolult proble-
matikájához.

Kassák Lajos tusrajza (1920)

LENIN PORTRÉJÁHOZ

A berni könyvtárban, 1914-ben, tehát néhány évvel a forradalom előtt Hegel *Logikáját* tanulta. A szó szoros értelmében tanulta: fogalomról fogalomra, gondolatról gondolatra. És nemcsak a mozgékony szellemére különben mindig jellemző vágy — a megismerés vágya — hajtotta, nemcsak inycen értelmiségi módjára izlelgette a hegeli bölcséletet. A döntésre, a nagy feladatra készült. A forradalmár gondolkodó kereste és újra kihámozta önmaga és a kortársak számára az egyik szellemóriás gondolatait, mindazt, ami benne ésszerű. Akkor vált bizonyossá a már tudott: Marxot és különösen *A tőkét* nem lehet megérteni, ha nem tanulmányoztuk és nem fogtuk föl Hegel *egész* Logikáját. Ezt a gondolatot ilyen egyértelműen akkor vetette először papírra. De később is sokszor elmondta és leírta, mert szellemi eszközt látott benne, az új értelmiség kimunkálásának egyik eszközét.

Idézzük hát Hegelt, Marx nagy elődjét: „Aki a világot ésszerűen nézi, arra az ésszerűen néz vissza.“ Hegelnél ez nemcsak stílusfordulat. Tudta, hogy a Mű és alkotója csak akkor töltheti be hivatását, akkor lesz az emberiség ügyének képviselője, ha a valóságmegtérítő szenvedély nem marad az elvont „igazságkérésnél“, hanem hatékony eszközzé válik. A magartást és az ember világát formáló eszközzé. Kire illenek jobban e gondolat, mint éppen Vlagyimir Iljicsre?

Magartása és világszemlélete már első írásaiban is nyilvánvaló: nemcsak szemléli és magyarázza, de vallatja a valóságot, mert meg akarja változtatni. Dialektikus érzékkel vizsgálta nemcsak az osztársadalmi folyamatot, hanem a sajátos helyzeteket is. A látszatok és véletlenek mögött a legtöbbször megragadta a lényegét, a sajátosban kifejeződő általánost, és ennek alapján döntött és cselekedett. Mert Lenin számára mindennél fontosabb volt a tevékenység, az embert és körülményeit formáló gyakorlat.

Történelemfilozófiáját is a valóság, a változó és fordulatokban gazdag forradalmi mozgalom határozta meg. Cselekvően közeledett a történelemhez, tudatosan és következetesen cselekvően. Ez a tudatosság és következetesség tette századunk legmarkánsabb marxistájává és forradalmi vezetővé. Elméleti öröksége csak akkor érthető meg, ha kiegészítjük ezzel a mozzanattal, a forradalmár Lenin portréjával. Talán a „kiegészítés“ nem is megfelelő kifejezés, mert világképe egyenesen a gyakorlat oldaláról válik érthetővé. Az ő számára a filozófia a cselekvés objektív és szubjektív feltételeinek tudatosítása, a valóság alkotó formálásának eszköze: *a gyakorlat filozófiája*.

A századelő legtöbb marxistájától eltérően a forradalmi elméletet nem egyszer s mindenkorra lezárt nézetrendszerként kezelte, melyet a feltételektől függetlenül alkalmazni lehet, és egyszerűen csak el kell terjeszteni. Hangsúlyozta, hogy Marx elmélete zseniális absztrakció, amely a kapitalista társadalom lényeges tendenciáit és törvényszerűségeit ragadta meg, és az objektív tényekre támaszkodva előrevetítette a jövő társadalom képét anélkül, hogy a szocializmus részletes leírását, kész modelljét kidolgozta volna. Marx világtörténelmi jelentőségű felfedezése csak a társadalmi mozgásban részleteződhet, mivel az elmélet, bármennyire igaz és zseniális, nem ad és nem is adhat kész tervrajzot. A megoldás csak a forradalmi gyakorlatban bontakozhat ki. De a marxi filozófia lehetővé teszi a valóság rejtjeleinek dialektikus megfejtését, és a viszonyok gyors változása közepette elősegíti a lényeg megragadását, tehát elősegíti a politikai harcok konkrét feltételeinek elem-

zését. És éppen a konkrét feltételek és a valóság alakítása az elmélet gazdagodásának, mélyülésének forrása is.

Nyilvánvaló, hogy Lenin mindig s minden körülmények között a gyakorlat elsődlegességét hangoztatta, de sohasem értelmezte ezt pragmatikusan. Az elmélet nem külsőlegesen épül a gyakorlatra. A kettő közötti egység nem tényállás, hanem folyamat, az ellentmondások mozgásának, keletkezésének és fejlődésének egyik sajátos esete, mert a társadalmi tudat nemcsak nézetek rendszere, hanem a politika, erkölcs, művészet, tevékenységi formák együttese is. Ezért látja Lenin sokkal világosabban, mint kortársai, az átmenetet az objektív és szubjektív között, az „eszme valósággá válásának“ folyamatát. Számára a társadalmi lét sem elvont objektivitás, hanem az emberi cselekvésnek, az osztályok harcának szükségszerű feltétele és területe. A társadalmi szükségszerűség — mint emberi tevékenységben megnyilvánuló viszony — a cselekvő számára alternatívák formájában, lehetőségek-ként jelentkezik. A történelmi szubjektum választ az alternatívák között, és a gyakorlat segítségével valóságos történelemmé változtatja az objektív feltételeket. Győzelmek vagy vereségek, tehát az emberek tapasztalatai döntenek el a választás, a „kísérletezés“ helyességét, a gyakorlati fogalmazott elmélet racionalitását.

A lehetőségek pontos mérlegelésének és a helyes választás viszonylagos biztonságának *conditio sine qua non*ja a szilárd, tudatos elméleti álláspont, a köznapi tudat meghaladása, mivel „az ember, aki objektív képet alkot a világról, tevékenységével *megváltoztatja* a külső valóságot, megsemmisíti annak meghatározottságát (= megváltoztatja egyik vagy másik oldalát, tulajdonságát), s ily módon megfosztja a látszat, a külsőség és a semmiség vonásaitól, önmagában- és önmagáért-valóvá (= objektíven igazzá) teszi“ (Lenin: *Filozófiai füzetek*. 1954. 193).

Lenin nagyon hamar felismerte, hogy a választás nemcsak lehetséges, hanem *választani kell*, és döntéséért minden egyes ember felelős, erkölcsileg felelős. Ezért készült tudatosan a forradalomra. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy soha politikus tudatosabban nem készült a döntésre és a cselekvésre, mint éppen ő.

Lukács György nemrég megjelent írásában* joggal állapította meg, hogy Lenin nem volt empirista, sem reálpolitikus. A tanuláskészség és a gyakorlat elméleti előkészítése, „a teljességre való törekvés“ ellentmond az ilyenfajta Lenin-képnek. Mindig az elmélet segítségével értette meg a forradalmi fejlődés összefolyamatának „pillanatnyi állapotát“, „éppígyiségét“. Ezt úgy is megfogalmazhatnók, hogy értő szemmel és elmével választotta szét a „van“-t és a „legyen“-t, a kívánatot és a lehetségest. Nyilvánvaló, hogy ez tette képessé arra, hogy a forradalmi gyakorlat és elmélet új ösvényeire merészkedjék, és vállalja a keresést, a döntést és néha a tévedés kockázatát is. Éppen ezért lenne hamis minden olyan kísérlet, amely Lenin nagyságát csalhatatlansággal azonosítaná. Lenin magatartása és egész élete ellentmond ennek a képnek. Elméleti és gyakorlati tevékenysége folytonosan kereső és teremtő. A korszakváltás nehéz viszonyai között mozgékony szelleme nem nélkülözhetette az önkorrekciót, néha a kegyetlen önbírálatot sem. Többek között ez tette igazán nagyvá és ugyanakkor emberivé, mert a folytonos önkorrekció nemcsak lángelméjéről, hanem erkölcsi erejéről is tanúskodik.

Olyan személyiség volt, aki megkövetelte a felelősségérzetet, a szilárdságot és kitartást, nemcsak a munkatársaitól, hanem önmagától is. A teljesség igényét nemcsak vitapartnereitől kérte számon, hanem elsősorban önmagával szemben érvényesítette. Lenin igazán megértette azt a marxista tézist, hogy „a nevelő is nevelésre szorul“. Másokat vezetett és tanított, a marxista gondolkodás új távlatait nyitotta

* Lukács György: *Lenin. Élet és Irodalom*, 1970. 1.

meg, de a forradalmi mozgalom kohójában önmagát is alakította, gondolkodását és emberségét gazdagítva.

Erkölcsei szilárdságának és önbírálat-igényének jellegzetes példája az a vita, melyet az orosz empiriokriticistákkal folytatott. E vita hevében született meg a marxista ismeretelmélet útjelzője, a *Materializmus és empiriokriticizmus*.

Világosan látta és megértette egyes bolsevik értelmiségiek világnézeti bizonytalankodásainak okait. Az első orosz forradalom bukása megzavarta őket s még inkább az a nehézség, hogy az orosz munkásmozgalomnak az emigráció mostoha körülményei között „a munkásosztály nagyon is különféle és különböző kaliberű elemeiből” kellett kikovácsolnia a maga forradalmi pártját. Lenin személy szerint is paradoxális helyzetbe került. Néhány *bolsevik* értelmiségivel — harcostársaival és szövetségeseivel — szemben politikai ellenfelének, a materialista Plehanovnak kellett igazat adnia. Akkor úgy találta — és Gorkijnak meg is írta —, hogy a mensevik teoretikus sekélyes taktikája ellenére az elméletben igaz ügyet képvisel, filozófiai álláspontja a leghelyesebb a kortárs marxisták közül.

Lenin hosszú ideig tartózkodott a nyílt összecsapástól. Nem tartotta magát filozófusnak, és úgy érezte, hogy ismereteit lényegesen ki kell egészítenie, mert csak szakértelemmel lehet és érdemes vitakozni. Politikai fenntartásai is voltak. Klikkharcoktól és szakadástól féltette a bolsevik csoportot és a pártlapot, a *Proletarijt*. Amikor bizonyossá vált, hogy a három bolsevik filozófus elmélete következményeiben romboló lehet, tanulni kezdett, és kiszélesítette filozófiai ismereteit. A következő forradalmár és materialista „szent dühével” fordult szembe az empiriokriticistákkal.

Annak ellenére, hogy a filozófiai vitát el akarta választani a pártmunka egészétől, a szakadás bekövetkezett. Lenin hosszú ideig úgy érezte, hogy az új frakció tagjaival — köztük Gorkijjal — „ostobaság volna baráti hangon beszélni”. Mégis ő közeledett. A közös ügy érdekében tette. Amikor tudomást szerzett a Capriban működő pártiskola munkájáról, baráti kezet nyújtott filozófiai ellenfeleinek. Nem kompromisszumot kötött, nem változtatta meg elvi álláspontját. Néhány ember megítélésében elfogult volt, csak az igazság egyik oldalát látta, és — ahogy Gorkijnak írta — a „szörnyű tévedést” jóvá akarta tenni.

Később — éppen Hegel tanulmányozása közben — Plehanov-értékelése is módosult. Ebben az újraértékelésben ismét jelen van az önbírálat mozzanata is.

Nem tagadta Plehanov értékeit, de meglátta gondolkodásának korlátait is: az alkotó elemzés és az immanens bírálat hiányát. Rádöbbsent, hogy a XX. század marxistái — köztük ő is és Plehanov is — nem érthették meg teljesen Marx gazdaságtanának filozófiai jelentőségét és *A tőke* logikáját, mert nem ismerték Hegelt. Plehanov és a többi marxista a kantizmust és egyáltalán az agnoszticizmust feuerbachi módra, kívülről bírálta. Lenin a *Filozófiai füzetekben* felállítja az új igényt: csak úgy vitakozhatunk a kantistákkal és hume-istákkal, ahogy Hegel vitázott annak idején Kanttal. Ő a szellemi ellenfél és előd megfontolásait nem kívülről vetette el, hanem helyesbítette, elmélyítette, kiegészítette. Tehát az eszmék harcában a következő materializmusnak ki kell egészülnie a dialektikus állásponttal és okfejtéssel. Ez minden immanens bírálat alapvető követelménye.

Lenin sohasem volt moralista, sohasem prédikált morált. Cselekedeteiben és gondolkodásmódjában jutott kifejezésre az új erkölcs, a közéleti és tudományos morál. Magatartása szilárd világnézetre támaszkodott, amelyhez hozzátartozott a forradalmár lelkiismerete, önkorrekciója, érzelmi elkötelezettsége. Egyszóval hozzátartozott Lenin — az Ember.

PAVEL APOSTOL

LENIN ÉS A TUDOMÁNYOS MEGISMERÉS DIALEKTIKÁJA

Mint a kommunista mozgalomnak és az új orosz társadalom felépítésének a vezetőjét és teoretikusát, Lenint állandóan foglalkoztatta az a gondolat, hogy filozófiailag megalapozza tulajdon hozzájárulását a marxizmus alkotó továbbfejlesztéséhez. Újra átgondolta a tan alapelveit és módszereit, összevetette őket a tényekkel, a társadalmi gyakorlat újabb fejleményeivel és a korabeli tudományos megismerés kívánalmaival. Azokkal a nézetekkel szemben, amelyeket maga fogadott el sorra fejlődésének egymásra következő fokain, ugyanazt a valóban tudományos magatartást tanúsította, amely az elődök eszméihez való viszonyát jellemezte. Mert Lenin mint gondolkodó *fejlődött*, és ez a fejlődés nyomon követhető. Kora társadalmi, anyagi és szellemi valóságának figyelmes tanulmányozása során kritikailag felülvizsgálja saját álláspontját.

Lenin eleven szelleme nem torpan meg a bálványok és világnézeti mítoszok előtt, élesen bírálja nemcsak a marxizmus dogmáivá merevítésére irányuló kísérleteket, hanem tulajdon elméleti és módszertani nézeteit is.

Filozófiai fejlődésére nézve — saját bevallása szerint — döntő jelentőségű volt megismerkedése Hegel műveivel. Ez viszonylag későn, férfikora teljében, 45 éves korában következett be. Az 1914-ből származó *Filozófiai füzetek* valódi arányaiban domborítja ki ezt az eseményt, és így kivételes értékű támpont annak megállapításában, hogy milyen jelentősége és milyen következményei voltak Hegel felfedezésének a lenini gondolkodás fejlődésében. Természetesen nem érhetjük be azzal, hogy csodálattal adózunk ennek az eseménynek. Ez az esemény új megvilágításba kell hogy helyezze Lenin életművét általában és filozófiai munkásságát különösen. A hegeli filozófia közvetlen tanulmányozását megelőző időszakban keletkezett írásainak tételeit az érett leninizmus elméleti és módszertani eredményeinek fényében kell vizsgálnunk. Jelentőségük csak akkor tárul fel teljességében, ha Lenin világnézeti fejlődésének egészéhez mérjük őket.

Az a dialektikus felfogás, amellyel Lenin a tudományos megismerés kérdéseire az 1909-es *Materializmus és empiriokriticizmusban* közeledett, elmélyültebbé és összetettebbé vált a *Filozófiai füzetekben* és más későbbi munkákban. Ebből az alig vitatható megállapításból fakad az a követelmény, hogy történetiségében szemléljük a lenini felfogást, s hogy a kérdésfeltevéseknek és a kérdésekre adott válaszoknak az értelmét a megfogalmazásaikkal való kritikai összehasonlításból hámozzuk ki. Nyilvánvaló, hogy nem valamiféle időn kívül álló egész részeivel van dolgunk.

Lenin világnézeti fejlődésének különböző fokain fejti ki idevágó nézeteit, így hát ezek valóságos tartalma csakis e fejlődés függvényeként tapintható ki.

A tudományos megismerés kérdéseinek tanulmányozása csaknem egyidős a filozófiai gondolkodással. E kérdések iránt azonban érezhetően fokozódott az érdeklődés a XIX. század végén és a XX. század elején, amikor a jelenkori tudományos-műszaki forradalom első jelei megmutatkoztak. Lenin kortársa volt a korunk tudományában és technikájában beálló szerkezeti módosulásnak, noha, sajnos, nem érthette meg 1930 után bekövetkező kiteljesedését.

A tudományos-műszaki forradalom mai, szédületes iramú kibontakozásának fényében tudjuk csak kellőképpen méltányolni Lenin erőfeszítéseit a tudományos megismerés dialektikus elméletének és módszertanának felvázolására s azokat az eredményeket, amelyeket e téren elért. Lenin teljes bonyolultságában ragadta meg a tudományos megismerés dialektikáját. Ha a *Materializmus és empiriokritícizmus*ban a már megszerzett ismeret és a tárgy viszonyának dialektikája áll az érdeklődés homlokterében, a *Filozófiai füzetektől* kezdve Lenin kutatásai kiterjednek a tudományos ismeretek megszerzésének dialektikájára is. A két mű egyben-másban eltér egymástól, ez azonban nem jogosít fel arra, hogy szembeállítsuk őket, még kevésbé arra, hogy feloldhatatlan ellentmondást tételezzünk Lenin ismeretelmélete és a Gramscsi között (mint ahogy ezt a cseh Karel Kosík megkísérli), vagy Lenin és más marxisták ismeretelmélete között. Amikor a marxista ismeretelméletnek ezt a történeti kérdését elemezzük, nem szabad megfélemedkeznünk arról, hogy a létrejövés folyamata és az, ami ennek során létrejött, csakis tisztán formális szempontból állítható szembe egymással.

A tudományos megismerés dialektikájára vonatkozó s a mai tudományos tényekre alapozott marxista—leninista ismeretelmélet kidolgozásában és alátámasztásában oly kiválóan hasznosítható lenini megállapítások közül csupán néhányat emelünk ki e helyen. Magától értetődik, hogy a lenini téziseknek a tartalmát tartjuk szem előtt, nem pedig nyelvi formájukat. Althusser észrevétele, miszerint Leninnél gyakran találunk nem empirista eszméket empirista nyelvi alakban, bizonyos megszorításokkal érvényesnek tekinthető a *Materializmus és empiriokritícizmus*ra, az 1914 után keletkezett művekre azonban nem. Akármint van is, jelen vizsgálódásunkban Leninnek a rendszeralkotó eszméi („Systembildende Ideen“) érdekelnek bennünket, vagyis az, ami ismeretelméleti felfogásában mindig, a fejlődés minden fokán föllelhető.

A problémafölvetés

A tudományos megismerés dialektikáját a következő viszonylatokban kell tanulmányoznunk Leninnél:

1. A tudományos megismerésnek mint a társadalmi gyakorlat részének dialektikája.

2. A tudományos megismerés dialektikájának viszonya a megismerés dialektikájához általában.

3. A tudományos megismerés dialektikájának viszonylagos önállósága (a tudományos megismerés kialakulásának és fejlődésének sajátos struktúrái).

Ahhoz, hogy a kérdésnek ezeket a legfőbb vonatkozásait megvilágíthassuk, előbb tisztáznunk kell a lenini ismeretelmélet alapfogalmát: a tükrözés fogalmát.

A tükrözés fogalma

A megismerést mint folyamatot, tehát a létrejövő ismeretet és a megismerést mint e folyamat eredményét, tehát a létrejött ismeretet Lenin minden munkájában mint visszatükrözést határozta meg.

A felvázolt módszertani elvet követve, tehát a „tükrözés“ kifejezést Lenin végső megfontolásainak fényében értelmezve, volt alkalmunk kimutatni egy másik cikkben, hogy a *Materializmus és empiriokriticizmus* megfogalmazásait, amelyek még sok mindenben emlékeztetnek a premarxista materialisták nyelvezetére (lásd a nevezetes meghatározást, amely szerint a visszatükrözés nem egyéb, mint a tárgy másolata), azoknak a helyreigazításoknak a szellemében kell kritikailag felülvizsgálni, amelyeket maga Lenin tett a *Filozófiai füzetekben*. „A természetnek az emberi gondolatban való tükröződését nem »holtan«, nem »absztraktnak«, nem mozgás nélkül, nem ELLENTMONDÁSOK NÉLKÜL, hanem az ellentmondások mozgása, keletkezése és megoldása örök FOLYAMATÁBAN kell felfogni“ — írja Lenin 1914-ben.

Márpedig ebben az értelmezésben a visszatükrözés magában foglalja a tevőleges mozzanatot, nem pusztá lemásolása a tárgynak, hanem újraalkotása: a megismerés alanya létrehozza, kiépíti és nyilván végül is kipróbálja a gondolati modelljét azoknak a tárgyaknak, amelyekkel a társadalmi gyakorlat során szembekerült. A tükrözés dialektikus elmélete az érett Lenin nagy gondolkodói teljesítménye. Hogy mekkora a jelentősége ennek a fejlődésnek a lenini ismeretelmélet megítélése szempontjából, az kiteszik a *Füzetek* itt következő éles megjegyzéséből: „Marx »Tökéjét«... nem lehet teljesen megérteni, ha nem tanulmányoztuk át és nem értettük meg Hegel egész Logikáját. Következésképpen a marxisták közül egy sem értette meg Marxtól fél évszázad múltán!!“ Noha sűrűn idézik, legtöbbször mégsem mérik föl annak az önkritikának a jelentőségét, amely ebben a Lenin-kitételben megnyilvánul.

A valóban dialektikus vizsgálódás számára igen megtermékenyítőek azok a tanulságok, amelyeket Lenin a korabeli tudományos megismerés elemzéséből szűrt le. A mi értelmezésünkben ez az 1914 előtti munkák kritikai-alkotó újraolvasását jelenti, azt, hogy a *Materializmus és empiriokriticizmusban*, valamint más ismeretelméleti tárgyú írásokban kifejtett nézeteket a dialektikának a *Füzetekben* fölvázolt elméletébe és módszertanába kell ágyaznunk ahhoz, hogy jelentésük hiánytalanul megvilágosodjék.

Kitűnik, hogy ebben a megvilágításban a *Materializmus és empiriokriticizmus* elméleti tartalmának a jelentése is gazdagabbá válik. Mert így módon ez a munka a tudományok nyelvezetében, fogalomrendszerében, logikai szerkezetében és módszertanában bekövetkezett forradalmi változások első szembetűnő következményeinek elemzéseként tűnik föl. Ez Lenin kutatásainak tény-alapja. Ennek az ismeretelméleti vizsgálódásnak az eredményeit aztán felhasználta azoknak az értelmezéseknek a világnézeti elutasításában, amelyeket különféle tudósok vagy filozófusok adtak a tudományos megismerés forradalmi válságának. Bár nem állt

még rendelkezésére a későbbi elméleti és módszertani vértzet, Lenin már ebben az időben felhívta a figyelmet arra, hogy a tudományos megismerés forradalmasodása mindinkább nyilvánvalóvá teszi majd e megismerés dialektikus jellegét, mint amelyet a tárgy szerkezetének, az alany szerkezetének, a kettő kölcsönhatásának, a tudományos ismeretszerzés kialakulásának, valamint a már megszerzett ismeretek gyarapodásának és a köztük meg az említett tényezők közötti kölcsönhatásnak a dialektikus jellege határoz meg.

A lenini ismeretelmélet mint genetikusan ismeretelmélet

Bizonyára meglepőnek tűnik majd, hogy a „lenini ismeretelmélet“ kifejezést azzal a másik kifejezéssel társítjuk, amellyel egy mai iskolát jelölnek meg, a Jean Piaget-félét. Jóllehet távol áll tőlünk a szándék, hogy valamiféle erőltetett vagy önkényes párhuzamot sugalmazzunk.

Piaget kimutatta — és számos részletkérdésben kísérletileg igazolta —, hogy a struktúrájában és fejlődésében megragadott megismerés „rejtélyei“ megoldhatóak, ha létrejövésében vizsgáljuk a megismerést. Nála azonban a megismerés genezise mint olyan és a genetikusan módszer ismeretelméleti alkalmazása kizárólag a megismerés kialakulásának és irányíthatóságának lélektanára szorítkozik. A tárgy itt a cselekvés tárgyaként jelenik meg, a megismerés struktúrái pedig a cselekvés struktúráinak sajátos áttevődései eszmei síkra. Piaget felfogásának azonban súlyos fogyatékoságai vannak: ha igaz is az, hogy a tárgyakat úgy ismerjük meg, ahogy azok a gyakorlatban jelennek meg számunkra (a gyakorlatban, amelynek cselekvő jellege van ugyan, de nem korlátozódik a cselekvésre), mégsem lehet a tárgy fogalmát a „konstrukció“ fogalmával azonosítani. A tárgyakra (vagy a tárgyak valamely osztályára) vonatkozó konstrukciók változatlan elemei éppen a „magánvaló dolgoknak“ azokra az alkotóelemeire utalnak, amelyek mindig bennefoglaltatnak és megnyilvánulnak a gyakorlat során létrehozott „értünk való dologban“. Ez az utóbbi „konstrukció“ (vagy jobban mondva modell), amelynek az előbbi szolgál alapjául, nem megalkotása, hanem eszmei újraalkotása egy olyan tárgynak, amely a cselekvés számára tapasztalatilag ellenőrizhető módon haladja meg a rekonstrukciót. Ezen a szinten a visszatükrözés dialektikus eszméje éppen úgy megáll, mint a megismerés elsődleges, érzéki szintjén. Továbbá Piaget-nek és tanítványainak szemében a történeti és a társadalmi csak annyiban játszik szerepet a megismerés genezisében, amennyiben ez az egyéni lelki élet szintjén kísérletileg ellenőrizhető. Ezt az álláspontot joggal marasztalhatjuk el abban a módszertani vétekekben, hogy a lélektani elemet teszi meg a dolgok végső, tovább már nem elemezhető összetevőjének. Bár Piaget felfogása sok más kritikai megjegyzést is kihívhat, e felfogásnak mégis történelmi jelentőséget biztosít az, hogy kísérleti módszerekre alapozta az ismeretelméletet, és ezeket a módszereket tekintélyes számú esetre alkalmazta is.

Lenin nem volt szakembere az ismeretelméletnek. Nem kérhetünk nála számon tőle rendszeres és részletesen kidolgozott ismeretelméletet. Egy Gorkijhoz intézett, 1908. február 7-én kelt levelében így ír filozófiai ismereteiről: „Nagyon is tudatában vagyok képzetlenségemnek ezen a té-

ren... De mint egyszerű marxista figyelmesen olvasom pártunk filozófusait...“

Következésképpen Lenin nem állított föl ismeretelméleti rendszert, de véleményünk szerint elegendő világossággal fejtette ki az ismeretelméletnek mint tudománynak a fogalmát. Piaget-nál érezhetően nagyobb mértékben támaszkodott az életképes bölcséleti hagyományokra. Mindenekelőtt a Kanttal és Hegellel fellépő törekvésre: a tudományos megismerés logikai forrásainak kutatására, amely Kantnál az időtlenség, Hegelnél a történetiség jegyében állott. Lenin továbbá közvetlenül merített a marxizmusnak a tudományos megismerés társadalmi-történelmi gyökereiről vallott felfogásából, amely oly figyelemre méltó eredményekre vezetett a szociológiában és a tudománytörténetben...

A *Filozófiai füzetek*ben fölvezolt ismeretelmélet tágabb értelemben genetikus, mint a Piaget-féle. Nevezetesen, Lenin a tudományos megismerés struktúrájának mind a társadalmi-történelmi, mind a lélektani, mind a logikai leszámazását figyelembe veszi. Ez a látásmód lehetővé teszi a tudományos megismerés adott és történetileg változó dialektikájának, a struktúra dialektikájának és létrejövése dialektikájának árnyalt megközelítését. Ez a felfogás, amennyiben magába olvasztja a kibernetikai, információelméleti, szemiotikai modellálás eredményeit, egzakttságban is fölveheti a versenyt Piaget kísérleti módszereivel. Tételeit így a kísérleti igazolással egyenértékű ellenőrzésnek vetheti alá.

Dialektikus mélységénél fogva az érett Lenin „ismeretelmélet“-fogalma megteremti egy genetikus és kísérleti ismeretelmélet kidolgozásának elvi lehetőségét.

A tudományos megismerés és a társadalmi gyakorlat kölcsönhatásának dialektikája

Lenin pályájának mindegyik állomásán teljes mélységében átlátta annak a forradalomnak a jelentőségét, amellyel a marxizmus megjelenése járt a filozófiai megismerés fejlődésében: tudta, hogy a filozófiai kérdések föltevésének, elemzésének és megválaszolásának merőben új módja ez, noha természetesen tekintetbe kell vennünk mindenfajta ismeret történelmi viszonylagosságát. Ez az új látásmód nem egyéb, mint az *emberből indulni ki*, de nem a biológiai (vagy pszichológiai) egyediségében felfogott emberből, hanem abból az emberből, akinek lételméleti státusa az, hogy tevékeny társadalmi lény. A társadalmi gyakorlat sajátos viszonyulási módja az embernek mint társadalmi lénynek a világhoz és embertársaihoz.

Innen ered a gyakorlatnak az az ismeretelméleti rangja is, amelyről oly gyakran beszél Lenin.

Végső fokon a marxista—leninista ismeretelméletben azért hárul a gyakorlatra az ellenőrzés szerepe, mert a világban-való-létezésnek a gyakorlat a sajátosan emberi módja. A gyakorlatnak tevéleges jellege van.

A gyakorlatnak a megismerés folyamatában betöltött funkciói végső elemzésben e kategória lételméleti jelentőségéből vezethetők le: a gyakorlat az, ami megvonja az ember ontológiai látókörét, ugyanebből az okból ez az a kitüntetett viszonyítási rendszer, amelyre vonatkoztatva értelmesen fogalmazhatók meg a történetileg változó kérdések és válaszok. A

Materializmus és empiriokriticizmus egyik emlékezetes helyét idézzük: „... a gyakorlat kritériuma a dolog lényegénél fogva sohasem igazolható vagy cáfolható meg teljesen semmiféle emberi képzetet. Ez a kritérium is eléggé »határozatlan« ahhoz, hogy az emberi tudást ne engedje »abszolútummá« válni, de ugyanakkor eléggé határozott ahhoz, hogy könyörtelen harcot folytathassunk az idealizmus és az agnoszticizmus minden válfaja ellen.“ Figyelemre méltó ismeretelméleti nézetek sorakoznak föl itt: a megismerés nyitott, örökké befejezetlen, történeti jellege; a megismerés mint az objektív igazság egyre pontosabb megközelítése; az objektív igazság mint történetileg változó viszonylagos igazságok eredője ...

Bármennyire nehéz is ellenállni a kísértésnek, hogy a lenini ismeretelmélet e vonatkozásainak részletes taglalásába bocsátkozzunk, úgy tűnik, a legfontosabb a megismerés egész dialektikájának megértését emeljük ki mindebből, beleértve a tudományos megismerését is mint olyan viszonylag önállóan fejlődő struktúráét, amely a társadalmi gyakorlatban, általa és érte jön létre, fejlődik ki, változik és tökéletesedik. Innen a módszertani jelentőségű következtetés: a tudományos megismerés dialektikájának csakis akkor tulajdoníthatunk értelmet, csakis akkor magyarázhatjuk meg ezt a dialektikát, ha a társadalmi gyakorlatra vonatkoztatjuk. Persze, ez a módszertani alapelv nem szolgálhat igazolásul az olyan szociologizáló elképzeléseknek, amelyek a tudományos megismerés dialektikáját e megismerés és a társadalmi gyakorlat közötti kölcsönhatás dialektikájára korlátozzák. E tekintetben számos dokumentumra hivatkozhatunk, amely Lenin elméleti ellenszenvét tanúsítja minden olyan törekvéssel szemben, hogy a tudományos ismeretek módosulásait közvetlenül a társadalmi rend és a felépítmény változásaiból vezessék le. A tudományos megismerés meg a társadalmi gyakorlat közötti kölcsönhatás nem valamiféle képzeletbeli, absztrakt területen játszódik le, ahol kategóriák lépnének kapcsolatba kategóriákkal, hanem egy valóságos, konkrét területen, az emberi tevékenység területén: a közvetítő láncszem a társadalmi ember, valamint a társadalmi csoport, osztály és rendszer.

Az a mód, ahogyan Lenin értelmezte a tudományos megismerés viszonylagosan önálló dialektikájának összefüggését a társadalmi-történeti gyakorlat dialektikájával, több lényeges ponton szembeállítja a marxista ismeretelmélet lenini változatát az empirizmus minden válfajával.

Mint ismeretes, az empirista ismeretelmélet középpontjában a megismerés egyedi alánya (az ember mint biológiai-pszichológiai lény) áll. A társadalmi gyakorlat fényében elemezve a megismerést általában és a tudományos megismerést különösen, a marxista ismeretelmélet a társadalmi jelleget domborítja ki ezekben a folyamatokban. Innen a nagy jelentőségű rendszertani eszme: a *társadalom*, ez a statisztikai realitás mint a megismerés kollektív alánya, amennyiben az általában vett megismerésről van szó, és a „*tudomány világa*“ mint az előbbinek szakosodott rész-struktúrája, amennyiben a tudományos megismerésről van szó. Ha ezt úgy értelmezzük, mint az egyéni feloldódását a társadalmiban, akkor megengedhetetlenül torzítunk; a helyes értelmezés csakis a dialektikus lehet: magának az egyéni megismerésnek a struktúrájában (abban a struktúrában, amely különösen nyilvánvalóan és kifejezetten mutatkozik meg a különben társadalmilag szabályozott tudományos megismerésben) bennefoglaltatik, úgy is, mint ennek feltétele és úgy is, mint ami

ebben ölt testet, a tapasztalatok társadalmi kicserélése, változása, felhalmozása, hasznosítása, valamint feldolgozásuk társadalmilag érvényes módszertana.

A tudományos-műszaki forradalom mai kibontakozása teljes mértékben alátámasztja a kollektív megismerő alany tételét, gondoljunk csak a kutatócsoportokra . . .

A tudományos megismerés és a társadalmi gyakorlat egymáshoz való viszonya a *kölcsönhatás*. Minthogy a társadalmi gyakorlatban és gyakorlatból kelt életre, a megismerés és különösképpen a tudományos megismerés a gyakorlatot hivatott szolgálni, szabályozó készüléke a gyakorlatnak. S a tudomány valóban egyre inkább közvetlen termelőerővé válik. Éppen a tudomány ilyen minőségében nyilvánul meg a társadalmi gyakorlat önszabályozása. Ebben rejlik annak a ténynek a jelentősége, hogy a tudomány és a technika egyre nagyobb szerepet játszik a mai társadalmi élet minden területén.

Az általában vett megismerés és a tudományos megismerés dialektikája

A *Materializmus és empiriokriticizmus*ban az általában vett megismerés és a tudományos megismerés egységének, a közöttük fennálló folytonosságnak a hangsúlyozása áll előtérben. Ennek megvan a viszonylagos jogosultsága, hiszen a tudományos ismeretek a kritikailag felülvizsgált, meghatározott módon ellenőrzött köznapi ismeretekből származnak. Mindamellet már ebben a munkában fölsejlik az a felismerés, hogy az egységben belül a tudományos megismerés ellentétben áll a köznapi megismeréssel. Véleményünk szerint ez a gondolat kiolvasható Leninnek a „tapasztalat“ kifejezés kétértelműségéről szóló fejtegetéseiből. Igaz, hogy Lenint e probléma kapcsán a szubjektív idealizmus gyökereinek megtalálása foglalkoztatja, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a szubjektív idealizmus mindannyiunk közös tapasztalatára támaszkodik, s befolyása a tudományos megismerésre éppen annak a látszólagos nyilvánvalóságnak tulajdonítható, amellyel a köznapi gondolkodás felruházta. Fejtegetéseiben Lenin rámutat: a „tapasztalat“ kifejezés kétértelműsége abban áll, hogy egyként jelölik vele azt is, aki a tapasztalatot megszerzi, meg a tapasztalat tartalmát is. A „józan ész“ szubjektivitása — és ahogy Hegel mondja, dogmatizmusa — e két dolog azonosításában nyilvánul meg. Ez a megengedhetetlen azonosítás aztán a tudományos megismerésben is végbemegy, mégpedig a megismerés folyamatának kritikátlan kezelése miatt: a kísérletező saját kísérletének körülményei között, saját beavatkozása révén rögzíti kutatása tárgyát; a tárgyat úgy „éli meg“, mint saját tapasztalatának részét, illetve termékét; ezért ismeretei úgy tűnnek föl előtte, mint amelyek saját tapasztalatára vonatkoznak, ezen pedig nem tud túllépni. Ezt az empirista illúziót nem is lehet szertefoszlalni mindaddig, amíg a kísérlet megmarad az egyéni tapasztalat körében. A kísérlet útján nyert ismereteknek egy, a megismerés tényétől függetlenül létező tárgyra való vonatkoztatása csak akkor lehetséges, ha előzőleg kritikailag állást foglaltunk: ha a történelem során felhalmozódott kísérleti adatoknak és a jelen adatainak a sokaságából összeválogatjuk az

állandóan ismétlődők csoportját. Az egyéni tapasztalatokkal és történeti halmazukkal szemben csakis ezeknek a változatlan elemeknek az összessége szavatolja a tárgy objektív érvényű megragadását. Csakis így válik lehetővé a tapasztalat tartalmának elkülönítése attól, ahogyan azt a tapasztalat alanya megéli...

Így hát a köznapi megismerés és a tudományos megismerés ellentétének eszméje Lenin műveiben is föllelhető. Köztük a *Filozófiai füzetek*-ben is.

Mégis, ezt a napjaink ismeretelmélete szempontjából oly központi jelentőségű kérdést Lenin épp csak érinti. A tudományos és a köznapi megismerés közötti viszony sajátos dialektikáját csak körvonalazták, kidolgozása továbbra is megoldandó feladat.

Ezzel szemben már kész eredményekként könyvelhetjük el azokat a vizsgálódásokat, amelyek élénken megvilágítják a kétféle megismerés dialektikus struktúráinak közös elemeit: a szubjektív—objektív, relatív—abszolút stb. viszonylatokat. Ezek azonban annyira közismertek, hogy itt felesleges volna kitérnünk rájuk.

A viszonylagosan önálló tudományos megismerés önmozgásának dialektikája

Mint hogy a társadalmi struktúra egyik különleges alárendelt struktúrájának szakosított tevékenysége hozza létre, mint hogy tehát részstruktúrája (funkciója) a társadalmi egésznek mint struktúrának, a tudományos megismerés — e tekintetben egyetértünk Althusserrel — *ismereteket termelő gyakorlat*.

Mint már megjegyeztük, hiba volna szakszerű és rendszeres ismeretelméleti vizsgálódásokat elvárni Lenintől. Az ő figyelmét azok az ismeretelméleti kérdések vonták magukra, amelyeknek különleges jelentőséget tulajdonított az általános világnézeti harcban. Ezért aztán seregnyi alapvető ismeretelméleti kérdésben csak pusztán utalásokat hagyott ránk, ezek történeti-kritikai számbavételét kívánunk. Így Lenin éppen csak érinti az elméleti és a kísérleti viszonyát a tudományban, éppen úgy, mint a tudományos megismerés több más dialektikus struktúrájának a kérdését.

Cserében mindegyik ismeretelméleti tárgyú írásában elmélyülten elemzi a *tudományos fogalomalkotás dialektikáját*. A „fizika válsága“ néven számon tartott jelenség kapcsán a kísérleti meg az elméleti problémája a tudományok hagyományos fogalomrendszere meg az újabb tudományos felfedezések közötti feszültség kérdésének képében bukkan föl Leninnél.

Nem szükséges különösebben hangsúlyoznunk, hogy Lenin felfogása szerint az új — kísérleti — adatok a fő forrásai a tudományos fogalomalkotás dialektikus belső feszültségének. A fogalmaknak a tudományos irodalomban megszilárdult jelentésköre meg a tudományos kutatás újabb eredményei közötti ellentmondás szükségessé teszi a fogalmi rendszer folytonos megújítását. Lenin „azon melegében“ ragadta meg a kérdést, hiszen szemtanúja volt a mai tudományos forradalom kezdeteinek. Észrevette és behatóan elemezte a jelenkori tudományos fogalomalkotás egyik sajátos vonását, amelyet különben Engels is említett futólag az (akkor

még kiadatlan) *A természet dialektikájában*. Azt tudniillik, hogy az elméleti-magyarító építkezés szakaszába jutott tudományban a fogalomképzés nem a kísérleti vagy tapasztalati adatok egyszerű és közvetlen elvonatkoztatása és általánosítása útján történik többé, hanem a közvetítések nagyon bonyolult rendszerévé, s e közvetítésekben a bölcselietieknek nevezett kategóriák játsszák a legfőbb szerepet. Mivel a kísérleti adatokat a kategóriák segítségével dolgozzák föl és rendszerezik, ez utóbbiak irányítják, a kibernetikai szabályozás értelmében, a tudományos fogalomalkotás folyamatát. A fogalomalkotás logikai műveleteit szolgáló kategóriális rendszer azonban filozófiai tartalmat is közvetít. A kategóriáknak és viszonylataiknak az értelmezése a szaktudományos fogalomképzés kelles közepén teret nyit a filozofálásnak.

A korabeli fizika fogalmi és terminológiai válságának elemzése alkalmat adott Leninnek arra, hogy kimutassa, miképpen szabja meg a tudományos fogalomalkotás irányát a kategóriák burkoltan vagy bevallottan filozófiai természetű értelmezése. Talán említenünk sem kell, hogy ezt a szemléletet ma szinte kivétel nélkül elfogadták az ismeretelméletben, sőt a tudománylogikában, illetve a módszertanban is. Még egy Philipp Frank is a legteljesebb elismeréssel adózik ennek az elvnek, magára Engelsre hivatkozva.

A *Materializmus és empiriokriticizmus* jelentősége a mi szemünkben nem abban áll, mintha megfogalmazásai valamiféle örökérvényűségre tartanának számot, kivált hogy, mint láttuk, fejlődése során Lenin maga is meghaladta ezt a munkáját világnézetileg. A tudományos fogalomalkotás módszertani és ismeretelméleti **távlatainak felvillantása** az, ami legfőképpen időszerűvé teszi a *Materializmus és empiriokriticizmust*. A tudományos megismerés dialektikája, ahogyan az a szaktudományokban és a bölcselétben megnyilvánul — napjaink ismeretelméletének legidősebb kérdése.

Természetesen nyitva marad az a kérdés, mit kell értenünk közelebbről a dialektika tartalmán általában és a megismerés dialektikájának tartalmán különösen. Vitán felül áll, hogy Lenin a leghatározottabban elvetette azokat az egyszerűsítő nézeteket, amelyek szerint a dialektika — mint fejlődéstan, mint a megismerés módszertana és mint a fejlődés irányításának módszertana — a három alapvető struktúrára korlátozódik.

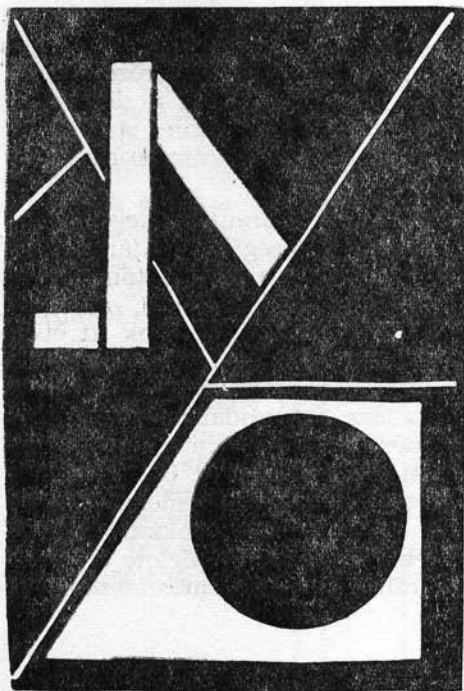
Végül, amennyire e szűkreszabott fejtegetések arányai megengedik, szólni fogunk még Lenin egészen rendkívüli jelentőségű hozzájárulásáról a *társadalomtudományok dialektikájának feltárásához*. Alapvetőnek tűnnek ebben a vonatkozásban Leninnek azok a vizsgálódásai, amelyek e dialektika *sajátosságainak* kimutatására irányultak. Gondolunk itt első sorban a következő megfontolásra: minthogy a társadalmi fejlődés ritmusára a folytonos gyorsulás jellemző, s ennek következtében a társadalmi valóság egyre összetettebb és bonyolultabb lesz, a társadalomtudományok területén a megcsontosodásra, megmerevedésre való hajlam sokkal súlyosabb következményekkel jár, mint egyebütt. Az erőszakolt belemagyarázás legcsekélyebb kockázata nélkül állíthatjuk, hogy Lenin meggyőződése szerint a társadalomtudományoknak más tudományágaknál sokkal elemibb, közvetlenül magából a kutatás természetéből fakadó szükséglete a világnézeti, ismeretelméleti és módszertani bírálat, amely természetesen fel-

öleli a megismerési formák logikai struktúrájának elemzését is. Ez részint a társadalmi élet dialektikájának említett sajátosságából ered, részint abból a tényből, hogy más szaktudományok művelőitől eltérően a társadalom kutatója maga is részese kutatása tárgyának, a társadalomnak, a kutatás eredményeit pedig szorosabb szálak fűzik az emberi cselekedetek indítékaihoz és a társadalomfejlesztés céljaihoz.

Ugyanebben a szellemben tárgyalta Lenin az *objektivitás és szubjektivitás (osztálykötöttség, pártosság) dialektikájának* érvényesülését is a társadalomtudományokban. Rámutatott arra, hogy az objektivitásnak szubjektivitásba való átcsapása jellemző azokra a kutatókra, akik ilyen vagy olyan mértékben az idejétmúlt, visszahúzó rendszerek fenntartása mellett elkötelezett osztályokkal vállalnak közösséget (ez különösen a kutatás legmagasabb szintjén, az elméletalkotás szintjén figyelhető meg), és hogy a szubjektivitásnak objektivitásba való átcsapása jellemző azokra a kutatókra, akik többé vagy kevésbé tudatosan a forradalmi új álláspontjára helyezkednek.

Száz év telt el születése óta, és tanítása ma is érvényes. Ragyogó igazolása ez a lenini marxizmusnak: csakis a szigorúan tudományos kritikai magatartás, csakis az örökös megmérettetés a legteljesebb anyagi és szellemi bonyolultságában felfogott társadalmi valóságon, csakis az élő elkülönítése a meghaladottól biztosítja egy elmélet *alkotó továbbfejlesztését*.

Viszonylag szűk nézőszögből tekintettük itt át Lenin munkásságát. Am a lenini életmű legidősebb tanulsága kevés szóval elmondható: a marxizmus vagy alkotó módon fejleszti magát tovább, folytonosan megújodva és tökéletesedve a megismerés dialektikus törvényei szerint, vagy megszűnik marxizmusnak lenni. Lenin az alkotó, kritikai és forradalmi továbbfejlesztés híve volt. Eppen ezért életművét csak akkor tesszük igazán a magunkévá, ha túllépünk történelmi korlátain.

Kassák Lajos:
Szín- és formajáték
(1958)

Beszélgetések a forradalomról

1.

Lenin egy kicsit „konzervatív“ volt
Mindig annak nevezte magát amikor
csibum emberekkel volt dolga
Nem szerette a megveszekedett
„forradalmárokat“ — „Ezek mindent
felforgatnának csupán azért mert
éppen jól áll a lábán valami“
„Forradalom van Nincs megállás!“
üvöltöztek a fekete angyalok
Lenin összehúzta szemét s cinikusan
nézte a handabandát aztán így beszélt:
„Minden a feje tetején áll
csak a forradalom teremt rendet
semmi szükség nincs felfordulásra
Elegendő ha azt állítjuk lábra
ami a feje tetején áll — Oroszországot“

2.

Szmolnijban nyomott volt a hangulat
A szovjethatalom először lövetett
proletárookra Kronstadtban Senki nem örült
ennek a győzelemnek A Forradalmi Tanács
újabbán lázadó asszonyok ügyében döntött
akik Lenint szídták az éhínség miatt
átkozták a szovjethatalmat Kenyeret
követeltek a népbiztosnak feneküket
mutogatták és meglincseltek egy agitátort
„A főkolomposokat kivégezni“ — így szólt
a döntés Lenin nem írta alá Kérte
a Tanácsot vizsgálja újra az ügyet
és védelmébe vette az asszonyokat
„Kronstadt elegendő példának, hogy a
forradalom önmagához is könyörtelen
Ezek az asszonyok lázongtak — igaz
Az ő lázongásuk szülte a forradalmat is
A forradalom olyan mint a világ teremtése
ami úgy kezdődik hogy kezdetben volt a Semmi
Az asszonyok békétlensége jogos mert semmi sincs:

kenyérre kívánják változtatni a forradalmat
és a kenyér lesz a forradalom első igazsága
Az asszonyok elégedetlensége hamarabb
megszüli a jövőt mint a fegyverek
Higgyék el elvtársak amit mi csinálunk
addig jó míg el nem hitetjük magunkkal
hogy jobb nem lehet“ — így beszélt Lenin
A Tanács megsemmisítette a döntést
Az asszonyok nem értettek sokat a dologból
Asszonyok voltak Ki mondhatja meg
Mikor járt a szájuk s mennyit békétlenkedtek
de szültek egy új Oroszországot

3.

Nem engedte hogy műveit diszkötésben
jelentessék meg — „Semmi szükség rá
Minek? Az a könyv jó amit elolvasnak
A könyv is melegen jó mint az étel
Akkor kell kinyomni mikor szükség van rá
lehetőleg puha kötésben Az olcsó
Semmi kedvem imamalomra írni szöveget
Ha olyan bölcs lennék mint Szókratész
— igen elvtársak az az »idealista pacák« —
azt mondanám: én félek is a betűtől
s szavaimat legszívesebben a sírba vinném
magammal Higgyétek el halálunk után
nincs szükség tévedéseinkre
s az igazság is kerékkötő lesz
ha átlép rajta az idő Ha tőlem mégis
tanulni akartok: példámat kövessétek
s az egyetlen szent könyvet olvassátok
szüntelen — a Valóságot“

NEMZETI EGYENLŐSÉG ÉS NEMZETKÖZISÉG

A délkelet-európai térségben s nevezetesen itt Romániában Lenin tanítványai vagyunk akár a nemzeti kérdés rendezése, akár nemzetközi kapcsolataink ápolása tekintetében. A XX. század élő marxizmusának, a leninizmusnak igazán nem skolasztikus értelemben vett követéséről van szó, hiszen ahogyan Marx sem akarta „dogmatikusan anticipálni a világot“, hanem — a *Deutsch-Französische Jahrbücher* hasábjain között egyik levele szerint — „minden fennálló kíméletlen kritikájára“ gondolt, Lenin sem a lehetőségeket, hanem csakis a pontosan és vitathatatlanul bebizonyított tényeket teszi meg politikája premisszáivá, s mi is a konkrét tényekből indulunk ki dolgaink értelmezésére és intézésére. Adott viszonyaink közt a szocializmus ügyét csak az szolgálhatta eredményesen és viheti előbbre ezentúl is, aki a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit a konkrét történelmi sajátosságokból tudja kibontani és érvényesíteni, s minél bensőségesebben elemezzük dolgainkat, annál nagyobb örömmel ismerhetjük fel a lenini példaadás és a mi szükségszerű fejlődésünk párhuzamát.

Elmélet és gyakorlat olyan lenini egységéről van szó, mely azonos saját dolgaink logikájának érvényesítésével. Éppen e benső kapcsolódás ment fel a folytonos idézés alól. Sokkal többről van szó, mint szövegről, s legkevésbé sem bármiféle dogmáról. Amíg képzelgéseken innen és álokoskodásokon túl magunk is az életből — a mi életünkéből — indulunk ki egy kizsákmányolásmentes társadalom felé, olyasmire vállalkoztunk, amiről maga Lenin mondja: „Ezeknek a feladatoknak megoldását egyetlen kommunista könyvben sem találják meg, de megtalálják abban az általános harcban, amelyet Oroszország megkezdett. Ezt a feladatot kell kitűzniük, és azt önállóan, saját tapasztalatuk alapján kell megoldaniuk.“

A lenini mű ismerete kétségtelenül lényegesen hozzájárul saját fejlődésünk reális menetének tudatos vállalásához, de fordítva is igazat mondunk: helyzetünk tudományos felmérése és szocialista utunk reális megválasztása kedvezően járul hozzá ahhoz, hogy Lenin igazát árnyaltan, a lényegéig vesézve megértsük és azonosítsuk magunkat vele. Áll ez például mindarra, ami a mi szóhasználatunkban „romániaiság“ néven szerepel, mélyen belevágva mindennapi dolgaink felfogásába. A régi Osztrák—Magyar Monarchia felbomlásának s helyébe önálló nemzeti államok kialakulásának és teljessé válásának helyes történelmi megítéléséről van szó. Itt gyakorlatilag érvényesült mindaz, amit Lenin a proletariátus oldaláról a nemzeti önrendelkezés elvének elismeréséért szóvá tett és cselekedett, állandó harcban minden olyan opportunizmussal vagy balos túlzással, mely nem ismerte fel, sőt meg is tagadta a proletariátus számára is kedvezőbb történelmi keretek — az önálló nemzeti államok —

kialakulásának jelentőségét. Szemben Rosa Luxemburg érzéketlenségével a nemzeti kérdés iránt, majd Pjatakov elfogultságaival, akik egy, már a nemzeti államiság megoldásán túljutott Nyugat-Európa szűk látköréből ítélték meg a kelet-európai, nevezetesen az oroszországi lengyel és az ausztria—magyarországi, valamint balkáni szláv és román kérdést, Lenin újra meg újra leszögezte, hogy mindezekben a térségeken a proletariátusnak támogatnia kell a polgári demokratikus forradalmakat önálló nemzeti államok alakításában, s egyidejűleg hangsúlyozta a proletariátus nemzeti különbség nélkül egységes osztályharcának szükségét mindezen új nemzeti önállósulásokon belül.

Az önálló nemzeti államok létesítését Kelet-Európában Lenin statisztikailag is megindokolja, amikor Nyugat-Európával szemben, ahol a más nemzetiségű, vagyis a nem vezető nemzethez tartozó lakosok számaránya az első világháború előtt 6 százalék, Kelet-Európa államaiban ugyanennek a számaránynak egykorú 53 százalékos voltára figyelmeztet. A Balkán-háborúk során s a Nagy Októberi Szocialista Forradalomkor, majd rövidesen utána az Osztrák—Magyar Monarchia bomlásakor kialakult helyzetben a Lenin helyeselte nemzeti önrendelkezés érvényesült, és ha a proletariátusnak az új nemzeti államokban súlyos harcot kellett még megvívnia a második világháborút követő társadalmi átalakulás eléréseért, nem vonható kétségbe, hogy Finnország, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Jugoszlávia és Bulgária nemzeti államkeretei közt ez a folyamat lényegesen eredményesebb lehetett, mint a lakosság többségét nemzetiségileg elnyomó cári, császári és szultáni uralmak alatt.

El kellett ezt újra mondanunk, mert az „önrendelkezés“ elve bizonyos mértékig megtévesztően később, a két világháború közt is felvetődött a kommunista pártok téziseiben, holott a valóságban már végrehajtott. Utólag helyesnek kell tartanunk — az eredeti lenini felfogással egyetértésben — a romániai MADOSZ ama magatartását, hogy a román többségű Erdélyben a két világháború között következetesen a nemzeti önrendelkezésig jutott románsággal való együttélés alapjaira helyezkedett, s közös harcban a demokratikus román tömegekkel kívánta kivívni a magyar dolgozók nemzeti egyenlőségét.

Saját tapasztalatainkból leszűrten lenini felfogásunk és magatartásunk alakult ki a szocialista államiság kérdésében is. Amikor az „Európai Egyesült Államok“ elvont jelszavával szemben Lenin felállította a német, az osztrák—magyar és az orosz monarchia megdöntésének konkrét követelményét, világosan kifejtette, hogy „a szocializmus győzelme lehetséges eleinte egynéhány vagy akár egy egymagában vett kapitalista országban is“, és 1917-ben ez a reális feltételezés gyakorlatilag lehetségesnek bizonyult. A „permanens forradalom“ túlzó elméletével szemben a megdöntött cári Oroszország területén megindult az első szocialista állam felépítése, megcáfolva azt az álokoskodást is, mely szerint az államépítés nem volna célja a szociáldemokrácia harcának. „Hallatlan ostobaság! Félig anarchizmus, félig hülyeség! Nem, nem, nekünk egyáltalán nem közömbös a Staatenbau, az államok *rendszere*, az államok *egymáshoz való viszonya*“ — írta erről Lenin egy levelében. Nyilvánvalóan nemcsak az önálló román nemzeti állam megteremtése, hanem ennek szocialistává fejlesztése is olyan konkrét valóság, mely a lenini felfogás és a mi gyakorlatunk

azonosságát igazolja, s szemben bármely liberális lazítással, feladással, éppen szocialista államunk egységének, demokratikus centralizmusának, minden haladó erőt integráló szuverenitásának fenntartása az, amiben ma nemzetközi forradalmiságunk tárgyiasul, biztosítva részvételünket a világ antiimperialista erőinek harcában.

Velünk is Kelet-Európa egy jelentős része emancipálódott a fejlettebb országok burzsoáziájának alárendelő befolyása alól, lehetővé téve a történelmi kiegyenlítődést saját erőforrásainkból, s nem árt ezt tudatosítanunk olyan időben, amikor Leninnel egyértelemben újra meg újra érdemes megértenünk: „milyen messzemenően különbözik a demokratikus centralizmus egyrészt a bürokratikus centralizmustól, másrészt az anarchizmustól“. Bürokratikus hibák ellen mi is azzal küzdünk, hogy szélesítsük a demokráciát s egyre szélesebben vetjük be a termelésbe és vezetésbe a tudományt, de nem engedünk a Nyugaton ma újra divatos (és Engels a német „anarchiabarátokról“ szóló, 1850-es keltezésű kéziratában már leleplezett) anarchikus „baloldaliság“-nak, mely szocialista szerkezet helyett szerkezetnélküliséget propagál és a szocialista államtól is megtagadná a maga funkcióit.

„Lenini norma“ címen ivódott belénk a nemzeti kérdés megoldásának gyakorlása is a szocialista patriotizmuson belül, az együttélő különböző nemzetiségű lakosok viszonylatában, bár itt is hangsúlyoznunk kell, hogy nem pusztá átvételről van szó, hanem saját történelmi felismeréseinknek a lenini módszerrel azonos — és természetesen azonosított — használatáról. A mi tájainkon a teljes nemzeti egyenlőség követelménye évszázados népi felismerés, s megvalósítását nem hozhatta más mozgalom, mint a nemzeti államon belül is nemzetközi szolidaritásra elkötelezett munkásosztályé, élén a marxi—lenini párttal. Szemben a nacionalista elszigetelődésekkel és kizárólagosságokkal, melyek a népeket elválasztó és szembeugrasztó imperializmus politikai eszközei, a nemzeti kérdés megoldása a szocialista államban nem alkudozások vagy erőviszonyok kérdése, hanem közös ügy, minden érdekelt fél megegyezése. Jelenti egyfelől a gazdasági és társadalmi egyenjogúságot s az anyanyelv, nemzeti hagyomány és művelődés, iskolázás szabadságát, másfelől az intézmények állami közösségét, a közigazgatás egységét, az azonos szocialista államiság rendjét. A nemzetiség nem szeparálódik magába, hanem sajátosságaival együtt egyenjogúlag beépül, integrálódik a szocialista haza szervezettségébe.

Ha a lenini tükörben nézzük a nemzeti kérdés történeti kibontakozását, egyképpen találkozunk a nemzeti egyenlőség és az egységes munkásszervezetek, az anyanyelv teljes tiszteletbentartása és a munkások internacionális kultúrája, bármiféle nemzeti kiváltság, így az „államnyelv“ elvetése és az oktatásügy egységes megszervezése kettős-egy követelményével. Lenin, aki minden faji megkülönböztetést elítélt, és állandó küzdelmet vívott a fekete százak véres antiszemizmusa, a zsidó lakosság jogainak bárminemű korlátozása ellen, nem fogadja el a zsidó munkások Bundjának külön nemzeti alapokra helyezkedését sem, s éveken át folytat eredményes vitát az Otto Bauer-féle „kulturális-nemzeti autonómia“ elve, a külön nemzetiségi iskolaszervezés és tanterv ellen, de a zsidó munkásokhoz jiddisül szól, és keményen leinti azokat, akik a közös iskolákban egynyelvű orosz oktatást sürgetnének. Saját utunkon mi is ide értünk:

szocialista alkotmányunk a közös állami szervekben anyanyelvünk használatát, a közös állami iskolarendszerben alsó foktól felső fokig anyanyelvi oktatásunkat teszi lehetővé, s bármely elszigetelődéssel vagy kizárólagossággal — bármely oldal nacionalizmusával — szemben párt, állam, nép a román szocialista nemzet és a szocialista nemzetiségek testvéri összetartását, közös családiasságát vallja és vállalja. Az 1914-ből való s 1937-ben közzétett lenini *Törvényjavaslat a nemzetek egyenjogúságáról és a nemzeti kisebbségek jogainak védelméről* elvileg egyaránt tartalmazza a román nemzeti állam szuverenitásának és az itt élő magyarság vagy más nemzetiségek ugyancsak belülről kialakított történelmi egyenjogúságának elismerését a szocialista országok táborában.

A lenini felfogáson végigfut az a sajátos vonás, hogy megteremtője és alkalmazója az oroszországi helyzetre s egyben a Kelet-Európára, sőt világméretekre is jellemző valóság talajáról indulva az elnyomó és elnyomott nemzetek antagonizmusát a tőke és munka ellentétének függvényeként magyarázza. Lenin ezen az alapon a proletariátus világharcának legjelentősebb szövetségesét a félgyarmati és gyarmati népek feltörekvésében fedezi fel, kíméletlenül szembeszállva azokkal az oportunistá munkásmozgalmi irányzatokkal, melyek a kizsákmányolás elleni küzdelmet nem kapcsolják egybe minden nemzeti elnyomó visszautasításával, s így az imperializmus uralmát és egy imperialista-barát munkásarisztokrácia kialakulását támogatják. Ebből a szempontból külön jelentősége van Lenin állásfoglalásának minden anacionális, a nemzeti kérdést alábecsülő vagy elhallgató magatartással szemben. Számára van nemzeti büszkeség és szégyen aszerint, hogy elődeink haladó emberségére vagy elnyomó törekvéseire gondolunk, s ez az érzelmi szférából jövő erkölcsiség is hitelesíti Lenin harcát a cári rendszer népelyomó tendenciáival, nagyorosz sovinizmusával szemben. Számára elemi fontosságú, hogy az orosz s vele egyesült bármely más nemzetiségű proletariátus ismerje el Finnország vagy Lengyelország történelmileg esedékes függetlenségét, s támogassa bármely ázsiai, afrikai nép — a kínaiak, indiaiak, indonézok, arabok, négerok —, valamint a dél-amerikai nemzetek szabadságharcát a maguk szabad társadalmi útjának kiharcolásáért. A világimperializmusba torkolló kapitalista fejlődéssel szemben így állapíthatta meg Lenin, hogy „a világforradalom eljövendő döntő ütközeteiben a földkerekség népessége többségének eredetileg a nemzeti felszabadulás jegyében folyó mozgalma a kapitalizmus és az imperializmus ellen fog fordulni és talán nagyobb forradalmi szerepet fog játszani, mint hinnők“. Ez a Kommunista Internacionálé III. kongresszusán, 1921-ben megfogalmazott tétel teszi érthetővé, milyen fontosságot tulajdonított Lenin a Szovjetunió nemzeti politikájában megnyilvánuló legkisebb példaadásnak is.

Már 1919-ben, a keleti népek kommunista szervezeteinek kongresszusán elhangzott Lenin bejelentése: „Országunkban mi kis méretekben megvalósítottuk azt, amit nagy méretekben, nagy országokban önök fognak megvalósítani“, s ahogyan az intervenció hadseregek leverésével a szovjethatalom Ázsia jelentős részére is kiterjedt, sorra is került az ott élő népek egyenrangú bevonása a szocializmus építésébe. Amikor Lenin a nagyorosz sovinizmusnak hadat üzen, kijelentve, hogy „amint megszabadulok ettől az átkozott fogtól, szétmarcangolom a többi egészséges fogammal“, amikor ragaszkodik ahhoz, hogy a szövetségi Központi Végre-

hajtó Bizottságban „felváltva elnököljön orosz, ukrán, grúz és így tovább“, amikor bírálja Sztálin, Dzerzsinszkij és Ordzsonikidze adminisztratív módszereit a Kaukázusban, melyeket össze lehetett téveszteni a cárizmus „tösgyökeres orosz magatartásával“ (s itt Lenin mélyrelátóan hozzáteszi: „ismeretes, hogy az eloroszosodott más származásúak mindig eltúlozzák a vérbeli orosz magatartást“), vagy amikor arra int, hogy „csakis a nemzetek érdekei iránt tanúsított legnagyobb fokú figyelem szünteti meg a konfliktusok talaját, a kölcsönös bizalmatlanságot“, s az igazi proletár magatartás nevében rendkívüli óvatosságot, előzékenységet követel, mert „jobb, ha az adott esetben a nemzeti kisebbségekkel szembeni engedékenység és türelmesség inkább túlmegy a mértéken, mintsem hogy el se érje azt“, akkor Lenin mindig arra a kárra gondol, amely a hibák folytán az egész Internacionálét érheti, s „az ázsiai népek százmilliót, akik a közeljövőben követnek minket s megjelennek a történelem színpadán“.

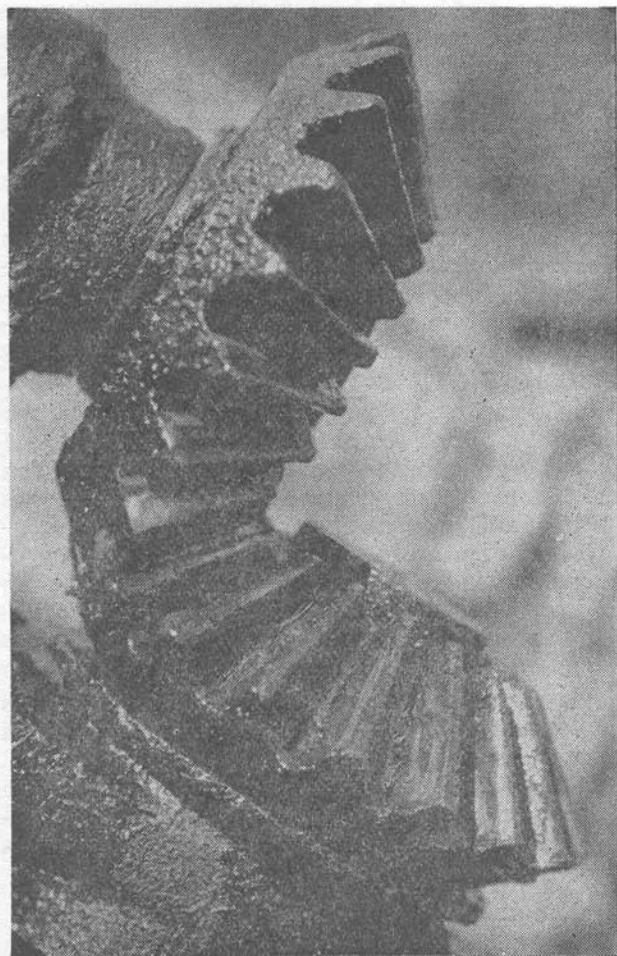
A százéves Lenin ünnepén emelkedetten gondolunk élete művének két nagy igazolására: a Szovjetunióra és a gyarmati sorból felszabaduló nemzetek újszerű, a gazdasági fejlődés kapitalista szakaszát elkerülő útjára. A két nagy modell adva volt Lenin forradalmi elgondolásaiban. Számára a Szovjetunió eleve az, amivé ki is fejlődött: egy jelentős európai és egy jelentős ázsiai rész fejlett és elmaradt nemzeteinek szocialista kiegyenlítődése. Olyan példa ez a történelemben, melyre a kapitalizmus sem haladó, sem végső imperialista szakaszában nem volt és máig sem képes. Az orosz nép legyőzve burzsoá-földesúri elnyomóit, egyben hozzájárult a cárizmus volt elnyomott nemzeteinek egyenrangú felemelkedéséhez, folyamatba helyezve a fejlettebb és fejletlenebb részek közös ipari és mezőgazdasági korszerűsítését, népeinek nyelvi, művelődési, tudományos kibontakozását és élő internacionalizmusát, mintegy előrevetítve annak lehetőségét is, hogy a nyugati proletariátus és a felszabaduló ázsiai, afrikai és dél-amerikai népek hasonlóképpen szövetkezzenek. A szocialista Románia őszinte tisztelete a Szovjetunió iránt ennek a lenini megvalósulásnak szól, lenini szellemben osztva a szocialista országok egyenrangúságon alapuló, egymás belügyeibe be nem avatkozó, egymásnak kölcsönös segítséget nyújtó s a nemzetközi szintéren közösen antiimperialista külpolitikáját.

Mára világszerte felerősödött az imperializmus ellen síkraszálló népek tábora, s a szocialista országok szolidaritása kíséri „azt a világméretű szabadságmozgalmat, amely — Lenin előrelátó szavaival — a föld minden részén és minden formában hatalmas arányokban növekszik“. Mégsincs helye elernyedésnek, mert köztudott, hogy az imperializmus erői is meghatványozódtak. Lenini éberségre van szükség nemcsak a kizsákmányolókkal és elnyomókkal, hanem azokkal a téves elképzelésekkel szemben is, melyek letéríthetik akár a munkásmozgalmat, akár a nemzeti törekvéseket a forradalmi internacionalizmus, az antiimperialista és békeharcos humánus útvjáról.

Nem arról van itt szó, hogy sablonba lehetne kényszeríteni a haladás erő kifejtéseit. Lenin maga szögezte le *A marxizmus karikatúrájáról és az „imperialista ökonomizmusról“* címmel, 1916-ban írt tanulmányában, hogy „Minden nemzet eljut a szocializmushoz, ez elkerülhetetlen, de nem teljesen egyformán fognak eljutni, mindegyik sajátos vonást kölcsönöz majd a demokrácia ilyen vagy olyan formájának, a proletárdiktat-

túra ilyen vagy olyan válfajának, a társadalmi élet különféle területein végrehajtott szocialista átalakítások ilyen vagy olyan ütemének. Nincs semmi, ami elméletileg nyomorúságosabb és gyakorlatilag nevetségesebb volna, mint ha valaki a jövőt *ebben* a tekintetben »a történelmi materializmus nevében« egyhangú szürke színnel akarná megrajzolni...“ Inkább arról kell beszélnünk, hogy kinek-kinek egyedi útját a szocializmus felé hogyan szolgáljuk együtt. Állandó vita, dialógus, bírálat nélkül ez nem megy. Az imperialisták támadnak Vietnamban, kihívják Thaiföldön, Laoszban és Koreában, támadják a haladó arab államokat, akadályozzák Izrael természetes beilleszkedését szomszédságába, fenntartják Rhodesia és Dél-Afrika fehér terroruralmát, katonai puccsokat, neokolonialista özszeesküvéseket, új kommunistaellenes és szovjetellenes mozgalmakat szerveznek, s a nyílt akciózást az antiimperialista mozgalmak megbontására irányuló, a munkásosztály történelmi szerepét aláásó ravasz „ideológiai“ hadjáratokkal fedezik. Mindezekkel szembeállni a tudás és a hit szenvedélyével csak Lenin nyomdokában: a valóság történelmi tényeinek állandó felmérése, mindennemű ideológiai megmerevedés leküzdése, a proletár nemzetköziség erkölcsi tudatának, összemberiségi felelősségének ébrentartása alapján lehet.

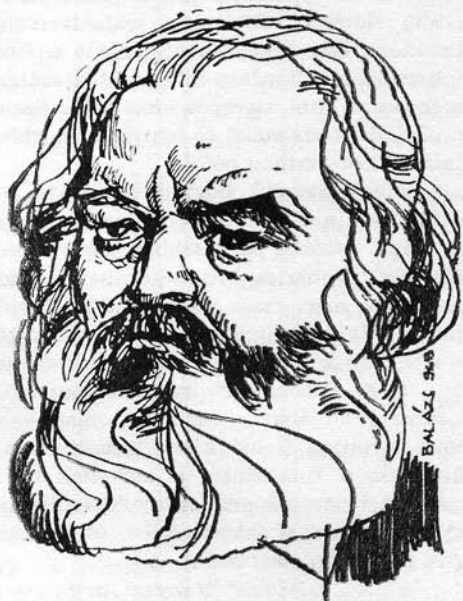
Lehet és kell. Hagyományunk már: lelkünk-sorsunk rajta.

*Bortnyik
György:
Kapcsolat
(fotó)*

AZ IMPERIALIZMUS LENINI ELMÉLETE

Furcsának tűnhet, hogy valakinek, aki nem közgazdász, mersze van ilyen kérdést feszegetni. Azonnal le kell szögez-
nem, hogy szándékomban nincs semmi különleges: néhány Lenin-mű alapján, és sokkal szerényebb igényekkel, mint némelyik elődöm, meg szeretném mutatni, hogy miben állt a szovjetállam megalapítójának zsenialitása. Egészen pontosan arra a kétségtelenül lényegbevágó kérdésre szeretnék válaszolni: hogyan jutott el Lenin az imperializmus elméletétől, amely tulajdonképpen egyetlen történelmi pillanat értékelése — még ha ez a pillanat sok tekintetben máig tart is —, a követendő forradalmi politikának olyannyira pontos kidolgozásához, hogy ezzel *A tőke* óta a marxizmus legjelentősebb elméleti fegyvertényét hajtotta végre. Lukács György már 1924-ben ezt írta: „Lenin felsőbbrendűsége abban áll, hogy

Balázs Imre rajza

konkrétan és teljes mértékben össze tudta kapcsolni — s ez egyedülálló elméleti teljesítmény — az imperializmus gazdaságtanát a jelen minden politikai kérdésével, s az így megszervezett világban a gazdaságtani megfontolásokat ebben az újabb fázisban minden konkrét akció vezérfonalává tette.“

Ezt a jellemzést tartom én is szem előtt vizsgálódásaimban. Úgy érzem, hogy a Lukácstól kiemelt leglényegesebb vonások éppen Marx elképzeléseit testesítik meg az elméletalkotásról.

(Ezek után a szerző vázolja Marxnak *A politikai gazdaságtan bírálatához* Bevezetésében kifejtett, jól ismert módszertani elveit, majd *Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában*, valamint *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka* nyomán Lenin ugyancsak közismert tanítását az imperializmusról.)

E rövid áttekintés után ki kell jelölnünk a lenini elmélet helyét abban a vitában, amelyet az imperializmus kérdései váltottak ki. Ismeretes, hogy Leninnél, akárcsak Marx és Engels esetében, az elméleti kutatás sohasem vonatkoztatható el a politikai és ideológiai harc pillanatnyi állásától. Az elméleti tevékenységnek természetéből következik, hogy állandóan szem előtt tartja a konkrét helyzetet. Az

imperializmus kérdése sem kivétel: az a közel 30 évig tartó élénk és szerteágazó vita, amelyet a marxisták az imperializmus természetéről folytattak a XX. század elején, sorsdöntő történelmi pillanatot jelzett.

Ez a vita két — eltérő elméleti jelentőségű — szakaszban zajlott le: az egyik az első idevágó munkák megjelenésének szakasza, a másik Rosa Luxemburg felépésével kezdődik.

Az első marxista mű az imperializmusról a Rudolf Hilferdingé. A *finánc-tőke* (1909) előtérbe állította a szabadverseny-kapitalizmus átalakulását az ipari és a banktőke összefonódásával, vagyis a finánc-tőke uralmával jellemzett monopolkapitalizmussá. Hilferding munkáját a szabadelvű Hobson *Imperializmus-a* (1902) előzte meg; ez a hitel szerepét emelte ki. Ezeket a téziseket vette át Tugan-Baranovszkij, a „legális marxisták” fő képviselője, akit Karl Kautsky 1902-ben a *Neue Zeit* hasábjain cikksorozatban cáfol.

Megjegyzendő, hogy Lenin írásai sokkal későbbiek, és sokat köszönhetnek — ezt maga is elismeri — Hilferdingnek és Hobsonnak. Az imperializmus tanulmányozását később, pontosabban Rosa Luxemburg nagy munkájának megjelenése után Kautsky, Buharin, Fritz Sternberg, Lukács, Varga, Bauer folytatja. Nem térek ki írásaikra, mert csak másodrendű jelentőségűek a Rosa Luxemburgéhoz — a kutatások tulajdonképpeni elméleti alapvetéséhez — képest. Lucien Goldman szerint e vitákban két irányzat állott szemben egymással:

a) a „jobboldali” irányzat tagjai Hilferding, Tugan-Baranovszkij, Buharin és Lenin. „Valójában — írja Goldman — gazdasági síkon valamennyien a kapitalizmus korlátlan fejlődőképességének elvét vallották, s az imperializmust kifejelettként kezelték, a finánc-tőke, a kartellek és a trösztök megjelenésének s a kapitalista gazdasági vezetők arra irányuló erőfeszítéseinek eredményeként, hogy tőkéjüket nagyobb haszonnal fektessék be, és kihasználják a gyarmatok s az elmaradott országok nyersanyagforrásait.”

b) A „baloldali” irányzat tagjai — ugyancsak Goldman szerint — Luxemburg, Sternberg, Lukács, Bauer és Varga (Kautsky sehol sem szerepel; erre még visszatérek); ez az irányzat dolgozta volna ki a „hivatalos marxizmussal” szemben „az imperializmus összefüggő gazdasági elméletét”, mégpedig a következő két műben: *A tőkefelhalmozásban* Rosa Luxemburgtól és *Az imperializmusban* Fritz Sternberg-től. Az előbbihez fogok néhány megjegyzést fűzni.

(A szerző a továbbiakban ismerteti a kapitalizmus kettős csődjének Rosa Luxemburg-féle elméletét. Ennek lényege a következő: A tőkés felhalmozás leküzdhetetlen belső nehézségekbe ütközik, mert a tőkés csak annyiban realizálhatják a többletermék felhalmozásra szánt részét, amennyiben újabb és újabb nem kapitalista országokat és társadalmi rétegeket vonnak be az árucserébe. Márpedig elkövetkezik az idő, amikor ilyeneket nem találnak többé, mert már az egész világ tőkésből és munkásokból áll majd. Másrészt a termelés anarchiájának növekedése és az osztályellentétek kiéleződése nemzetközi válságokhoz, háborúkhoz, forradalmakhoz vezet, ez pedig elkerülhetlenné teszi a kapitalizmus bukását.)

Szükséges volt feleleveníteni az imperializmusról folytatott vitákat, s különösen e viták legrangosabb elméleti teljesítményét: a Rosa Luxemburgét, ahhoz, hogy megvilágíthassuk, miben rejlik Lenin fölénye.

De mielőtt ehhez fognánk, időzzünk el kissé annál a körülménynél, hogy ezt a fölényt többen is kétségbe vonták. Érveik közül kettőt tartok figyelemre méltónak.

Az első érv Rosa Luxemburg „elméleti fölénye”. Ezt széles körben elismerik, mégpedig nemcsak negatíve, tehát nemcsak amiatt, hogy az őt ért bírálatok kevéssé meggyőzőek voltak. Többek között hivatkozhatnánk Lukács Györgyre és Lucien

Goldmanra. Mivel támasztható alá ez a „fölny”? Azzal, hogy Rosa Luxemburg műve az első elméleti megközelítése azoknak a problémáknak, amelyeket *A tőke* második kötete vet föl; azzal, hogy ez a mű nemcsak elméleti, hanem politikai és ideológiai síkon is hatalmas távlatokat nyit (a német szociáldemokratákkal szemben a hiteles forradalmi vonal megőrzésére szólított fel), azzal, hogy Lenin munkája, *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*, inkább ismeretterjesztő jellegű (alcíme is erre utal: *Népszerű tanulmány*), s leglényegesebb téziseiben Hobsont és Hilferdinget követi.

A második érv Lenin „tévedése”. Eszerint ő is osztotta volna azt a nézetet, hogy a kapitalizmus magában hordozza saját korlátlan fejlődésének lehetőségeit. Ezért vetette Lenin szemére Rosa Luxemburg, hogy jöllehet elméletileg megalapozottabb formában, de 1897 után elfogadta Tugan-Baranovszkij tételét a korlátlan fejlődésről.

Térjünk hát vissza az inkriminált korszakhoz és műhöz. A mű címe: *A gazdasági romanticizmus jellemzéséhez*. Ebben az írásában, amely a narodnyikokat támadja, Lenin pontosan abba a problémába ütközik, amely jó 20 évre rá Rosa Luxemburgot fogja foglalkoztatni: „Sismondi... azt állította, hogy a nagyvállalkozás és a bérmunka térhódítása az iparban és a mezőgazdaságban arra vezet, hogy a termelés szükségképpen maga mögött hagyja a fogyasztást és azzal a megoldhatatlan feladattal kerül szembe, hogy fogyasztókat találjon; hogy az országon belül nem találhat fogyasztókat, mivel a lakosság egész tömegeit napszámosokká, egyszerű munkásokká változtatja és munkanélküli népeiséget teremt, a külső piac kereségre viszont azáltal, hogy újabb tőkés országok lépnek a világporondra, egyre nagyobb nehézségekbe ütközik.”

Szemmel látható, hogy Lenin ezzel a tétellel mintegy védelmébe veszi és felmagasztalja a kapitalizmust (Marx azon eszméje nyomán — ezt is meg kell mondanunk —, hogy a kapitalizmus fejleszti a termelőerőket). Márpedig éppen a kapitalizmus szakadatlan fejlődésének ezt a tézisért fogadják el később a Kautskyhoz hasonló reformisták, s e tézis ellen fog Rosa Luxemburg a leghatározottabban tiltakozni. Csakhogy a szóban forgó időpontban (1897), a narodnyicizmus elleni ideológiai és politikai küzdelem közepette Lenin legfőbb gondja az, hogy kimutassa: Oroszországban igenis erőteljesen fejlődésnek indult a kapitalizmus. És Lenin már ebben az időben jól látja, miből adódik az a kérdés, amelyet Rosa Luxemburg tesz majd föl, sőt azt is tudja, hogy a probléma eredete magának *A tőkének* a második kötetére nyúlik vissza.

De lássuk csak közelebbről. Miután leszögezi, hogy a felhalmozásnak (mint a jövedelmet meghaladó többlettermelésnek) a meghatározását már Ricardo megadta, Lenin a következőképpen okoskodik: a felhalmozáshoz (azaz a termelés kibővítéséhez) előbb termelőeszközöket kell előállítanunk, ehhez pedig munkásokat kell alkalmaznunk, akik egyben fogyasztók is. Így „... a »fogyasztás« a »felhalmozás« *nyomán*, illetőleg a »termelés« *nyomán* növekszik — bármennyire furcsának látszik is ez, a tőkés társadalomban másképp nem is lehet.” Ez megmagyarázza a két ág (termelés és fogyasztás) közötti egyenlőtlenséget és kinyilvánítja a kapitalizmus történelmi küldetését és „sajátos társadalmi szerkezetét”; az előbbi a társadalom termelőerőinek fejlesztése, az utóbbi pedig kizárja, hogy a termelőerőket a lakosság tömegei hasznosítsák. Így föltárul a kapitalizmus belső ellentmondása: „A társadalom termelőerőinek... a fejlődése a fogyasztás megfelelő fejlődése nélkül.” Ami pedig a külső piacot illeti, Lenin felteszi a kérdést: miért van erre szüksége a tőkés országnak? A narodnyik-romantikusok szerint azért, mert a termék a tőkés rendszerben nem realizálható; ezzel szemben Lenin megállapítja: „Külső piacra

azért van szükség, mert a tőkés termelés lényegéhez hozzátartozik a *határtalan* terjeszkedésre irányuló törekvés — ellentétben minden régebbi termelési móddal, amelyeket az obszcina, a latifundium, a törzs, a területi körzet vagy az állam határai korlátoztak.“ Hasonlóképpen kell szembeállítanunk egymással a két válságelméletet: azt (a Sismondiét és a narodnyikokét), amely az elégtelen fogyasztásnak, a termelés és fogyasztás közötti aránytalanságnak tulajdonítja a válságokat; és azt (a marxistákét), amely a termelés anarchiájából vezeti le őket. Márpedig az utóbbi elmélet az, amely egyfelől kimutatja a kapitalista út progresszív jellegét, másfelől pedig azt a tényt, hogy az ellentétek kiéleződésével megoldásuk egyre kézenfekvőbbé válik.

Következésképpen: mi az, ami megmarad Rosa Luxemburg ellenérveiből? Csak annyi, hogy valóban „tévedésről“ van szó: a Rosa Luxemburgék tévedéséről. Egyszerre hadakozva a mezőgazdasági kisárutermeléshez ragaszkodó narodnyicizmus ellen és az ökonomisták ellen, akik tekintettel az oroszországi kapitalizmus tényére, úgyszólván arra vártak, hogy a sült galamb a szájukba repüljön, Lenin nemcsak láttelepet akart nyújtani — elméleti síkon — az orosz gazdasági-társadalmi fejlődésről, hanem egyúttal — gyakorlati síkon — be akarta bizonyítani a proletariátus pártjának szükségességét, mint azét az erőt, amely siettetí egy éppen korlátlan fejlődési lehetőségeinek fényében megítélhető termelőmód bukását.

Egyáltalán nem arról van itt szó, ezt aligha kell bizonygatni, hogy jó vagy rossz osztályzatokat adjunk Luxemburnak vagy Iljicsnek, hanem arról, hogy megpróbáljuk fölfedni az álláspontjaik közötti különbség lényegét.

Észrevételeinket két nagyobb csoportra osztjuk:

A) Elméleti (gazdaságtani) természetűek

1. Rosa Luxemburg hajlott arra, hogy egyenlőséjlet tegyen az eladhatatlan többlettermék és a felhalmozásra szánt érték többlet egésze közé. Ez legalábbis nagyon vázlatos kép a Leninéhez képest, aki oly gondosan vizsgálta a tőkés újraberuházás formáit, és aki azt tanította, hogy nemcsak az „agrárállamok“ (ma azt mondanók: „gazdaságilag elmaradott országok“) szolgálnak felvevőpiacon az imperializmus számára, hanem minden mégoly „fejlett“ ország is, amely gazdaságilag leigázható.

2. Ami Marx *Tőkéjé*t illeti, meg kell jegyeznünk, hogy a „kizárólag tőkéséből és munkásokból álló társadalom“ csak munkahipotézis, a tudományos elvonatkoztatás, a lényegre törés eszköze — az 1857-es *Bevezetés*ben kifejtett elvek szellemében. Másrészt *A tőke* II. kötetét — s ezt Rosa Luxemburg tudta — Marx nem öntötte végleges formába: Engels állította össze a lehető legnagyobb körültekintéssel Marx följegyzéseit. Marx munkáját éppen akkor akasztotta meg a betegség, majd a halál, amikor áttért volna a konkrét, történelmileg adott polgári társadalom szintetikus vizsgálatára. Ennek során túllépett volna az egyszerű (lényegi) tőkés—munkás viszonylaton, ahogyan azt megtette már történeti műveiben. S ez az a feladat, amelyet a maga rendjén Lenin vállalt. Elegendő emlékezetünkbe idéznünk *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című művét, amely már előlegezi az imperializmus jóval későbbi elemzését, s ugyanazt a célkitűzést valósítja meg: egy konkrét helyzet (emitt Oroszország, amott a XX. század elejének nagyvilága) konkrét elemzéséből kiindulva, Marx módszerének megfelelően, elméleti alapelvekre és gyakorlati rendszabályokra jutni. Továbbá:

3. Az osztály-fogalom tartalmának az elméleti kutatás történetében előzmény nélkül álló tudományos összekapcsolása az egyenlőtlen fejlődés törvényével ugyancsak a lenini gondolkodás felsőbbrendűségének — zsenialitásának — bizonyossága.

B) Gyakorlati (politikai-ideológiai) természetű észrevételek

Rosa Luxemburg ezt írja: „Kétségtelen, hogy az elmélet önmagában kevés, a világ leghelyesebb elmélete is párosulhat a leghelytelenebb gyakorlattal: a német szociáldemokrácia jelenlegi csődje elégségesen igazolja ezt.“ Lenin pedig így ír: „...más megérteni valamit és megint más ténylegesen keresztülvinni.“

Azt mondhatnók, hogy itt az imperializmus-elmélet folyományaihoz érkeztünk, de a kifejezés nem szabatos, mert azt sugallhatja, hogy túlléptünk vizsgálódásaink körén. Ez azonban nem áll. Maga Lenin tartja szükségesnek tisztázni — megint csak Marx szellemében —, hogy „bírálatról“ van szó: „Az imperializmus bírálatán mi, a szó tág értelmében véve, azt az álláspontot értjük, amelyet a társadalom különböző osztályai általános ideológiájuk alapján az imperializmus politikájával szemben elfoglalnak.“ Ez a leninizmus igazi mértéke.

Az imperializmus lenini elemzésének az a sajátossága (semmi egyébre vissza nem vezethető vonása), hogy megfogalmazza azokat az elméleti-gyakorlati téziseket, amelyek a szociáldemokrácia kebelében dülő ideológiai harc közepette lehetővé teszik a reformista út és a forradalmi út határozott megkülönböztetését.

Ezt az állítást kívánom alátámasztani, s hogy túl ne lépjek vizsgálódásaim körén (hisz ez azt jelentené, hogy kiterjeszkedem a leninizmus egészére, az új típusú forradalmi cselekvés Lenintől kidolgozott elméletére), ismét egyetlen munkára hivatkozom. Ezúttal a *Junius brosúrájáról* című cikkekre esett választásom. Ebben Lenin Rosa Luxemburg (= Junius) *A szociáldemokrácia válsága* című munkájára válszol. Mi a vita tétje? Nem kevesebb, mint pontosan meghatározni a német párt válságának összefüggését az általános európai helyzettel, s kijelölni a forradalmi vonal helyreállításának konkrét feladatait a munkásmozgalomban. Mert az imperializmusnak az a sajátossága, hogy ideológiája „behatol a munkásosztályba“, és „igen szoros gazdasági összefüggést“ teremt „...az imperialista burzsoázia és a munkásmozgalomban ma győzelmet aratott (hosszú időre-e?) opportunizmus között...“

A cikkben két vélekedés olvasható Rosa Luxemburgról: „Junius brosúrája nagyjában és egészében pompás marxista munka...“ — „Ez nem a forradalmi proletariátus, hanem a kispolgári pacifista álláspontja.“ Mit jelent ez? Azt, hogy Rosa—Junius világosan és tévedhetetlenül jelölte meg a legfőbb veszedelmet a szociáldemokráciában, de nem mutatta meg, hogyan lehet harcolni ellene. Ugyanis nem ismeri föl az opportunizmus természetét, és félreismeri az imperialista háborúkat — íme. két főbenjáró hiba. Az elsőről ezt írja Lenin: „Sem Junius brosúrájában, sem pedig a tézisekben *nincs* szó sem az opportunizmusról, sem a kautskyzmusról! Ez elméletileg helytelen, hiszen nem lehet *megmagyarázni* az »árulást«, ha nem hozzuk összefüggésbe az opportunizmussal mint olyan *iránnyal*, amely hosszú történetre, az egész II. Internacionálé történetére tekint vissza. Ez gyakorlati politikai szempontból hiba, hiszen a »szociáldemokrácia válságát« sem megérteni, sem leküzdölni nem lehet, ha nem magyarázzuk meg a *két irányzat*: a nyílt opportunist (Lensch, David stb.) és a leplezett opportunist (Kautsky és társai) irányzat jelentőségét és szerepét.“

A második tévedés forrása az Internacionálé-csoport 5. tétele: „...Ennek a fékevesztett imperializmusnak korszakában (érájában) már semmiféle nemzeti háború sem lehetséges. A nemzeti érdekek már csak a megtévesztés eszközeként szolgálnak, hogy ilyenformán a dolgozó néptömegeket halálos ellenségüknek, az imperializmusnak készségees kiszolgálóivá tegyék...“ (Idézi Lenin). Márpedig ez a „tévedés“, Rosa Luxemburg e két tévedése egyenesen következik az imperializmusról vallott felfogásából. „Elméleti hiba“, „gyakorlati politikai hiba“ — hiszen Luxemburgék nem ismerik föl az imperializmus és az opportunizmus közötti kapcsolatot, és a kor alapvető kérdésének, a háború kérdésének még a pusztá felvetésétől is

eltiltják magukat. Mert az, hogy háború, önmagában véve még semmit sem jelent, hiszen: „... mi, marxisták... feltétlenül szükségesnek tartjuk külön-külön minden egyes háború történelmi tanulmányozását...” Ennek a követelménynek maga Lenin tett eleget, amikor a háborúk három típusának meghatározása rendjén pontosan leírta az imperialista háború sajátosságait.

Idézzük emlékezetünkbe ezt az osztályozást:

a) Nemzeti-felszabadító háborúk; az 1789 és 1871 közötti Európa jellegzetes háborúi.

b) A monopóliumok közötti ellentéteket tükröző, a világ felosztásáért folyó imperialista háborúk, ezek osztály- és nem nemzeti jellegűek.

c) Az imperializmus korának nemzeti felszabadító háborúi; ezekben az elnyomott népek harcviágya ölt testet.

Látnivaló, hogy a háború kérdése az újfajta ellentétek (b. és c.) felbukkanása következtében az imperializmussal kapcsolatos kérdések középpontjában áll. Lenin, az új forradalmi politika teoretikusa mindebből két jól ismert stratégiai következtetést von le, ezekre csak utalunk:

— az imperialista háborút át kell változtatni polgárháborúvá; ez a proletariátusra minden téren (elméleti, politikai ideológiai téren egyaránt) új feladatokat ró;

— tevékenyen támogatni kell a nemzeti felszabadító háborúkat (ez a tézis mondja ki a népek önrendelkezési jogát és annak szükségét, hogy újraértékeljük az imperialista elnyomás alatt élő nemzetek burzsoáziájának szerepét).

De vajon ezek az elvek, amelyek ma már mindannyiunk közös szellemi javai — még akkor is, ha állandóan emlékezetünkbe kell idéznünk őket, és főként meg kell találnunk helyes gyakorlati alkalmazásuk módját — annyira magától értetődőek voltak-e a maguk korában is? Távolról sem, hisz volt idő, amikor Leninnek egymagában kellett fölvennie a harcot a II. Internacionáléból fakadt egész hatalmas áramlattal szemben, hogy elfogadtassa ezeket az elveket a munkásmozgalommal. Fáradhatatlanul, éveken át harcolt a szociáldemokrácia pacifista és sovén vezetői ellen, hogy leleplezze a „leszerelés“ vagy az uszítás káros jelszavait.

Így módosul az értelme „a haza védelme“ jelszónak az imperializmus-elmélet megvilágításában, attól függően, hogy a háború melyik fajtáját vesszük figyelembe. A Junius-Rosát illető vád, hogy „kispolgári pacifista“ magatartást tanúsít, ezt jelenti: hiába vagyunk határozottan imperializmus-ellenesek és a forradalmi vonal hívei, ha a marxi dialektikát „csak félig“ alkalmazzuk, ha nem elemzünk konkrétan „minden egyes sajátos történelmi helyzetet“.

Összegezve: három álláspont került egymással szembe:

1. A Kautskyé; ez elméletileg eltávolodik a marxizmustól, minthogy képtelen fölismerni az imperializmus valóságos természetét; az „ultra-imperializmus“ elmélete (amely szerint a monopolista koncentráció egyetlen világot átfogó monopólium kialakulásához vezet, ez pedig biztosítaná a világbékét) remekül beilleszkedik a II. Internacionálé reformista-likvidátori tevékenységébe, amelyben Kautsky senki által el nem vitatott vezető szerepet játszott.

2. A Rosa Luxemburgé: tökéletes elméleti elemzés, alkalmatlanság a helyes gyakorlati következtetések levonására; forradalmi idealizmus.

3. A Leniné, aki éppen az imperializmus elemzéséből kiindulva mutat rá a munkásmozgalom alapvető problémájára, arra, amely az összes elméleti-gyakorlati feladatot megszabja: a kautskyizmus elleni küzdelemre. Egy 1916 nyarán írt munkájában, amelynek már a címe is igen kifejező (*Az „imperialista ökonomizmus“ születőben levő irányzatáról*), Lenin ezt írja: „A kautskyizmus elleni harc ismétcsak nem részletkérdés, hanem napjaink általános és alapvető kérdése...”

E tanulmány elején *Az imperializmus és a szakadás a szocializmus táborában* című rövid Lenin-cikkre hivatkoztunk, s ideje bevallanunk, hogy nem minden hátsó gondolat nélkül. A cikk így kezdődik: „Van-e összefüggés az imperializmus és a között a szörnyen visszataszító győzelem között, amelyet az opportunizmus (a szociálsovinizmus formájában) aratott az európai munkásmozgalmon? Ez napjaink szocialista mozgalmának fő kérdése.“ Az imperializmust nem lehet pusztán gazdaságtani jelenségként magyarázni, ha erre korlátozzuk, akkor a mechanizmus egyik válfajának, az ökonomizmusnak a hibájába esünk; az imperializmust mint benyolult totalitást kell felfognunk, s a politikai szándék az, ami fölfedi a kimondottan gazdasági meghatározásokat és kijelöli a kutatás formáját, az ideológiai harcot, amelynek során elmélet és gyakorlat szétválaszthatatlan egységben munkálkodik a forradalmi irány helyreállításán a munkásmozgalomban. Vajon azoknak a szociáldemokrata vezetőknek az „árulása“, akik Marx tanítását merev dogmákká szajkózták, nem a kapitalizmus imperializmussá fejlődésének tudománytalan ideológiai visszatükröződése-e a szocialista mozgalomban? Nem árt feltenni ezt a kérdést. De bárhogy legyen is, Lenin „főlénye“ az imperializmus ÉS a szocializmus szakadása közti viszony felismerésében áll, s az új forradalmi politikának mint e felismerés bizonyosságának elemzésére inkább szükségünk van, mint valaha.

S most levonhatjuk a következtetéseket. E közlemény elején vállaltam azt a kockázatot, hogy fölvetem a lenini zsenialitás mibenlétének kérdését. Most, a kérdés tisztázásáért megtett lépések után a válasz kockázatát is vállalnom kell.

A következőképpen fogalmaznám meg ezt a választ: Lenin legjellemzőbb vonása az, hogy egész életében ellenállt az ideológia mindennemű kísértésének (az *ideológia* kifejezést itt abban a jelentésében használom, amelyet Marx és Engels tulajdonított neki *A német ideológiában*). Mert megeshet, hogy tudományosan elemezzük az imperializmus természetét — ahogyan azt Rosa Luxemburg tette —, de félúton megállunk, hibás következtetéseket vonunk le, és képtelenek bizonyulunk a konkrét helyzetek helyes megítélésére. S ez azt jelenti, hogy megrekedünk az ideológiában, vagyis a valóságról alkotott képünk torz. Megrekedünk az ideológiában, vagyis a politikát továbbra is erkölcsi és metafizikai előítéletek prizmáján át szemléljük, egyszóval idealista módon; az elméletet elszakítjuk a gyakorlattól, akárcsak Feuerbach. Lenin azonban semmilyen formában sem szakította el őket egymástól, s ez a legmélyebb értelme annak a harcnak, amelyet Lenin az ideológiába vagy a Marx előtti filozófiába való visszaesés ellen folytatott. Ő egyetlen mozgalom embere, aki hibátlan logikával kapcsolja össze a különböző — elméleti, ideológiai, politikai — kérdéseket, úgy, hogy ugyanakkor különbözőségük is feltárul. Ilyen értelemben az imperializmusról szóló elmélete továbbra is gondolkodásunk és cselekvésünk talaja marad, és feltétlenül fontos, hogy saját korunk jobb megértése (átalakítása) végett továbbfejlesszük ezt az elméletet.

Eszembe jut néhány, az arab országok és a szocializmus viszonyának szentelt 1967-es algíri konferencián elhangzott kijelentés: több szónok „új Leninek“ eljövételében látta az arab világ jövőjének biztosítékát. Igazuk volt. Van biztosíték, hisz a zseni nem az a rejtélyes lény, akinek bálványozására oly hosszú időn át próbáltak rávenni bennünket a költők és az idealista gondolkodók. Ez a biztosíték a Marxtól megalapozott tudomány termékenysége. Mindenkinék rendelkezésére áll, aki hajlandó önállóan felkutatni forrásait.

Az imperializmus kérdéseiről 1969 márciusában tartott algíri kollokviumon elhangzott előadás rövidített szövege, megjelent a La Pensée 146. számában.

AMI EGY TÖRTÉNELEMKÖNYVBŐL KIMARADT...

Merész, nagyszabású vállalkozás melléktermékéből válogattuk az itt következő lapokat.

Eppen tíz esztendeje múlt, hogy két francia író, Louis Aragon és André Maurois a hidegháború felszámolását jelző világjelenségeket üdvözölve, élve a folyamat kínálta lehetőségekkel és azokat mintegy tovább tágítva, hozzálátozt a Szovjetunió és az Egyesült Államok párhuzamos története megírásához, az első proletárállam létrejöttétől századunk derekáig. A terjedelmében is nagyszabású mű Les deux géants (A két óriás) címmel ugyan együtt jelent meg 1963-ban, franciául, de voltaképpen két önálló, párhuzamos munkát, a kommunista Aragonnak a Szovjetunió és a liberális humanista Mauroisnak az Egyesült Államok fél évszázadát felölelő könyvét tartalmazza. Bővebb ismertetéseikre itt nem térhetünk ki, de annyit szükséges róluk megjegyeznünk, hogy noha a szerzők hiteles dokumentumokra támaszkodtak s tényre-rűsre törekedtek, tudatosan elvetve a történeti fiktív regény eszközeit, világnézetük, politikai állásfoglalásuk világosan kiténik mind a sorokból, mind a sorok közül. Ez nemhogy csorbítaná a vállalkozás hitelét, hanem egyenesen öregbíti: a párhuzamos történelemkönyvek izgalmas eszmei dialógusként kötik le az olvasó figyelmét.

A dokumentáció és a megírás mintegy három évének adataiból, a hozzájuk fűzött reflexiókkal együtt, Aragon már menet közben közzétett egyet-mást lapja, a Les Lettres Françaises hasábjain. Szélgjegyzetek ezek, melyekből nem kevesebbet tudunk meg Aragon egyéniségéről, elvhűségéről, pártos non-konformizmusáról, mint az éppen kiragadott történelmi pillanatról, személyről. Az alább következő rész Aragonnak abba az érthető és jellemző törekvésébe illeszkedik be, mely az egész művön át a szovjethatalom, a párt és az értelmiség viszonyának alakulását követi, annak leglényegesebb mozzanataiban; közelebbről Lenin, valamint közvetlen munkatársai magatartásáról tájékozódhatunk, a lenini elvről és gyakorlatról az ellenzéki értelmiség olyan kimagasló képviselői esetében, mint Bergyajev, Martov és mások, akiknek történelmi szerepét, életilek különböző szakaszaiban vallott nézeteit, beható tudományos vizsgálat híján, legfennebb töredékesen ismerhetjük.

Töredékes az is, amit Aragon ír róluk ezekben a jegyzetekben. Ami számára — és számunkra — a legfontosabb, az így is világosan kitetszik: Lenin bámulatosan árnyalt értelmiségi politikája, még azokban a forró napokban is, amikor a sorsdöntő események sodrában a sommás intézkedések látszottak kézenfekvőbbeknek, amikor nem volt könnyű az ellenséget az ellenféltől megkülönböztetni, dísztíngválni a szubjektív szándék és az objektív hatás között. Lenin ennek is megtalálta a módját. Látta és alkalmazta a lehetőségek rendkívül széles skáláját a meggyőzéstől, a vitától az eltávolításig vagy a fizikai megsemmisítésig. A forradalom és a polgárháború vérzivatarában, amikor osztályok csaptak össze életre-halálra, százezrek áldozatát követelő, világtörténelem-alakító küzdelemben, Lenin nem feledkezett meg sem az emberélet értékéről, sem a személyes meggyőződés tiszteletben tartásáról, még akkor sem, ha ez a meggyőződés nem egyezett az övével.

Az Aragon említette személyek nem egészen ismeretlenek olvasóink előtt. Julij Oszipovics Martov (1873—1923) A Munka Felszabadítása nevű forradalmi csoport tevékeny tagja volt, később a mensevik frakció vezetőinek egyike. Nyikolaj Alekszandrovics Bergyajev, a századforduló jelentékeny orosz

gondolkodója, Kijevben született 1874-ben, s 1948-ban halt meg, Párizsban. Apja voltaire-iánus arisztokrata, anyja buzgó katolikus francia asszony. Ez a családi kettősség végigkísérte Bergyajevet egész életén: diákkorában csatlakozik a munkásmozgalomhoz, megismerkedik a marxizmussal, többször tartóztatják a cári hatóságok, éveket tölt szibériai száműzetésben. Itt írja meg Szubjektívizmus és individualizmus című művét, s ő csodálkozik a legjobban, amikor a szociáldemokraták, akik közé a század elején még odasorolja magát, idealistának minősítik. A mindinkább miszticizmusra hajló Bergyajev sosem tagadta a forradalom szükségességét Oroszországban. Elismeri az ember természet- és társadalomalakító erejét, ezzel szemben hirdeti egy természetfölötti erő létezését is, mely az embernek segítője világalakító munkájában.

Az az L.J.—C., akire Aragon többször is hivatkozik Bergyajevről szólva, Lucienne Julien—Cain, Bergyajev életrajzírója, számos értékes felvilágosítással segítette elő Aragon dokumentációs munkáját.

Aragon A Szovjetunió története című munkájához készítet jegyzeteinek alább következő részlete, anélkül, hogy a művet magát pótolná, izelítőt ad annak módszeréből, szelleméből. Meggyőzően példázza, hogy Lenin egyénisége, munkastílusa milyen megrázó tanulságok forrása korunk kommunista értelmisége, a forradalom ügyének elkötelezett alkotók számára.

Sz. J.

Hogy ismét felleljem ennek a 17-es évnek a nyarát, amikor Nyikolaj Alekszandrovics végleg szakít Andrej Bjelijjével és szociáldemokrata barátai-val, akiknek szemében, mivel nem osztozott Kerenszkij iránti lelkesedésükben, reakciós elemnek számított, visszatérek az időben oda, ahol gondolatban három évet töltöttem.

Ugy vesszük fel újra rövid megszakítás után a történelmi események fonalát, mintha ezek mindig is áttetszőek lettek volna, mintha szemlélik egyből megértették volna őket. Még egy antibolsevik is mosolyogna ma egy 1917-beli ember gondolatain, legyen az kadet, mensevik vagy eszer. Az lenne az érzése, hogy jobban érti az évek távlatában immár leegyszerűsödött történelmet. Mindvégig, amíg a Szovjetunió e történetét irtam, 1917-től 1960-nal bezárólag, megpróbáltam az avatatlan ember szemével látni mindazt, ami végbement, annak az embernek a szemével, aki kinyitva napilapját, még nem tudja, mit kell gondolnia a dolgokról. Épp azért különösképpen érdekelték az olyan könyvek, mint például Boncs-Brujevics tábornok *Emlékiratai*, melyek megvilágították előttem mindazt, ami egy cári tiszt fejében megfordult 1917 februárjában, vagy annak az A. I. Verhovszkijnek a sok tekintetben vonzó memoárja, aki Kerenszkij hadügyminisztere volt Kornyilov kalandos vállalkozása után, s akit lemondásra kényszerített az a meggyőződése, hogy a háborút azonnal be kell fejezni, a nagyobb szerencsétlenség elkerülése végett. Milyeneknek látták ezek az emberek a bolsevikokat? Egy Bergyajev, aki náluk jobban ismerte őket, s aki ezen a nyáron megtagadja Kerenszkijt, bennük látja a felnövekvő erőt, és meg van győződve arról, hogy a Forradalom nem maradhat meg jelenlegi stádiumában. De nem látja, hogy ez a feltartóztatatlannak tűnő kibontakozás hogyan éri el célját. Nyikolaj Alekszandrovics emlékezései nyomán L.J.—C. megállapítja, hogy 17 októberével kezdődően, nemcsak hogy szertefoszlik a Bergyajevet nyomasztó aggodalom, hanem valóságos szellemi eufória, elragadtatás lép a helyébe... Elkerülhetetlennek látta annak szükségyszerűségét, hogy Oroszország átélje a bolsevik kísérletet, véleménye szerint ez a fordulat az orosz nép sor-sában létezése dialektikájának döntő momentuma volt.

Ami azonban, a lényegét tekintve, mit sem változtat szellemi természetű ellenállásán. Megadatott számára, hogy követhesse ezt a folya-

matot, s egyfajta mámorral fogadta az akkori új és nehéz életkörülményeket... „Nem állíthatom“ — írta —, hogy különösebb üldöztetés ért volna a szovjet hatóságok részéről.“ Mégis letartóztatják, első ízben 1920 telén, éppen amikor elnyeri az akadémikusi címet... de ide kell másolnom a kihallgatását tartalmazó passzust, azét a kihallgatását, melyet egy szőke, szomorúszemű fiatalember vezetett, aki katonai egyenruhát hordott, és a Vörös Csillag érdemrendet viselte... Volt valami barátságos, kedves a modorában: helytel kínálta Bergyajevet, s mintegy bevezetéképpen ennyit mondott: „Dzerzsinszkij vagyok.“ Bergyajev a továbbiakban megtudta, hogy ő az egyetlen vádlott, s a Cseka alapítója, aki előtt egész Oroszország reszketett, személyesen akarta vezetni a kihallgatást, melyen jelen volt még Kamenyev, mint a Cseka alelnöke és egy harmadik küldött, akivel Bergyajev Szent-Pétervárott ismerkedett meg ifjú irodalmár korában. A beszélgetés kizárólag ideológiai jellegű volt...

„... Írói és gondolkodói méltóságomról van szó — mondta a vádlott az őt vallató magas személyiségnek —, arról, hogy kizárólag saját gondolataimról beszéljek.“ Mire Dzerzsinszkij így felelt: „Éppen ezt várjuk öntől.“ Ezután szinte monológyszerűen folyt le a kihallgatás, melynek során a gondolkodó ember, akinek Bergyajev minden körülmények között megmaradt, igyekezett megmagyarázni vitapartnerének, hogy jóllehet politikai, erkölcsi és vallási téren a kommunizmus ellenfele, hangsúlyozza azt a tényt, hogy politikai szempontból semmilyen vonatkozásban nem foglal állást vele szemben. Dzerzsinszkij közbeszólásai ritkák voltak és találoák, valahogy ilyenformán: „Lehet-e materialistának lenni elméletben és idealistának az életben, vagy fordítva?“ Mihelyt Bergyajev befejezte hosszú fejtegetését, a kommunista vezető a „Taktikai központ“ elnevezésű ügyre vonatkozóan tett fel néhány kérdést, melyek bizonyos személyeket érintettek, de mivel Bergyajev kitért előlük, ő sem ismételte meg őket.

Háromnegyedőrás kihallgatás után, Dzerzsinszkij szabadlábra helyezette Bergyajevet, aki később úgy nyilatkozott róla, hogy őszinte és tökéletesen meggyőződéses ember benyomását keltette benne...

*

A Dzerzsinszkij kabinetjéből távozó Bergyajevnek még két szabad éve volt hátra, s ez alatt nyíltan tarthatott spiritualista előadásokat, 1922 nyarán azonban ismét letartóztatják. Ezúttal már Szovjet-Oroszország elhagyására szólítják fel, kilátásba helyezve főbelövését, ha visszatérne hazájába. Elutazik tehát, néhány tudós, író és politikus társaságában, akik számára kizárt volt a kommunizmushoz való utólagos csatlakozás. „Különös intézkedés volt — írja Bergyajev —, mely soha sem fog megisméltódni. Száműztek hazámból, nem politikai, hanem ideológiai okokból.“

Nyikolaj Alekszandrovics bánatát L.J.—C. írja le. Tanúja volt ennek Franciaországban, addig az 1943-as napig, amikor a Vörös Hadsereg visszafordítja a németeket, és a Dnyeper mentén üldözőbe veszi őket... „Ezekben a nehéz napokban — írja —, a közlekedési akadályok ellenére Bergyajev rendszeresen felkeresett (Clamarból jött át) Monceau-park közelében fekvő lakásomban. Mindig tüstént a hadműveletekről kezdtünk

beszélni: térkép nélkül, félig csukott szemmel, szinte a folyó mentén követte hazája katonáinak Kijev felé vonuló, felszabadító menetelését; időnként csodálkozott a késedelmeskedésen, az egy helyben topogáson, melynek okát nem értette, azután újra kezdte tűnődését. Szent álom volt az, amit átélt.“

De sem Nyikolaj Alekszandrovics, sem az az értelmes szemtanú, aki ma elmondja tanúvallomását, nem értette meg 1922 nyarának e különös intézkedését: Dzerzsinszkij megmentette Bergyajev életét, mint ahogy megmentette a Verhovszkijét is, annak letartóztatásakor.

Nem lehet kételkedni abban, hogy itt az emberek iránt tanúsított tudatos magatartásról van szó. És ha bizonyítékot akarunk, tegyük félre Bergyajevet, egy másik személyiségért, akinek szintén tanulságos a története.

A mensevik Martovról van szó, aki a háború alatt, akárcsak Lenin, Svájcban tartózkodott. (És lehet, hogy itt megemlítve őt, sikerül felhívnom a figyelmet szerepére a „lepecsételt vagon“ hírhedt történetében, arra az általában elhallgatott tényre, hogy ezt a menseviket pártbeli társai melegen fogadták, és arra is, hogy éppen úgy tért vissza Oroszországba, mint Lenin, ugyanolyan körülmények között, csupán egy hónappal később... de ezt a könyvemben bővebben kifejtem.)

1962-ben az *Izvesztyija Ellenségek* címmel novellát közölt annak a Kazakevicsnek a tollából, akit nemrég veszítettünk el. E novellát közölni fogom a *Szovjet irodalom* című sorozatban, melynek szerkesztője vagyok a Gallimard-nál, *A kék füzet*tel együtt, melyben a szerző megengedte magának, hogy több mint harminc év után felelevenítse Zinovjev arcképét.

Az *Ellenségek*ben láthatjuk, amint Lenin a Népbiztosok Tanácsa tudta nélkül megbíz egy asszonyt, a bolsevikokhoz csatlakozott egykori menseviket, hogy keresse fel Martovot, és bírja rá az ország elhagyására, mivel utólagos csatlakozására éppoly kevéssé lehetett számítani, mint a Bergyajevére és a társaiéra.

1920 áprilisának utolsó napjaiban vagyunk, vagyis abban az időszakban, amikor Gyenyikint legyőzték, de Wrangel még kitart, és hamarosan kirobban a lengyelek támadása... Tehát az után a tél után, amikor a Dzerzsinszkij—Bergyajev beszélgetés lezajlott. Lenin törvényesíti azt a diszkréciót, amellyel néhány kormánybeli társára való tekintettel, szándékozik intézkedni, megjegyezvén „...a Tanácson belül van néhány ember, aki, hogy is mondjam... leninistább, mint maga Lenin“.

Martov, aki Lenin küldötte előtt hevesen kifakad ellene („Nem akarom, hogy kéméljenek. Ma épp annyira gyűlölöm őt, mint amennyire tegnap szerettem. Gyűlölöm az arcát, a kezét, a viselkedését, mindazt, amit Te most mondtál, meggyőződését, szerénységét, azt, hogy téged ide küldött, mindazt, amit mond, azt is, amit róla mondanak...“), végül is beleegyezik az elutazásba, és egy évvel később meghozzák Berlinből Leninnek a *Courrier Socialiste* első számát, melynek főszerkesztője Martov, a Népbiztosok Tanácsában pedig nem győznek csodálkozni azon, hogy a Cseka szökni hagyta őt. Lenin ekkor így szól Dzerzsinszkijhez (akivel hosszasan tanácskozott, mielőtt Martovot megkerestette volna az előző évben):

— Nos! Hallja? Önről beszélnek.

— Ez már így van, mi sem vagyunk tökéletesek — felelte Dzerzsinszkij kifürkészhetetlen arccal.

Bevallom, hogy mindezt nemcsak azért mondtam el, hogy felmutassam Leninnek egy bizonyos módszerét, melyet Dzerzsinszkij Bergyajev esetében alkalmazott, hanem azért is, hogy elmesélhessek valamit, amit szívügyemnek tekintek.

1959-ben a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Katonai Kiadója megjelentette A. I. Verhovszkij *Na trudnom perevale* című munkáját, melyben a szerző beszámol beszélgetéseiről egyes pártvezérekkel, mint Gots és Feit, valamint foglyokkal, akikkel együtt volt bezárva. Körülbelül ez idő tájban jelennek meg Boncs-Brujevics tábornok visszaemlékezései, melyekben szintén szerepelnek *ellenségek*. S ha még oly hétköznapiak találnák is, elmesélek itt egy kis történetet.

Kommunisták című regényem megírásától, melyről a legkevesebb, amit mondhatok, az, hogy a francia Párt lelkesedéssel fogadta, szovjetunióbeli kiadásáig hosszú idő telt el. Találkoztam akkoriban Alekszandr Fagyejevvel, aki megkérdezte (nem olvasott franciául): „Mondd, szerepel-e ellenség a könyvedben?“ „Természetesen.“ Fagyejev lehajtotta a fejét. Azután így szólt: „Ez a baj“... Egészen a legutóbbi időkig (s nem tudom, történt-e azóta valami változás) hiába kerestük volna a Forradalom Múzeumában egyetlen fehérgárdista generális vagy bármely más ellenség vagy ellenálló képmását, bármilyen szerepe lett volna is, pedig történelmi szempontból, véleményünk szerint, az effajta kirekesztés megengedhetetlen. S ez a felfogás kiterjedt a „visszaemlékezések“-re is, új áramlatnak kellett érvényesülnie, hogy olyan könyvek, mint amilyenekről az imént beszéltem, megjelenhessenek. A következő lépés Kazakevics írásai, melyekben látható és hallható Zinovjev és Martov...

Mialatt Lenin felbontja a szövetséget Sztruvével, s miközben egy Mereskovszkij és egy Bergyajev a „likvidátorokat“, kadeteket és szociáldemokratákat támogatja (amit L.J.—C. saját szemszögéből igazságtalannak tart), vagyis a háborút megelőző években, Bergyajev munkatársa volt, ha átmeneti jelleggel is, Sztruve *Vehi* című lapjának, mely megelőzte az emigrációban élő entellektüelek Prágában, majd Párizsban 1921—22-ben kiadott *Szmena Veh* című lapját.

Lenin beható figyelemmel olvasta ezt a folyóiratot, melyet olyan emberek szerkesztettek, akik véleménye szerint társadalmi és politikai irányzatot képviselnek, élükön jeles kadetokkal s néhány volt miniszterrel Kolcsak kormányából. Még azt is hozzáfűzi, hogy egyikük kijelentette: „En a szovjet hatalom fenntartása mellett foglalok állást, mivel az olyan útra lépett, amely az ismert polgári hatalomhoz vezet“ (a NEP-ről van itt szó, Lenin új gazdaságpolitikájáról), és e vallomás őszintesége jobban tetszett neki, mint egyes kommunisták édeskes hazugságai, melyeket mindennap hallhatott: a történelem sokféle átalakulást ismer; a meggyőződésre, odaadásra és más hasonló, nagyszerű erkölcsi vagy politikai tulajdonságokra számítani komolytalan dolog... Az ellenség osztályigazságot mond, jelezve a minket fenyegető veszélyt.

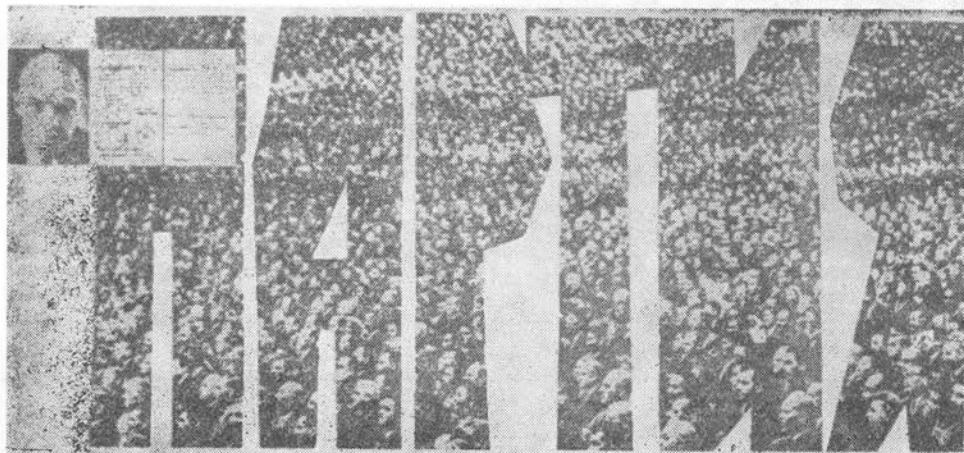
Így értelmezte Lenin akkoriban az ellenség véleményének tanulmányozását, amit később másoktól visszakerődött idézetekkel helyettesítettek. Lenin nem félt szembenézni az osztályellenséggel, és az, hogy erről később lemondtak, ártott a szociológiának, a történelemnek, a filozófiának, sőt még az irodalomnak is.

A művészi alkotásról egyesek azt képzelik, hogy elvont körülmények között, külső áramlatoktól légmentesen elzárt laboratóriumokban jön létre, de ez nem lehet az igazi szocialista realisták véleménye, azoké, akik ismerik a valóságot, még ha ez a valóság az ellenség nevét viseli is.

Azt hihetnék olvasóim, nyitott kapukat döngetek, de Fagyjev korában nyugtalanokdakt az ellenség jelenléte miatt egyik regényemben, bizonyára azért, mert amit mondtam, az akkor revizionizmus-számba ment; de éppen a leninizmus revizionistáira jellemző, hogy „revizionistáknak“ nevezik mindazokat, akik visszatérnek a forráshoz, állításai ellenőrzésének megakadályozására intézményesítik a dogmatizmust, melyet tévedés volna összeegyeztethetetlennek hinni a revizionizmus bizonyos fajtájával.

Egy időben veszélyes eljárásnak nyilvánították volna a marxista tudományos gondolkodás keretein kívül eső gondolkodás tanulmányozását. Az ellenség igazi arcának ismerete éppoly kevésbé jelent veszélyt a társadalom számára, mint a téves nézeteké. Lehetetlen az igazság megértése, megismerése és kimondása ott, ahol a valóság megismerése elé gátat emelnek. A művészetben pedig semmi sem idegenebb a sémáktól, dogmáktól, giccses ábrázolástól és az absztrakciótól — bármilyen szempontból nézzük is —, mint éppen a realizmus. Ahhoz, hogy egy kor realitását lássam, felfogjam, egy misztikus vagy egy bankár nézetei éppolyan hasznosak lehetnek számomra, mint egy munkás vagy a jól kipróbált tanácskönyvekből okult diák nézetei. Nem arról van itt szó, hogy mit, kitől, hanem arról, hogy hogyan olvassunk, tudnunk kell olvasni. És egy Bergyajev vallomástétele nekem önmagában még nem elég, számomra visszahelyezkedik az egészbe, oly módon, ahogyan azt a Bergyajevre vonatkozó passzusban elmondtam. Ha teljes képet akarunk kapni, a részlet gyakorta hasznos e kép árnyalatainak és távlatainak megállapításához... Hasznosabb, mint azok az édeskés hazugságok, melyekről Lenin beszél, s amelyek inkább elzárják a perspektívát.

E. Cvik: Plakát (1968)

GYURKÓ LÁSZLÓ

FEJEZETEK LENINRŐL

DOKUMENTUM-ORATÓRIUM

(A színpad sötét, csak egyetlen reflektor világítja meg a mottót mondó színészt.)

„Nagy a kérésem hozzátok: ne hagyjátok, hogy az Iljics halála miatt érzett fájdalmatok személyének külsődleges tiszteletében nyilvánuljon meg. Ne állítsatok neki emlékműveket, ne nevezetek el róla palotákat, ne rendezetek nagyszabású ünnepségeket emléke tiszteletére. Mindennek ő életében oly kis jelentőséget tulajdonított; annyira terhes volt számára mindez. Gondoljatok arra, milyen szegény még az országunk, s mennyi még a tennivaló. Ha tisztelni akarjátok Vlagyimir Iljics nevét, építsetek bölcsődéket, óvodákat, lakóházakat, iskolákat, könyvtárakat, gyógyszerárakat, kórházakat, gyermekotthonokat. És mindenekelőtt életetekkel kövessétek Iljics elveit.“

NAGYEZSDA KRUPSZKAJA

(A színpad teljesen elsötétedik. Egy színész bemondja a fejezet címét.)

Bortnyik Sándor: Lenin

VÁLSÁG

(A színpad kivilágosodik. A színpad egyik oldalán Lenin kinagyított fényképe. Lenin, illetve Drabkina szövegét legalább 2–2 szereplőre bontanám.)

LENIN zárszava az Oroszországi Kommunista Párt X. kongresszusán, 1921. március 9-én: „Előadói beszédemben mindent a kronstadti eseményekből adódó tanulságokra vonatkoztattam. Mindent, elejétől végig.“

JELIZAVETA DRABKINA emlékezése: „Ugyan melyik nappal kellene kezdenem? Kezdjük talán 1921. március 3-ával. Kenyeret nem osztottak, így hát üres, forralt vizet ittunk, és mentünk a szemináriumra, ahol épp a párizsi kommunőről hallgattunk előadást. Óra közben kivágódott a terem ajtaja, egyik diáktársunk rontott be, újságot lobogtatva: — Elvtársak! A kormány felhívása! Kronstadttban lázadás tört ki!

A szemináriumnak természetesen vége lett. Kézről kézre járt egy kitépelt füzetlap, amelyre fölírták azoknak a nevét, akik önként jelentkeznek a Kronstadtt ellen induló csoportba. Engem, mivel

lány voltam, és 19 éves, a szanitécekhöz osztottak be.

Amikor megkaptuk a parancsot, a sóvány szerelékestarisznyát hátunkra vetve, végiggyalogoltuk a barnás hókásában egész Moszkvát, igyekezettel próbáltunk lépést tartani és egyáltalán úgy viselkedni, mintha nekünk az egész semmiség lenne. Pedig mardosta valami a lelkünket nagyon. Egyszerű lenne a dolog, ha azon a helyen, ahova most megyünk, száz vagy ezer, de akár tízezer Kozlovskij-generális lázadt volna föl. Hanem más volt itt a baj: mi most Kronstadt alá igyekeztünk. Kronstadt ellen, amely a forradalom büszkesége volt, Kronstadt, a forradalom dicsősége. És a zendülésben nemcsak generálisok vettek részt meg cári tisztek, hanem kronstadti matrózok is — matrózok, matrózok, matrózok, tengerek albatroszai...“

LENIN „Még nem kaptam meg a legújabb híreket Kronstadtból, de nem kétkedem abban, hogy a felkelést a legközelebbi napokban, sőt talán a legközelebbi órákban leverjük. De alaposan mérlegelnünk kell ennek az eseménynek politikai és gazdasági tanulságait. Oroszország úgy került ki a háborúból, hogy állapota leginkább a félholtra vert ember állapotához hasonlít: hét évig püfölték, s most adja isten, hogy legalább mankóval tudjon járni! Ilyen helyzetben vagyunk! Aki azt hiszi, hogy mankó nélkül kikászálódhatunk belőle, annak fogalma sincs semmiről!

A mi elmaradt országunkban, hét évi háború után a munkások körében, akik hallatlan áldozatokat hoztak, és a paraszttömegek között egyenesen a kimerültség állapotát tapasztalható. Ez a kimerültség, ez az állapot a teljes munkaképtelenséggel határos.

Az ország több éven át kizárólag katonai feladatokra fordította minden erejét, minden eszközzel támogatta e feladatok megvalósítását, és nem sajnálta erre a célra fölhasználni utolsó erőforrásait, szűkös készleteit és tartalékait — s csak a háború befejezése után láttuk, mekkora a pusztulás és a nyomor, amely arra kárhoztat bennünket, hogy hosszú ideig pusztán sebeink gyógyításával foglalkozunk.“

DRABKINA „Petrográdon már a pályaúdváron fogadta szerelvényünket Mihail Ivanovics Kalinyin meg Lasevics, Petrográd védelmi főzskarának tagja. Az egyik váróteremben tartottunk gyűlést. Itt tudtuk meg az első részleteket arról, mi történt Kronstadtnban.

Kalinyin szólt hozzánk először. Látszott rajta, hogy nagyon kimerült. Ráadásul

a szemüvege is törött volt, az egyik üveg helyén kis, szilánkos cserép meredezett, szára kenderfonállal volt megerősítve. Mihail Ivanovics röviden beszélt. A többi Lasevics mondta el. Kronstadtnban az események a Petropavlovszk sorhajón rendezett kétnapos gyűléssel kezdődtek, amely a szovjethatalommal ellenséges határozatot hozott. Kalinyin erre elhatározta: azonnal Kronstadtba utazik. A gyűlésen ismertette az ország helyzetét, majd azokról az új intézkedésekről szólt, amelyeket a szovjethatalom tervez a közeljövőben. Magyarázta, hogy háborgásokkal meg zavargásokkal csak súlyosbítják a helyzetet. Valaki odakiáltotta neki: — Elég már a dajkamesékből! Éhezőlnek nem tömőd be a száját mesékkel! Kenyeret adjál! — Aztán Petricsenko, a gyűlés elnöke, beterjesztette a határozatot: Követeljük a szovjetek újraválasztását titkos szavazással! Követeljük a szólásszabadságot! Követeljük a szabad kereskedelmet! Le a politikai bizottságokkal! Le a kommunista harci osztagokkal!

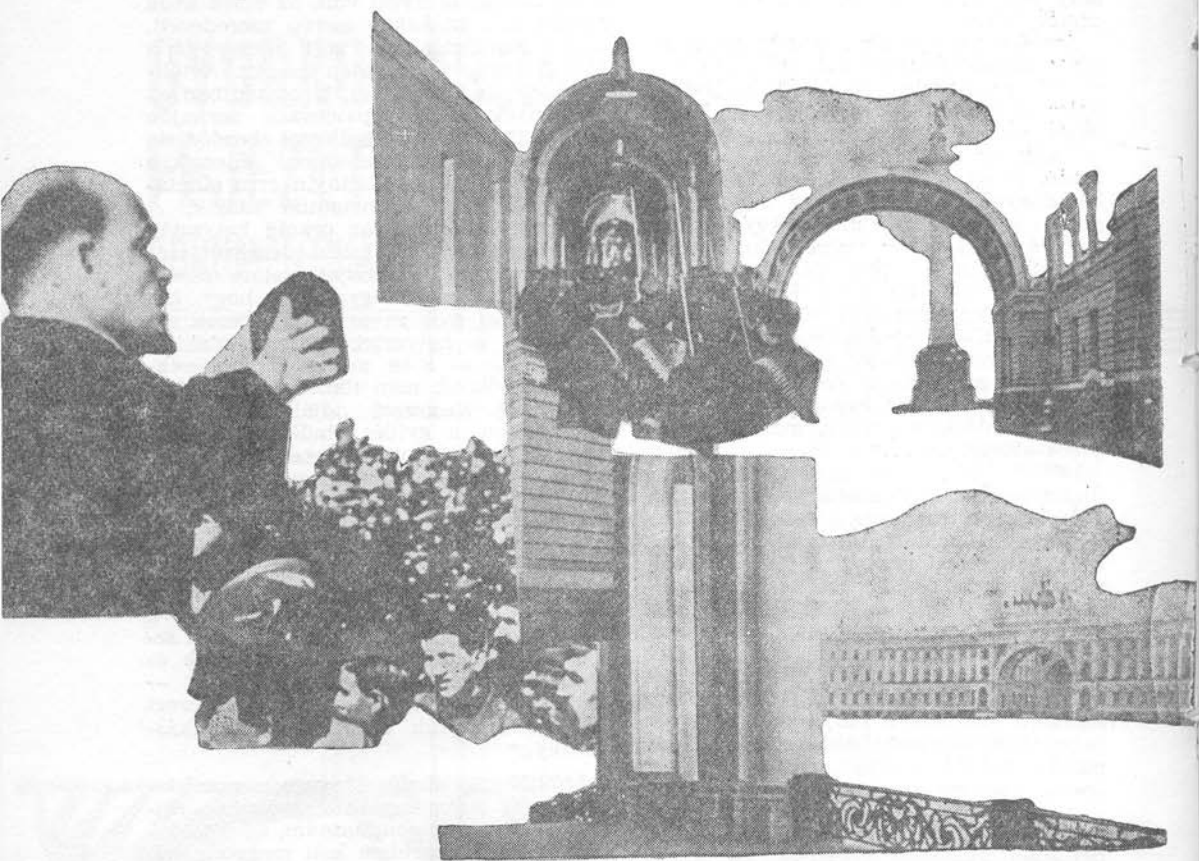
A határozatot közfelkiáltással fogadták el. Kalinyin még egyszer szót kért, és kijelentette, a kronstadtiak ma temetik dicső múltjukat — Saját fiaik és leányaik átkozzák majd el önököt — mondotta. — Megátkozzák azt a percet is, amikor apáik elárulták a munkásosztályt.“

LENIN „A kérdés lényege a munkásosztály és a parasztság viszonyában rejlik. Újból, vagy mondhatnám, körültekintőbben és helyesebben kell megvizsgálni, és bizonyos értelemben felül kell vizsgálni ennek a két fő osztálynak a viszonyát, amelyeknek harca vagy megegyezése egész forradalmunk sorsát meghatározza.

Oroszországban az ipari munkások kisebbségben és a kisföldművelők óriási többségben vannak. Ilyen országban csak két feltétellel lehet a szocialista forradalomnak végeleges sikere. Az első feltétel az, hogy egy vagy több előrehaladott ország szocialista forradalma idejében támogassa. A másik feltétel — a diktatúrát gyakorló vagy az államhatalmat kezében tartó proletariátusnak és a paraszti lakosság többségének a megegyezése. Öszintének kell lennünk. Osztályokat nem lehet félrevezetni. Kertelés nélkül kell felvetnünk: ennek a két osztálynak az érdekei különbözőek, a kisföldműves nem azt akarja, amit a munkás.

Tudjuk, hogy csakis a parasztsággal való megegyezés mentheti meg a szocialista forradalmat Oroszországban, amíg a forradalom más országokban be nem

Arkossy István fotomontázsai

következett. Mondjuk meg kerekén, hogy a parasztság elégedetlen a kölcsönös viszonyoknak azzal a formájával, amely kialakult, hogy nem akarja a viszonyoknak ezt a formáját, és hogy tovább így nem fog élni. Ez vitathatatlan. Ez az akarata határozottan kifejezésre jutott. Ez a dolgozó lakosság óriási tömegeinek akarata. Ezzel számolnunk kell, és eléggé józan politikusok vagyunk ahhoz, hogy nyíltan kimondjuk: vizsgáljuk hát felül parasztpolitikánkat. Ahogyan eddig volt, azt a helyzetet nem tarthatjuk fenn tovább.”

DRABKINA „Március 4-én a petrográdi szovjet levéllel fordult »a megtévesztett kronstadtiakhoz«. Másnap már

ultimátumot intéztek a lázadó Kronstadthoz: huszonnégy óra áll rendelkezésükre, hogy a fegyvert lerakják, és kiadják a lázadás kezdeményezőit. Egyidejűleg közölték azt is, hogy a már kiadott parancs szerint minden előkészületet megtesznek a lázadás fegyveres szétzűzésére.

A parancs végrehajtásával Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkijt, a Hetedik Hadsereg parancsnokát bízták meg.

Az ultimátum hatástalan maradt. Utolsó próbaként, újabb huszonnégy órára meghosszabbították az ultimátumot.”

LENIN „Nem riadunk vissza annak nyílt beismerésétől, hogy igen nehéz feladat hárul ránk, az a feladat, hogy

a proletariátus és a túlsúlyban lévő parasztság között normális viszonyt hozunk létre. A normális kapcsolatok olyanok és csakis olyanok, hogy a proletariátus kezében tartja a nagyipart és termékeit, és a parasztságot teljesen kielégíti. Ez és csakis ez fogja megteremteni a normális szocialista társadalom alapját.

Mi ezt most nem tudjuk megtenni, annyira meggyötört bennünket a pusztulás, a nélkülözés, a nyomor és a kétségbeesés. Nem fogjuk leplezni, hogy a parasztságnak igen nyomós oka van az elégedetlenségre. Mindent megteszünk, ami erőnkől telik, hogy véget vessünk ennek az állapotnak, hogy nagyobb mértékben számoljunk majd a kisközművelő életfeltételeivel. Nem félünk attól, hogy ez az intézkedés a kommunizmus-szal szemben ellenséges tendenciákat fog létrehozni, holott kétségtelenül így lesz.

DRABKINA „Tuhacsevszkij tartott eligazítást. Kronstadt — elsőrendű tengeri erőd, amely a tenger felől védi Petrográdot. A Kotlin-szigeten épült kronstadti várhoz tartoznak a főerődítményeken kívül a Finn-öböl hajózható övezeteiben szétszórtan elhelyezkedő kis — néhány esetben mesterséges — szigetek és rajtkis betonerődök.

A zendülés kirobbanásakor Kronstadtban több mint száznegyven működő ágyú volt, köztük több mint nyolcvan nehézlőveg. Ezenkívül az erőd falainál horgonyzott a két lázadó hajó: a *Petropavlovszk* és a *Szevasztopol*. De volt a várerőd körül még egész sor kisebb hadihajó is. Noha mindegyikük jégbe fagyva állott, erős tüzéréjük aktívan vehet részt a harcban.

Számításba kell venni azt is, hogy ez a gigantikus erődöt mindenfelől teljesen áttekinthető, zárótűz alá fogható, teljesen nyílt jégmező veszi körül. Ezen a jégmezőn kell a mi támadó csapatainknak áthaladniuk jó tíz kilométer hosszan, ahol nincs egyetlen fedezék sem.

Tuhacsevszkij elmondotta, olyan feladattal kell megbirkóznunk, amelyre még nem volt példa a háborúk történelmében: tengeri erődöt kell elfoglalni jégről, gyalogsággal. Nagyon sürget bennünket az idő. Az éjszaka foglyul ejtett kronstadtiaktól megtudtuk: a lázadók vezetői arra számítanak, hogy amíg mi előkészítjük a rohamot, felszakad a jég, és nem tudunk támadni.

LENIN „Olyan szorult helyzetben voltunk, hogy nem volt más választásunk. A tönkretett ország nem tehetett egyebet, mint hogy elvette a parasztságtól az élelmiszerfőlöslegeket, minden ellenszolgáltatás nélkül is. Erre feltétlenül szük-

ség volt, hogy megmentsük az országot, a hadsereget és a munkás-paraszt hatalmat. Sok mindent hibásan csináltunk, és óriási bünt követnénk el, ha nem látnók és nem értenők meg, hogy nem tartottunk mértéket, hogy nem tudtuk, hogyan tartsunk mértéket. Természetesen volt egy kényszerítő körülmény is: eddig olyan ádáz, hallatlanul súlyos háború viszonyai között éltünk, hogy gazdasági téren is csak katonai módszerekkel dolgozhattunk. Most viszont a munkások és a parasztok elnyomorodásának, elszegényedésének, kifáradásának és kimerültségének olyan állapotában vagyunk, hogy időlegesen mindent alá kell rendelni annak a fő elgondolásnak, hogy a termény mennyiséget, ha török, ha szakad, növelnünk kell.

DRABKINA „A Tizedik Pártkongresszus küldöttei népes, nagy rajként zajongva meneteltek végig az oranienbaumi utcákon. Gyalog mentek az úttest közepén, párhuzamosan a végtelen sorban ballagó, alacsony parasztszánokkal. Voltak, akik katonaköpenyben jöttek, voltak fekete télikabátosok. Egyeseknek komisz kenyértarisnya lüzt a vállát, mások aktatáskát szorongattak a hónuk alatt, de persze nem iratokat hoztak ezekben sem, hanem váltás fehérműt meg egy-egy pakli mahorkát. A menetelők között ott voltak az Oroszországi Központi Végrehajtó Bizottság tagjai, a kormányzó-sági pártbizottságok tagjai, a hadosztályok katonai komisszárjai, brigádparancsnokok, hadseregbeli politikai osztályvezetők, lapszerkesztők.

Még útközben határozatot fogadtak el, hogy Kronstadt alatt egyszerű harcosként indulnak majd rohamra.

LENIN „Ha a kommunisták közül bárki is arról álmodozott, hogy három év alatt át lehet alakítani a kisüzemű mezőgazdaság gazdasági alapjait, gazdasági gyökereit, az természetesen fantaszta volt. És mi tagadás, elég szép számban akadtak közöttük ilyen fantaszták. S itt nincs is semmi hiba. Hogyan is lehetett volna ilyen országban fantaszták nélkül megkezdeni a szocialista forradalmat? De tudomásul kell venni, hogy a kisközművelő átalakítása, egész lelkiállapotának és szokásainak átforgalmazása olyan feladat, amelynek megoldásához nemzedékek kel-
lenek.

DRABKINA „Éjjel két óra lehetett, amikor csapatunk az öböl jégmezője mögött elfoglalta a számára kijelölt kiindulási partszakaszt. Nyugat felől erős szél fújt. Sűrű, tejfehér köd ereszkedett a tájra, s mikor a kronstadtiak fényző-

rói bele-belevágtak, kékesszűrőkén gomolygott.

A menetoszlopok előtt a parancsnokság rendelkezésére létrehozott különleges rohamosztatok haladtak. Ezek feladata volt elhárítani az akadályokat a rohamozó hadseregcsoport útjából — a lövedékek vágta lécekre hidat eszkábálni, eltávolítani a drótakadályokat, megmászni az erőd falait.

Az ágyúk hallgatnak... Indulhatunk. A köd ugyanolyan sűrű maradt, de valahogy füstszinkékre vált. Feljött a hold.

Az ellenség fényszórói idegesen pásztázzák hol a jeget, hol az égboltot. A menetoszlop azonban monoton, halk csoszogással folytatja az útját az éji ködbe burkolódzott lázadó erőd felé.

A harcosok könnyen mennek, még szerelékstarisznya sincs rajtuk. Csak a fegyvert viszik, szegetnyi kényeret és egy doboz komiszhúskonzervet.

Elöl csend van...

LENIN „Meg kell értenünk a kisparaszti ösztönösség proletariátus elleni lázadásának azokat a formáit, amelyek megnyilvánultak, és a jelenlegi válság során kiélesedtek. Igyekeznünk kell e tekintetben mindent megtenni, ami módunkban van. Persze tudjuk, hogy a mi helyzetünkben ez igen nehéz. A parasztnak egy kicsit koplalnia kell, hogy a gyárakat és a városokat megmentsük a teljes éhínségtől. Az egész állam szempontjából nézve ez teljesen érthető, de arra nem számíthatunk, hogy a szétszórtan élő, elszegényedett parasztagzda ezt megérti. S tudjuk, hogy kényszer nélkül itt nem boldogulunk — kényszer nélkül, melyre az elszegényedett parasztság igen hevesen reagál. Tehát amíg a parasztságot át nem formáltuk, biztosítani kell számára a gazdálkodás szabadságának lehetőségét. En ezt a kérdést tartom jelenleg a legfontosabb gazdasági és politikai kérdésnek a Szovjethatalom számára.“

DRABKINA „Hirtelen éles dörrenés vetette szét a csendet. Elsőnek élesen csattanó két puskalövés hallatszott. És mintha ez a két puskalövés lett volna az előre megbeszélte jel, valamennyi ütegünk és a jégen előrevontatott ágyúnk, s ugyanígy az ellenség minden ütege egyszerre tüzelni kezdett. A pillanat tört részéig a ködből előbukkant Kronstadt, a villódzó torkolattüzek fénykoszorújától övezve.

Legkevesebb dolgot nekünk, szanitécoknak, a nehéztüzérségi lövedékek adtak. A nagy kaliberű »csomagok« ahogy a jégre csapódtak, felrobbantak, és azonnalmód óriási jégtömeeggel együtt víz alá

süllyedtek, magukkal sodorva embert, lovat, szánt, mindent.

Egészen másfélék voltak a repeszgránátok. Fűlsiketítő vijjogással repülnek, nem a föld felszínén vagy a jégen robbannak, hanem még a levegőben, és minden irányba rengeteg repeszt fröcskölnek szét. Ahol repeszgránátok robbannak, a jég csaknem sértetlen marad, viszont köröskörül sebesültek, halottak hevernek. Minél közelebb jutottunk Kronstadthoz, annál több a jégen a halott és a sebesült. A falaktól vagy kétszáz méternyire a géppuskasorozatokkal lekaszált halottak egyenletes sorokban feküdtek, lépcsőzetesen, szabályos távolságra.

Ezek a kronstadti gépfegyverek már elhallgattak. Csapataink északról betörték a Petersburgi kapun, s most már utcai harcok dúlnak. A mesterséges füstködbe burkolódzott Petropavlovszk és Szevasztopol folytatta a tüzelést.“

LENIN „Tudjuk, hogy a kapitalista termelés, a világ minden előrehaladott országának közreműködésével, évtizedeken át épült. Talán bizony gyermekké lettünk, és azt hisszük, hogy a legnagyobb szükség, a legnagyobb nyomor idején, olyan országban, ahol a munkások kisebbségben vannak, olyan országban, ahol egy elgyötört, sok sebből vérző proletár élcsapat és zömében paraszt lakosság van, olyan gyorsan befejezhetjük ezt a folyamatot? Még a legfontosabb fundamentumot sem raktuk le. Tudjuk, hogy a fő akadály — a szegénység. Arra van szükség, hogy a helyzet valamicskével könnyebb legyen. Az éhínség után legalább egy-két esztendőre pihenésre van szükségünk. Történelmi szempontból ez igen kis idő, a mi viszonyaink között viszont nagy idő.“

DRABKINA „A lázadók valamennyi tartalékukat mozgósították, ellentámadásba mentek át, és kissé visszaszorították csapatainkat. A kórház zsúfolva volt sebesültekkel. A harci zaj hol közeledett, hol távolodott. Egész idő alatt újabb és újabb sebesültek érkeztek. Tőlük tudtuk meg a legfrissebb híreket. Oranienbaumból a jégen vágtázott át segítségünkre egy lovasezred... Megérkezett a petrográdi munkásosztága is... Már a Homok utcában zajlik a harc... A mieink elfoglalták a Homok utcát... A mieink kiverték a lázadókat a Gépészeti Iskolából... Már a csatorna mentén dúlnak a harcok... Hogy tulajdonképpen mi is történt ezekben az órákban, csak reggel tudtuk meg. Az Északi Hadseregcsoport, miközben folytatta az öböl kis szigeterődjeinek ostromát,

északkelet felől betört Kronstadtba, és éjfél tájban elfoglalta a vár erős törzskarának épületeit is. A lázadás utolsó támasza a két sorhajó volt, de amint magukra maradtak, már nem sokáig bírták. Elsőnek a *Szevasztopol* adta föl a harcot. Hajnali öt órakor a *Petropavlovszk* is kitűzte a fehér zászlót. Kronstadt elesett.

NARRÁTOR Az Oroszországi Kommunista Párt X. Kongresszusának határozata: „A hétéves háborúval és pusztulással járó nyomorúság és nélkülözés okozta kimerültség s az Oroszország munkásosztálya által az utolsó negyedfél esztendőben kifejtett szinte emberfeletti erőfeszítések következtében beállott fáradtság most olyan fokra hágott, ami a szovjetnatalom rendkívüli intézkedéseit teszi szükségessé. Ezért az Oroszországi Kommunista Párt X. Kongresszusa az egész párttól, minden párt- és szovjet-szervtől azt követeli, hogy haladéktalanul dolgozzanak ki olyan intézkedéseket, amelyek a munkások és az inséges parasztok helyzetének javítását és nyomorúságuk mindenképpen való könnyítését célozzák.“

Az Össz-szövetségi Központi Végrehajtóbizottság Elnökségének a Munkás-Paraszt Hatalom megalakulásának negyedik évfordulója alkalmából, félesztendővel a kronstadti felkelés leverése után hozott határozata:

„A kronstadti lázadásban résztvevő s azóta a különböző országokban szétszóródott munkásoknak és parasztoknak, akik álnok hazugságok, a saját tájékozatlanságuk és az öntudat hiánya miatt jutottak el a zendülésig, s akiket most olcsó munkaerőként éppen az a burzsoázia zsákmányol ki, amely annak idején szembefordította őket a dolgozó nép hatalmával, teljes amnesztia adatik.“

(A színpad elsötétül. Egy színész bemondja a következő fejezet címét.)

KÉT EMBER

(A színpad kivilágosodik. Lenin és Gorkij felnagyított fényképe. Mindkét szerepet több szereplőre bontanám.)

NARRÁTOR „1930. május 25-e. Kedves Alekszej Makszimovics, amikor Ön megérkezett, rettenetesen szerettem volna beszélni Önnel Iljicsről, egyszerűen, asszony módra kisírni magamat a jelenlétében, olyan ember jelenlétében, akivel Iljics többet beszélt önmagáról, mint bárki mással. Nagyon, nagyon melegen

üdvözölöm, sok erőt, és egészséget kívánok. *Nagyvezsda Krupszkaja.*“

GORKIJ „1905-ben találkoztam először Leninnel, a párt londoni kongresszusán. Addig nem is olvastam tőle annyit, amennyit kellett volna. De az, amit elolvashattam, különösen pedig az öt személyesen ismerő elvtársak lelkes elbeszélései, nagy erővel vonzottak feléje. Amikor megismerkedtünk, keményen kezet szorított velem, éles tekintetével végigtapogatott, és a régi ismerős hangján, tréfálkozva szólalt meg: — Jó, hogy eljött! Hiszen szereti a verekedést? Itt nagy verekedés lesz.

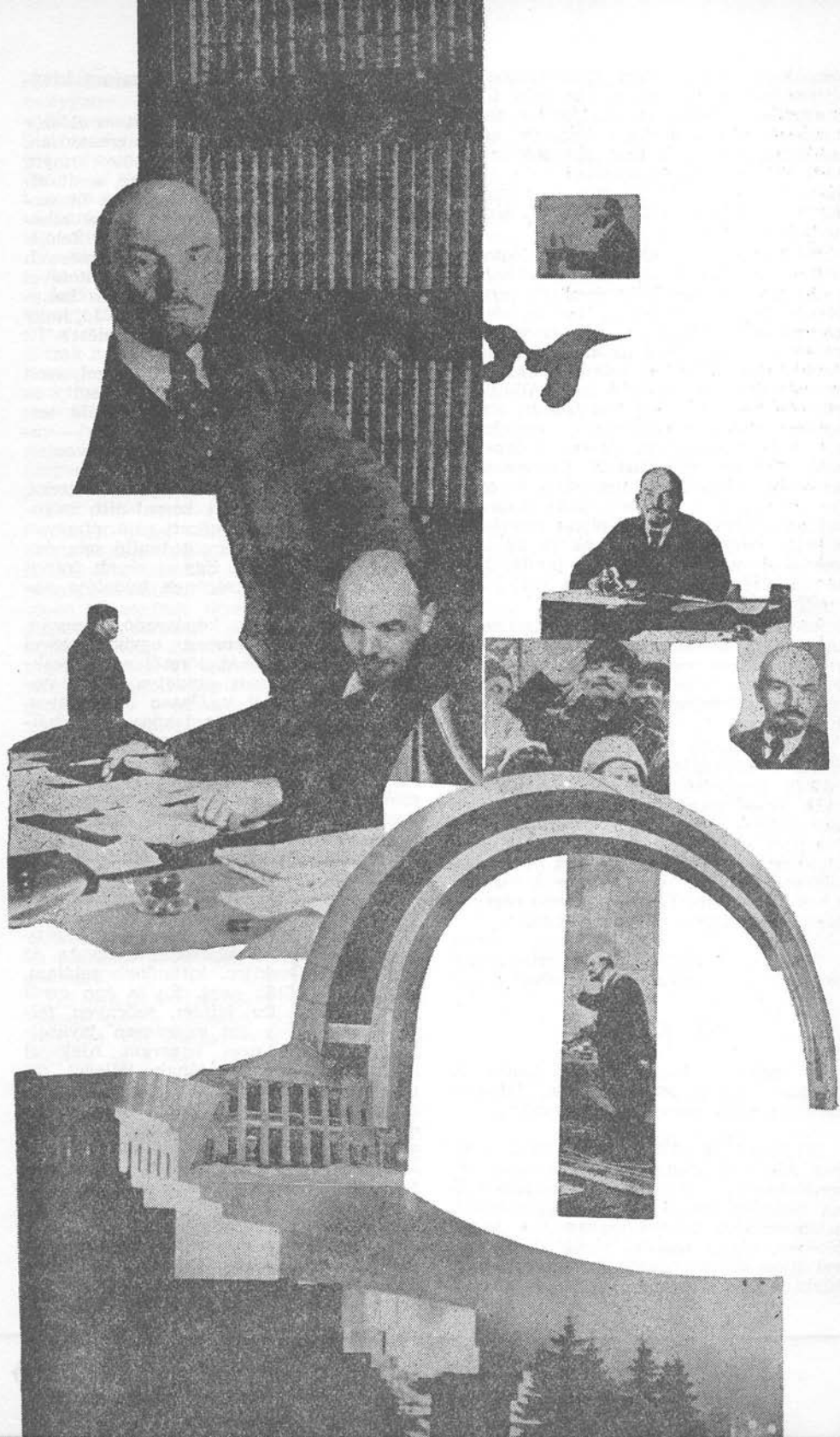
Nem ilyennek képzeltem. Valami, amit vártam, hiányzott belőle. Raccsolt, és csípőjére vagy inkább a hóna alá tett kézzel állt. És általában, egészében — valahogy túl egyszerű volt, semmi vezérit nem éreztem benne.

Plehanov, amikor »eléje vezettek«, mellén keresztbe font karral állt, szigorúan, kissé unottan nézett rám, ahogyan a munkájába belefáradt tanító néz egy újabb tanítványára. Egy elcsépelet frázist mondott: — Tehetségének hódolója vagyok.

Ez viszont, ez a kopaszodó, raccsoló, zömök, kemény ember, egyik kezével szókratészi homlokát dörzsölve, a másikkal az én koromat rángatva, csodálatosan élénk szemét nyájasan csillogtatva, nyomban *Az anya* című könyvem hibáiról kezdett beszélni. Elmondtam, hogy sietve írtam ezt a könyvet —, de még nem volt időm megmagyarázni, hogy miért siettem, amikor Lenin, helyeslően bólintva, maga adta meg a magyarázatot: nagyon jó, hogy siettem, erre a könyvre szükség van. — Nagyon időszzerű könyv — ez volt az egyetlen, de nekem nagyon értékes bókja.“

LENIN „1908. február 13. Kedves Lunacsarszkij elvtárs! Tervét, hogy a *Proletarij*nak legyen szépirodalmi rovata, és azt bízzuk Gorkijra, kitűnőnek találom, rendkívül örülök neki. En is épp erről ábrándoztam. De féltem, szörnyen féltem attól, hogy ezt egyesenes javasoljam is, mert *nem ismerem* Alekszej Makszimovics munkájának jellegét (és nem ismerem hajlamait). Ha valaki komoly, nagy munkával van elfoglalva, ha ennek a munkának árt az, hogy holmi apróságok, újságírás, publicisztika miatt időnként félbe kell szakítani, akkor ostobaság és bűn volna zavarni, és elvonni a munkájától! Ezt nagyon jól tudom és átérzem. Ön ott a helyszínen jobban láthatja ezt. *Ha úgy gondolja, hogy nem fog ártani* Alekszej Makszimovics munkájának a rendszeres pártmunka (már-

pedig a pártmunka rengeteget nyerne ezzel!), igyekezzem nyelbeütni ezt a dolgot. Szívélyesen üdvözlöm. *Lenin.*“

LENIN „Krakkó, 1912. október 17. Kedves Alekszej Makszimovics! A napokban a *Pravda* pétervári szerkesztőségétől levelet kaptam, melyben arra kérnek, írjam meg Önnek, hogy nagyon örülnének, ha Ön állandó munkatársa lenne a lapnak. »Soranként 25 kopejkát akarunk felajánlani Gorkijnak, de félünk, hogy megsértődik« — ezt írják nekem. Biztos vagyok benne, hogy a *Pravda* aggályai teljesen alaptalanok. Vagy közvetlenül a szerkesztőségnek írjon egy pár szót, vagy nekem.“

LENIN „A *Pravda* szerkesztőségének. Kérésére írtam Gorkijnak, és ma kaptam tőle választ. Ezt írja: »Küldje el a mellékelt sorokat a *Pravdának*. Honorariumról szó sem lehet — ez gyerekiség. Fogok írni a lapba, hamarosan küldök kéziratokat. Mostanáig csupán azért nem küldhettem, mert pokolian el vagyok foglalva, napi 12 órát dolgozom, beszakad a hátam.« Amint látja, Gorkij nagyon baráti hangon ír. Remélem, Ön ugyanígy fog neki válaszolni, és *gondosan* ügyel majd arra, hogy *pontosan* küldjék neki a *Pravdát*.“

GORKIJ „Lenin eljött hozzám Londonban a szállodába, hát látom: gondterhelten tapogattja végig az ágyat.

— Mit csinál?

— Nézem, nem nyirkos-e a lepedő.

Nem értettem meg mindjárt, miért kell neki tudnia, hogy milyenek Londonban a lepedők. Ekkor észrevéve értetlenségemet, megmagyarázta: — Vigyázni kell az egészségére.“

LENIN „Kedves Alekszej Makszimovics! Szörnyen aggaszt, amit a betegségről ír. Ön Capri után, télen — haza akar utazni Oroszországba??? Rettenetesen félek, hogy megárt az egészségének, és aláassa munkaképességét. Feltétlenül keressen fel egy elsőrangú orvost Svájcban vagy Németországban — szánjon rá vagy 2 hónapot a *komoly* gyógykezelésre egy jó szanatóriumban. Mert az, hogy elfecéreljen egy olyan közkinccset, mint az egészsége, vagyis hogy betegeskedjék, és aláassa a munkaképességét — minden szempontból megengedhetetlen.“

LENIN „Kedves Alekszej Makszimovics! Mihail megérkezett Capriból; szavaiból látom, hogy Önnek most nagyon nehéz a helyzete. Úgy adódott, hogy Ön a munkásmozgalmat és a szociáldemokráciát egyszerre arról az oldaláról látta meg, olyan megnyilvánulásban, olyan formájában, amely Oroszország és Nyugat-Európa története során már nem-

egyszer kergette kétségbe a kishitű értelmiségieket. Meg vagyok győződve, hogy Önnel ez nem történik meg. Művészi tehetségével rengeteget használt az orosz — és nemcsak az orosz — munkásmozgalomnak, és még annyit fog használni, hogy semmiképp sem szabad átadnia magát annak a nyomásztó hangulatnak, amelyet a külföldön folyó harc epizódjai idéztek elő. Vannak olyan körülmények, amikor a munkásmozgalmat élete elkerülhetetlenül előidézzi a klikkek harcát, szakadásait, veszekedéseit és torzalkodásait — nem mintha a munkásmozgalmat alapjában gyenge vagy a szociáldemokrácia alapjában téves volna, hanem azért, mert a munkásosztálynak nagyban is különféle és különböző kaliberű elemekből kell kikovácsolnia a maga pártját.“

GORKIJ „Párizs után Capriban találkoztunk. Erről igen furcsa benyomásom maradt: mintha Lenin két ízben, két homlokegyenest különböző hangulatban járt volna Capriban.

Az egyik Lenin, már amikor elébe mentem a kikötőbe, nyomban határozottan kijelentette:

— Tudom, maga, Alekszej Makszimovics, mégiscsak azt reméli, hogy kibékíthet a machistákkal, pedig már megírtam a levelemben, hogy ez lehetetlen! Tehát ne is próbálkozzék.

A lakásomhoz vezető úton, és ott is magyarázni próbáltam neki, hogy nincs egészen igaza: nem volt és nincs is szándékomban összeegyeztetni a filozófiai elmentéket, amelyeket egyébként sem nagyon értek. Ráadásul fiatal korom óta meg vagyok fertőzve azzal, hogy nem hiszek semmiféle filozófiában. A filozófia olyan, mint a nő; lehet nagyon csúnya, sőt, torzszülött, de annyira ügyesen és meggyőzően öltözködik, hogy szépnek mondhattja az ember. Ez megnevettette Lenint.

Vlagyimir Iljicsét Capriban még szilárdabbnak, még hajthatatlanabbnak láttam, mint a londoni kongresszuson volt. Ridegen elutasította a filozófiai tárgyú beszélgetéseket. Bogdanov, ez a bámulatosan rokonszenves, szelíd és Leninbe szerelmes, de kissé öntelt ember, igen éles és súlyos szavakat volt kénytelen végighallgatni: — Schopenhauer mondja: »Aki világosan gondolkodik, az világosan fogalmaz«, s én azt hiszem, hogy ő ennél jobbat sosem mondott. Maga, Bogdanov elvtárs, zavarosan fogalmaz...

De volt Capriban egy másik Lenin is: egy jókedvű ember, aki élénk és fáradhatatlan érdeklődést tanúsít a világon minden iránt, és azért emberekhez lenyű-

gözöen szelíd. Egyszer késő este, amikor a többiek sétálni mentek, beszélt nekem és Andrejevának — szomorúan, mélységes sajnálkozással beszélt: — Okos, tehetséges emberek, sokat tettek a pártért, tiszser annyit is tehetnének, és mégsem fognak velünk jönni! Nem jöhetnek. S tucattal, százával töri meg az ilyen embereket, torzítja el őket ez a bűnös rendszer.“

LENIN „1917. március 12. Éppen most olvastam a *Neue Zürcher Zeitung*-ban a Berlinből küldött alábbi távirati tudósítást: »Svájcban közlik, hogy Makszim Gorkij mind az Ideiglenes Kormány, mind a Szovjet Végrehajtó Bizottságának elragadtató hangú üdvözlő levelet küldött.« Fájdalmas érzés fogja el az embert, amikor olvassa ezt a levelet. E sorok írójának a Capri szigetén történt találkozások alkalmat adtak arra, hogy figyelmeztethesse Gorkijt, és szemére vesse politikai hibáit. Gorkij ezeket a szemrehányásokat a maga utánoszthatatlan kedves mosolyával, és a következő őszinte kijelentéssel hárította el: »Tudom, hogy rossz marxista vagyok. No meg mi, művészek, egy kicsit valamenynyien beszámíthatatlan emberek vagyunk.« Ezzel nem könnyű vitába szállni.

Nem kétséges, hogy Gorkij — igen nagy művészi tehetség, aki sokat használt és használ a világ proletármozgalmának. De minek ártja magát Gorkij a politikába?“

GORKIJ (Cikke a *Novaja Zsizny* 1917. november 21-i számban) „Vak fanatikuskok és lelkiismeretlen kalandorok kezük-lábukat törve rohannak a »szociális forradalom« felé —, de ez az út valójában az anarchia útja, a proletariátus és a forradalom romlása.

Lenint ebben a pillanatban támogatja a munkásság jelentős része, de remélem, hogy a munkásosztály józan esze kinyitja a munkások szemét, és ráébrednek, mennyire lehetetlen, hogy Lenin betartsa az ígéreteit.

A dolgozó népnek fel kell ismernie, hogy Lenin az ő vérével kísérletezik, hogy megpróbálja a proletariátus forradalmi hangulatát a végsőkig fokozni, hogy lássa, mi sül ki ebből. A jelen körülmények között természetesen nem hihet az orosz proletariátus győzelmében, de talán azt reméli, hogy valami csoda megmentheti a proletariátust. A dolgozóknak azonban tudniuk kell, hogy csodák nincsenek. Tudniuk kell, hogy Lenin nem mindenható varázsló, hanem számító család, aki a proletariátusnak sem

az életével, sem a becsületével nem törődik.“

GORKIJ „A bolsevikokkal együtt dolgoztam 1903-tól egészen 17-ig, októberig. Októberben elszakadtam tőlük. Okom volt kételkedni abban, hogy győzni fog a proletariátus. Láttam a káoszt és a vihart, minden összeomlott, minden szétesett, az ördög tudja, mi volt ez, és én is, sok bolsevik barátommal, attól tartottam, hogy ez a vihar elsöpri az egyetlen valóban forradalmi erőt, a proletariátust. Ez élesen szembeállított Vlagyimir Iljicscel. De amikor a Lenin elleni merénylet után teljesen világos lett, hogy Lenin nemcsak a bolsevikok vezére, nemcsak a proletariátus bizonyos részének a vezére, hanem valóban az egész néptömegé — akkor nem volt bennem többé kétség, hogy igen, győztünk. Ettől a pillanattól kezdve az a véleményem, hogy ez a helytelen tett volt, megváltozott. Ez a tett helyes volt. Vakmerő, esztelen tett volt ez, amelyet csak olyan éleslátó, olyan szilárd és a proletariátus erejét olyan mélyen érző ember vihetett véghez, amilyen Vlagyimir Iljics volt. És ezután magától értetődően elmentem hozzá és azt mondtam neki: — Hát igen, Vlagyimir Iljics, tévedtem. — Ennyi az egész.“

LENIN „1919. július 21. Kedves Alekszej Makszimovics! Minél figyelmesebben olvasom a levelét, minél többet gondolkodom következtetéseiről, annál inkább arra a meggyőződésre jutok, hogy teljesen beteg ez a levél, betegek az Ön következtetései és az Ön összes benyomásai.

Pétervár az utóbbi időben a legbetegb pontok egyike. Ez érthető is, hiszen Pétervár lakossága szenvedett a legtöbbet, elsősorban a pétervári munkások adták oda erők színe javát, a városban súlyos éhínség dúl, háborús veszély fenyeget. Nyilvánvaló, hogy az Ön idegei felmondták a szolgálatot. Nem csoda. És mégis makacsodik, amikor azt mondja az ember, hogy el kellene utaznia, mert igazán semmi értelme hagyni, hogy egészen tönkremenjenek az idegei. Olyan pozíciót választott, ahonnan *nem tudja* közvetlenül figyelni azt, ami új a munkásoknak és a parasztoknak, vagyis Oroszország lakossága 9/10 részének életében; ahol kénytelen beérni azzal, hogy csak foszlányait látja az egykori főváros életének, hisz a munkások színe-java a frontra és falura ment, és aránytalanul nagy számban maradtak ott az állástalan és munkanélküli értelmiségiek, akik éppen Önt »ostromolják«. Érthető, hogy betegge tette magát: mint írja, nemcsak nehezeére esik, hanem »nagyon utál« él-

ni!! Hát persze! Megfosztotta magát attól a lehetőségtől, hogy azt tegye, ami mint művészt kielégíthetné — egy politikus dolgozhat Péterváron, de Ön nem politikus. Ma — értelmetlenül betört ablakok, holnap — lövések és jajiáltások hangja a börtönből, azután a Pétervárott maradt, végtelenül fáradt emberek beszédeinek foszlányai, azután a főváros nélkül maradt fővárosi értelmiség, azután a megbántottak száz meg száz panasza — hogyan jutna hát ilyen körülmények között odáig az ember, hogy nagyon utálja az életet.

Őszintén elmondtam Önnek azokat a gondolatokat, amelyeket levele ébresztett bennem. Nem akarom ráerőszakolni Önre a tanácsaimat, de meg kell mondanom: radikálisan változtasson az életkörülményein, válasszon más környezetet, különben megtörténhet, hogy végleg megundorodik az élettől. Meleg kézszorítással: *Lenin.*“

GORKIJ „Az élet olyan ördögi ügyességgel van berendezve, hogy aki nem tud gyűlölni, az képtelen őszintén szeretni. Már pusztán ez, az embert gyökeresen eltorzító lélekhasadási kényszer, hogy szeretni kizárólag csak gyűlölet által lehet, egymagában pusztulásra ftéli a mai életkörülményeket.

Oroszországban, abban az országban, ahol a »lélekmentés« általános módszere a feltétlen szenvedés, és egyetlen emberrel sem találkoztam, egyetlen olyat sem ismerek, aki annyira mély és annyira erős gyűlöletet, utálatot és megvetést érzett volna az emberek szerencsétlensége, bánata, szenvedése iránt, mint Lenin. Az én szememben Leninnek épp az az érzése jelenti kivételes nagyságát, hogy engesztelhetetlenül, olthatatlanul gyűlölte az emberek bajait, lángolóan hitte, hogy a balszerencse nem a lét kiküszöbölhetetlen alapja, hanem olyan nyavalya, amelyet az emberek kötelesek és képesek eltávolítani magukból.“

LENIN „1919. július 5. Kedves Alekszej Makszimovics! Ejnye-ejnye, úgy látszik, mégiscsak megrekedt Péterváron. Nem jó dolog egy helyben maradni. Hajlandó lenne utazni egyet? Megszervezzük.

LENIN „1919. július 8. A Nyizsnij-Novgorodi Gőzhajózási Társaságnak. Táviratozzanak, hol van a *Krasznaja Zvezda*, az Összoroszárszági Központi Végrehajtó Bizottság hajója. Kérdezzék meg, nem várhatja-e be Kazanyban Gorkijt, és adhatnak-e egy fülkét neki. Nagyon kérem.“

LENIN „1919. július 9. Kamenyev elvtárs! 12-én vagy 13-án megérkezik

Gorkij. Intézkedhetne-e, hogy adjanak neki tűzifát?“

LENIN „1919. július 9. Krupszkájának. Kedves Nyágyuska! Gorkij holnap érkezik ide, és nagyon szeretném kiráncigálni Pétervárról, ahol rossz idegállapotba került és besavanyodott. Remélem, hogy te és a többi elvtárs szívesen lesznek majd együtt Gorkijjal. Nagyon kedves fickó; egy kicsit szeszélyeskedik, de hiszen ennek nincs jelentősége.“

LENIN „1919. július 18. Kedves Alekszej Makszimovics! Jöjjön ide pihenni — én gyakran kimegyek egy-két napra falura, ahol remekül el tudom helyezni Önt akár rövidebb, akár hosszabb időre. Komolyan kérem, jöjjön! Táviratozza meg, *mikor*; szerzünk Önnek külön vasúti fülkét, hogy kényelmesebben utazhasson. Igazán elkelne Önnek egy kis levegőváltozás.“

GORKIJ „Lenin túl keveset törődött önmagával ahhoz, hogy magáról beszélt volna másokkal; lelkének titkos viharairól úgy tudott hallgatni, mint senki más. Egyszer azonban Gorkiban, valakinek a gyerekeit cirógatva így szólt:

— Lám, ezeknek már jobb életük lesz, mint nekünk; abból, amit mi átéltünk, ők sokat nem fognak végigszenvedni. Az ő életük nem lesz ilyen kegyetlen.

És a távolba nézve, a dombokra, ahol szívósan tapadt meg a falu, elgondolkozva tette hozzá:

— És én mégsem irigylem őket. A mi nemzedékünknek sikerült teljesítenie egy lenyűgöző, történelmi jelentőségű feladatot. Életünk kegyetlenségét, melyre a körülmények kényszerítettek, meg fogják érteni és meg fogják bocsátani. Mindent meg fognak érteni, mindent!“

LENIN „1921. július 9. Alekszej Makszimovics! Átküldtem levelét Kamenyevnek. Annyira fáradt vagyok, hogy semmihez sincs erőm. Ön viszont vért köp és nem utazik!! Igazán mondom, ez lelkiismeretlenség és ésszerűtlen. Európában egy jó szanatóriumban kezelni is fogják, és háromszor annyit fog dolgozni. Bizony-bizony. Nálunk meg sem gyógykezelés, sem munka — csak *kapkodás*. HIÁBAVALO *kapkodás*. Utazzék el, gyógyuljon meg. Kérem, ne makacskodjék.“

GORKIJ „St. Blasien, 1921. december 25. Gyógykezeltetem magam. Naponta két órát fekszem a szabad levegőn, bármilyen időben. Itt a magamfaját nem kényeztetik: esik az eső — fekdj! Esik a hó — akkor is fekdj! És fekszünk is engedelmesen. Vagyunk itt 263-an, az egyik tudóbajosabb, mint a másik. Hiába

— az élet nagyon becses. A hely szép. Hegyek, erdő, sok a mókus és a rigó, meg a különböző kismadár. Jó lenne, ha ideutazna egy hónapra, kipihenni a régi gazdaságpolitika termelésének fáradsalmait. Tréfálok, tudom, hogy sehová sem utazik.

Jó egészséget, és kímélje magát. Ne felejtse el, hogy az orosz ember a legmeglepőbb tettekre képes — csinál valami disznóságot, aztán maga is elcsodálkozik: hogyan is csöppentem ebbe bele? Minden jót. *Alekszej Peskov.*“

GORKIJ (levele Romain Rolland-nak)
„Lenin agyát felőrölte a boldogtalan élettel szembeni gyűlölet, a titkos, lelke mélyén rejtőző részvét az emberek iránt. Én tudom, hogy ő az embereket szerette, nem pedig az eszméket, tudja Ön azt,

hogyan gyúrta, alakította az eszméket, ha a nép érdeke azt megkövetelte! Én szerettem őt, és — szeretem. Haraggal szerettem. Élesen beszéltem vele, nem kíméltem őt. Vele úgy lehetett beszélni, mint senki mással. Lenin értette, hogy mi van a szavaink mögött, bármit is mondtunk. Én különösen gyengéden és mélységesen szerettem őt azért, mert gyűlölte a szenvedést, mert engesztelhetetlenül gyűlölt mindent, ami megnyomorítja az embert. Iljics távozása — Oroszország legnagyobb szerencsétlensége az utolsó száz évben.“

GORKIJ (távirata 1924. január 23-án Marienbadból Moszkvába) „A koszorúma, amit Lenin koporsójára teszték, ezt írták: »Búcsúzom tőled, barátom!«.

(A színpad elsötétedik. Aztán egyetlen éles reflektor világítja meg a Brecht-verset mondó színészt.)

*Mikor meghalt Lenin,
Egy katona, őre a holtinak — azt beszélük —
Társához így szólt: Hinni sem
Akartam. Bementem oda, ahol
Teste pihent s fölébe ordítottam: „Iljics,
Jönnék a kizsákmányolók!“ De meg se
moccant.*

Csak most tudom, hogy igazán halott.

*Ha egy jó ember menni készül
Miképp marasztalhatod?
Mondd meg neki, miért van szükség reá.
És itt maradj.*

Mi marasztalhatta volna Lenint?

Igy gondolta a katona:

*Ha meghallja, hogy jönnek
a kizsákmányolók,
Betegen is fölkel, bizonyosan.
Lehet, hogy mankón biceg majd,
Lehet, hogy ölben viteti magát,
De fölkel és elindul,
Hogy megvívjon a kizsákmányolókkal.*

*A gyöngye nem harcol. Aki erősebb,
Harcol talán egy óra hosszat.
A még erősebb hosszú évekig küzd.
De egész életén át küzd a legerősebb,
A legerősebb nélkülözhetetlen.*

*Ha az elnyomás fokozódik,
Sokan elvesztik bátorságukat,
De az ő bátorsága nő.*

*Szervezi harcát egy garasnyi
Bérért, egy korty teáért
És az államhatalomért.*

*Faggatja a magántulajdont:
Te honnan támadsz?
S faggatja az eszméket is:
Kinek hasznára vagytok?
Hol folytonos a hallgatás,
Ott ő szavát felemeli,
S hol elnyomás az úr és Végzetről
beszélnek,*

A gyereket ő nevének nevezi.

*Ha ő asztalhoz ül,
Az elégedetlenség ül az asztalhoz,
És megromlik az étel
És egyszerre szűk lesz a szoba.*

*Ahová őt űzik, oda vonul
A Lázadás, s ahonnan őt elűzik,
A Nyugtalanlás mégis ott marad.*

— — — — —
*Mikor elment Lenin,
Mintha lombjához szólt volna a fa:
Én elmegyek.*

Akadémia-köszöntő

Több hét választ el már bennünket a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiájának megalakulásától. Az első, alakuló közgyűlés — mint ismeretes — jóváhagyta az alapszabályt, és megválasztotta az Akadémia elnökségét. A közgyűlés, kifejezve országunk tudományos értelmiségének óhaját, lelkesedéssel és egyhangúlag az új akadémia tiszteletbeli elnökévé választotta Nicolae Ceaușescu elvtársat, a Román Kommunista Párt főtitkárát. Új tudományos fórum született, amely — az RKP Központi Bizottságának közvetlen irányításával — a korszerűség igényeinek megfelelően fogja megszervezni és egybehangolni a kutatómunkát.

Mi tette időszerűvé ennek az új intézménynek az életre hívását?

Elsősorban a növekedés, a fejlődés követelményei érvényesültek. Épülő társadalmunk elvárásai mind erőteljesebben sürgették az egyre jobban szakosodó társadalomtudományok tervszerűbb fejlesztését, a szétágazó kutatótevékenység jobb irányítását és alkalmazását ama nagy célok szolgálatában, amelyeket pártunk legutóbbi dokumentumai, az élet szükségletei szabnak meg. A tudományos-műszaki forradalom, a gyorsan változó társadalmi-művelődésbeli jelenségek (iparosodás, városiasodás, információ-robbanás) feltételei között, az emberrel és a társadalommal foglalkozó tudományok képviselőinek is lépést kell tartaniuk az idővel. Új módon kell kifejtjenük munkásságukat. Nem rekedhetnek meg az ösztönösség, a „kézműipar“ szintjén, hanem válaszokat kell keresniük és adniuk a valóság felvetette égető kérdésekre, a ma emberét foglalkoztató drámai feszültségű dilemmákra, ellentmondásokra, konfliktusokra. A hatékonyság ma minden vonatkozásban korparancs — s anélkül, hogy a pragmatizmusnak tenne engedményeket, az új akadémiának éppen az égisze alá tartozó tudományágak fokozott hatékonyságát kell biztosítania. A közösség, az egyén érdekében, a megismerés haladásának serkentésére.

Korszerű tudományosság és modern szocialista társadalom kölcsönösen feltételezik egymást. A korszerűség — többek között — megfelelő intézményi formákat is jelent. Olyan keretet, amely lehetővé teszi az egyéni kezdeményezés meg a közösségi célkitűzések egyeztetését, megkönnyíti a gyors és alapos dokumentálódást, mentesít a párhuzamos, felesleges kutatástól, de optimálisan elősegíti a létfontosságúnak ítélt feladatok megoldásához szükséges koncentrált erőbevetést. Persze, az intézmény — bármilyen tökéletes legyen is — egymaga még nem minősíthető garanciának az említett követelmények teljesítésére. Elhatározó jelentőségű — e vonatkozásban is — az adott intézményben foglalkoztatott emberek munkája. Döntő tényezőnek — kétségtelenül — ama szellem bizonyul, mely meghatározza tevékenységüket, és megteremti az újító, bátor gondolkodáshoz nélkülözhetetlen légkört, az elvszerű viták, a szabad véleménycserék, a meg nem alkuvó bírálat ösztönző klímáját.

Ez a szellem az alkotó marxizmus eszmeisége, új akadémiánk éltető ideológiája.

A Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiájának szakosztályai és intézetei felölelik a legfontosabb tudományágakat. Átfogják a gazdasági, filozófiai, történeti, jogi, politikai, lélektani és pedagógiai, szociológiai és esztétikai kutatásokat, a fővárosban és a vidéki központokban dolgozók kutatótevékenységét. Ragadjunk ki — ez alkalomból — néhány, a Korunk tematikájában is megkülönböztetett fontosságú törekvést.

Itt van például a történelem, mind a fogalom szélesebb, marxi értelmében („Csak egyetlenegy tudományt ismerünk, a történelem tudományát“), mind a szűkebb, az emberi társadalom, hazánk múltjára vonatkozó bűvárkodások értelmében. Nyilván nem véletlen, hogy pártunk főttkára elsősorban a történészek tennivalóit emelte ki az elnökség tagjaival történt találkozásán, hangsúlyozva, hogy e téren „aktívabbnak kell lennünk, nagyobb mértékben hozzá kell járulnunk a hazai történelem lényeges mozzanatai, akárcsak az egyetemes történelem nagy eseményei megértéséhez. Az események alaposabb megértéséhez egybe kell fonnunk a nemzeti történelem és a világtörténelem tanulmányozását“.

Új távlatok nyílnak az Akadémia keretei között a szociológia számára is. Lehetővé válik, hogy — az egyébként örvedetesen fejlődő — társadalomkutatás valóban betölthesse a rá váró szerepet, s azzá a nélkülözhetetlen eszközzé váljék a társadalom önismeretében és önalakításában, amelyre mai világszínvonala jogosulttá teszi. A szociológiai szakosztály már megtartotta első ülését, és kijelölte tevékenységének fő irányvonalait. A kutatás témáinak meghatározásában szociológusaink elsőbbséget kívánnak biztosítani az országos nagy feladatokhoz kapcsolódó felméréseknek (munkaerő-hullámozás, városiasodás), de természetesen nem mondanak le egyéb funkciók ellátásáról sem. A marxista szociológia, amely összeegyeztethetetlen az apologetikával, vállalja a szociotechnikai feladatokat. Adataival, ankétjaival közvetlen segítséget nyújt a párt- és államvezetésnek, s ennyiben hozzájárul a társadalmi viszonyok optimalizálásához. Kétségtelen, hogy a társadalomkutatóknak is be kell kapcsolódniuk a honi vezetés tudomány kidolgozásába; ennek sürgősségére éppen Ceauşescu elvtárs hívta fel a figyelmet a Ştefan Gheorghiu pártfőiskola negyedévszázados jubileumán mondott beszédében.

A jelen s a jövő tennivalói elválaszthatatlanok egymástól, mint ahogy a történelmi múlt feltárása végső fokon szintén a ma s a holnap nemzedékeinek javát szolgálja. A konkrét szociológia a jövő dimenzióiban teljedik ki mind az elméleti általánosítások, mind az elkövetkező fejlődést jelző prognózisok síkján. A jelenben már megmutatózó tendenciák kiszigetelésével a szociológia alternatívákat is kínál. Rá kell mutatnia a választás, a döntés különböző lehetőségeire, majd pedig egybevetve a választott utat, a modellt a valósággal, segítse elő a szükséges korrekciókat, hogy esetleg új, jobb megoldást javasolhasson. E funkciójában a társadalom nélkülözhetetlen önbírálatának ad hangot, a szocialista demokrácia elmélyülését, a társas viszonyok humanizálását ösztönzi.

*

A két világháború között Dimitrie Gusti megfogalmazta „a nemzet tudományá“nak programját; e nagyszabású vállalkozás az ország társadalmi valóságának teljes felmérésére irányult. A bukaresti szociológiai iskola megalapítójának koncepciózus terve elképzelés maradt. Nem volt megvalósítható — többek között — Gusti társadalmi nézeteinek és kutatási módszertanának fogyatékoságai miatt sem. Elképzelhető viszont, hogy az új akadémia — a szocialista rendszer biztosította kedvező fel-

tételek között és a marxista szociológia segítségével — az új követelményeknek megfelelően végezze el azt, ami nem sikerült a monografikus iskolának.

Valóságunk — a román nép és az együttélő nemzetiségek valósága. A közös múlt, a közös jelen kutatása s az együttes jövő megtervezése a román s a más nemzetiségű történészek, közgazdászok, szociológusok és filozófusok közös munkáját igényli. Ez az együttműködés már nem pusztá óhaj, hanem tény, s olyan erőforrás, amelyből ígéretes eredmények fakadtak.

Az új akadémia — minden bizonnyal — elmélyíti majd ezt a termékeny kollaborációt; rendes és levelező tagjai között nagy számban vannak nemzetiségi tudósok, politikusok és publicisták. Az alapszabály különben is leszögezi, hogy a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiája kutatni fogja a román nép és a nemzetiségek közös életét és harcát. E szellemben bizonyosak lehetünk abban, hogy internacionalista eszmeiségű új intézményünk megfelelő súlyt helyez majd az együttélésből származó társadalmi és kulturális problémák elméleti tisztázására, a román szocialista nemzet és az országban élő nemzetiségek kölcsönhatásának elemzésére. E kutatómunka a sajátosságok feltárásával is az egységet fogja szilárdítani, a nemzetiségi önismeret ápolásával pedig társadalmunk általános önismeretét fejleszti. E funkciójában majd jellegzetesen integráló tényezőként érvényesül.

*

Ugy érezzük, a Társadalom- és Politikai Tudományok Akadémiájának megalakulása olyan jelentős esemény, amely az ország határain túl is éreztetni fogja hatását. Napjaink nagy vitáiban, a haladó és a maradi nézetek szembesítésében az új akadémia fokozza a marxizmus—leninizmus vonzóerejét, s azt az alkotó magatartást képviseli, amelytől semmi sem idegenebb, mint a csalhatatlanság pretenciója és a szellemi monopóliumok igénye. A Lenin-centenárium küszöbén létrejött intézmény klasszikusaink örökségét, tanításuk lényegét védelmezi és fejleszti majd tovább mindabban, ami élő és ami közeg-ellenállást fejt ki bármilyen kanonizálással és önkényes kisajátítással szemben.

Köszöntjük az új akadémiát s tagjai között a Korunk számos munkatársát!

KORUNK

Mérmők a termelés hatékonyságáról

Amikor olyan problémakörhöz szólok hozzá, amely nem tartozik szorosan a szakmámhoz (iparban dolgozó gépészmérmők vagyok), mindig szükségét érzem — nem szabadkozasképpen — aláhúzni, hogy mindaz, amit mondani akarok és az a mód, ahogy teszem, valószínűleg nem sorolható egy bizonyos, jól körülhatárolható irodalmi műfajba. Nem is céлом ilyen igényeknek eleget tenni. Azok, akik egy ilyen cím után írást elolvassák, nem irodalmi érdeklődésből teszik, hanem mert beállítottságuk és foglalkozásuk szerint a felvetett probléma iránt érdeklődnek. Az ipari termelőtevékenység hatékonysága, ennek növelése hatalmas és szerteágazó problémakör — gyakorlatilag befonja a gazdasági élet minden ágát. Éppen ezért csupán néhány kérdést próbálok felvetni, az iparban dolgozó ember szemszögéből.

Nemrég hagytuk magunk mögött az 1969-es esztendőt, az öt éves terv utolsó előtti évét. Annak ellenére, hogy a szocialista építés éveiben már megszoktuk a zajos, hajrás zárásokat, az elmúlt év és év vége sokban különbözött a megszokottaktól. A feladatok, amelyeket megoldásra magunk elé tűztünk, komplexebbek,

nagyobbak voltak, mint eddig. A termelési terv és mutatóinak teljesítése mellett, menet közben kellett véghezvinni a nemzetgazdaság nagyméretű átszervezésének óriási feladatát, úgy, hogy a termelés, a gazdasági tevékenység egyik ága se szenvedjen, hogy a munka a megszokott ütemben folyjon tovább. Mindazok, akik az iparban vagy a nemzetgazdaság bármely más ágában dolgoznak, tudják, hogy 1969-ben sokat dolgoztunk, talán többet, mint az előző években. Az elért eredmények is megfelelnek a kitűzött feladatoknak. Ennek ellenére, talán inkább, mint bármikor, s talán többet is, mint azelőtt, foglalkoztunk a munkánkban, egész gazdasági tevékenységünkben előforduló hiányosságokkal, hibákkal. Itt idézem Nicolae Ceaușescu elvtársnak a decemberi plenáris ülésen elhangzott szavait: „Mi erőteljesen kidomborítottuk a plenáris ülésen tevékenységünk hiányosságait, de ezt nem azért tettük, mintha a dolgok általában rosszul mennének, hiszen köztudomású, hogy a gazdaság egészében lendületesen fejlődik, a növekedési ütem 10,7 százalékot tesz ki, a nemzeti jövedelem szintén gyorsan növekszik. De nem cselekednénk helyesen, ha nem tárnók fel a még meglévő hiányosságokat, hogy még nagyobb rendet teremtsünk munkánkban, még gyorsabban haladjunk előre és kiküszöböljük a fogyatékoságokat.“ Ez a lényege pártunk törekvéseinek, ez jellemezte a minisztériumokon belüli elemzéseket (amelyek a plenárist megelőzték) és a Nagy Nemzetgyűlés vitáit.

A termelőtevékenység hatékonyságának növelése, a rendelkezésre álló anyagi eszközök és a munkaerő minél gazdaságosabb felhasználása az elkövetkező év eredményeit döntően befolyásolja. Ezért szükséges, hogy a gazdaság bármely ágában (iparban, mezőgazdaságban, tudományos kutatásban, szállításban) dolgozó szakemberek, elsősorban a vezetők, minél alaposabban tanulmányozzák hatáskörükben lehetőségeiket, ismertessék meg és tudatosítsák munkatársaikkal, minden szinten, egészen a közvetlenül termelő munkásig, tevékenységük gazdasági hatékonysága növelésének lehetőségeit.

E feladatok benne vannak az 1970-es évi célkitűzésekben, az egyes iparágak számára egészen konkrét formában. De amíg a célkitűzések és feladatok valóra válnak, addig gazdaságunk egész mechanizmusán át kell menniök, egész sor szerv, intézmény bocsát ki szabályozó előírásokat, rendeleteket, amelyek labirintusában irányváltozások állnak be, s az eredmény nem mindig az, amit tulajdonképpen vártunk.

Vegyünk néhány konkrét példát, amelyek kapcsán megvizsgálhatjuk különböző tényezők befolyását az ipari tevékenység hatékonyságára, s ennek kapcsán talán nem érdektelen egy-két javaslatot tenni a hibák megszüntetésére.

Elsősorban tanulmányozzuk a termelési tervet, a tervfeladatok összeállításának és a különböző vállalatok közti kapcsolatoknak egyes problémáit. Noha a párt 1967-ben elfogadott irányelvei tartalmazzák azokat a főbb elveket, amelyek elősegíteni hivatottak a szervezési és tervezési formák és módszerek tökéletesítését, valamint a vezetés közelebbvitelét a termeléshez, a gyakorlatban még mindig sok hiányosság tapasztalható e téren. Lássunk néhányat. Nincs mindig összhang a termelőüzem terve és a rendelők szükséglete, érdekei között. Ennek egyik oka, hogy a tervek összeállítása és megvalósítása között sok idő telik el. Minden év júliusában a vállalatok már összeállítják jövő évi szükségleteiket, hogy ezek alapján a központi vezető és tervező szervek ki tudják tűzni az elkövetkező év fontosabb tervmutatóit. Természetesen ezek a tervek nincsenek mindig *névlegesítve*, túl általánosak, és ezért fonák helyzetekhez vezetnek. Például a vajdahunyadi kohászati kombinát tervében nagy mennyiségű ötvözött acél előállítása szerepel, azonban nem az egész mennyiség van lefedezve kiutalásokkal. Ugyanakkor a rendelők nagy

része általában nagyobb mennyiségű szénacélt igényel, mint amennyit a kombinát tervbe vett. Ez esetben szénacél helyett ötvözött acélt ajánlanak neki, s ha elfogadja, kap árut, ha nem, úgy oldja meg, ahogy tudja. Az ellenkező eset is gyakori: a vállalat termelési tervéhez szükséges nyersanyagnak csak egy részére kap kiutalást, vagyis a nyersanyagot szállító vállalat tervében a szükségesnél kevesebbet irányoztak elő. A Carbochim egyik termékéhez (csiszolóvászonhoz) szükséges textilárut, vásznat szinte évről évre ismétlődően kisebb mennyiségben utalják ki, mint amennyi a tervben előírt áru gyártásához szükséges. Marad a kölcsönös segélynyújtási alapon való megoldás a szállítókkal, akiknek a jóindulatától függ az üzem nyersanyag-ellátása.

Különösen nehéz helyzetben vannak azok az iparvállalatok, amelyek közszükségleti cikkeket termelnek. Ez üzemek terve globálisan van megállapítva, természetes vagy értékegységekben, de a választék pontos meghatározása csak a kereskedelemmel minden negyedévben kötött szerződés útján, a piac, a vevőközönség igényeihez igazodva történhet. E vállalatnak azonban, mint bármely más egységnek, már az előző év közepén elő kell irányozniuk nyersanyagszükségletüket, anélkül, hogy tudnák, mit fognak a következő évben termelni. Kolozsvárt például a Someşul textilipari kombinátnak kell évről évre hasonló nehézségeket leküzdenie, mert olyan nagy mennyiségű nyersanyagkészlet (különböző minőségű fonalak) beszerzése és raktáron tartása, amely a mindenkori kereslet (bel- és külföldi piacé egyaránt) gyors és megfelelő kielégítését lehetővé tenné, nagy befektetést igényelne, ami pénzügyi szempontból nem engedhető meg, mivel a vállalat csupán a számára központilag kiutalt forgóalappal rendelkezik. Természetesen, ezek a hiányosságok (szemléltetésül minden vállalatvezető, gazdasági szakember tudna még más és más példákat felhozni) kihatással vannak az illető üzemek tevékenységének gazdasági hatékonyságára is. Az a vállalat, amely szénacél helyett ötvözött acélt használ, kétszeresen is veszít: drágább a nyersanyag és nehezebben munkálja meg, tehát az önköltsége nő. De az acélgyártó vállalatnak sem mindegy, hogy amikor a rendelők szénacél-szükségletét nem képes kielégíteni, az ötvözött acél raktárában marad eladatlanul, következésként pénzügyi helyzete kedvezőtlenül alakul.

Könnyen elképzelhető, hogy azok a vállalatok, amelyek kiutalás híján más üzemek jóindulatára vannak utalva, milyen minőségi követelményeket támaszthatnak a kapott áruval szemben (örülnek, ha gyengébbet is, de kapnak), s hogy termékeik minőségére ez milyen befolyással van, hogy a nyersanyaghiány miatti termelés kiesésről és az ezt pótló kampányok hajrájának káros hatásáról ne is beszéljünk!

A túlságosan központosított tervezés hiányosságait, a tervezésben még ma is fennálló hibákat kiküszöbölő megoldások benne vannak a nemzetgazdaság vezetésének és tervszerűsítésének irányelveiben, csupán át kell őket ültetni a gyakorlatba, és fokozni kell az ösztönző tényezőket a gazdasági hatékonyság növelése végett. Rugalmasabb formákat kell találni a szállító—vevő viszonylatában, és kívánatos nagyobb hajlékonysággal összhangba hozni a termelési tervet a nemzetgazdaság igényeivel. Mindehhez szükséges az irányelvekben a fő vállalatok és vállalatok számára előirányzott nagyobb függetlenség és hatáskör gyakorlati biztosítása minél rövidebb időn belül. Ilyen körülmények között már jobban érvényesülhet a vállalatok vezetőkollektíváinak kezdeményezőkézsége, amiben nincs és nem lesz hiány, csak szabad teret kell nekik adni.

Szorosan az elmondottakhoz kapcsolódó probléma: a tervteljesítés anyagi alapjainak, az anyagbeszerzésnek folyamatos és zökkenésmentes biztosítása. Az említett tervezési hiányosságok végeredményben a különböző vállalatok anyagellátási és

beszerzési nehézségeihez vezetnek, az összes ebből eredő káros következményekkel. E problémákkal kapcsolatban méltán hangsúlyozta Nicolae Ceaușescu elvtárs a decemberi plenáris ülésen: „A terv a kapacitásoknak megfelelő szerződéseken kell hogy alapuljon — akkor lesz reális. Nem kell előbb megvárni a kiutalást és csak azután megkötni a szerződést. A szerződés legyen gazdasági eszköz, hozzon létre gazdasági kapcsolatot a termelő és a fogyasztó vállalat között. Kétoldalú kötelezettségeket kell előírnia, beleértve a gazdasági és jogi kötelezettségeket is, mint bármely szerződésnek... A központi terv, a gazdasági tervezés nem jelenti egyes termékeknek a kereslettől függetlenül a vállalatokra kényszerítését, hanem azt jelenti, hogy a vállalatoknak azt kell termelniük, amire szüksége van a gazdaságnak, amit a belföldi és a külföldi piacon keresnek.“

A nyugati gyárakban, ahol jártam, a nyersanyagkészletek minimálisak, ami számunkra szokatlan volt. Kérdésünkre, nem félnék-e attól, hogy a szállítók késedelme miatt le kell állniok a termeléssel, mosolyogva válaszoltak: egyáltalán nem, mert abban az esetben olyan kártérítést kapnak (ezt a szerződéskötéskor biztosították számukra), hogy többet keresnek, mintha dolgoznának. Ami a készáru illeti, erre két típusú megoldást alkalmaznak: az egyik a legelterjedtebb; a nagykereskedő mint közvetítő a gyártó és fogyasztó között biztosítja az igények gyors kielégítését a készletekből, ugyanakkor a határidőre és nagyobb tételekben történő megrendelésekkel elősegíti a termelőüzem gazdaságosabb menetét. A másik eset, amikor a termelőüzem (a köszőrűkőgyártó üzemek például szinte kivétel nélkül ide sorolhatók) saját készletet hoz létre, vevőinek raktárról, rövid határidőn belül szállít, s termelésével mindig feltölti, állandó szinten tartja a fogó készletet. Ez a típusú gazdálkodás különösen olyan esetekben használatos, amikor a fogyasztók magas és differenciált igényeket támasztanak az áruval szemben. A termelőüzem ezt igyekszik maximálisan figyelembe venni és kielégíteni.

Nálunk is vannak ilyen irányú pozitív tapasztalatok, amelyek bebizonyították, hogy ott, ahol úgy szervezték meg a szállítást—eladást, hogy az ne mindjárt a termelőüzemből, a gépről történjék, hanem a *raktáron lévő készletből* vagy a szállító központtól, a szerződések teljesítése, a szállítási határidők betartása kiküszöbölte a szállító és fogyasztó közti ellentéteket. Ilyen *területi szállító-központok* (depozite teritoriale) — szám szerint 20 — működtek és működnek kitűnő eredménnyel a Vegyipari Minisztérium hatáskörében, különösképpen a festéket, gumiabroncsot és más terméket illetően. Ma az összes fogyasztók ki vannak elégítve, a szerződéseket határidőre, operatíván teljesítik, ugyanakkor a termelőüzemekben a munka egyenletes ütemben, jó gazdasági hatékonysággal folyik. Véleményem szerint nagyon fontos, hogy a Vegyipari Minisztérium tapasztalataira építve e formát terjesszük ki gazdaságunk olyan ágaira, ahol erre alkalom kínálkozik.

Már utaltam arra, hogy a kapitalista országokban bizonyos szerződésben vállalt kötelezettségnek nem teljesítése esetén a hibás fél milyen jelentős kártérítéseket fizet. Gyakorlatilag fedezi a miatta keletkezett károkat. A szerződések felelősségteljes teljesítése a szocialista gazdaságban még fontosabb. Az élet, a mindennapi gyakorlat bizonyítja, hogy még szép számmal vannak olyan vállalatok, amelyek nem teljesítik szerződésbeli kötelezettségeiket, zavart okozva más üzemek tervteljesítésében, végső fokon a gazdasági hatékonyság rovására. Ezért feltétlenül szükséges, hogy a hibákért felelős vállalatok anyagi kártérítést fizessenek a hanyagságukból eredő veszteségekért, a kárt okozó személyek pedig anyagilag is viseljék rossz gazdálkodásuk következményeit. A nagyobb anyagi felelősség a szerződéses feyelem megerősödéséhez, illetve az egész gazdasági tevékenység jobb hatásfokához vezet.

A gazdasági hatékonyság növeléséért talán a beruházások tekintetében lehet a legtöbbet tenni. Az idevágó problémák közül sok kérdésről beszélhetünk, kezdve az új létesítmények értékétől, az építkezési és szerelési munkák hányadától, az építkezés és a gépi berendezések szállítási határidejének összehangolásától egészen a már elkészült objektum használatbavételének halogatásáig, azaz a befektetett összeg immobilizálásáig. A választott technikai és technológiai megoldások korszerűsége, a létesítmény telepítése, a kivitelezés minősége és átvétele mind hozzájárul a beruházások gazdaságosságához és hatékonyságához. A logikus gondolkodásból következik, hogy a beruházott összegeket elsősorban gépekre és gépi berendezésekre, tehát a tulajdonképpeni termelőeszközökre kell költeni, és a lehető legkevesebbre csökkenteni az építkezési kiadásokat. Ennek ellenére sok ipari vezetőnk mentalitása ezzel ellentmondásba került. Egyes létesítményeknél hatalmas épületeket, közművesítéseket finanszírozunk a szerény volumenű, közvetlenül termelő gépi berendezésekhez viszonyítva.

Erre itt Kolozsvárt is van egy klasszikus példa, amellyel még a tv Reflektor-rovatának egy régebbi adása is foglalkozott: a Spicul vállalat halva-gyára. Dolgozó népünk megérti az erőfeszítéseket, amelyeket országunk felemeléséért, a haladás és modern gazdaság megteremtéséért teszünk. De a halmozás, a fejlesztés nem lehet öncél; gyors ütemben fejlesztjük nemzetgazdaságunkat, szem előtt tartva ennek következményeit. Senki sem engedheti meg, hogy olyan gyárakat építsünk, amelyek nem termelnek, vagy nem termelnek annyit, amennyire számítottunk, vagy nem az előírt határidőre szállítanak, hogy az egységnyi termékre jutó beruházás nagyobb legyen a szükségesnél. A legegyszerűbb családban is úgy igyekeznék a rendelkezésükre álló pénzalapokat elkölteni, hogy azzal minél többet, hasznosabbat vásároljanak, minél olcsóbban. Ez annál inkább érvényes, minél nagyobb a „család“; ezért, mikor végeredményben az egész nép által létrehozott beruházási alapokkal gazdálkodunk, különös gondot kell fordítani arra, hogy minél nagyobb gazdasági hatékonyságot érjünk el. A párt és az állam vezetőszervei sokoldalúan és állandóan foglalkoznak a beruházások területén jelentkező problémák rendezésével, csupán az szükséges, hogy mindazok, akik e téren dolgoznak, tudatosan támogassák a hozott intézkedéseket.

A pártvezetőség, Nicolae Ceaușescu elvtárs személyesen, többször felhívta a figyelmet arra, hogy a munkaerő-felhasználásban elsősorban gazdasági kritériumokból és nem rosszul értelmezett filantropikus megfontolásokból kell kiindulni. Fizetni és eltartani egy rakás olyan alkalmazottat, akikre a termelésnek nincs szüksége, ez ellentétben van nemcsak a nemzetgazdaság, de minden dolgozó érdekeivel is. A termelékenység növekedésének fékezése, ami ebből következik, csökkenti az anyagi termelés növelésének lehetőségeit, de az életszínvonal gyorsabb növelésének lehetőségét is. A nemzeti jövedelemnek a társadalmi termékhez viszonyított gyorsabb növekedéséhez a termelékenység növekedése nagyban hozzá kell hogy járuljon. És e téren, ha összehasonlítjuk magunkat más országokkal, de a saját statisztikai adataink alapján is, még számottevő tartalékaink vannak. Csak néhány adatot említek: 1950—1968 között az állóalapok értéke az iparban több mint ötszörösére emelkedett, az egy foglalkoztatott főre jutó állóalap 2,47-szeresére, a munkatermelékenység pedig 4,37-szeresére csupán. Ismert az is, hogy az ipar műszaki színvonalának emelésére jelentős erőfeszítést tettünk, ami arra a következtetésre vezet, hogy a három mutató közötti arány nem kielégítő. Tény, hogy vállalatunkban, ipari egységeinkben az alkalmazottak számának viszonylagos csökkenése nem halad arányosan a technikai színvonal emelésével és a munkaerő képzettségének általános növekedésével.

A munkaerő ésszerű felhasználását nem csupán mint a termelékenység növelésének elengedhetetlen feltételét kell figyelembe venni, hanem azt is szem előtt kell tartani, hogy egyes iparágak (gépgyártóipar, bányaiipar, építőipar) állandó munkaerőhiánnyal küzdenek. Ez újabb nehézségeket okoz ez iparágak tervteljesítésében és a termelőkapacitások ésszerű kihasználásában. Különösen fontos ez a probléma, ha figyelembe vesszük a párt politikáját a termelőerők területi elrendezésére és az elmaradott megyék szintjének emelésére vonatkozóan. Itt szükségesnek tartom kifejtetni véleményemet talán az egyik leghatékonyabb megoldásról, amely már régen foglalkoztat. Ez jó anyagi körülmények megteremtése amaz iparágak és vállalatok számára, amelyek állandó munkaerőhiánnyal küzdenek. Egy konkrét példa: Gyulafehérváron pár évvel ezelőtt indult be egy modern, jól felszerelt, korszerű berendezésekkel ellátott tűzállótéglagyár (a Fémipari Minisztérium hatáskörében). A sok korszerű gépi berendezés jól képzett szakmunkásokat vagy legalább betanított, de állandó segédmunkásokat, jó szakemberekből álló karbantartó-gárdát és irányításukhoz tapasztalt, jó felkészültségű műszaki személyzetet igényelt. Valójában egyik kategória sem volt meg a szükséges mértékben. Bonyolult gépek mellé betanított munkások (legtöbbjük a környékbeli falvakból) kerültek, és ezek is nagyon gyakran cserélődtek, ami a berendezések nem megfelelő kezelése miatt ezek gyakori meghibásodásához, kieséséhez, a normálisnál gyakoribb javításához vezetett. A javításhoz szükséges karbantartók nemcsak hogy kevesen voltak, hanem szakmai gyakorlatuk és képzettségük sok kívánnivalót hagyott maga után. Ráadásul még túlságosan meg is voltak terhelve, s ez a berendezések és a géppark állapotának további állandó romlását okozta. A műszaki vezetőgárda kis létszáma — annak ellenére, hogy a minisztérium, a tervezőintézet és a főigazgatóság személyzetének gyakori kirendelésével pótolni igyekezett ezt a hiányt — szintén hozzájárult a kedvezőtlen helyzet kialakulásához.

Mindezek a tényezők (s persze mások is) oda vezettek, hogy az új létesítmény nem biztosíthatta az előírt termelési feladatok teljesítését, nem érte el a tervezett mutatószámokat, a beruházás nem hozta meg a számított gazdasági hatékonyságot. Miért nem volt képes a vállalat állandó és megfelelő képesítésű munkaerőt biztosítani? Mert helyben nem volt, s ahhoz, hogy az ország vagy megye más egységeiből odavonzzon és állandósítsa szakembereket, ahhoz legalább annyival több előnyt kellett volna biztosítania ezeknek, ami számukra érdemessé tette volna a munkahely, lakóhely megváltoztatását. Pedig azt hiszem, hogy a veszteségek, amelyeket az ilyen helyzet okoz, hatványozottan nagyobbak, mint azok az anyagi juttatások, amelyek révén a vállalatok jó mederbe tudnák terelni egész tevékenységüket, és sokkal nagyobb gazdasági hatékonyságot biztosíthatnának az új létesítményeknek. Pártunk és államunk vezetői hangsúlyozzák az anyagi érdekelttség mint fontos emeltyű alkalmazását a kitűzött gazdasági feladatok elérésére. Szükséges azonban, hogy a kivitelező szervek, minisztériumok megtalálják és ésszerűen igénybe is vegyék e fontos tényező gyakorlatba ültetésének leghatékonyabb módszereit.

Balogh Sándor

Búcsú Nagy Alberttől

Evek óta birkózott a fekete bikával, minden sötét hatalommal, ami képeinek hófehérét fenyegette. A hirtelen halálba távozott Nagy Albertről szólva nem valamiféle idejemúlt kritikusi impresszionizmus vezet tollunkat — ez nem volna méltó hozzá, hiszen festészetének sincs köze az impresszionizmus behízelt lágyságához, oldottságához; a színek nála szimbólum-erejűek, mint ahogy darabos figurái is mindig többek, mint amennyi a hétköznapiokból elleshető. Filozófus-művészeink közé tartozott, aki szeretett ugyan baráti körben vitatkozni, de töprengéseit, vívódásait, félelmeit a vásznon tudta igazán megfogalmazni — immár vitathatatlan érvénnyel. Művészetének XX. századiságát éppúgy nem lehet elvitatni, mint e tájhoz, hozzánk-kötöttségét. Aki pedig személyesen is ismerte őt, a találkozásokból, beszélgetésekből példaként őrzi meg Nagy Albert elkötelezett komolyságát.

KORUNK

Nagy Albert halálára

*Berci bátyám, hát többé nem vitázunk
az operáról, sem Szabó Dezsőről.
Míg engem gyorsacsckán az élet,
Téged a porhanyó föld lassacsckán megőröl.
Hogy lesz ezután? Mondhatom nyugodtan,
hogy az opera jócskán megkopott —
hallgatsz válaszul. S jaj, ki festi meg
immár az angyalt s Jákobot?
Csönd. Hallgatás. Nekem, ki oly sokat
nem értek, és ezt olyan isteni
nyugalommal értem meg — magyarázd el:
haláloed hogy lehet megérteni?!
Csönd. Hallgatás. Absztrakt, rút némaság!
Vitáink múlttá avasodnak.
Itt hagytaid zúzmaráid szürke zamatát
s üzenetét tengernek, havasoknak.*

SZILÁGYI DOMOKOS

Egy grafikus metamorfózisa

1964: Kolozsvár — egyéni kiállítás.

1966: Bukarest — fővárosi bemutatkozó.

1967: Ljubljana — grafikai biennale; Fridrikstad (Norvégia) — nemzetközi grafikai találkozó; „Intergrafik Berlin“.

1968: Tokió — nemzetközi grafikai biennale.

1969: Grenchen (Svájc) — nemzetközi színes grafikai triennale; Saint Laurent-du-Pont (Franciaország) — egyéni kiállítás; Barcelona — Juan Miró rajz-biennale; Bukarest — egyéni kiállítás.

Hadd valljam be, Feszt Lászlónak egy nyomdászágú katalógusából másoltam ide e kiállítási tájékoztatót. Bocsánat: „kivonatoltam“; hiszen a sor korántsem teljes. Hanem, ami meggondolkoztató — jobban, mint a rangos fősorolás —, az egy apró névjegykártya volt. Feszt Lászlónak — olvasom, s az aláírás lendületes kalligráfiájú kézírása: Juan Miró Barcelonában (lásd fenn!) a modern művészetnek Picasso és Chagall mellett talán a legnagyobb élő klasszikusa, Juan Miró védnöksége alatt tartották a 69-re esedékes rajz-biennalét. Érdekessége a kiállításnak, hogy a legteljesebb nemzetköziség tiszteletbentartásával, Miró kezdeményezésére, világranglistát állítanak fel a legjobb grafikákból. Nos, e világranglistán a 30 legjobb helyezett között (a benevezők száma több mint félezer!) Feszt László a 24. lett.

Kommentár helyett talán így fogalmaznék: hogyan látjuk mi „Kolozsvár-közelből“ Feszt Lászlót?

Még a főiskolán kezdett illusztrálni, könyvgrafikát tervezni. Egy vékonyka Petőfi-kiadványon láttam régi rajzát. Száraz, precíz munka. Nem több „realista“ ujjgyakorlatnál. Anekdotikus rajzok, „elbeszélő“ borítólapok, szövegképek a továbbiakban is. Igaz, becsületes munkák, jó rajzok!

Azután technikai felkészültségére figyelünk fel. Sőt, itt már meg is állunk. Feszt olyan bravúrajait mutatja a grafikai kísérletezésnek, amit kolozsvári rajzművésztől aligha láttunk még. A nagy fordulat azonban várat magára. A 60-as évek elején rajz- és technikai tudása birtokában szellemes, szimbolikus grafikai lapjaival jelentkezik. Gondolati grafikának nevezném ezt a műfajt, hiszen nem a nagy dekoratív felületekre, hanem a szellemes részletekre alapoz. Inkább olvasni kellett e lapokat; a részletek groteszk társításai, ötletgazdagságuk vonzott...

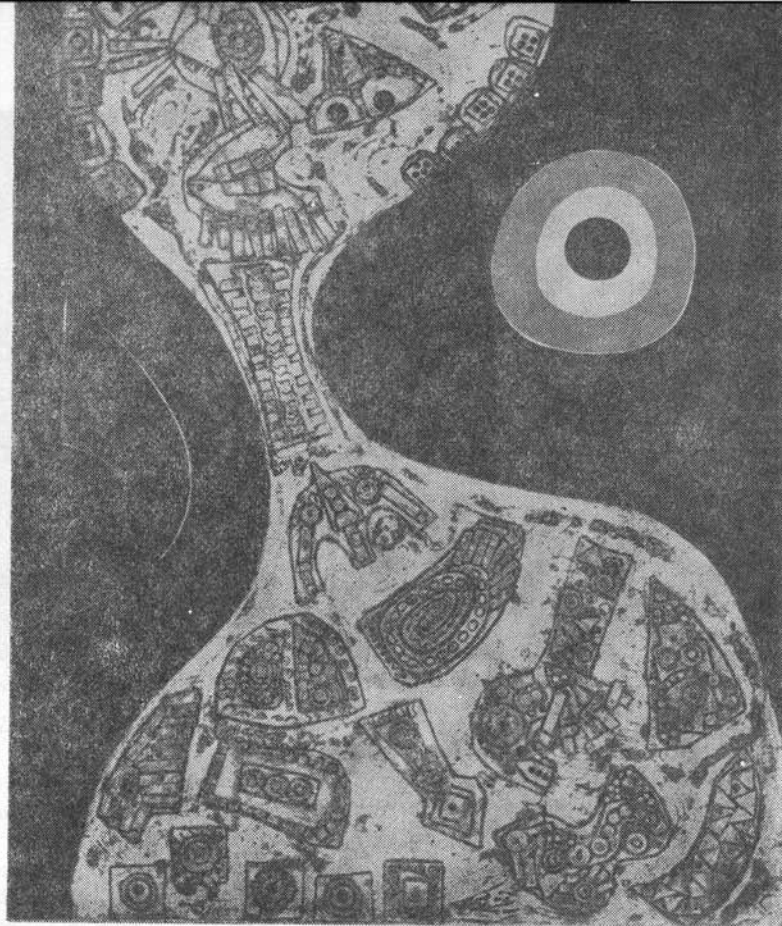
A folytatás megér egy interjút.

— Mi volt a folytatás?

— Olaszországi utazásom hozta meg azt a szemléleti változást, amiben én is vízválasztót látok. 1966-ban hat hét Rómában, Velencében, az észak-italiai városokban. Még a grafikában is más az eredetét látni! A repró épp azt nem adja vissza, amit a grafikus a mesterségből „elsajátítani“ szeretne. A papír „textúráját“, a színértékeket — a modern grafika egyre jobban kiszínesedik! —, egyszóval a műhelytitkokat. Ezt csak az eredeti előtt lehet igazán kitapintani. Zágrábban, egy tárlaton így kerültem emberközelbe Picassóhoz és éppen Miróhoz. Az utazás döbrentett rá, hogy a modern világnak a modern művészet nyelve felel meg.

— A 67-es tartományin láttunk ezekből a munkáiból.

Feszt László:
Elemek játéka
(kollográfia)

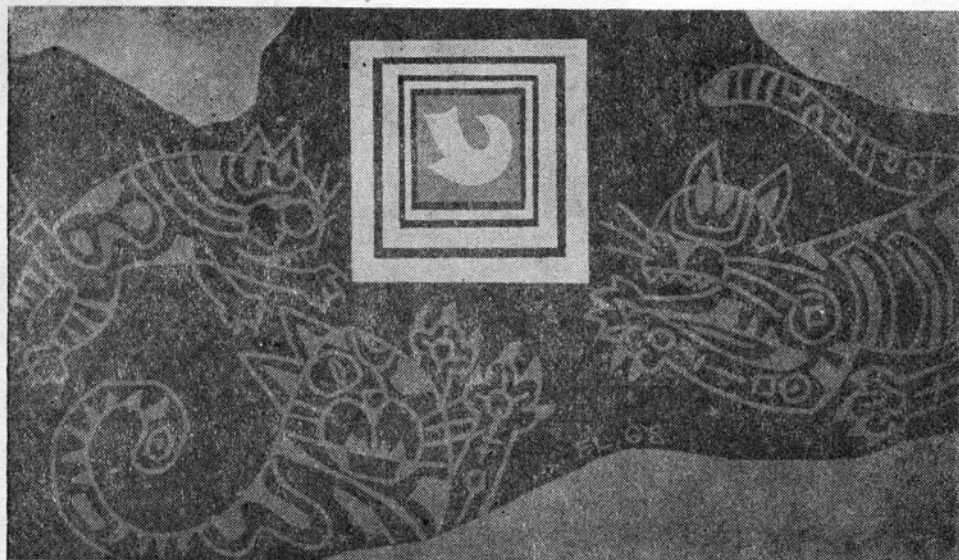

— A Kontrasztokat, az Olasz mozaikot, a Perugiai kaput... Kollázsok. Kézenfekvő, izgalmas technika, groteszk hatások, kontrasztok fölvetésére. Az Olasz mozaik után mégis úgy éreztem, zsácutca; nem mehetek tovább a kollázsban.

— Nyilván a rajz feláldozását követelte volna...

— Talán többet is. Az egész technikai ismerettár feladását... És akkor kezdtem abbahagyni a könyvgrafikát is. Az új formanyelv megtalálása nem engedett teret a rutinnak — közhely, de igaz —, egész embert kért. A legutóbbi bukaresti kiállításon bemutatott 43 grafikám már teljesen a megújulás jegyében született. Lényege: tömondatban fogalmazni, jelrendszerekben beszélni. Ez a forma eleve kizárja a narratív gondolatmenetet, kényszerít a tiszta grafikai látásra. Mellesleg szinte sugallja a dekoratív felfogást.

Persze, nem ment dilemmák és gyötrődés nélkül... Amit itt elmondtam, valahogy úgy hangzik: „Na, Feszt László leült, és elhatározta, most pedig modern lesz!” Szó sincs róla. Olaszországi tapasztalataim — kollázs-technikájú lapjaim — példázják, nem a divat széljárásához igazodva próbáltam újat keresni. Egyszerűen egyensúlyt akartam: olyan nyelven beszélni, ami korszerű is, de még az érthetőség határán belül van. S mindebbe átmenteni rajzkészségemet, nem utolsósorban pedig azt, amit igenis érthetően ezeken a lapokon mondani akarok.

Feszt László: Piros madár (linómetszet)

A dekoratív látásnak valóban olyan ízére talált rá Feszt László, ami eddig ismeretlen a repertoárjában. Formailag a vonzó dekorativitás és a primér színek merész, de kiegyensúlyozott, egybehangolt társítása. Ami tartalomban új, az már nehezebben megfogalmazható: Feszt kozmikus világképet épít magának — szimbólumokból, grafikai jegyekből. (Művészi intellektusban hallatlan koncentrációt követel ez az út, reméljük, lesz ereje a folytatáshoz is.) A grafikai lapjaihoz választott címek még konvencionálisak ugyan, nem is illenek az ábrázolás elvontságához (Piros madár, Alkonyat, Felhő, Foltok hangulata, Elemek játéka, Valótlan mese, Kompozíció mértani formákkal, Kompozíció ipari formákkal...), de hát nem is a cím a lényeges. Fontos az az osztatlan siker, amellyel legutóbb a fővárosi kritika fogadta a Dalles emeleti termét megtöltő Feszt-grafikákat.

De folytassuk a beszélgetést magával a művésszel.

— Kevés szó esett a sorozat technikájáról. A katalógusban látom: linómetszetek, rézkarcok, vegyestechnikák, de a legtöbb grafikai újdonság — kollográfia.

— Ez valóban újdonság, nemrég a Bukarestben rendezett amerikai grafikai tárlaton láttam. John Rosstól tanultam el, már amit elmesélt róla. Így kaptam rá. Sokszorosító eljárás, a legszebb grafikai hatásokat, „érdekes” felületeket lehet kihozni vele. Egyébként azt vallom, minden grafikus egyben feltaláló. Nem elég megküzdeni a klasszikus technikáért, hanem ezen belül a grafikusnak egyéniségét kell megszólaltatnia. A grafika dinamikus műfaj, az új anyagok pedig kihasználatlan lehetőségekkel csábítanak...

A sztereotíp kérdés helyett — már ti. a terveit illetően — a meghívókról olvasom le Feszt László kiállítási programját.

1970: krakkói biennale; düsseldorfi és bécsi román kiállítás; páduai grafikai tárlat...

Murádin Jenő

Színvakok voltunk mindahányan

és az évek szálltak, mint a percek... Hol vannak már azok a boldogtalan évek, amikor egy-egy író még véleményt mert mondani a festészetről, szobrászatról, grafikáról?! Ha nincs ló, jó a számár is, gondolták ezek a szegény firkászok hajdanán, s csak úgy úri passzióból, időtöltésből, lélekfrissítő vágyból, lovagi tornából elindultak beverni a képzőművészetek Bizánc-kapuját.

Hát szerencsére ennek már vége.

A szükséglet létrehozta a maga igazi embereit, s az egyéni impressziók a tárlatlátogatók könyvének szürke és körülhatárolt lapjai közé szorultak, a mély és részletesen elemző kritikát pedig azok írják manapság, akik teremőrként kezdték a Louvre-ban meg a National Gallery-ben, tíz évig szolgáltak a drezdai képtárban, s utána az olaszoknál végeztek akadémiát...

A prózáiró állítólag harminc éven felül kezd beérni, de a képzőművészeti kritikus szemérl csak úgy a hatvanon túl kopik le a szürkehályog. S már ebből is látszik: óriási összehasonlító anyagra van itt szükség ahhoz, hogy megfejtjük a tucatjával jelentkező, fiatal festők, szobrászok, grafikusok bonyolult és eredeti tehetségét, hogy valódi értékükön mérjük le munkáikat...

A képzőművészet tehát nem irodalom, s a különbség bizonyítására mindjárt példát is hozunk. Ime a legklasszikusabb:

Ej mi a kő! tyúkanyó kend
A szobában lakik itt bent?
Lám, csak jó az isten, jót ád
Hogy fölvitte a kend dolgát.

No már most: ha teszem azt egy zsánerkép-festőnek kedve szottyán csak úgy a maga szórakoztatására egy ehhez hasonló versikét összebüttykölni, vajon nagy fába vágja-e fejszóját? Hiszen még egy művészi képre, egy díszítő jelzőre sincs szüksége. S még a szavak is a legegyszerűbb társalgási szótárból valók: csupa ismert és unos-untalan használt főnevekből, igékből állnak. De hol az a költő, elbeszélő, aki meg tudna festeni egy havas tájat didergő özekkel?... Nagy titok van itt, amely nem nyilatkozik meg mindenkinek. Mert amint Mallarmé mondaná, minden ami szent és szent is akar maradni, titokzatosságba burkolódik... A vallások rejtelmek mögé sáncolják el magukat, amelyeknek fátylát csak a hivatottak lebenthetik fel: de a festészetnek, szobrászatnak is megvannak a maga rejtelmei...

Lehet, hogy kissé eltúlozom a dolgot, viszont alkalmam volt látni, s nem is csak egyetlen esetben, hogy valamely író félarasznyri reflexióját, melyet valamely képről, szoborról írt, mily felsőbbrendű derűvel boncolgatták, szedték szét és kommentálták a kulisszák mögött azok a képzőművészek, akik azt hitték, hogy a „nyilj ki szézámm“ varázsszavát egyedül és kimondottan csak ők ismerik. Máskor meg egyenesen felháborodtak a hivatlan prókátorságon...

De ha már itt tartunk, s az imént Mallarmét említettük, reá hivatkozva és vele együtt azt is megkérdezhetjük: vajon miért nem jár ki egy művészetnek, vagyis a költészetnek (s szerinte mind közül a legnagyobbak) a megközelíthetlenségéből fakadó tisztelet? Ezt semmilyen misztérium nem védi az álszent kíváncsiskodóktól, semmilyen szent félelmetesség a kegyeletsértéstől. Ki van szolgáltatva az ostobák mosolyának és fintorának. A nagy francia

dekadens költő A romlás virágait hozza fel példaként, amelyet ugyanolyan betűkkel nyomtattak, mint a dilettánsok verseit, s ugyanolyan színű papírra.

Ilyesformán minden olvasni tudó azonnal belegázolhat minden remekműbe, s még nem találtak ki, amióta csak költők vannak, az efféle alkalmatlankodók elhárítására valamilyen szeplőtlen nyelvet, hieratikus formulákat, amelyeknek már száraz tanulmányozása is megvakítaná az avatatlant, s ösztökélné a szerencsétlen kitartókat. S ezek az olvasók időtlen idők óta belépőjegyként tartják kezükben az ábécét, amelyből olvasni tanultak.

Mi azonban nem vagyunk annyira kegyetlenek, és semmilyen arisztokratikus elzárkózottságot nem támogatunk a művészetben. Épp ellenkezőleg: még attól sem sértődünk meg, ha valaki azt hiszi magáról, hogy meg tudná írni a Háború és békét, mert ez csak Tolsztojra vet jó fényt: jelzi az élet bonyolultságának végső és tiszta megfogalmazását, amely annyira közérthető, mint egy katedrális külső szerkezete, és mindenkiben áhitatot ébreszt...

De ugyanakkor tőlünk se vonják meg azt a jogot, hogy legalább az értelmes műélvező szemével nézzünk meg és értékeljünk valamely portrét, tájképet, szobrot. Mert ha nem értünk is annyira a képzőművészethez, mint Lyka Károly, némi fogalmat azért mégis kialakítottunk mondjuk a festmények értékéről, hiszen ezekre is érvényes egy pár esztétikai alaptörvény. S különösen bátorít bennünket az a tény, hogy időszaki és évvégi kiállításokon is egyre több olyan alkotást látunk, amely nem is annyira a képzőművészet formanyelvén, hanem inkább az irodalom eszközeivel igyekszik kifejezni önmagát. Így például festmény címen nem egy kifüggesztett elbeszélést, novellát, grafikai kompozíció ürügyén pedig nem egy humoreszket, karcolatot volt alkalmunk megcsodálni...

S ha örülünk nekik, nincs kizárva, hogy mint ilyenek előtt áradozott a lelkünk, s ha elhúztuk a szánkat, könnyen lehetséges, hogy az irodalomkritikus köpenyét szorongattuk a mellünkön, s közben ilyesmiket gondoltunk: ime, ennek a képnek az a baja, hogy az alapvető mondanivaló elmosódik a szűrőkén és bágyadtan fölkenet színekben, a részletek pedig mind egyenértékűek, konkurrálnak egymással, és magyarán mondvá, a fától nem látjuk az erdőt. Más esetekben pedig így kiáltottunk fel: nini, ez a festő egy kezet sem tud „felhozni“ (bocsánat a képzőművészeti szakszótárból kiragadott terminusért), hogyan akarja hát elhitetni velünk, hogy ez a kép csupa sejtetés és rejtjelem, melyet csak a beavatottak értenek?...

Egy szó, mint száz: a banktisztviselőnek, ahogy valaki találoán mondotta, nem kell okvetlenül hamispénz-gyártónak lennie, hogy egynémely gyanús színű bankót kételkedve és hümmögve forgasson a kezében: elég, ha olvasni tud néhány külső jegyből...

Bálint Tibor

A gyarmati rendszer felszámolásának folyamata

Százéves világtérkép. Néhány szín uralkodik: halványpiros, zöld, kávébarna, sárga — az angol, a francia, a portugál, a holland gyarmatok jelölése. De sok a fehér folt, a meghatározatlan hovatartozású, részben feltérképezetlen, sőt még felátatlan terület; Livingstone még nem fejezte be második expedícióját Tanganyikában, Giles és Gibson Ausztrália fehér ember nem látta belső térségeit járja.

Világtérkép a századfordulóról. Afrika egy-két folttól eltekintve zöld és piros — a XX. század elején már csak két szuverén afrikai állam létezett: Etiópia és Libéria; Ázsia déli részén nem látni mást, mint halványpirosat, zöldet és sárgát — a Távols-Keleten és Délkelet-Ázsiában az 1900-as évek idején már csak Japán, Thaiföld és Kína nem tartozott közvetlen gyarmati uralom alá. A világtérkép sarkában a magyarázat most már újabb színjelzést tüntet fel: Németország és Japán birtokaira utal a régebbi kolonialista, valamint a kisebb gyarmattartóké mellett.

Három hatalomnak (Németország, USA, Japán) az előző atlaszban még egyáltalán nem szerepelt gyarmata, Franciaországnak pedig majdnem semmije se volt. Lenin (*Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*) megállapítja, hogy a gyarmati birtokok 1876 után óriási mértékben kiszélesedtek — 1876-ot véve alapul mint olyan időpontot, amikor a nyugat-európai kapitalizmus fejlődését a monopólium előtti szakaszában nagyjából befejezettek lehet számítani.

Idézett művében Lenin az alábbi táblázatot közli:

A NAGYHATALMAK GYARMATI BIRTOKAI
(millió négyzetkilométerben, a lakosság millióiban)

	GYARMATOK				ANYAORSZÁG		ÖSSZESEN	
	1876		1914		1914		1914	
	km ²	lakos	km ²	lakos	km ²	lakos	km ²	lakos
Anglia	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Oroszország	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Franciaország	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Németország	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Egyesült Államok	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japán	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
A 6 nagyhatalom összesen	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
A többi hatalom gyarmatai (Belgium, Hollandia stb.)							9,9	45,3
Félgyarmatok (Perzsia, Kína, Törökország)							14,5	361,2
Egyéb országok							28,0	289,9
Az egész föld							133,9	1657,0

Negyven év alatt tehát — a hat legnagyobb hatalom esetében — a gyarmati birtokok óriási mértékben kiszélesedtek: több mint másfélszeresre, 40 millió négyzetkilométerről 65 millióra. A növekedés 25 millió négyzetkilométer, ami másfélszer annyi, mint az anyaországok területe.

Az egyenlőtlenség a gyarmati birtokok kiszélesedése tekintetében igen nagy volt. Franciaország, Németország és Japán területük nagysága és akkori lakosságuk száma vonatkozásában nem nagyon különbözött egymástól, de az említett időszakban Franciaország majdnem háromszor annyi gyarmatot szerzett (a területet tekintve), mint a másik kettő együttvéve.

Kifejti a továbbiakban Lenin, hogy amikor az európai hatalmak például Afrikának csak tizedrészét foglalták el gyarmataikkal, mint ahogyan ez még 1876-ban volt, a gyarmatpolitika még fejlődhetett nem monopolista módon, a területek „portyázó” elfoglalása útján. De 1900-ban, amikor kilenczted része már foglalt volt, amikor már az egész világ fel volt osztva, elkerülhetetlenül bekövetkezett a gyarmatok monopóliumos birtoklásának korszaka, következőképpen a világ felosztásáért és újrafelosztásáért folytatott, különösen kiélesedett harc időszaka is.

E kiélesedett, fegyveres formát öltött harc végeztével a győztes hatalmak felosztották egymás közt a versenytárs Németország 2 993 000 km² gyarmatbirodalmát (összesen 12 millió lakossal).

Ebből jutott:

Kínának	522 km ² =	0,02%	244 000 lakos =	2%
Japánnak	2 514	0,08	52 000	0,5
Belgiumnak	54 000	1,8	3 000 000	25,2
Franciaországnak	752 000	25,1	3 100 000	26
A Brit Birodalomnak	2 184 000	72,8	5 500 000	46,2

E gyarapodással a Brit Birodalom területe 1919-ben 34,8 millió négyzetkilométer volt, hozzávetőleg 468 millió lakossal (a két világháború közti időszakban függetlenné vált domíniumok is szerepelnek ezekben a számokban).

Franciaország az első világháború után 11,8 millió négyzetkilométert kitevő, 66 millió lakosú gyarmatbirodalommal rendelkezett, ami területileg hússzorosa, a lakosság tekintetében pedig másfélszerese volt az anyaországnak.

Portugália és Hollandia esetében még nagyobb volt az arány: előbbi 2 430 000 km² területű gyarmatai 28-szor, utóbbi 2 millió négyzetkilométernyi gyarmatbirodalma 60-szor volt nagyobb az anyaországnál. Belgium mégis túltett mindkettőn: a 30 484 km² területű ország 4 822 000 km² gyarmatot tartott a kezében.

Összegezve: 1919-ben a világ akkor 1 milliárd 800 millió népességéből még több mint 1 milliárd 200 millió, tehát csaknem 70 százalék élt gyarmaton, félgyarmaton vagy domíniumon.

Az első világháború után azonban az első szocialista állam megjelenése nem csupán a kapitalizmus általános válságának, hanem egyidejűleg az imperializmus gyarmati rendszere válságának kezdetét is jelentette. A nagy imperialista hatalmak sorából kiesett a földkerekség egyhatoda, földünk népességének körülbelül egytizede. S megindult a gyarmati és függő országok népeinek öntudatra ébredése.

A fiatal szocialista állam kezdettől fogva segítséget nyújtott az idegen uralom lerázásáért küzdő szomszédos országoknak, és szorosan együttműködött velük. (Elsőnek ismerte el 1919-ben Afganisztán, 1920-ban Törökország, 1921-ben pedig Mongólia függetlenségét.) A Szovjetunió külpolitikáját állandóan az a lenini útmutatás vezérelte, mely szerint minden kommunista pártnak segítenie kell az elmaradott államokban (beleértve a gyarmatokat) a polgári demokrata szabadságmozgalmat;

„a legaktívabb segítség kötelezettsége elsősorban annak az országnak a munkásaira hárul, amelytől az elmaradt nemzet gyarmati vagy pénzügyi tekintetben függ“ (A nemzeti és gyarmati kérdésre vonatkozó tézisek első vázlata, 1920).

A két világháború közti időszakban Afrika-szerte és Ázsia-szerte kibontakozott és állandóan növekedett a nemzeti függetlenségért folytatott küzdelem, de a nemzetközi imperializmus még túlerőben volt, s így csak néhány gyarmatnak sikerült szétörnie a kolonialista uralom béklyóit. Ezek: Afganisztán 1919-ben, Irak és Egyiptom 1922-ben. 1939-ben a kolonialisták még mindig az emberiség kétharmadán uralkodtak.

A második világháború idején a nemzeti felszabadító mozgalmak új szakasza kezdődött. A háború folyamán számos — főleg ázsiai — francia, angol, holland vagy amerikai gyarmati területen, amelyek részben a japán imperialisták megszállása alá kerültek, fegyveres ellenállás kezdődött. Ez először csak az új megszállók, majd 1945 után a régi gyarmattartók ellen irányult. Azok ugyanis mindent elkövettek, hogy visszaszerezzék a háború alatt Japán által tőlük elragadott ázsiai birtokaikat. Csírájában próbálták elfojtani a nemzeti újjászületést. „A törvényes rend“ helyreállításának ürügyén érkeztek angol, amerikai és más kolonialista csapatok „Francia-Indokínába“, „Holland-Indiába“, a Fülöp-szigetekre, Malájföldre. Az imperialista államoknak akkor még nem kellett számolniuk a szocialista tábor egyesült erejével, és a nemzeti felszabadító mozgalmak sem bontakoztak ki teljes erejükben.

A gyarmati uralom helyreállítása a háború előtti formájában minden próbálkozás ellenére sem járt sikerrel, jóllehet egy évtizeden át a kolonialista hatalmak számottevő anyagi és katonai erőket vetettek be. Az új nemzetközi körülmények, a belső tényezők érettsége meghátrálásra kényszerítette a gyarmattartókat.

A belső tényezők sorában első helyen áll a kétszeresen kizsákmányolt munkásosztály, amely mélyesen érdekelt a nemzeti függetlenség kivívásában és megszilárdításában, a demokratikus vívmányok kiteljesítésében. A második világháború óta eltelt negyedszázad megmutatta, hogy egyes gyarmati országokban a munkásosztály, amelynek létszáma csekély — éppen az ipari elmaradottságban érdekelt gyarmattartó politika miatt —, nem minden esetben töltheti be a nemzeti felszabadító mozgalom vezetőjének szerepét. Ez a sajátosság magyarázza, hogy a háború után függetlenné vált országok többségében a nemzeti felszabadító mozgalom vezetői a nemzeti burzsoáziából, a demokratikus értelmiségből és haladó gondolkodású tisztii körökből rekrutálódtak. (A függetlenné vált országokban azonban a gyorsított iparosodás során kifejlődik a munkásosztály, száma 25 év alatt megnégyszereződött. Ázsia nem szocialista országaiban, Japánt nem számítva, az ipari munkások száma 14, Afrikában kb. 4 millió.)

A változott nemzetközi körülmények: elsősorban a szocialista tábor kialakulása, a hozzá tartozó országok különböző területeken elért sikerei, a nemzeti felszabadító mozgalmaknak — a lenini elveknek megfelelően — általuk nyújtott sokoldalú támogatás. Utóbbi beszédesen megnyilvánult az ENSZ-ben, a világszervezet különböző szerveiben, mindenekelőtt a gyarmattalanítási bizottságban. Ennek a támogatásnak is tulajdonítható az 1945 utáni időszak egyik döntő jelensége, a gyarmati felszabadulás gyors folyamata: egész sor új független ország megjelenése a világ politikai térképén. 1945 és 1959 között 21 volt gyarmat szabadult fel, 1960-ban nem kevesebb, mint 19 ország nyerte el függetlenségét, ebből 18 a fekete földrészen („Afrika éve“).

1960 őszén a szocialista országok kezdeményezésére és a „harmadik világ“ országainak támogatásával az ENSZ dokumentumot fogadott el „A gyarmati orszá-

gok és népek függetlenségének megadására vonatkozó nyilatkozat" címmel. E nyilatkozat szövege Lenin jóslatát tükrözi. Fél évszázaddal ezelőtt papírra vetett megfogalmazást igazol, amely szerint a gyarmatok és félgymarmatok kizsákmányolt és elnyomott százmilliói, akiket a történelmen kívül állítottak, a történelem cselekvő tényezői lesznek. (Tanúsítja ezt a „harmadik világ“ antikolonialista és antiimperialista szolidaritási mozgalma is, amelynek mérföldkövei a kormányok és nemzetközi szervezetek szintjén rendezett értekezletek: 1955 — Bandung, 1959 — Kairó, 1966 — Havanna, 1967 — Algír.)

Az ENSZ-nyilatkozat elfogadása óta a felszabadulási menetrend további állomásai ezek voltak: 1961-ben 5, 1962-ben 7, 1963-ban 2, 1964-ben 3, 1965-ben 2, 1966-ban 4, 1967-ben 1, 1968-ban 3 és 1969-ben 1 gyarmat (Ifni spanyol enklávét területét bekebeleztek Marokkóba) vált függetlenné. Az idej menetrendben eddig egy gyarmat felszabadulása sem szerepel. Ilyenformán 1970-ben még fennállanak a kolonializmus utolsó fellegvárai:

GYARMATI HATALOM	TERÜLET	LAKOSSÁG
Portugália	2 086 000 km ²	13 576 000
Nagy-Britannia	1 009 000 „	5 841 000
Egyesült Államok	15 300 „	3 760 000
Ausztrália	476 000 „	2 100 000
Franciaország	126 700 „	1 681 000

Az összes gyarmatok területe 11 891 000 km² (beleértve a 2 175 600 km² területű Grönlandot 35 000 lakosával), lakosságuk pedig 1969 elején közzétett adatok és részben becslések szerint 28 956 000 fő. Míután a Föld lakott területe mai számítások alapján 135 700 000 km², a gyarmatok területe hozzávetőlegesen 9 százalékát foglalja el, és lakosságuk a bolygónkon élő emberek kb. 0,8 százaléka.

Tehát a legnagyobb gyarmattartó egyben a legrégebb. Angola, Moçambique, „Portugál“-Guinea gyarmati státusán nem változtat az, hogy néhány évvel ezelőtt Portugália „tengerentúli tartományainak“ nevezték el e területeket.

A többi volt és mai gyarmattartó mindent elkövet, hogy kiséleltesse az ENSZ határozatának végrehajtását, mert a szóban forgó területeken a kolonialisták és közvetlen szövetségeseik gazdasági és katonai (NATO) érdekei fokozott mértékben egybefonódnak. Számos nyugati nemzetközi monopólium sok milliárd dollárt kitevő birtokkal, bányával és egyéb természetű beruházással rendelkezik Angolában, Moçambique-ban, Namibiában.

Egyébként a nemzetközi monopóliumok hatalmát csak szórványosan számolták fel a politikailag függetlenné vált korábbi gyarmatokon. A halódó kolonializmus korszakában tűnt fel a világ egyik fontos jelenségeként és az imperializmus új stratégiájaként a neokolonializmus. Lenin már 1916-ban rámutatott, hogy a „financ-tőke minden gazdasági és minden nemzetközi vonatkozásban olyan hatalmas, mondhatni döntő erő, hogy alárendelheti és a valóságban alá is rendeli magának még az olyan államokat is, amelyek a legtéljesebb politikai függetlenséget élvezik“. S néhány év múlva hangsúlyozta annak fontosságát, hogy „következétesen fel kell tárni és le kell leplezni minden ország, de különösen az elmaradott országok leg-szélesebb dolgozó tömegei előtt azt az imperialista hatalmak által rendszeresen elkövetett csalást, hogy politikailag független államok létesítésének leple alatt, tőlük gazdasági, pénzügyi és katonai tekintetben teljesen függő államokat hoznak létre“.

Nagy-Britannia hosszú éveken át úgy tartotta hatalmában a Közél- és Közép-Kelet számos országát, hogy a legtöbbjükben nem gyakorolt közvetlen gyarmati

uralmat. Az Egyesült Államok már régóta közvetlen politikai uralom nélkül érvényesíti döntő befolyását más országokban (például, Libériában).

A neokolonializmus, a gyarmattartók új politikája — melyet a szükség, a történelmi kényszer diktál számukra — nem csupán az államhatalomról való lemondás és a gazdasági befolyás, illetve ellenőrző szerep megtartása. Bonyolult és átfogó jelenségről van szó, amelynek különböző formáit tanulmányok sorozata elemzi és amellyel foglalkoztak az említett afro-ázsiai szolidaritási értekezleteken is, veszélyeire felhívták az új államok figyelmét.

Akárcsak a kolonializmus, a neokolonializmus is csak átmeneti jelenség lehet. A kapitalizmus imperialista szakaszában kifejlődött gyarmatbirodalmakat egy évszázad leforgása alatt megsemmisítették a változó világ körülményei és a gyarmati rendszer méhében kifejlődött új osztályerők. A neokolonializmus éppen azzal, hogy támogatja a kapitalista erőket, amelyek hajlandók az együttműködésre, mindinkább aláássa az ilyen erők politikai tekintélyét és befolyását.

A még közvetlen gyarmati uralom alatt álló népeknek — a világ népessége közel egy százalékának — nemzeti szabadságmozgalmát szüntelen támogatja a „harmadik világ” és a szocialista országok, köztük hazánk is. Románia képviselője az ENSZ 1969 őszén tartott 24. ülészakán, amikor a gyarmattalanítási nyilatkozat tizedik évfordulójának előkészületeivel foglalkoztak, hangsúlyozta, hogy a román nép melegen támogatja a még gyarmati uralom alatt levő népek igazságos harcát és erőfeszítéseit szabadságuk kivívására. Románia azzal a szilárd meggyőződéssel támogatja az összes gyarmati népek függetlenségének megadására vonatkozó nyilatkozatot, hogy korunk nagy politikai imperatívusának megfelelően cselekszik, ez pedig minden nép önrendelkezési jogának tiszteletben tartása, ami a nemzetek közti tényleges és gyümölcsöző együttműködés elsődleges feltétele. A román delegátus hangoztatta, hogy népünk szilárd elhatározása továbbra is támogatni a nemzeti felszabadító mozgalmakat azok diadaláért.

Lenini alaptétel: a kommunista pártok „a nemzeti és gyarmati kérdésben követett egész politikájának központjába minden nemzet és ország proletárjainak és dolgozó tömegeinek egymáshoz való közeledését kell állítani a földesurak és a burzsoázia megdöntéséért folytatott közös forradalmi harc érdekében”.

A külső segítség azonban nem helyettesítheti a saját erőfeszítést, minden egyes volt gyarmat összes belső lehetőségeinek felhasználását a kolonialista kizsákmányolás okozta lemaradás felszámolásához. Márpedig ahhoz, hogy a „harmadik világ” országai utolérjék a fejlett államok egy főre számított nemzeti jövedelmét, közgazdászok becslése szerint sok időre van szükség.

Egy ilyen, az emberiség jelentős hányada számára káros kihatású rendszer utolsó maradványainak eltüntetése a politikai térképről nem csupán sürgető követelmény fejlődő világunkban, hanem elkerülhetetlen is.

Erős László

Lenin az erdélyi sajtóban a forradalom első évében

Hosszú időn át az volt a hiedelem, hogy Leninről alig tudtak valamit és alig vettek tudomást az októberi forradalom előtt Kolozsváron, Nagyváradon, Temesváron és a többi, többé-kevésbé fejlett polgársággal és kialakult munkásosztállyal rendelkező városban. A különböző városok szocialista és polgári sajtója tanulmányozásának eredményei azonban azt bizonyítják, hogy már az 1917-es polgári demokratikus forradalom idején feltűnik Lenin neve az erdélyi sajtóban, s onnan egyáltalán nem kerül le sem az októberi forradalom előtt, sem azután.

A kolozsvári *Ellenzék* és *Ujság*, a lugosi *Drapelul*, a brassói *Gazeta Transilvaniei*, a nagyszebeni *Hermannstädter Zeitung* egyaránt rendszeresen beszámol már 1917 márciusában az akkori Pétervár forradalmi eseményeiről. Az *Ellenzék* március 15-én vezércikket közöl az oroszországi állapotokról, amelyben még kétségét fejezi ki az események forradalmi jellegét illetően, de megállapítja, ha valóban forradalom volna, üdvözlőnk kell, mert meghozza számunkra a békét. Másnap már hírt közöl a forradalom győzelméről és a cár lemondásáról, s március 17-én közli az orosz munkások felhívását a katonákhoz: „Ne lőjetez belénk! Mi azt akarjuk, hogy Oroszország sorsát ne az áruló és tolvaj miniszterek irányítsák, hanem olyan miniszterek, akik véget vetnek a háborúnak, annak a háborúnak, amely asszonyaitokat özvegyé s gyermekeiteket árvákká teszi. Katonák! Csatlakozzatok hozzánk, segítsetek a cárizmus megdöntésében. Kaszárnyáitokból vonuljatok az utcára és kiáltások velünk: Le a háborúval!”

Ugyanezekben a napokban a *Drapelul* a pétervári nép „kenyér- és békevágy“-áról ír, és megállapítja: „Amióta az orosz forradalom kitört, a béke követelését nem lehet levenni a napirendről“. Az első hírt Leninről az *Ellenzék* április 5-i számában olvassuk. A hír szerint a Svájcban élő orosz szocialista vezető, Lenin kijelentette, hogy az orosz szocialisták javasolni fogják a fegyverszünet azonnali megkötését. Lenin ugyanakkor reményét fejezi ki, hogy „Oroszország egy újabb igazi forradalom küszöbén áll“.

Minden hír a békét követelő Leninről szól ezekben a hetekben. Az *Ellenzék* április 16-án reprodukálja Lenin nyilatkozatát a békéről, amelyet a *Dagens Nyheter* lapnak adott Stockholmban. Lenin kijelenti, hogy „a legtökéletesebb egyetértésben“ a francia, svájci és német szocialistákkal, harcol a békéért. Egy hét múlva a szabadelvű polgári lap azt adja hírül, hogy Lenin „hősi agitációt“ folytat Oroszországban a háború ellen. Az április 27-én megjelent hír szerint Lenin kijelentette,

ha nem marad más megoldás a béke érdekében, akkor az ideiglenes kormányt meg kell dönteni „polgárháború” útján.

A Lugoson megjelenő *Drapelul* növekvő rokonszenvvel figyeli az orosz forradalom eseményeit. Egyik cikkében megemlíti, hogy „az egész békét óhajtó világ feszülten figyeli az oroszországi hatalmas vajúdasokat, amelyeknek kikristályosodásától függ a háború sorsa” (április 25/május 8). Egy másik cikk megállapítása szerint „rendkívüli benyomást tesz, ahogyan az orosz munkás és katona ellenőrizi az ideiglenes kormány nyilatkozatait” (április 27/május 10).

Májusban azonban egymásnak ellentmondó hírek jelennek meg a lapokban. A munkás- és katonatanács végrehajtó bizottsága Lenin ellen foglalt állást, és ellenagitációt hirdet meg Lenin és hívei agitációja ellen (*Ellenzék*, május 2). Lenin „leleplezte Miljukovot”, Lenin „letűnt”, Lenin „elhagyta Pétervárt, mert személyi biztonsága veszélybe került” — közlik néhány nap múlva (*Ellenzék*, május 9. és 11). Ezután néhány héten át nem találkozunk Lenin névvel. De júniusban újabb hírek terjesztik tevékenységét. Az *Ellenzék* közli, hogy az orosz szocialisták négy frakcióra szakadtak s a „két szélsőséget” Lenin és Plehanov képviselik (június 19). Egy hónap múlva arról számol be a lap, hogy Lenin lapját, a *Pravdat*t nem küldhetik a frontokra, sok hívét letartóztatták s magát Lenint rendőri felügyelet alá helyezték (július 11).

A *Drapelul* „Nagy zavargások Oroszországban” címen hosszú vezércikkben foglalkozik a forradalmi eseményekkel. „A Lenin vezetése alatt álló bolsevik szocialista frakció — amely nem vesz részt a kormányban s a burzsoázia elleni proletárforradalmat propagálja — az orosz katonai offenzíva alkalmával nagy fegyveres demonstrációt szervezett Péterváron és agitátoraival széles körű propagandába kezdett a hadsereg soraiban, hogy azok ne kövessék a támadásra vonatkozó parancsokat, az ellenség ugyanis nem a fronton van, hanem az ország belsejében s a proletárok kötelessége nem a külső, hanem a belső ellenség elleni harc” (július 11/24).

Megjelennek a polgári sajtóban az orosz forrásból elindult hírek Lenin „német szolgálatban” állásáról, Lenin híveinek „hazaárulókká” nyilvánításáról s a leninisták „eltiprására” irányuló intézkedésekről. „A frontokon azonban súlyos a helyzet — olvassuk a *Drapelulban* —, mert a Leninhez csatlakozott ezredek egész sora megtagadta a támadásra kiadott parancsok teljesítését” (július 11/24).

Lenint le akarják tartóztatni — írja az *Ellenzék* (július 11), Lenin „önként jelentkezett a bíróságon” — közli a *Drapelul* (július 15/28). Lenin Kronstadtban van, s átvette a „vörös gárdák” vezetését — olvassuk (*Ellenzék*, július 21), majd néhány nap múlva ugyanaz a lap a Lenin elleni üldözésről ír, s közli, hogy Lenin együtt Kamenyevvel, Zinovjevvel és Koszlovskijjal valószínűleg Finnországba „menekült” (július 24). Egy nap múlva vezércikkben írják, hogy „Oroszország sorsa ma Kerenszkij és Lenin kezében van” s „a két vezető közötti harc annyira kiélesedett, hogy kettőjük közül egyiknek buknia kell” (július 25).

A lapokban megjelent cikkek azt bizonyítják, hogy a szabadelvű sajtó 1917 nyarán Leninnel rokonszenvez a háborút továbbfolytató Kerenszkijjelle szemben. A *Kerenszkij munkában* című vezércikkben zsarnoknak nevezik az orosz miniszterelnököt, aki „letartóztatja Lenin híveit”, börtönbe veti és hadbíróság elé állítja őket (*Ellenzék*, július 26). Egy másik cikk hírt ad Makszim Gorkij kiállításáról Lenin mellett (július 28).

Heteken át ismét Lenin „eltűnéséről” adnak hírt a lapok. Lenin „eltűnt” Pétervárról, Lenin Kronstadtban van, Lenin „nincs sehol”, Lenin „külföldre menekült” — olvassuk 1917 augusztusának első napjaiban. Ezekben a napokban, miközben Kerenszkij kormánya hajszát folytat a bolsevikok ellen, kibontakozik Kornilov tábor-

nek fegyveres ellenforradalma. A Temesvárt megjelenő szociáldemokrata orgánus, a *Der Volkswille*, határozottan elítéli az 1917 júliusában kitört ellenforradalmat (július 28). De még egyes polgári lapok is a munkásság mellett foglalnak állást. A kolozsvári *Újság* pedig ismételten megállapítja, hogy nem lehet tudni, hol áll meg az a forradalom, amelynek egyik oldalán a „maximalista“ Lenin s a másikon a „nemzeti szocialista“ Kerenszkij áll (augusztus 21/szeptember 13).

Amikor pedig augusztusban és szeptemberben a belső polgárháborúban a hatalomért folyó harc központjában Kerenszkij és Kornyilov áll, az *Ellenzék* közli, hogy Lenin Oroszországban van, s álnéven írja cikkeit a *Pravdába* (szeptember 11). A lap megállapítja, hogy az üldözések ellenére Kronstadt a leninisták fellegvára, majd vezércikkben foglal állást Lenin mellett az „angol és amerikai pénzzel“ dolgozó Kerenszkijjel szemben, aki „kegyetlen háborút“ indított Lenin ellen, aki pedig a forradalom lángrollobbantásával nemcsak Oroszország cári zsarnokság alóli felszabadítására törekedett, hanem az emberiséget a békével kívánta megajándékozni (szeptember 22).

*

A sajtó tanulmányozásával így érkezünk el 1917 októberéhez. Mozgalmas események követik egymást. A lapok úgyszólván naponta közölnek híreket az utcai tüntetésekről és forradalmi előkészületekről, a hadseregben mind gyakoribbá váló lázadásokról s főleg a pétervári és kronstadti munkástanács forradalmi tevékenységéről. Lenin nevével azonban ritkábban találkozunk az októberi forradalom győzelmének előestéjén.

A győzelmes forradalom után két-három nappal ismét naponta írnak Leninről, sőt ettől kezdve beszédeiből is közölnek részleteket. Az *Ellenzék* megállapítja, hogy Lenin kormányzata a proletariátus diktatúráját jelenti, s hogy első intézkedései a béketárgyalások megkezdésére és a tőkének az egész nemzet javára való kisajátítására vonatkoznak (november 10). A *Drapelul* is megállapítja, hogy a forradalom élére a leninisták kerültek, akik a béke azonnali megkötésének elvét proklamálták, s elhatározták a birtokok kisajátítását (október 28/november 10). Néhány nap múlva rendkívül melegen állapítja meg: „Ki mondhatná meg, mi történik ma Oroszországban. milyen hatásuk lesz ezeknek az eseményeknek a háború menetére, s a módot, hogyan fognak végződni?!... Hiszen mindaz, ami Oroszországban történik, egy nagy nép vajúdása és erőfeszítése, hogy elérjen a világossághoz és szabadsághoz, a békéhez és jóléthez“ (október 31/november 13). A cikket a lap szerkesztője így fejezi be: „Lenin békét akar, a világot békére akarja kényszeríteni. De nem akármilyen békéről van szó, hanem, ahogyan Lenin mondja, demokratikus békéről, s felszólítja az egész világ proletariátusát a béke megkötésére és a világ átalakítására a mai Oroszország képére és hasonlóságára.“

Nap mint nap jelennek meg a legkülönfélébb forrásokból a forradalomra vonatkozó hírek, de Lenin neve egyikből sem hiányzik. „Növekszik Lenin tábora“, „...a hadsereg Lenin mellett“, „...a balti flotta is csatlakozott Leninhez“, ...a harc még folyik Lenin, Kerenszkij és Kornyilov között, az antant nem hajlandó elfogadni Lenin javaslatait... Megjelenik az első hír a német baloldali szocialisták állásfoglalásáról, akik „Lenin felülkerekedésében az igazi orosz forradalom győzelmét“ látják (*Drapelul*, november 2/15).

Megjelenik az első rövid életrajz is az *Ellenzékben*, s megjelennek a lenini békepolitikával szembeni aggodalmat kifejező cikkek is a demokratikus polgári sajtóban. A *Drapelul* nyíltan felveti a problémát: „Ha feltételezzük, hogy Lenin

politikája őszinte, akkor a leninista béke egy új, még az eddiginél is elkeseredettebb háború kitörését jelenti, a társadalmi háború kitörését, amely alapjaiban fordítja fel az államélet évszázados intézményeit (november 14/27). Az *Ellenzék* a békeakaratot pozitívnak tartja, s a cikkíró, miután felveti a kérdést, vajon Leninnek lesz-e elég ereje diadalmaskodni az angolok szolgálatában álló „megfizetett és korrupt” ellenforradalmi erők felett, megállapítja: Oroszországban a békeakarát oly nagy, hogy azt az antant sem fenyegetéssel, sem pénzzel már elfojtani nem képes (november 17).

A szocialista lapok állásfoglalásáról nem írhatunk, mert a háború lehetetlenné tette kiadásukat. A munkásság a *Népszavát* olvasta, amely lelkesen üdvözölte az októberi forradalmat. A román szociáldemokraták lapja, az *Adevărul* több évi kényszerű szünet után 1917. október 8-án jelenik meg újra hetilapként. November 18-i számában üdvözli Lenin és Trockijt, s felszólítja a munkásságot, hogy kövesse Lenint, a „béke apostolát” és az orosz munkásságot, amely „felélesztette szibadságából a világ minden népét”. „Lenin most csaknem 50 éves, és gazdag tevékenység áll mögötte, amelyet a munkásosztály javára és felszabadítására fejtett ki (november 5/18). Az *Adevărul* november 26-án közli Lenin fényképét.

A háború alatti években megjelent egyetlen szociáldemokrata lap, a temesvári *Der Volkswille*, rendszeresen közli az orosz forradalom híreit, s 1917. november 17-i számában „Oroszország, a forradalom és a béke” című cikkében foglal állást Lenin mellett. Hivatkozik Lenin egyik beszédére, amelyben a forradalom három alapvető célkitűzéseként a háború azonnali befejezését, a föld átadását a parasztoknak s a gazdasági válság megoldását jelölte meg.

A forradalom győzelme és Lenin társadalmi reformjai a polgári sajtó ellenséges magatartását váltják ki 1918-ban. A munkásság azonban szervezeteiben növekvő bizalommal és harci készséggel figyeli a forradalmat. A *Népszava*, az *Adevărul* és a *Der Volkswille* mellett, különösen 1918 második felében és 1919-ben újabb szocialista lapok jelennek meg. A kolozsvári *Erdélyi Munkás*, a nagyváradi *Munkás Újság*, a *Szatmári Népszava*, a brassói *Világosság*, az *Inainte* és *Népakarat* Temesváron, a *Wahrheit* és *Igazság* Nagyszebenben, a lugosi és nagykárolyi *Népakarat* rendszeresen foglalkozik az orosz forradalmi munkásosztály harcaival és Leninnel. 1919 elején pedig megjelennek az első kommunista lapok: *Glasul poporului*, a *Revoluția socială*, a *Foiaia țaranului* és a *Bihari Vörös Újság*, amelyek rendszeresen közlik Lenin beszédeit. Az első részletes Lenin-életrajz 1919. március 27-én jelenik meg a *Glasul poporului* és a nagyváradi *Munkás Újság* című lapokban.

*

Rövidre fogott áttekintésünk azt bizonyítja, hogy az erdélyi sajtó rendkívüli figyelemmel kísérte a forradalom első szakaszától kezdve Lenin tevékenységét. Kötetnyi anyagot tesznek ki a cikkek és hírek, amelyek tevékenységére vonatkoznak. A szocialista és polgári sajtó nyilván más-más kiindulási pontról és más szemlélettel figyelte annak a zseniális férfinak a tevékenységét, akinek jelentős szerepe volt a huszadik század történetének megváltoztatásában.

Jordáky Lajos

Lenin művei Erdélyben a két világháború között

A marxizmus—leninizmus klasszikusai műveinek hazai elterjedéséről számos tanulmány látott napvilágot. Ismeretes, hogy e művek közül egyesek mikor, hol jelentek meg könyv formában vagy a sajtóban itthon, és melyek jutottak be külföldről. Elég sokat tudunk arról is, hogy egyes régi kiadványok hol találhatóak. Ez az inkább bibliográfiai jellegű feltérképezés — amely még távolról sem teljes — az első szükséges lépés a további kutatáshoz. A következő feladat az alapvető művek két világháború közötti felhasználásának és hatásának a felmérése. Annak a megállapítására van szükség, hogy milyen tömegekhez és személyiségekhez jutottak el ezek a művek. Mindez egyben feleletet adna a forradalmi munkásmozgalom és az azzal együttthaladó baloldali értelmiség kialakulásának lényeges kérdéseire is.

A bibliográfiai kutatások eredményeiből kitűnik, hogy aránylag nagyszámú lenini írás jutott el elsősorban a munkásmozgalom élgárdájához, de a sajtón keresztül a szervezett munkásság szélesebb tömegeihez és általában a haladó szellemű értelmiségiekhez is. Lenin alapvető művei — *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*, „Baloldaliság“, *a kommunizmus gyermekbetegsége*, *Materializmus és empiriokriticizmus*, *Allam és forradalom*, *Marx Károly* — a Kommunista Internacionáléra vonatkozó cikkek és gyűjteményes kiadások román, magyar, német és francia nyelven aránylag nagy számban forogtak közkézen.

A forradalmi szellemű tudományos művek és szépirodalom terjesztésének valószínű gócai alakultak ki Bukarestben, Temesváron, Kolozsváron, Nagyváradon és Marosvásárhelyen. Bukarestből már 1920-tól megindultak Erdély felé a *Biblioteca Comunistă* sorozat kiadványai. Ha eltekintünk a munkássajtóban közölt kisebb terjedelmű írásoktól, akkor megállapítható, hogy ezek voltak Leninnek a Romániában forgalomba kerülő első jelentősebb művei. Ilyenek *A burzsoá demokrácia és a proletárdiktatúra*, *A szovjethatalom soronlevő feladatai*, *A berni Internacionálé hősei*, *A Kommunista Internacionálé...*, „Baloldaliság“, *a kommunizmus gyermekbetegsége*, *Az Ifjúsági Szövetségek feladatai*. Ezeket a Szocialista Párt baloldali-forradalmi szárnyának a tagjai, az 1921—1922-ben kialakuló Kommunista Párt és az Ifjún munkás Szövetség szervezetei terjesztették és használták fel a marxista—leninista ideológiai oktatásban. Bekerültek a munkásotthonok és az ifjún munkás csoportok könyvtáraiba is, többségükben azonban az évek folyamán áldozatul estek az üldözésnek.

A *Biblioteca Comunistă* sorozatban megjelent művek eljutottak az értelmiséghez is. Több közülük, 1921—1922-ben a Kolozsváron működő egyetemi Szociológiai Szeminárium könyvtárába, onnan pedig az Egyetemi Könyvtár állományába került, ahol ma is megtalálható (*Teodor Mihăilescu: Unele constatări în legătură cu circulația operei clasiceilor marxism—leninismului la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj... Călușa Bibliotecarului*, 1955. 10). A visszaemlékezők szerint ezeket a könyveket — mindaddig, míg kikölcsönzésüket be nem tiltották — elsősorban az egyetemen működő fiatal szociológusok, a „Societate de miine“, a *Korunk* és az

AZ IMPERIALIZMUS, MINT A KAPITALIZMUS LEGFELSŐBB FOKA

NÉPSZERŰ LEÍRAS

ELOSZO

A füzetet, amelyet itt az olvasó elé bocsátok, 1916 tavaszán írtam Zürichben. Az ottani munkakörülmények között természetesen bizonyos mértékben hiányoltam francia és angol irodalmi anyagnak és igen nagy mértékben orosz irodalmi termékeknek. Mindazonáltal az imperializmusról szóló legfontosabb angol munkát, J. A. Hobson könyvét, oly figyelmesen használtam fel, amilyen figyelmet ez a munka — meggyőződésem szerint — megérdemel.

A füzetet a cári cenzúra figyelembevételével írtam. Ennek fogya népszerű könyvtelen voltam kizárólag elméleti — különösen gazdaságtani — elemzésre szorítkozni, de a szükséges, nem nagyszámú, politikára vonatkozó megjegyzést is a legnagyobb óvatossággal, célzások formájában voltam kénytelen megfogalmazni, azon az aecopusi — átkozott aecopusi — nyelven, amelyre a cárizmus minden forradalmát kényszerített, aki „legális” mű megírása céljából vette kezébe a tollat.

Nehéz újból olvasni ma, a szabadság napjaiban, a füzetnek ezeket a cári cenzúrára való tekintettel megnyomorított, mintegy vasfogóba szorított helyeit. Arról, hogy az imperializmus a szocialista forradalom elősejtje, arról, hogy a szocializmus (szocializmus szavakban, szocializmus tettekben) nem egyéb, mint a szocializmus teljes elárulása, a burzsoázia oldalára való teljes átállás, hogy a munkásmozgalomnak ez a kettészakadása az imperializmus objektív feltételeivel áll kapcsolatban, stb. — minderről „burzsoázia”-nyelven kellett beszélnem a kénytelen vagyok az olvasót, akik ez a kérdés érdekli, külföldön, az 1914—1917-es években írott cikkeim¹ hamarosan megjelenendő új kiadására utalni. Külön itt kell említenem egy helyet a 119—

Lenin imperializmusról szóló könyvének álcázott kötése

Aradi Viktor szerkesztésében megjelenő *A Jövő társadalmá* köré tömörült értelmi-ségiek és diákok olvasták.

A magyarországi Tanácsköztársaság fennállása alatt megjelent kötetek főleg Nagyváradról terjedtek szerteszét. A *Kommunista Könyvtár* és a *Vörös Könyvtár* sorozatában kiadott Lenin-művek féltve őrzött relikviái voltak a magyarországi proletárforradalomnak és a magyar nyelven fellelhető első lenini munkák közé tartoztak. Nagyváradon, Kolozsváron, Marosvásárhelyen — s más városokban is — több példány került belőlük forgalomba. A legelterjedtebb az *Allam és forradalom*, valamint a *polgári demokrácia és a proletárdiktatúra* kötete volt. Az előbbinek Rudas László fordításában megjelent kiadása talán a legrégebb, Erdélyben található magyar nyelvű Lenin-mű. Egyik példánya 1919-ben került a kolozsvári Egyetemi Könyvtárba, egy másik Marosvásárhelyen Halász József könyvtárában volt. Ezt sokan olvasták mindaddig, míg 1930-ban egy házkutatás alkalmával a sziguranca emberei Lenin többi műveivel együtt elvitték. Ugyancsak az *Allam és forradalom* egyik német nyelvű kötete 1920-ban Bécsen keresztül jutott Temesvárra. „Megmenekülését” kötésének köszönheti, fedőlapján a cím: *Erinnerungen von Goethe*. Ezt a példányt Temesváron és Kolozsváron sokan olvasták, több részletét lefordították román és magyar nyelvre, és különböző munkáslapokban közölték vagy legfeljelve terjesztették.

Temesvár jelentős szerepet töltött be a németül megjelent lenini, és általában a baloldali irodalom behozatala terén. Az első nagy szállítmány 1920 nyarán, a kommunista párt létrehozásáért folyó küzdelem leghevesebb időszakának a kezdetén érkezett, és az egész országban szétszóródott. A könyvek behozatalát Bebrits Lajos,

a kommunista baloldal akkori temesvári vezetője kezdeményezte és Laches József, a Szocialista Párt Bánát kerületének titkára szervezte meg. Laches a Francia Szocialista Párt tagja volt előzőleg, és az első világháború idején mint idegen állampolgárt a Kuncz Aladár regényéből ismert Fekete kolostorba internálták. Szenvedélyes könyvbarát lévén, a fogságban is kölcsönkönyvtárat kezelt. A német nyelvű könyvek tömeges behozatalára egy alkalommal a temesvári munkásság osztrák gyermeknyaralattal akcióját használták fel. Az éhező osztrák proletár gyermekekért Laches ment Bécsbe, és az osztrák munkásszervezetektől kapott többszáz kötetet a gyerekek poggyászába rejtve juttatták az országba. A későbbiek során is ő szervezte meg a könyvek behozatalát Bécsből.

A Lenin-művek elterjedésének igen nagy jelentősége volt a Kommunista Párt létrehozásáért folyó ideológiai küzdelemben. Ha valaki végignézi a párt megalakulása előtti hazai román, magyar és német munkássajtót, meglepődve tapasztalhatja, milyen nagy számban közöltek cikkeket Lenintől és részleteket műveiből, milyen sok, egyértelműen leninista szellemben írt cikk jelent meg.

A magyarországi Tanácsköztársaság bukása után a Romániában menedéket talált emigránsok és hazai kommunisták kapcsolatot teremtettek a bécsi, majd a berlini és moszkvai emigrációval. Ez az összefüggés a hazai munkásmozgalom történetének még megíratlan lapjai közé tartozik. A bécsi emigrációt megjárva jött haza többek között Köblös Elek, a Kommunista Párt egyik kiemelkedő vezető személyisége, Jász Dezső, a Román Kommunista Párt magyar nyelvű legális lapjának, a bukaresti *Munkás*nak a szerkesztője, továbbá Fónagy János, Józsa Béla, Aradi Viktor. Itt talált átmenetileg otthonra Dienes László és végleg Gaál Gábor.

A külföldi irodalom behozatala két csatornán keresztül történt: az egyik a hatóságok előtt a mozgalomban játszott szerepük szempontjából ismeretlen emberek címére érkező küldemények, a másik lehetőség egyes könyvkereskedelmi vállalatok közvetítése volt.

Az első hálózat úgyszólván minden nagyobb romániai várost magába foglalt, és gyakran a magánkezdeményezés játszott létrejöttében szerepet. A könyvkereskedések csatornája szűkebb volt, de jelentősége számottevő. Bukarestben több üzlet foglalkozott külföldi könyvek terjesztésével, a legismertebbek a Haschefer és a Hachet, amelyek a baloldali irodalomra szakosították magukat, és jó áron minden könyvet behoztak. Kolozsváron a dr. Dobó Ferenc vezette Lepage könyvterjesztő vállalat és Grünwald Armin könyvüzlete. Temesváron a Moravetz könyvkereskedelmi vállalat, Brassóban a *Brassói Lapok* könyvüzlete forgalmazta az idegen nyelvű baloldali irodalmat. Egyes személyek, Aradi Viktor, Simó Géza, Dán István, Kohn Hillel, Lázár Ödön, Ballauer Antal, e sorok szerzője, rendszeresen foglalkoztak könyvterjesztéssel. Temesváron a Munkásotthonban jól ellátott Munkás Könyvkereskedés működött. A tiltott irodalmat természetesen „pült alatt” terjesztették. Nemzetközi együttműködés jegyében, a Nemzetközi Munkássegély vezetőjének, Willi Münzenbergnek a propaganda-gépezetével kapcsolatban álló két nagynevű könyvkiadó, a *Malik Verlag* és a *Neuer Deutscher Verlag*, kedvező feltételek mellett küldött könyveket. A Román Munkássegély részben ezúton kapott támogatást a testvér szervezetektől. Hasonló módon jártak el a baloldali eszperantista könyvkiadók.

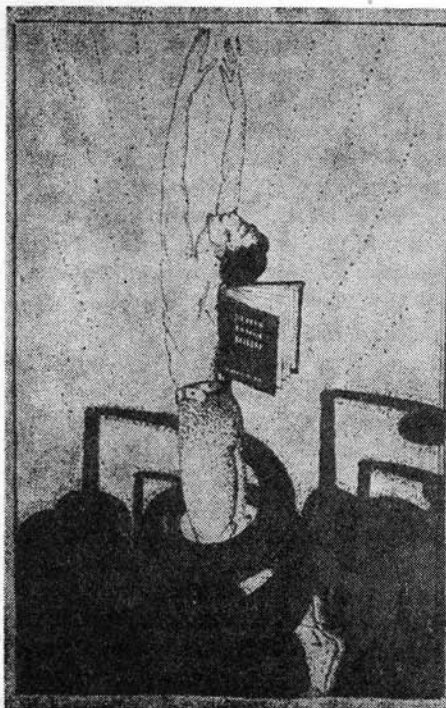
A külföldi könyvek terjesztésének körébe tartozik a temesváriak kapcsolata az 1923-ig Bécsben tartózkodó Sallai Imrével, a horthysta vésztörvénytörvények által később halálra ítélt és kivégzett munkásvezetővel. Említésre méltó, hogy a bukaresti *Munkás* nagy mennyiségben terjesztette Lukács György *Lenin* című filozófiai tárgyú könyvecskéjét.

A munkáskönyvtárakban és az illegális ifjúmunkás könyvtárakban mindig akadtak Lenin-művek. A legnagyobb erdélyi munkáskönyvtárnak, a temesvári Egyeséges Szakszervezetek Közkönyvtárának nyomtatott jegyzéke egyetlen Lenin-művet tüntet fel, a *Marx Károlyt*, a valóságban azonban rendszeresítve volt az álcázott átkötés, és a könyvtárosok tudták, hogy kinek adhatják ezeket a példányokat. Temesvár régi szocialista hagyományokon nevelkedett munkássága híres volt tudás-szomjáról, színvonalas szabad-iskoláiról és könyvszeretetről. Sok munkás nagyon szép, válogatott könyvekből összeállított könyvtárral rendelkezett, melyben a marxista—leninista irodalom dominált. Híres volt Müller Kálmánnak, az Egyeséges Szakszervezetek elnökének és Meier János nyomdász vezetőnek a magánkönyvtára.

Széles körben terjedtek el Erdélyben az 1923—1926 között Bécsben kiadott *Munka és Tudás* könyvtára sorozatában megjelent Lenin-művek és gyűjteményes kiadások. Ennek a sorozatnak első számú kötete Lenin *Marx Károlya* volt, Kun Béla előszavával. A kötet magában foglalta Lenin *A marxizmus három forrása és három alkotórésze* című írását is. Mint már említettük, egyik példánya a temesvári Munkáskönyvtár katalógusában szerepelt, egy másik példánya a kolozsvári baloldali diákmozgalom szemináriumainak volt a legtöbbet használt kézikönyve. A kolozsvári diákszeminariumok vezetői és résztvevői között említhetjük Csögör Erzsébetet, Brassai Viktort, Szirmai Istvánt, Salamon Ernót, Ludovic Rațiu, Gartner Ferencet, Balkányi Miklóst, Balkányi Andrást. Ez a kis kötet száz és száz kézen ment át, és máig hatóan emlékezetében maradt az akkori diák- és ifjúmunkás-olvasóknak, a szeminárium hallgatóinak. Ennek az időszaknak a baloldali diákmozgalmában, kommunista és szocialista ifjúmunkásmozgalmában nevelkedett Teofil Vescan, Tudor Bugnariu, Jordáky Lajos, Csehi Gyula, Eduard Mezincescu, Vasile Pogăceanu, Alexandru Roșca, Gáll Ernő, Tóth József, Traian Dinculescu, Gheorghe Miclea, Zoe Bugnariu, Mureșan Gábor, Adorján György, Paneth Ferenc és a MADOSZ fiatal értelmiségije közül Bányai László, Mayer László, Séra Zoltán, Vincze János. A román nyelvű szemináriumok rendszerint a franciaországi Lenin-köteteket használták.

A *Munka és Tudás* sorozatban jelent meg a „Baloldaliság“, a *kommunizmus gyermekbetegsége* és *A harc a diktatúráért* című gyűjteményes kötet. A sorozat 1930-tól a Moszkvában kiadott *Sarló és kalapács* könyvtára köteteivel folytatódott. Ezek főleg cikkgyűjtemények voltak, mint *Az imperialista háborúról*, *Hogyan építjük a pártot?*, és a *Burzsoá-demokratikus és proletár forradalom* címűek. A sorozatot 1932-től Lenin válogatott munkái — ugyancsak gyűjteményes kötetek — követték. A két első sorozatnak minden kiadványa — Bécs, Prága és Párizs közvetítésével — bejutott Romániába. Lenin válogatott munkáinak román és magyar nyelvű 12 kötete a fasizmus előretörése következtében már csak hiányosan került be az országba. E könyvritkaságoknak tekinthető kötetek néhány példánya különböző könyvtárak és magánszemélyek tulajdonában ma is megtalálható.

A Román Kommunista Párt Kolozsváron működő Erdélyi Területi Bizottsága 1933-ban az ideológiai oktatás hatékonyabbá tétele érdekében szemináriumi bizottságot szervezett: vezetője Józsa Béla volt, közvetlen munkatársai Deheleanu-Déri Gyula, Tihanyi Erzsébet, Traian Cerbu, Heves Ferenc, Victor Cheresesiu, Deheleanu Margit. A haladó szellemű értelmiségiek eszmei irányítása volt a fő feladatuk. Először is megfelelő könyvekről gondoskodtak, hogy az erre alkalmas értelmiségieket szemináriumok vezetésére és nyilvános előadások tartására készítsék elő. Az egyik tanfolyamot Antal Márk matematikus vezette a lakásán. Kiindulásnak a *Kommunista Párt Kiáltványának*, a *Munka és Tudás* sorozatban megjelent, Rjazanov magyarázataival ellátott kötetét használták, s anyagát a magyarázatok és az ismert

4779 Engels Frigyes	A család, a magántulajdon és az állam kérdése
4423 Grünwald B.	A régi Magyarország
6251 Jászi Oszkár	Magyarország jövője és a dunai egyezsült államok
4690 Kovács Jenő	Tudományos szervezetek
4120 Kropotkin Fjodor	A költséges segítség mint természettudomány
4112 Lafargue Pál	A társas vallás
5305 Lúncsaj Jenő dr.	Szocializmus és etika
6942 Lenin	Mari Károly
4119 Loria Achille	A szociológia feladata és iskolái
6946 Marx K. és Engels F.	A kommunista kiáltvány
6045 Morus Tamás	Utopia
4311 Ostwald	Feltalálók, felfedezők, nagy emberek
5278	
5872	
7449	
6948 Plechanow György	A marxizmus tudományos alapproblémái
3189 Rácz Béla	Kereszténység és rabszolgaság
5283 Renan Ernő	Jézus élete
4129 Somló Bodog	Állami beavatkozás és individualizmus
4974 Szabó László dr.	Modern újságírás
4114 Wolfner Pál dr.	A történelmi fejlődés rövid vázlata

Temészettudomány

6938 Bergel Alfons	Ulassia a levegőben
6182 Enzf Géza	Az élők világa
6826 Szentgyörgyi József	Órlekké mozgó repelő

A temesvári Munkás Otthon könyvtárának katalógusából

Lenin-művek segítségével a két világháború közötti hazai viszonyokra alkalmazták. Ezen a szemináriumon Csögör Lajos, Demeter János vettek rendszeresen részt, néhányszor Tamási Áron, és alkalmilag mások is megjelentek (Csögör Lajos visszaemlékezése). Több ehhez hasonló, három-négy személyből álló tanulmányi kör működött Kolozsváron. Vezetőik olyan képzett értelmiségiek voltak, mint Deheleanu-Déri Gyula, Victor Cheresesiu, Tihanyi Erzsébet, Becski Andor, Szegő Júlia, Traian Cerbu.

Az egyik legjelentősebbnek tekinthető csoport Lenin *Materializmus és empiriokritícizmusa* német nyelvű szövegének fordításával és a nehezebb részletek megvitatásával foglalkozott. A csoport munkáját Deheleanu-Déri Gyula irányította és közvetlenül Szegő Júlia vezette. A Szegő-család Majális úti lakásán gyűltek össze. Az összejövetel célját zenével álcázták, a munkát néha félbeszakították, ilyenkor Szegő Júlia a zongorához ült és dalokat adott elő. Itt is jelen volt a rendkívül megnyerő és ösztönző hatású Antal Márk. A *Materializmus és empiriokritícizmus* fordításában és tanulmányozásában részt vett Rohonyi Vilmos mérnök, Csögör Lajos és Erzsébet, Jancsó Elemér irodalomtörténész és Mikó Imre szociológus (Heves Ferenc, Szegő Júlia, Deheleanu Margit, Csögör Lajos és Erzsébet visszaemlékezése alapján). Itt említjük meg, hogy a *Materializmus és empiriokritícizmus* első francia nyelvű példányát Valeriu Novac hozta Kolozsvárra.

A Kolozsváron található Lenin-kötetek legérdekesebbike a „*Baloldaliség*” román nyelvű („*Stingismul*” *boala copilărească a comunismului*) sokszorosított példánya. A negyedrétformátumú könyv kiadási éve 1937. A címlap szerint a *Mică bibliotecă marxistă* első kötete. A kiadói előszó rendkívül érdekes, mert fényt vet a Lenin-

művek felszabadulás előtti kiadásának történetére. „A jelen füzet — írja a bevezető —, amennyire ismeretes, a „*Baloldaliság*...“ harmadik román kiadása... és a francia kiadás nyomán készült. Technikai okokból a műbe nem vettük be Lenin öt előszavát és kimaradtak a magyarázatok. Ezzel szemben a mű szövege csonkítatlan. Azok a feltételek, amelyek között egy ilyenfajta írásmű manapság románul megjelenhet, rendkívülien súlyosak, de mégis vállaltuk, azzal a meggyőződéssel, hogy minden egyes marxista—leninista művel hatásos fegyvert adunk a békéért, kenyérért, földért és szabadságért küzdők kezébe. A dolgok természetéből következik, hogy a példányszám alacsony. Erőfeszítéseink csak akkor lesznek gyümölcsözőek, ha minden egyes példány kézzől-kézre jár, ha minden egyes példányt minél többen olvasnak. Anyagi lehetőségeink csekélyek. Ha olvasóink nem fogják megérteni, hogy ezért a füzetért fizetni kell, ahogyan könyvesboltokban szokás, akkor ez lesz az utolsó mű, amelyet kiadhatunk... Ennek a sorozatnak célja, hogy... a nagyszerű történelmi feladatokhoz felnőjünk. Legyen tehát ez a mű drága ajándék, amilyen drága az igaz ügyért küzdő katonának a saját fegyvere.“ A kötet egyik példánya Moskovits Béla (Kolozsvár) tulajdonában van. Azelőtt Balla Károlyé (a későbbi íróé) volt. A „*Baloldaliság*...“ kiadása az antifasiszta népfront-mozgalom ügyét szolgálta. A bevezetés rámutat arra, hogy a népfront megteremtésének egyik előfeltétele a szektáriánusok, a baloldaliaskodó nézetek leküzdése.

A fennmaradt, Erdélyben használt Lenin-művek értékes példányait őrzi a szepesi Brukenthal Múzeum könyvtára. Országos viszonylatban a legrégebb kiadású Lenin-füzet az orosz nyelvű, *A jelszavakról* című brosúra, melyet a könyvtárnak 1934-ben ajándékozott az osztrák—magyar hadsereg egy volt tisztje. A könyvtár birtokában található a német nyelvű, 1920-ban Bécsben kiadott, *A fenyegető katasztrófa és hogyan harcoljunk ellene* brosúra, Sofia Liebknecht fordításában. A könyvtár gyűjteményében őrzi a Kommunista Internacionálé Kiadójának 1921-ből származó német nyelvű *Almanachját* Lenin, Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht több cikkével. Az *Almanach* 1922-ben került a könyvtár tulajdonába (Mircea Avram: *Vechi ediții ale operelor clasiceilor marxism—leninismului*... Megjelent a *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare*, Akadémiai Kiadó, 1955).

Marosvásárhelyen a marxista—leninista irodalom legelső lelkes terjesztőjének az ifjúmunkás-vezető Lázár Ödönt tekinthetjük. Szép könyvtára volt, egy rendőrségi házkutatási jegyzőkönyv tanúsága szerint könyvtárát a sziguranca alaposan feldúlta. Az elkobzott könyvek között egy Lenin-kötet is szerepel. Gazdag munkásmozgalmi könyvgyűjteménye volt Halász Józsefnek. Az 1925-ben készült könyvtárkatalógus három német és két magyar nyelvű kötetet tüntet fel. Egy sincs meg közülük. A kölcsönjegyzékben 12-en szerepelnek, akik Lenin-művet kaptak kölcsön, köztük Simó Géza és Szilágyi András. Simó Géza közismerten szenvedélyes könyvbarát és terjesztő volt. Számos hazai és külföldi kapcsolata révén megjelenésük után azonnal megszerezte a marxista—leninista műveket, a baloldali szépirodalmi könyveket és folyóiratokat. A *Munka és Tudás*, valamint a *Sarló és Kalapács* sorozatban megjelent összes műveket több példányban vásárolta meg és terjesztette. A könyveket nem gyűjtötte, azt vallotta: hivatásuk, hogy olvassák őket. Hozzá hasonló könyvterjesztő volt Rácz Béla. Turnowsky Sándor könyvtár-hagyatékát a marosvásárhelyi Teleki—Bolyai dokumentációs könyvtár őrzi. A hagyatékban két francia nyelvű Lenin-kötet található, a *Bibliothèque Communiste* kiadásában megjelent (1921) *Allam és Forradalom* — érdekes jogi vonatkozású széljegyzetekkel. A marosvásárhelyi Múzeum gyűjteményében Leninről szóló 1923-as kiadású német nyelvű kötet található, amelyen rajta van az akkor legálisan működő Román Kommunista Párt Maros megyei szervezetének körbélyegzője, közepén a sarló és kalapáccsal.

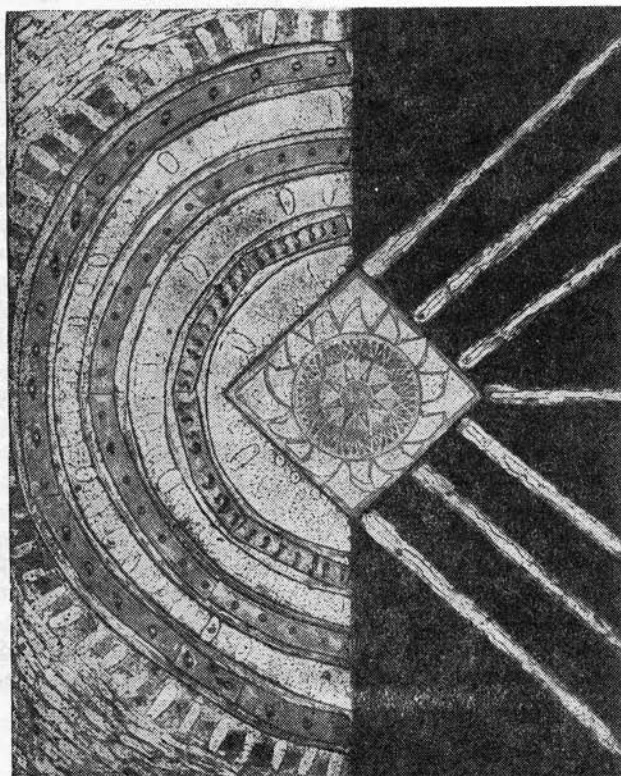
Az illegális mozgalomban használt könyvek közül fennmaradt a 12 kötetes Lenin-sorozatból az 5. kötet: *Az imperializmus és az imperialista háború* című gyűjtemény, amely 1934-ben jelent meg Moszkvában. A könyv Lenin több írását tartalmazza, köztük *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka*, *A II. Internacionálé összeomlása*, *A szocialista forradalom és a nemzetek önrendelkezési joga* című munkákat. A borítólapjára a megtévesztő A. Bernstein *Nord Pol* címet nyomtatták. A könyv 1935-ben került Marosvásárhelyre, és számos tanulmányozó kezén ment át. (Jelenleg e sorok írójának gyűjteményében van.)

*

A Lenin-művek nemcsak a nagyobb városokban terjedtek el, hanem a kisebb és eldugott helységekre is eljutottak. A marosvölgyi fűrészgyári kolóniákban működő kis munkáskönyvtárakban és az osztálytudatos munkásoknál gyakran lehetett marxista—leninista irodalmat találni. Ennek egyik példája: Ivan Cifra maroshévízi munkás könyvtárában szép számmal találhatók román és magyar nyelvű könyvek Engelstől, Kautskytól, Lafargue-tól. Lenintől a *Marx Károly*, *A berni Internacionálé hősei* és az *Allam és forradalom* régi kiadásai vannak meg.

Lenin művei útjának ez a vázlatos bemutatása a két világháború közötti Erdély területéről származó ismert adatokat sem foglalhatja teljesen magába. Külön krónikákat lehetne szentelni az egyes városoknak, könyvtáraknak, könyveknek és személyeknek. Azonban így is megállapítható, hogy széles körű érdeklődés mutatkozott Lenin művei iránt, és alapvető munkáit sokan megismerték. Ha végigtekintünk azoknak a során, akik munkáit tanulmányozták, világossá válik, hogy forradalmi alkotó tevékenységük marxista—leninista tudományos képzettségükben gyökerezik.

Fuchs Simon

Feszt
László:
Sugárzás
(kollográfia)

Dán István — Leninről

Nyolcvanadik esztendőm határmezsgyéjéhez közeledve messzire kell visszatekintennem, hogy válaszolhassak a szerkesztőség kérdésére: mikor, hol és hogyan ismertem meg Lenint? Az ismerkedés ugyanis nem a személyes találkozással kezdődött.

Az első világháború kitörésekor már több mint hároméves szociáldemokrata párttagsággal és alapfokú marxista ismeretekkel rendelkeztem. A pártban azonban a nagy többség a háború mellett foglalt állást, s amikor 1914-ben bevonultam, még a leendő apósommal is súlyos ellentétbe kerültem, régi szak- és tagtársaim pedig, akikkel egy kaszárnnyában összekerültem, ágyukat az enyémtől elkülönítették, nehogy megkapják az antimilitarista ragályt... Eskütelkor némán, magamban azt fogadtam meg, hogy egyetlen golyót sem fogok emberre kilőni. Eskümet megtartottam. Persze, állásfoglalásomat akkor elméletileg nem tudtam volna meghatározni, kifejtteni, csak a pusztá osztályösztonból eredő indulat dolgozott bennem. Pedig kerestem, kutattam annak a világegésnek a jellegét, a kiutat belőle.

1915 októberében vittek ki a frontra, s november elsején már fogságba estem. Huszonkét napon át gyalogszerrel hajtottak Szibéria felé, ezt követően marhavagonokból összeállított szerelvényen utaztunk. Csigalassúsággal haladtunk előre az Urál felé. Már az úton megtanultam a cirillbetűket a pályaudvarok feliratairól, a kifüggesztett hirdetésményekről és rendeletekről. Persze, a lágerben a tisztek másfajta leckét akartak adni. főleg sovinizmusból kívántak volna számukra kielégítő feleleteket kapni. Előbb tudatlannak tituláltak, mert azt mertem állítani, hogy a háború még javában folyik, pedig a tiszti foglyoknak „biztos“ értesüléseik voltak, hogy a Központi Hatalmak a háborút megnyerték, csak az oroszok titkolják, nem akarják megnyitni a fogolytáborok kapuit. A további viták során aztán árulónak bélyegeztek, mert kétségbe mertem vonni győzelembe vetett hitüket. Igyekeztek gyorsan „kigolyózni“ maguk közül, sőt — később — a lágerparancsnokságnak is jelentették, hogy többedmagával egy veszedelmes felforgató mételyezi a hadifogoly katonákat. Így vált ismertté a mi kis csoportunk az orosz forradalmárok előtt is, akikre a szervezett agitáció feladatait bízta. Velük együtt haladva vált mind világosabbá az út. Tőlük hallottam először Leninről...

A forradalom kitörése falun ért, Nazivajevszkájában, Omszktól 150 kilométerre. Ott kaptam a távirati megbízást: azonnal jelentkezsem Omszokban a forradalmi bizottságnál egyik fogolytársammal. Megbízást kaptunk, hogy lágerről lágerré járva szervezzük a Vörös Gárda nemzetközi alakulatait, amelyek a későbbi Nemzetközi Brigád magját képezték. Mindenütt, ahol megfordultunk, Tyumenben, Isimben, Cseljabinszkban a monarchista tisztek ellenállásába ütköztünk; szívesen fogadtak volna gépfegyverrel, de csak közáporra futotta erejükből.

Mint a megalakult Vörös Gárda egyik politikai biztosa, naponta olvastam a hozzánk eljuttatott orosz nyelvű újságokat és rölapokat, sőt magunk is szerkesz-

tettünk lapot *Világforradalom* címmel. 1918. május 1-én Omszkban már a kommunista párt és Lenin nevével ünnepeltük a nemzetközi proletariátus nagy napját. Egy hétre rá Kolcsákék ellenforradalma Omszkra is átsapott, de hullámai a lenini eszméket és kommunista hordozóit nem tudták elsodorni. 1918 karácsonyán felkelést szerveztünk a menseviki-eszer uralom ellen. Ezt átmenetileg levérték, de a Vörös Hadsereg 1919 decemberi szibériai előnyomulásával ismét szabadok lettünk. 1920 októberéig a területi pártszervezetnél a bizottság tagjaként tevékenykedtem. 1920 nyarán, a szovjet—lengyel háború idején már nem tapogatóztam vakon az imperialista világégés problémái között; Lenin tanításai vezettek szervező és felvilágosító munkámban. Az év októberében a Forradalmi Tanács meghívott Moszkvába, ahol a pártszervezet magyar nemzetiségű szekciójának egyik titkára lettem. 1921. május 1-ig, hazavezenyülésemig, kapcsolatba kerültem a nemzetközi kommunista mozgalom számos küldött tagjával. Hazatértem előtt találkoztam a romániai küldöttséggel, köztük Gheorghe Cristescu és Rozvány Jenő elvtársakkal. Állandó kapcsolatomban volt a marosvásárhelyi születésű Lebovics Farkassal, akivel egyazon épületben laktam.

Neki köszönhettem a Leninnel való személyes találkozást. Lebovicsot még a század elején utasították ki az Osztrák—Magyar Monarchia területéről. Mint politikai száműzött Svájcban ismerkedett meg Leninnel, azoknak a körében, akik az emigrációban nem a nyugalmat keresik. Lenin 1919 nyarán Lebovicsot különrepülőgéppel vitette Moszkvába, ahol mindenkor szabad bejárást engedélyezett számára a Kreml épületeibe. Lebovics társaságában vettem részt három olyan gyűlésen, amelyen Lenin beszélt.

Hallgatva Lenin cifrázatlan beszédét, világos okfejtését, úgy tűnt, hogy régésrég ismerem mint diákot, agitátort, forradalmi újságok szerkesztőjét, művek szerzőjét, pártépítőt és államvezetőt. Amikor beszédét elkezdte és befejezte, volt egy nagyon jellegzetes elhárító kézmozdulata, mintha jelezni akarta volna igen energikusan: „hagyjuk az ünneplést, elvtársak... Nem az ünneplésben, hanem a munkában igyekezzünk nagyot produkálni... Egy hétköznapi, egyszerű tettet többre tartok mindenféle pompázó ünneplésnél.“

Így aztán rendkívül meghatott, de nem lepett meg, amikor Lebovics az egyik gyűlés szünetében hozzám lépett, karonfogott és gyorsan közölte:

— Gyere, beszéltem rólad. Lenin látni akar...

Nem emlékszem, pillanatok voltak-e vagy percek? Lenin ott állt az emelvény közelében, szerényen, mindenféle feltűnést kerülve. Lebovics a maga pergő német szavaival valami olyasmit mondott, hogy *lámcsak, van egy kommunista Dán is* (célzasképpen a mensevikek egyik vezérére, akit szintén Dannak hívtak).

Lenin mosolygós és átható tekintettel nézett rám. A találkozás pár percig tartott, s ahogy visszaemlékszem, azt mondotta, hogy hallott rólam, s úgy tudja, jó munkát végeztem. Éreztem erős kézzorítását. Annak idején az egyszerű emberek közül ezren és ezren érezhették Lenin kezének melegét, amit soha nem lehet elfelejteni.

Számomra a forradalom nem látványosság volt, hanem harc, amely nemcsak megrengette, hanem át is alakította a világot. A következő fél évszázad alatt én nem kézjegyeket és aláírásokat gyűjtöttem, hanem forradalmi tapasztalatokat. Nem a személyeket, hanem a tetteket helyeztem előtérbe; a forradalmi alkotás, a forradalmi cselekvés ragadta meg és kötötte le figyelmemet. Ez az, amit Lenin írsaiból, cselekedeteiből és a lenini párttól tanultam, s amire ötven év után is melegséggel gondolok.

Lejegyezte László Béla

Kísérlet a számonkérés korszerűsítésére

Az utóbbi másfél-két évtizedben világszerte folytatott pedagógiai kísérletek új korszak kezdetét jelzik a neveléstudományban. A neveléslélektani eredmények, a technika fejlődése és a jelenkori társadalmi-gazdasági viszonyok szinte egyidőben indítottak rohamot a régimódi pedagógia ellen.

Különösen az idegen nyelvek oktatásában hozott nagy változásokat az új nyelvészeti irányzat, a strukturalizmus térhódítása. L. Bloomfieldnek 1933-ban megjelent *Language* című alapvető műve rakja le a deskriptivizmus—strukturalizmus alapjait, hogy majd 1954 után teljesen másként értelmezett oktatási rendszert építsenek reá: a programozott oktatást. A programozás ugyan elsődlegesen nem az idegen nyelvek tanításával kapcsolatban jelentkezett, de alkalmazási köre már itt is számottevő. Még inkább elterjedt az idegen nyelvek audio-vizuális laboratóriumokban való oktatása, hiszen ez kevesebb anyagi befektetéssel és időráfordítással valószínűsíthető meg.

Határozottan állíthatjuk, hogy a bukaresti Pedagógiai Tudományos Intézetben, az egyetemeken és az iskolákban folyó kutatások számottevően gazdagítják a mai pedagógia eredményeit. E folyamatba igyekeztem magam is bekapcsolódni, amikor két évvel ezelőtt kísérletezni kezdtem egy tanulókat mozgósító és a differenciált osztályozás elvét valóra váltó, új számonkérési módszerrel. Ennek eredményeiről igyekszem számot adni az alábbiakban.

Mivel idegen nyelveket tanítok, megfigyeléseim, tapasztalataim ezekre vonatkoznak. E téren még sürgetőbben vetődik fel a változtatás, modernizálás kérdése, lévén „az idegennyelvoktatás a pedagógus és a tanulók közös, együttes tevékenységén alapuló aktív és kollektív munka, az ismeretszerzés és alkalmazás fázisainak egymást követő és egymásba hatoló ciklikus változása” (dr. Tálasi Istvánné: *Információszerzés a tanulók tudásszintjéről az idegen nyelvek tanításában. Az idegen nyelvek tanítása*, 1969. 2). Ezért éreztem súlyos tehernek az óra elején elterpeszkedő, ún. egyéni komplex számonkérést, amikor a katedrához szólitottunk vagy a helyén feleltettünk 3—4 tanulót. Alaposak akarván lenni munkánkban, szótudását, olvasási, fordítási, társalgási, tartalomelmondási készségét, nyelvtani ismereteit egyaránt mérlegre tettük. Mivel azonban a metodikai bizottságokban rengeteg szó esik az egész osztállyal folytatott munkáról, s a látogató igazgatók, szakfelügyelők különleges figyelemmel követik ennek gyakorlatba ültetését, fel-felszólítottunk néhány diákot — többnyire a jó tanulókat —, és látogatóink már jegyezték: „A feleltetés során aktivizálta az osztályt.”

Pedig valójában ezek a rövid kisegítések, közbeszólások ritkán értek jegekké, s ha a megkérdezett éppenséggel nem tudott válaszolni, emiatt a legkevesbé sem fájta a feje, hiszen a tanár nem osztályozhatta öt másodpercnyi feleletéért ugyanúgy, mint hat-nyolc percen át nyaggatott társát. Így ez a típusú osztálymunka meglehetősen formális maradt.

A jegyre feleltetett tanulók a valószínűségszámítás szabályai alapján kikövetkeztették, hogy két hétig, nagylétszámú osztályokban akár egy hónapig is nyugodtan ülhetnek, úgysem kerül rájuk a sor. E „klasszikus“ számonkérési módszer nyomán a tanulók ismeretei hézagosak maradtak.

Külföldi példák

Miközben kérdésemre kerestem a választ, jó néhány ország pedagógia-gyakorlatával, illetve úttörő keresésével ismerkedtem meg, már ami az ellenőrzést, osztályozást illeti. Metodikusok, gyakorlók nyelvészek világszerte kutatják: hogyan emelhetnék magasabb színvonalra a tanulók nyelvtudását teljesítményük ésszerű értékelése révén.

A Szovjetunióban — többek között — az ungvári nyelvtanárok korszerűsítik az idegen nyelvi órákat, és kísérletükben az ellenőrzés, értékelés területe új jelentőséget kap. A nyelvtani órák rendszerint aktuális bemelegítő beszélgetésekkel kezdődnek. Sokszor maguk a diákok lépnek fel a tanár szerepében. Kérdéseket intéznek egymáshoz a feldolgozott anyaggal kapcsolatban, válaszolnak a felvetett problémákra, párbeszédet folytatnak, beszámolnak házi olvasmányaikról. A számonkéréskor felhasználják a diafilmet és a magnetofont is. Ez előbbi úgy, hogy a diákok a vetített képeket idegen nyelvű magyarázattal kísérik, az utóbbi használatakor pedig valamennyien saját magnetofontekercset kapnak. Erre rögzítik otthoni szóbeli feladataikat; a tanár ezeket hét végén összegyűjti, lehallgatja és osztályozza. A szalagot gyakran a diákok előtt pergeti vissza és értékeli a hibákat.

Az Egyesült Államokban a szövetségi államok oktatásügyének és az iskolák önállóságának tulajdoníthatóan különféle módszerek használatosak az idegen nyelvek oktatásában, persze igen eltérő eredményekkel. L. Bloomfield alaptétele: „A nyelv elsajátítása nem tudás dolga, hanem a gyakorlás.“ Ennek megfelelően egyes iskolákban a tanulókat a nyelvi órákon általában tíz főnél nem nagyobb létszámú szemináriumokba osztják, sőt végül egy-két személyes, egyéni foglalkozáson kiegészítik, gyakorolják, ellenőrzik a hallottakat. Így a kiugró tehetségek túlléphetnek az elsajátított anyagon, képességeiknek megfelelő egyéni feladatokat kapnak, de a gyengébbek is kellő támogatásban részesülnek.

Az osztályzatokat a tanulók százalék szerint kapják. A maximum 100%. Ahhoz, hogy valaki átmenjen, legalább 55%-ot kell elérnie. Például 20 egyforma értékű kérdésből a tanulónak legalább 11-re kell jól válaszolnia.

Az osztályzatokat szinte kizárólag írásbeli munkáikra kapják, a szóbeli feleltetés majdnem ismeretlen. A házi feladat elég ritka, s ha van, sok tanuló gépen írja meg.

Franciaországban éppen ellenkezőleg: a tanulók terjedelmesebb írásbeli házi feladatot kapnak, de nem egyik órától a másikig, hanem hetente egyet, kisebb óraszám mellett csupán 2—3 hétre egyet. Ezeket különálló ívekre írva adják át a tanárnak, aki minden dolgozatot kijavítva, osztályozva ad vissza. A szóbeli ellenőrzés elsődleges célja az előző órai anyag átisméltése és csak kisebb mértékben a tanulók tudásának jegyekkel való értékelése. Osztályzásra egyébként a tanítási óra minden mozzanatát felhasználják. A számonkérés mindvégig idegen nyelven folyik.

A Magyarországon folyó kísérletekből kettőt ismertetek. A hatvani gimnázium angoltanára a folyamatos információszerzés céljából teszketeket használ. A stencillezőgépen sokszorosított lapok felölelik a hangtant, szótant és a nyelvtant. Van behelyettesítés, bővítés, szinonima-, antonima-keresés, „multiple choice“. Minden helyes válaszért megfelelő pontszám jár. Ezek összege és az előzőleg felállított értékrend

alapján kapja meg a tanuló az osztályzatot (Buday László: *Folyamatos osztályozás és a teljesítmény kvantitatív mérése. Az idegen nyelvek tanítása*, 1969. 3).

Ugyanaz a tanár a tanulók apróbb megnyilvánulásait értékelendő, névjegykártyák rendszerét vezette be. Minden tanulónak legalább 5 névjegye van angol könyvében, s valahányszor értékes közbeszólásaival, kiegészítéseivel segíti az órát, a tanár elismerésként ezt mondja: *good, very good, vagy excellent*. Ez egyben azt is jelenti, hogy a diák kитеhet a pad szélére 1, 2 vagy 3 kártyát a könyvből. Hogy az óra menetét adminisztrációval ne zavarja, a tanár a névjegyeket kicsengetéskor szedi össze. Hét végén átnézi borítékját, s akiknek öt névjegye van, azoknak jelest ír a naplóba, a kártyákat pedig visszaadja.

Ausztriában hasonlóképpen az idegen nyelvi beszédképesség fejlesztése a legfontosabb gyakorlati feladat. Ehhez kapcsolódik a számonkérés is. Törekednek kis létszámú csoportok kialakítására, hogy minél gyakrabban beszéltesék a tanulót. A liceumok gyakorlatában tőlünk eltérő forma az, hogy egy diák átmejj, még ha bukásra áll is, ha az egész évi anyagról beszámol.

A magam alkalmazta új ellenőrzési, osztályozási módszerhez az ötletet G. J. Dorf-Suszternek *A tanítási óra 45 perce* című tanulmánya adta (*Inostrannie jaziki v skole*, 1964. 1). Ebben a szerző az óra teljesebb kihasználásának útjait keresi, és a vizsgaszerű feleltetés helyett a differenciált ellenőrzést ajánlja, majd a jegyeknek egy 18 rubrikára osztott lapon való nyilvántartását. A lényegét érintő és a korszerűsítés felé mutató szempontok mellett az említett ív fejlődését feleslegesen elaprózottnak találom, amivel csak kezelését és áttekinthetőségét nehezítenők meg. Ezért helyette egy 5, illetve 7 rovatra osztott ívet vezettem be. Itt viszont nem is annyira a katalógusbeli osztályzatok szerepelnek, mint inkább a nem teljes értékű feleletek, közbeszólások „kis jegyei“.

Az utóbbi évek során hazai viszonylatban is számos cikk és szaktanulmány jelent meg a korszerű számonkérés formáiról. A *Revista de pedagogie* idevágó közleményei mellett olyan összefoglaló művek segítik informálásunkat, tájékozódásunkat, mint E. Novicicov: *Predarea limbilor străine*, V. Pavelescu: *Principii de docimologie* és Muster—Hazgan—Popescu: *Metodologia examinării și notării elevilor*. Ezek a könyvek és közlemények is elősegítették kísérletem elméleti alapvetését.

A kiindulás kérdése így vetődött fel előttem:

— hogyan használhatom ki teljesebben az órát műszaki eszközök alkalmazása nélkül?

— miként fejleszthetem a tanulók idegennyelvi beszédképességét minden egyes leckével, s ugyanakkor hogyan informálódjam tudásszintjükéről az igazságosabb osztályozás, a reális megismerés és a buzdítás érdekében?

Másrészt pedig módszeremmel a következő feladatoknak kívántam eleget tenni:

- a) minél több tanuló ellenőrzése és osztályozása a számonkérés folyamán;
- b) a tanulók kihagyás nélküli, folyamatos készülésre való serkentése;
- c) mindenkit differenciáltan feleltetni, lehetőleg a nyelv valamennyi aspektusából;
- d) a lecke lendületének, élénkségének megteremtése már a kezdeti szakaszban;
- e) az osztály figyelmének fenntartása;
- f) a tanulók aktív hozzájárulása az óra célkitűzéséhez.

Mint említettem, mindezek megvalósításához egyetlen tárgyi eszközre volt szükségem: osztályonként egy ívlapra. Ennek fejlődését a következő rovatok sorakoznak:

Francia nyelv V—VIII. osztály: Sorszám / A tanuló neve / Házi feladat / Szavak—kifejezések / Olvasás / Beszélgetés—tartalom / Nyelvtan.

Latin nyelv XI.—XII. osztály: Sorszám / A tanuló neve / Házi feladat / Szavak—kifejezések / Fordítás—elemzés / Nyelvtan / Új anyag.

Megjegyzem, hogy a XI. és a XII. osztályban nem szerepel házi feladat latin nyelvből, helyette házi olvasmányt iktattam be. Másik különbségként a XI. és a XII. osztályban belép az ellenőrizendő anyagok közé az irodalomtörténeti ismeret, a XII.-ben pedig kimarad a nyelvtan.

E beosztások különbözősége a két nyelv eltérő jellegéből, oktatásuk sajátos céljaiból és a tanulók életkori sajátosságaiból fakad. Természetes, hogy más tantárgyaknál is alkalmazható ez a módszer, csupán a rovatok megnevezése fog változni. Debreczy Sándor egyik utóbbi cikkében a román és a magyar nyelvi ismeretekhez, valamint a matematikához adott hasonló útmutatást (*A korszerű számonkérés formáiról, Tanügyi Ujság, 1969. április 4.*)

Módszerem a következőképpen alkalmazom. Az ívet magam elé teszem (gyakrabban a középső sor első padjának tetejére, mivel állva, mozogva vezetem le az órát), s az eddigi beírások alapján egyetlen rátekintéssel megállapítom, kinek van kevés jegye, s azt is, hogy a nyelvnek melyik aspektusából kell kérdeznem. Gyakran még szünetben kijelölöm a felelőket a nevük irányába tett ponttal.

Az óra folyamán igyekszem minél több diákot megszólaltatni, de a lapra csak annak adok jegyet, akinek a felkészülési fokáról megbizonyosodtam. Az osztályzatot — a módszertani követelményeknek megfelelően — bírálattal, szóbeli értékeléssel kísérem. Vegyes lecke típus esetében az V—VIII. osztályban könnyűszerrel osztályozható 10—14 tanuló, míg a IX.—XII. osztályban 8—12. Összefoglaló, begyakorló órákon ennél is több.

Kísérletemet az új módszerű számonkéréssel az 1967—68-as év II. harmadában kezdtem meg, s így az I. harmadot összehasonlítás alapként használhatom. A különbség a következő két táblázatban is tükröződik:

EGY ÓRÁRA JUTO SZOBELI JEGYEK SZÁMA

Osztály:	francia nyelv				latin nyelv		Összesítve
	V/c	VI/c	VII/c	X/f	XI/f		
I. évharmad:	2,7	2,7	2,0	3,7	3,4	2,95	
II. évharmad:	7,4	7,5	7,3	9,4	8,4	8,15	

EGY TANULORA JUTO SZÓBELI JEGYEK SZÁMA

Osztály:	francia nyelv				latin nyelv		Összesítve
	V/c	VI/c	VII/c	X/f	XI/f		
I. évharmad:	5,1	3,8	3,7	2,7	2,5	3,40	
II. évharmad:	9,3	8,4	9,5	4,6	3,7	6,55	

A második táblázat a valóságos helyzetről nem nyújthat hű képet, lévén a II. évharmad az elsőnél lényegesen rövidebb. Egy azonban így is sokatmondóan kiviláglik: míg a régi módszerrel egy órán alig három tanuló kapott jegyet, az újjal nyolcnál is több. Ez ugyanakkor nem mond ellent ama korábbi állításomnak, hogy egy-egy órán általában 10—14, illetve 8—12 diáknak adok jegyet, hiszen vannak feleltetés nélküli órák is (rögtönzés, dolgozatírás és -javítás).

Az évharmadi dolgozatok és rögtönzések minősítéseit — akárcsak eddig — egyenesen a naplóba vezetem be, de ugyanakkor természetesnek tartom, hogy a lapon levő részosztályzatokat nem. Amikor valamelyik tanulónak összegyűl három „kis jegye“, kiszámítjuk középátlóját, és azt „nagy jegy“-ként beírom a katalógusba és a gyermek ellenőrzőjébe.

A korábban említett komplex célkitűzésnek eleget akarván tenni, változatos, részben régi, részben új számonkérési formákat kellett használnom. Törekedtem továbbá arra, hogy az információszerzés folyamatos és átfogó jellegű legyen. Ne korlátozódjak csak a lecke első, ún. feleletelő szakaszára, hanem terjedjen ki a tanítási óra egészére és a teljes osztályra.

Lélektani törvényszerűség, hogy a sikernek megerősítő szerepe van a további ismeretszerzésben, a hibák felismerése pedig javításra ösztönöz. Nos, az íveken levő rubrikák széles körű lehetőséget nyújtottak a tanulók rövid megnyilatkozásainak, az osztálymunkába való bekapcsolódásuknak jeggyel történő jutalmazására, illetve a passzivitás vagy az elemi hibák jelzésére, kiküszöbölésére.

A korszerű számonkérési formákról több tájékoztató anyag jelent meg az utóbbi években. Néhány lényeges mozzanatra, eljárásra hívnám fel a figyelmet.

A francia nyelv oktatásában a nagyobb hangsúlyt az olvasmány tartalmának elmondására és a beszélgetésre helyeztem. Ebben az oszlopban mindenkinek kivétel nélkül több jegye van. (Az ilyenszerű feleletért kaphatnak „nagy jegyet“ is, ezt rögtön beírom a naplóba.) Az olvasásra adott *külön jegy* egyben jelzi azt a fontosságot, amit a nyelvtanítás eme részének tulajdonítok. Megkövetelem a kifejező, helyes olvasást; így alakítható a gyermek verbál-fonetikai szájberendezése is. Ebben az oszlopba lehet a leggyorsabban sok jegyet szerezni. Mindenki olvas 5—5 sort, s valamennyi olvasási, kiejtési hibáért egy pontot vonok le. Máskor csak „tízese megyünk“. Aki 5 sort hibátlanul olvas, tízes, de az első hibánál mindenki elveszti versenyzési jogát. Őszintén mondom, mindkét eljárásnak igen nagy sikere volt a kicsinyek körében.

A szavak, gallicizmusok „kikérdezését“ az újabb módszertanok helytelenítik. Ennek ellenére mintegy bemelegítésként előbb egyenként, majd frontálisan számon kérem a szöveget anyagát. Ha ezt nem tenném — tapasztalatom szerint —, a gyerekek nem vennék komolyan a szavak tanulását, e nélkül pedig nem sajátítható el idegen nyelv.

A latin órákon a fordításnak—elemzésnek van a legnagyobb fontossága. A X. és a XI. osztályban a nyelvtani ismereteket — a tankönyvnek megfelelően — külön is számon kérem, osztályozom. A XI—XII. osztályban az irodalomtörténetet, írói életrajzokat, művek ismertetését állítom a harmadik helyre. Ezen osztályok számára házi olvasmányokat is kijelölök (az előbbieknél évente két, a végzősöknek egy művet fordításban, eredeti latin szerzőtől vagy római tárgyú regényt) azzal a céllal, hogy jobban megértsék és megismerjék azt a történelmi kort, amellyel foglalkoznak, s egyben gyarapítsam világirodalmi ismereteiket is. A legtöbbet olvasó s a legszébb tartalmat író tanulókat a lapra írott 8-, 9-, 10-es jeggyel jutalmazom, aki pedig egyáltalán nem olvas, kettést kap. Megvallom, ilyesmi ritkán történik, viszont ókori tájékozottságukat sikerült elmélyítenem.

A korábbi ismeretek alkotó alkalmazása, az önálló fordítási készség fejlesztése és nem kevésbé az érettségire való előkészítés érdekében a jó és közepes tanulókat az új lecke, az ismeretlen szövegek fordításába is bekapcsolom. Bár az új szavakat mindenki előre keresi, tanulja, de azért, hogy a lecke ritmusa ekkor se csökkenjen, s hogy a tanáránál lassabban fordítgató diákot ne zavarjam, siettessem. 8—10 perccel az új anyagra való áttérés előtt kijelölöm az ismeretlen szöveget fordító tanulókat, rövid útmutatást adva nekik. Ezzel a eljárással megszüntetem a törést az óra két lényeges alkotóeleme — a számonkérés és az új anyag megismerése — között, s az óra érdekesebbé, lendületesebbé válik. A helyesen, találékonyan fordító tanulókat 8-, 9-, 10-es osztályzattal jutalmazom és buzdítom, amit szintén a lapra

frok. Ennél kisebb jegyet nem adok, mert nem olyan anyagból feleltek, amire otthon előkészülhettek volna.

Ugyancsak önállóságukat, nyilvános szereplési készségüket erősítendő időnként a jobbakat „tanári teendőkkel“ bízom meg: feleltesse a kijelölt 3—4 tanulót, készüljön egy kiegészítő előadással adott témából, ismertesse a sorra kerülő író életét és műveit.

A diákok véleménye az új módszerről

Két évharmadi alkalmazás után száz tanítványomnak tettem fel a kérdést: mi a véleményük az új feleltetési-osztályzási módszerről? Válaszaik százalékos megoszlása a következő: 92% szerint ez jobb, mint a régi, 5% szerint ez rosszabb az előzőnél és 3% közömbös volt.

Öszintén szólva meglepődtem az igenlő válaszok ily nagy arányán. A kicsik között egyáltalán nem alakult ki ellenzék, és érdekes, hogy a X. és a XI. osztályban a lányok voltak más véleményen. Ez a szavazás egyben gyermekeink gondolkodásának érettségéről is vall, hiszen az új módszerrel járó többszöri feleltetés folyamatos, állandó készülést kíván tőlük. Ezt tükrözik a válasszal kapcsolatos indoklásaik is:

„Ez az osztályozás jobb, mert így több alkalmunk van a négyes kijavítására.“

„Több jegyből jobban meg lehet ítélni, mit tud a diák.“

„Gyakrabban sor kerül a felelésre, s így óráról órára készülünk.“

E három, gyakorta előforduló indoklás mellett még a következőkkel találkozunk:

„Csökken a számító diákok száma és kisebb a jegy-spekuláció.“

„Igy áttekintésünk van a teljes anyagról, s könnyebben készülünk a következő órára.“

„Igy a tanár elvtárs jobban megismeri mindegyikünk képességeit, tudását, és megállapíthatja, hogy a diák rendszeresen készül-e vagy sem.“

„Mivel több tanuló bekapcsolódik a leckébe, az óra hangulatosabb.“

„Nem is tudom, hogyan, de a feleltetés előtti általános izgalom eltűnik.“

„A latin órák érdekesebbek lettek, mindenki figyel.“

Az új módszer ellenzői pedig a következőkkel indokolták álláspontjukat:

„Igy a jó jegy nem kerül be azonnal a katalógusba, vesztit nevelő hatásától, s nem ösztönöz eléggé.“

„Igy kevesebb jegy kerül a naplóba.“

„Egyes jegy-oszlopokba könnyebb jó osztályzatot szerezni.“

KÖVETKEZTETÉSEK

A diákok válaszaik részben tartalmazzák saját következtetéseimet, s így ezeket csak kiegészítem.

Módszerem elsősorban kis létszámú osztályokban és heti 3 órás tantárgynál vált be. Korábban főleg az V., VI. osztályosok nehezteltek, ha 2—3 óra elteltével sem került sor feleltetésükre. Ma már ilyen panaszuk nincs. A sűrűbb feleltetéssel a félnénk, passzív vagy éppenséggel lusta tanulókat sikerült munkára serkentenem, másrészt pedig a 12—14 évesek túlzott mozgásigényét vezettem le az aktív számonkérési módszerrel.

Középiskolás tanulóinkkal szemben követelmény az, hogy tudjanak egy nagyobb anyagmennyiséget szintetizálni s azt logikusan, érthetően kifejtteni a szak-

szókins felhasználásával. Mivel módszerem az egységes leckét apró részekre tagolja, s egy diákra csak 2—3 perces felelet jut, e nyilvánvaló hátrányt a következőképpen igyekeztem ellensúlyozni: már óra elején közlöm, hogy 2—3 tanulót részletesebben feleltetek, és a fordítás mellett nyelvtani ismereteiket is mérlegre teszem. Ezért nekik „nagy jegy“ jár, amit rögtön bevezetek a katalógusba.

Két év tapasztalata arra indít, hogy a jövőben ezeken az íveken — megkülönböztető színnel vagy bekeretelve — valamennyi osztályzatot feltüntessek, a direkti jegyeket és a rögtönzések, dolgozatok érdemjegyeit is. Így valóban teljes áttekintést nyújt majd a táblázat mind az egyes tanulókról, mind pedig az osztályról egy-egy évharmadban.

Módszerem eredményeit az alábbi néhány adat tükrözi. Míg a kontroll-évharmadban 10 tanítványom kapott elégtelent, a „kis jegyek“ bevezetése után csak öt. Az osztályok általános jegyei a következő képet mutatták:

ALTALANOS JEGYEK

	francia nyelvből			latin nyelvből		
Osztály:	V/c	VI/c	VII/c	X/f	XI/f	Összesítve
I. évharmad:	6,68	7,40	5,80	6,21	6,19	6,44
II. évharmad:	6,63	7,44	6,40	7,72	6,37	6,69

Való igaz: csodákra ez a módszer sem képes. Bár az elégtelen osztályzatok száma valamelyest csökkent, de teljességgel el nem tűnt, és bukók ezután is akadnak. Viszont állíthatom, hogy a tanulók többsége ütemes munkamódszert alakított ki, a sűrűbb szerepeltetéssel gyarapodott gyakorlati nyelvtudásuk, magam pedig reálisabban mérhettem fel tudásukat, képességeiket, s eszerint értékeltem őket. Az már más lapra tartozik, hogy e módszer reám, a tanárra nagyobb terhet ró. A lényeges az, hogy megéri!

Dánielisz Endre

Barcsay Jenő
Mozaikterv (1963)

Tézisek irodalomról, bölcseletről és ideológiáról

Kultúránk irodalomcentrikus: ez tény, ez van. Hogy irodalmunk bölcseletileg vérszegény: erre hívja fel Gáll Ernő a figyelmet — véleményünk szerint jogosan.

1. Kultúránk irodalomcentrikus, mert az irodalom az anyanyelv hordozója, az anyanyelv az irodalomban szólal meg a legközvetlenebbül. A nemzetiségi kultúra mindig elsősorban az anyanyelv kifejeződése, illetve a kultúra az anyanyelv önkifejeződése.

2. Bölcseleti megalapozottsága a nyelvben meghúzódó népi bölcsességben, nem a filozófiában van. A filozófia nem tartozik a nyelvi kultúra körébe; a filozófia nem népi reflex, a filozófia nem spontán önkifejeződés, ennek még csak hordozója sem lehet.

3. A filozófia — általánosítás: az objektív igazságok teljes rendszeréből kiinduló általánosítás. Totalitásmodell.

4. Az átélt és most-élt élet nem lehet a filozófia kiindulópontja: a konkrét élet csak ideológiát, „életfilozófiát” képes önmagából kitermelni. Az ideológia: nem filozófia. A filozófia ideológia *is*, de nem csak az. Az itt és most mellett a filozófia a végtelen világ totalitásmodellje.

5. Az ideológia aktivitás-modellje az *itt és most*, a filozófia aktivitás-modellje perspektívikus.

6. Az irodalom az ideologikus aktivitás-modellt hordozza akkor, ha bölcseleti alapja a nyelvben kifejeződő ösztönös-népi elem tudata, illetve ennek megfogalmazott formája.

7. Az ilyen irodalom tehát filozófiaellenes: a totalitás-modellt mint spekulációt veti el, a filozófiai aktivitás-modellt mint a felelősség-vállalás hiányát kezeli.

8. Az ilyen irodalom nem sugall többet, mint amennyit mond. Az ilyen irodalom csak szimbólumig képes eljutni, a valóságot szimbolikusan ábrázolja, mert a valóságban az „itt és most” szimbólumát látja. Szimbóluma tehát allúzió: utalás, átlátszó valóság-megfordítás, szimbólumellenes szimbólum.

9. Az ilyen irodalom elveszejtí a metaforát: az összkép sugallata hiányzik, az itt és most-ból *kiinduló*, a tendenciák irányában rendezett szimbólumokból kialakuló összkép. Az irodalomcentrizmus irodalma: metafora nélküli, sokszor metafora-ellenes irodalom.

10. A metafora: a konkrét totalitás kifejeződése. A filozófia az elvont totalitás kifejezése. A kettő közötti átmenet, a közlekedés, a kapcsolat eszköze: a tudományos világkép.

11. A tudományos világkép a nyelvi kultúrán kívül nem töltheti be az összekötő szerepét: az irodalmi tudat és a filozófiai tudat egymástól elszigetelten önmagát szegényíti nélküle. Az irodalom a metaforán innen, a filozófia az „itt és most”-on túl futja be pályáját. Az irodalom képtelen sugallni, a filozófia képtelen a jelenvalóságot megérteni. Az egyik vérszegény, a másik aktivitásidegen.

12. Irodalmunkat bölcseletileg megalapozni nem lehet: irodalmunkat egy olyan nyelviség kifejeződésévé kell tenni, amely már asszimilálta a tudományos világképet, és csak akkor lehet bölcseletileg „megalapozni”.

13. Nyelvünk nem szakkifejezések elsajátításával asszimilálja a tudományos világképet. A szakkifejezés csak eszköz. Nem feltétlenül „tartalmas” eszköz.

14. Nyelvünk természettudományos kultúrát hordoz, ha természetes módon indul ki a nagy tudományos eredmények bölcseleti következményeiből.

15. Természetes módon: szókincsén és mondat szerkesztésén túl a nyelv egy életközegben mozog: ez az életközeg lehet az élet közvetlen közege és lehet az emberek teremtette tudomány közvetett közege. A nyelv ebben a közvetett közegben is természetes módon kell hogy mozogjon.

16. El kell sajátítani a tudományok eredményeit: bölcséletileg kell asszimilálni a tudományok tanulságait: anyanyelvünkön kell elsajátítani az élet közvetett közegét.

17. Bölcséletileg asszimilálni: filozófiai világkép birtokában tudatosan elsajátítani. Sorrendben: korszerű marxista világképet tudni és bölcséletileg asszimilálni.

18. Korszerű-marxista világkép viszont elképzelhetetlen a tudományos eredmények asszimilációja nélkül. Csakhogy ezt az asszimilációt elvégzi — folyamatosan-fokozatosan a filozófia. At kell venni, meg kell tanulni ezt a világképet, amely az első lépés a tudományos világkép asszimilációjában. A már birtokolt filozófia lehetővé teszi a tudományos világkép elsajátítását.

19. Kultúránk irodalomcentrikus: egyoldalú; és hibája nem irodalomcentrikussága, hanem egyoldalúsága. Nyelvi közege bármilyen leleményes is legyen — szintén egyoldalú. Irodalmunk még csak nem is valóságirodalom, mert nem talál utat sem a tudomány, sem a filozófia felé. Ideologikus irodalom. Kisajátítja a kultúra egészét: pedig egyoldalú.

20. Erről gyakran nem tehet és gyakran ki is akar törni helyzetéből. A kitörés kísérleteit a valóság felé is, a metafora felé is támogatni kell. De: az irodalom önmagától a nemzetiségi kultúra problémáit megoldani nem tudja. Csak a „fehér foltokat” színezi be: a filozófiai tudat és a tudományos világkép gyengeségeit kompenzálja. A feladat: e gyengeségek megszüntetése.

21. Reagálásunk kategorikus nyelve nem jelenti azt, hogy gondolatmenetünket csalhatatlannak véljük. Csak az irodalom csalhatatlan; ha nincs más — mint irodalom.

Bretter György

Mi is az a központúság?

Hibáztatjuk az egyoldalú irodalomközpontúságot, általánosabb művelődési centrizmust sürgetünk bölcséleti és társadalomtudományi alátámasztással, s minél szélesebb gyűrűkben kereng az eszmei vita, annál több igényt dobunk be a szükségelt önismeret és öntudat követelményeként. Egyet azonban máris tisztázhatunk: ameddig a gondolkozási vagy kifejezési központ, a közvélemény-mag mikéntiségéről, ilyen vagy olyan fogyatékoságáról beszélünk, valójában még csak felületileg kezeljük a témát, mondhatnám: kívülről próbálgatjuk megközelíteni. A dolog mélyére csak akkor jutunk, ha nem is a központúság formáit, hanem magát a központúságot mint következményt és szükségletet kezdjük elemezni.

Ezzel máris az irodalomközpontúság eredetét hozzuk előtérbe a jelenség kritikája helyett. A romániai magyar irodalom központi volta a napi életben, előtérbe helyezettsége, feltűnő divatja semmi esetre sem véletlen torzulás, még csak szerkesztői-kiadói egyoldalúság sem, hanem egy társadalomtörténeti szerep, melyet az irodalom — egyelőre — más művelődési, sőt közügyi kategóriák helyett is betölt. Valljuk be: irodalmunkban élünk, lélegzünk, nyújtózkodunk, foglalunk állást, kísérletezünk és tervezünk, hol az őszönösség játékos összefüggéstelenségében, hol egy szintetizáló, rendet sugalmazó, tartalmi és formai javításokkal élő, a szerepet dramaturgiaiilag elosztó-beosztó tudatosságban (itt végeznek az egész romániai magyarság közületét számbavevő programozást kritikussaink és szerkesztőink, no meg az írók is egymás közt ki-kirobbanó vitáikkal). A jelenség nyilvánvalóan onnan származik, hogy — mint már a két világháború közt is — haladó íróink, irodalmi szerkesztőink, irodalompolitikussaink határozottan vállalták a teljes emberség kibontását tájunk, nyelvünk, helyzetünk lehetőségei közt: ők ápolták a nemzetiség minden egyes tagjának, csoportosulásának s magának az egésznek is cselekvő önkifejezését, alkotó közületiségét és bekapcsolását az ország-egészsébe.

Az más kérdés, hogy az irodalom ezt a csoport-szociológiai funkciót hogyan és meddig tudja ellátni. Bizonyára csak annyiban, amennyiben olvasóin és hallgatóin át van tömeghatása. Nos, nem kétséges — és ma innen az elégedetlenségünk —, hogy az olvasók és a hallgatók száma ezelőtt még kevésbé, de még ma sem azonos a romániai magyarság számával, hanem bizony annak csak egy szűkebb rétegét, irodalombarát köreit jelenti, még akkor is, ha beszámítjuk a színház, rádió s újabban a televízió közönségét.

Akik a romániai magyarság régebben nemzeti kisebbségként, ma egyenrangú nemzetiségként felfogott egészét demokratikusan, vagyis a dolgozó tömegek felől képviselték, köztük maguk az írók, sohasem elégedtek meg az irodalomközpontúsággal, s valójában nemcsak az irodalmon át, de a bölcsélet, társadalomtan s egyéb tudományosság vagy a politikum, sőt az igazán reális gazdasági szervezkedés eszközeivel is arra törekedtek, hogy Románia magyar lakossága a nemzetiségi lét minden meghatározó tényezőjével és tulajdonságával együtt kapcsolódjék be az ország közéletébe és a nagyvilágba. Polgári haladó, népi és munkásmozgalmi szándékok egyaránt keresték a múltban is egy kellő gazdasági-közügyi-művelődési összefüggérendszer kialakítását, s éppen a marxist-lenini párt tudományosságára támaszkodó MADOSZ, a Magyar Dolgozók Szövetsége, váltotta ki először a romániai magyarság egységese „önösszeszedésének” megvalósulását az 1937-es Vásárhelyi Találkozón, ahol és amikor a hazai magyar tömegeknek a román néppel való együttélése és egymásrautaltsága jutott reális kifejezésre.

A polgári világ a maga ellentmondásai közt hamar elvetélte a már nemcsak irodalmi, hanem általános társadalmi-művelődési központúságot, s csak a felszabadulás után, a népi demokráciában járulhatott hozzá ez a felfogás és szervezettség a szocialista építésben való részvétel nemzetiségi tudatának teljes érvényű alakításához. A szocialista fejlődés gyors üteme, mely kiragadta az egész ország lakosságát régi elmaradottságából, átmenetileg a közöst toltá mindenütt előtérbe, amióta azonban az új társadalom konszolidációja megint lehetővé teszi a nemzeti és nemzetiségi sajátosságok nagyobb figyelembevételét, természetesen előállt újól a külön-csoportjaira, kis-közösségeire, így a honi magyar nemzetiségre is. A szocializmus természetéből következik, hogy az egész és a sokféle rész, az ország és a nemzet vagy többféle nemzetiség közösen és egymás közt is dialektikus egységet, elszakíthatatlan struktúrát alkot a hazának érzett és vállalt (mert annak érezhető és vállalható) államban, s ugyanakkor a szocialista államiság mélyen emberséges funkcióihoz tartozik a részes elemek — így a magyar nemzetiségű lakosság — különleges kérdéseinek felkarolása, szükségleteinek kielégítése is.

Hazai magyar tematika van: történelmi, társadalmi is, nemcsak irodalmi-művészeti, de ezt a tematikát nem magába sorvadoán, nem elszigetelve kell felidobnunk, megvizsgálnunk és közcélra fordítanunk, hanem állami integrációjában, abban az élő-nagy szerkezeti egységben, melynek a román nép mellett — családilag — mi is része vagyunk. Helyünk van minden országos intézményben, s első-sorban rajtunk múlik, hogyan élünk itt lehetőségeinkkel, vagyis miképpen vesszük igénybe mindazt, amit a nemzeti egyenlőség számunkra a további fejlődésben is biztosít.

Nem hiszem, hogy a szépirodalmi központúság kiszélesítése tudományos és köz-irodalmi központúságra, vagyis a bölcsélet és társadalomtudomány (s más tudományos kategóriák) bevonása a szocialista nemzetiségi tudat korszerű formálásába elegendő volna magának a nemzetiségi fejlődésnek a biztosítására, hiszen még mindig irodalomközpontúságról lenne szó, csak már nem a szűkebb szépirodalmiság, hanem egy általánosabb írásbeliség értelmében. Ma, a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztése közben, eldőlt már a vita, hogy irodalmiságon együtt értjük a szépirodalmat a publicisztikával és a tudományos közléssel (akár szakmai, akár népszerűsítő fokon). Mindennek az írásbeliségnek igazi szerepe lévén a népszolgálat, logikailag világos, hogy sem a szép-, sem a köz- vagy tudományos irodalom nem hordozhatja központilag az egész magyar tematika terhét, legfeljebb a maga síkján és a maga eszközeivel fejezi ki, bírálja, ösztökéli a szocialista közösséget e tematika vállalására. Az irodalom nem maga a nemzetiség, hanem annak egyik megnyilvánulása, talpukra tehát akkor állítjuk a szebbnél szebb elképzeléseket, ha a magyar dolgozók pártos-hazafias képviseléséből indulunk ki, s ehhez való viszonyában, tehát függvényként fogjuk fel és kívánjuk is az anyanyelvi írásbeliség — egy minden rendű és rangú gondolatközlés — közéletiségét.

Magyarázzuk meg talán, hogy a lét határozza meg a tudatot, a demokratikus nemzetiségi közület a nemzetiség gondolatiságát? Hiszen ez a normális. Ez a szükségesség. Az is igaz azonban, hogy a strukturális feladatok betöltésére éppen az eszmeiség hívhat fel, mozgósíthat, vagyis nem volt baj sohasem, ha az irodalom megelőzte a társadalmi haladást. Ilyen értelemben meg is állapíthatnók, hogy a ma már egyoldalúnak érzett irodalomközpontúság sem volt haszontalan, sőt vele és általa forrott ki mindaz, amit ma pártunk a nemzetiségi kérdés megoldásával képvisel. Es természetesen ne csökkentjük, hanem ellenkezőleg: a közéleti haladás okos és fontos előjátékként fogjuk fel a bölcséleti-társadalomtudományi profilerősítést is lapjainkban, mint a szépirodalmi centrizmus feldúsítását, kiegészítését, korszerűsítését. Ez is előmozdítja a maga ezernyi hatásával a magyar nemzetiség szocialistává válását, éppen, csak azt tegyük mindig hozzá fejtegetéseinkhez, hogy ezt a szocialistává válást nem a gondolat absztrakcióiban, hanem az élet valóságában, materializálódva kívánjuk magunknak és magunk köré. Hiszen azt is, amit tisztán irodalmi-művészeti és tudományos keretben bővíteni, fejleszteni szeretnénk, nem gondolatilag egymás közt, hanem csak dolgozó tömegeinknek a szocialista államban viselt súlyával és szerepével, a román néppel közösen mozdíthatjuk elő, legyen az bár két lapunk témamegosztása vagy színházaink működésének összhangbahozatala, tudományos könyvkiadásunk előmozdítása vagy a nemzetiségi kutatások megszervezése meglévő országos intézményeink keretében.

József Attilával szólva „a hozzáértő, dolgozó nép okos gyülekezetében hányivetni meg száz bajunk” — ez az eszményi, a kellő, az igazi, a kommunista központúság, ehhez kell hozzáarányítanunk az írásbeliség mindig előjátékos és tovább is vivő, de mégis csak külterjes, formai-felületi, másod-valóságértékű jelrendszerét. Elünk vele, szeretjük benne magunkat, de sohasem elégíthet ki, éppen azért, mert csak annyit ér — filozófiai és szociológiai kiegészítéssel vagy anélkül —, amennyit a közéletben megvalósítani segít. Eszköz, és nem cél. Szerencsére olyan eszköz, mely a célt — nemzetiségünk szocialista közéletének tökéletesítését s állami integrációjának elősegítését — szükségképpen tudatosítja bennünk, s így a lehetőségek valóságra váltásán munkálkodhatunk vele.

Balogh Edgár

Vita a halmazelmélet elemi fokú tanításáról

1.

Visszapergetve a matematika-oktatás módszertanával kapcsolatos vita eddigi mozzanatait — amely egyébként a marosvásárhelyi *Vörös Zászló* hasábjain indult el —, megállapíthatjuk, hogy sok káros hatása volt.

Sajnos, a vita során olyan írások jelentek meg nyomtatásban, amelyek valósággal gúnyt űztek a tudományos ismeretekből. Török László boncolgatott és magyarázgatott olyan dolgokat, amelyekről — a cikkei alapján ítélve — elemi ismeretekkel sem rendelkezik.

Egétően szükség volt egy olyan cikk megjelenésére — mint a Maurer Gyuláé a *Korunk* 1969. 11. számában —, amely egész sor tudományellenes kijelentést leplez le. Ugyanez a cikk felhívja a figyelmet a szerkesztők felelősségére, sürgetve a szakreferensek szükségességét. E cikk megjelenése után feleslegesnek tartom vizsgatérni a Török László cikkeiből kirívó szakmai hiányosságok további elemzésére, csupán a vita lefolyásával kapcsolatos néhány tényt szeretnék megemlíteni.

Török László első cikke, amely a *Vörös Zászlóban* (5382) jelent meg, nemcsak a vita anyagával foglalkozik — ahol mondanivalójának alátámasztása érdekében a matematikai tételek és állítások legmesszebbmenő elferdítéseitől sem riad vissza —, hanem élesen támadja azt, aki nincs vele egy véleményen.

A *Vörös Zászló* következő számában (5383) a szerkesztőség közli Rostás Zoltán tanfelügyelő írását, bejelentve ugyanakkor, hogy ezzel a vitát lezárták tekintve. Mivel Rostás Zoltán véleménye nem egyezett az ő véleményével, Török László újabb cikket ír az *Előrébe* (6675). Az itt is megismétlődő tudományellenes fejtegetések után szükségesnek láttam, hogy a vitára visszatérjek (*Előre*, 6698). A közlés után levelet kaptam az *Előre* szerkesztőségétől, amely mélységes sajnálatát fejezi ki Török László *A semmi halmaza* című cikkének megjelenése miatt. Ugyanebből a levélből értesültem, hogy Török László újabb cikket írt az *Előrének*, de a szerkesztőség nem közölte. Erre elküldte írását a *Tanügyi Újságnak*. A szerkesztőség, látva a cikk tartalmát, személyeskedő hangvételét, közlését nem vállalta.

Miután a *Tanügyi Újság* sem volt hajlandó cikkét megjelentetni, Török László saját lapjában, az *Új Életben* (1969. 18) közli *Becszengetéskor* címmel. A személyeskedő kirohanások mellett itt is megismétel jó néhány szakmai hibát.

Befejezésként megállapíthatjuk, hogy az ilyen „viták” mélységesen ártanak a tudománynak, az iskola és az egész sajtó tekintélyének.

Weszely Tibor

2.

Megdöbbenéssel olvastam Maurer Gyula *Egy vita margójára* című cikkét (*Korunk*, 1969. 11). A szóban forgó vita nem „matematikai” volt, hanem módszertani, pedagógiai, gondolkodás-lélektani. Senki sem kérdőjelezte meg a halmazelméletet, sem azt, hogy kell-e tanítani az iskolában vagy nem, csupán a fölött vitatkoztunk, hogy az *elemi iskola első osztályában kell-e kezdeni tanítását?* Én nem halmazelméleti szakcikket írtam, hiszen annak megítélése, hogy a 6 éves gyermek szellemi képessége (elvonatkoztató képessége) meddig terjed, nem matematikai szakkérdés, hanem elsősorban gyermeklélektani, logikai, módszertani, pedagógiai. Ebben pedig vagyok annyira illetékes, mint a velem vitatkozók, mert mint orvos látom, mi az eredménye annak, hogy elhanyagolják a gyermeki pszichikumról szóló ismeretek gyakorlati felhasználását az oktatásban, a nevelőmunkában... Sok az idegbeteg gyermek, s ennek oka nemritkán az, hogy — a helytelenül megállapított tanrend és iskolai program miatt — zavart szenved az olyan értelmi tulajdonságok helyes ápolása, melyek a szervezet biológiai megérlelődésének következményei.

Mint az várható volt, a halmazelmélet tanításának vitája élénk visszhangra talált mind a szülők, mind a nevelők körében. Számos vélemény hangzott el szóban és írásban. Sajnos, ezek egy az egy arányban jelentek meg, s nem tükrözték a mellette—ellene helyes arányát. A pro és kontra vélemények többsége azonban szubjektív beállítottságú volt. A vitatkozók egy része a halmazelmélet védelmére kelt — amit nem támadott senki. Sőt, a vitát folytató Török László a halmazelméletet többször is „a modern tudomány nagy vívmánya”-ként emlegette, s csupánt azt vitatta, hogy a *6 éves gyermek megérti-e?* S amikor részletesebb vitába bocsátkozik, csak azért teszi, hogy bizonyítsa: a halmazelmélet fogalmait első elemista fokon értelmezni nem lehet.

Ennek ellenére, egyesek, mint Ötvös Vilma tanítónő, úgy vélték, hogy a cikk „támadás azok ellen, akik az oktatás magasabb színvonalra emeléséért, az új bevezetéséért harcolnak”. Cikke végén (*Vörös Zászló*, 1969. március 28.) egyenesen felszólítja az olvasókat, hogy „pedagógiai kérdésekben is csak szakemberek véleményére alapozzanak”. Következésképpen az oktatás ügye tabu, s ebbe csak azoknak van beleszólásuk, akiknek papírjuk van arról, hogy ők szakértők. (Itt másodsor vagyok kénytelen bejelenteni illetékességemet: főiskolán tanítok, mégpedig orvosi statisztikát. Sajnálom, de ezt úgy látszik, így kell! Valószínűleg Maurer Gyula is így tett, mint az a későbbiekből kiderül.)

A vita Rostás Zoltán tanfelügyelő *Korszerűség az oktatásban* című cikkével zárult (*Vörös Zászló*, 1969. március 29.), aki érvek helyett kijelentésekkel operált, azt állítva, hogy az új módszerek és eljárások azért jók, mert „egyeznek a tanterv előírásával, helyesek, teljes egészében megfelelnek a 6—7 éves gyermekek életkori sajátosságainak...”

Nyilván az ember azt várta volna, hogy ha már szakmai-matematikai síkra terelték a dolgot, bizonyítanák be, hogy ez a módszer jobb, mint a hagyományos. Matematikusok mivel bizonyíthatnának jobban, mint statisztikával? Ezt meg is kísérli Rostás Zoltán, s említett cikke végén „több ezer pedagógusról és pszichológusról” ír, akik a módszert „kikísérletezték és eredményesen alkalmazták is már”.

Az úgy a Vörös Zászlóban nem fejeződött be, hanem tovább folytatódott az Előrében, rádióban, televízióban, s a *Tanügyi Újság* is foglalkozott vele, aminek eredménye az lett, hogy az Oktatásügyi Minisztérium helyt adott a módszert ért jogos bírálatoknak, s egy éves múlt után, az 1969–70-es iskolai év elején visszavonta azt az utasítást, melynek alapján az elmúlt tanévben — megfelelő előkészítés nélkül — a halmazelméleti alapfogalmakat tanították.

Perdöntő volt a kérdésben Nicolae Oprescu, egyetemi lektor (matematikus), akadémiai kutató cikke, mely a *Tanügyi Újságban* jelent meg (*Új és régi a kisiskolások matematikai oktatásában*, 1969. április 29. és május 6). Oprescu úgy vélekedik, hogy a módszer alkalmazása „elhamarkodott volt, a tanítókat felkészületlenül találta”, s a tanítók „a tantervből értesültek a halmazokról”. Megkérdezi, miért mondanak le a hagyományos szemléltetőeszközökről (pálcikák, golyós számológépek), amelyekkel annyi nemzedék megtanult számolni.

Oprescu alapos, mértéktartó és dokumentált cikkéből megtudjuk, hogy összesen 69 (hatvankilenc) első osztályos alanyon végezték el a kísérletet, tehát szó sincs „több ezer pedagógusról és pszichológusról”, amint azt Rostás Zoltán állította...

Erre jön a *Korunkban* Maurer Gyula, s azt állítja, hogy az ún. „matematikai vita... tárgya az a módszer, melyet a jelen tanévtől kezdődően vezettek be iskoláink első osztályában, a számfogalom kialakításában és a természetes számokkal való műveletek értelmezésében”. Maurer Gyula a *Korunkban* megkérdezi: „Csodálkozom, hogy a két lap szerkesztőségében nem támadt gyanú Török írásainak közlése előtt...”, majd „A Vörös Zászló és Előre szerkesztősége vajon nem gondolt arra, hogy mindez az Oktatásügyi Minisztérium rendelete alapján történik, s ha ezt a vita egyetlen matematikus-résztevője, Weszely Tibor, és egyetlen, első osztályosokat oktató tanítója, Ötvös Vilma támogatja, akkor valami nincs rendjén Török cikkével kapcsolatban?”

Mi más ez, mint a Rostás-féle logika hű másolata: „a módszer azért jó, mert el van rendezve”. Maurer bámulatra méltó tájékozatlanságában, szakmai elvakultságában azt hitte, hogy „vonalon” van; nem vette észre, hogy „a vonal” már rég más irányba kanyarodott.

Maurer Gyula írásában idézi cikkem néhány sorát: „...a füzet tele volt rajzolva számomra érthetetlen ábrákkal, körökkel, csillagocskákkal, négyzetekkel, görbékekkel és egyenesekkel...” Lássuk, mit ír az avatatlanságot és tájékozatlanságot Maurer szerint minden kommentárnál jobban bizonyító sorokról a matematikus N. Oprescu: „A tankönyvben nagyon sok rajz van, amely a halmazoknak pontokkal történő ábrázolását és megfeleltetését illusztrálja, s ez az egyetlen általánosítási eszköz arra, hogy a tanulók eljussanak a szám fogalmához, valamint a számtani összeadás és kivonás műveletéhez. Minden oldal tele van ilyen rajzokkal, minden gyakorlatot ily módon illusztráltak. Ez arra ösztönzi a tanítót és tanulókat is, hogy a számtanórákat alakítsák át rajzorrákká. Mire való a halmazoknak ez az egyforma, grafikus ábrázolása?”

Összegezve az elmondottakat, Maurer Gyula megváltoztatta: a) a vita tárgyát (ti. nem halmazelméleti vita folyt); a vita lefolyását (amikor úgy állította be a dolgokat, mintha az Előrével lezárult volna a vita, s hogy Weszely lett volna ennek egyetlen matematikus részttevője); és b) a vita eredményét (elhallgatva, hogy a matematika tanításának vitatott módszerét elvetették).

S miután mindezt virtuális szakmai fölényének tudatában „végigcsinálta”, minősíthetetlen hangon minősít. Török Lászlót tudomány-ködösítőnek, engem pedig avatatlanak, tájékozatlannak titulál.

Orbán János

3.

Csodálkozva olvastam a *Korunkban* Maurer Gyula *Egy vita margójára* című cikkét, melyben visszatér egy lezárt vitára. Miről is van szó? Maurer Gyula állításával ellentétben az a pedagógiai eszmecsere, amely tavaly az első osztályos számtanítás módszerével kapcsolatban lezajlott, nem matematikai szakvita volt; se én, se más nem kérdőjelezte meg a halmazelméletet, senki se vitatta azt, hogy a halmazelméletet kell-e tanítani az iskolában vagy sem. A vita tárgya kezdettől fogva az volt, hogy a halmazelméleti alapfogalmak tanítását vajon az első elemiben

kell-e kezdeni vagy nem? Ezt azért hangsúlyozom, mert a cikkíró elködösítette a vita tárgyát, és általános matematikai okoskodássá duzzasztotta, holott annak megítélése, hogy a 6 éves gyermek szellemi képessége meddig terjed, nem kifejezetten matematikai szakkérdés, hanem elsősorban gyermeklélektani, logikai, pedagógiai probléma, amelyhez nemcsak a matematikusok szólhatnak hozzá. Mindazt, amit — a tanítók többsége szerint és szerintem is — az első elemisták tavaly a halmazokkal kapcsolatban nem értettek meg, Maurer Gyula az én rovásomra írja, ti, hogy én nem értettem meg. Pedig nem azt írtam, hogy az üres halmaz fogalma számomra érthetetlen, hanem azt, hogy az első elemisták számára nem világos. S ezt sem annyira én hangoztattam, mint inkább a kérdéshez hozzászóló tanítók. És nem azt mondtam — amit a cikkíró a szememre vet —, hogy „a halmazelmélet önmaga zsákutcájába jut“, hanem azt, hogy az első elemista fokon (!) jut zsákutcába, mert a gyermekek nem értik.

Isméltém, mi nem arról vitatkoztunk, hogy mi a halmazelmélet, hanem arról, hogy vajon az első elemiben kell-e kezdeni a tanítást. És ebben a vitában a szakminisztérium végül is nekünk adott igazat, vagyis azoknak, akik úgy vélték, hogy a halmazelméleti alapfogalmak tanításának az első elemiben való bevezetése elhamarkodott volt, didaktikailag nem készítették elő kellőképpen. Mivel az új módszer tavaly nem hozta meg a kívánt eredményeket, az Oktatásügyi Minisztérium a múlt nyáron — sok tanító tapasztalatát és matematikus szakvéleményét figyelembe véve — visszavonta azt a korábbi rendelkezését, melynek alapján a halmazelméleti alapfogalmakat az 1968—69-es tanévben az első elemiben tanították, s így az idei tanévben már nem tanítják. Maurer Gyula azonban mindenkit rendreutasít (a szerkesztőségeket is, melyek annak idején a vitacikkeket közölni merték), és böszön nekünk szegezi a kérdést: nem tudjuk, hogy „mindez az Oktatásügyi Minisztérium rendelete alapján történik?!“. Erre mi is megkérdezhettük tőle: mi történik? Hát Maurer Gyula nem tudja, hogy az, amiről mi vitatkoztunk — a halmazelméleti fogalmaknak az első elemiben való tanítása — már nem „történik“?

Mivel a cikkíró felhaborodott azon, hogy én hozzá mertem szólni a vitához, még egyszer szeretném megnyugtatni: nem zavartam az ő matematikai köreit, nem halmazelméleti szakkikket írtam, hanem csak az első elemisták fejében kialakítandó halmaz-fogalmakról, s ebben is a „szakmabeliek“ — tanítók, tanárok — véleményére támaszkodtam. Mindazt, amit a vita tárgyán túl a halmazelmületről írtam — amiért a cikkíró engem oly hévvel támad — matematikai és logikai szakkönyvekből vettem, s e forrásmunkák közt Anton Dumitriu *Mecanismul logic al matematicilor*, Ruzsa Imre—Urbán János *A matematika néhány filozófiai problémájáról*, *Matematikai logika* című könyvét pontosan meg is jelöltem (lásd: *Előre*, 1969. április 19). Ha ezekhez a szerzőkhöz képest Maurer Gyula továbbfejlesztette a halmazelméletet, akkor velük vitatkozzék, ne velem. Az, hogy nem teljesen kikristályosodott elmületről van szó, mert „Ez idő szerint a halmazelmélet egyik axiómarendszérének ellentmondástalansága sincs bebizonyítva“ — nem az én „merész“ állításom — mint a cikkíró mondja —, hanem Ruzsa Imréé: ezt a mondatot ugyanis az ő rangos matematikai könyvéből idéztem, az oldalszám (186) megjelölésével. Nem értem, hogy ezért a „merész“ állításért miért engem marasztal el Maurer Gyula?

A cikkíró amiatt is méltatlankodik, hogy a különböző szerkesztőségekben miért „nem támadt gyanú“ az én írásaimmal kapcsolatban, hiszen ezek — szerinte — ellentétben álltak a szakemberek véleményével. Abban a buzgalmában, hogy engem szembeállítson a szakemberekkel, azt állítja, hogy a vitának csak „egyetlen matematikus résztvevője volt (Weszely Tibor) és egyetlen, első osztályosokat oktató tanítója (Ötvös Vilma)“. Ez persze nem áll! Már a vita elején megjelent Constantin Albu *Minek bonyolítani az egyszerűt?* című cikke (*Vörös Zászló*, 1969. március 13), melyben — Ötvös Vilával ellentétben és velem egybehangzóan — úgy véli, hogy az első elemisták szellemileg nem elég érettek a halmazelméleti alapfogalmak elsajátítására. Később megjelent Nicolae Oprescu bukaresti egyetemi lektor kétrészes elemző cikke, mégpedig a legilletékesebb szaklapban, a *Tanügyi Újságban* (1969. április 29. és 1969. május 6). Vajon Maurer Gyula nem vette észre, hogy Oprescu matematikusként és pedagógusként elemezte — mégpedig a legnagyobb tudományos elmélyültséggel és dokumentáltsággal — az első elemisták matematika-oktatásának szóban forgó problémáit? S ha észrevette, miért hallgatja el? Bizonyára azért, mert Oprescu főbb megállapításai teljesen egybehangzanak az én észrevételeimmel. Kimutatja, hogy az új matematikatanítási módszer bevezetése „elhamarkodott“ volt, a tanítókat „felkészületlenül találta“. Oprescu sok megye sok iskolájában végzett ellenőrző próba és kísérlet alapján megállapítja, hogy az új módszer

nem hozta meg a kívánt eredményeket, egyebek közt azért, mert „igen sok esetben mellőzi a gyermeket, életkora sajátosságait és lélektanát, értelmi képességeinek határait“.

Maurer Gyula, miközben úgy tesz, mintha összefoglalná az eszmecsere egész anyagát, kihagyja belőle azt, ami neki nem tetszik, elködösíti a vita tárgyát, lefo-lyását és végső következtetését. Oprescu ugyanis a tanulmány végén azt javasolja, hogy ne mondjanak le az első osztályos matematikatanítás hagyományos rendszeréről, amelynek történelme igazolta érvényességét. Mindannak értékesítésével, ami pozitív ebben a rendszerben, vezessék be az új elemeket. Vagyis a hagyományos rendszert ne mellőzzék, hanem újítsák meg, korszerűsítsék. Mint az új tantervből látszik, a minisztérium végül is erre az álláspontra helyezkedett.

Maurer Gyula szerint Weszely volt az egyetlen komoly szakember (matemati-kus), aki „jól megalapozottan, sokoldalúan szólt hozzá a vitához“. Olyan „sokol-dalúan“, hogy — a Maurertől feldicsért cikkében — elkalandozott a filozófia terü-letére is, azt állítva, hogy a marxizmus—leninizmus szerint „a tudatlanság szüli az idealizmust“ (Előre, 1969. május 11). Weszely szerint bizonyára Hegel idealiz-musát is tudatlansága szülte. De mit törődik ezzel Maurer Gyula? Szerinte Weszely cikke „jól megalapozott“ volt, s neki annyira megtetszett, hogy ennek főbb tételeit szükségesnek tartotta — fél év múlva — újra elmondani a *Korunk* hasábjain.

Végül nem hagyhatom szó nélkül Maurer Gyula cikkének befejezését, amely-ben kioktatja a szerkesztősegeket, hogy az ilyen vitákat hogyan kellene lebonyolítani, kinek, hogyan kellene szót adni, s kinek nem. Az én cikkeimet például gyanak-vással kellett volna fogadnia minden szerkesztőségnek. Szerinte ugyanis én vagyok a főbűnös abban, hogy a vita — mint írja — abban a formában, ahogyan lezajlott, „káros“ hatású volt. Maurer Gyula aggálya szerint én megijesztettem a szülőket az-zal, hogy gyermekeikre egy „önmaga zsákutcájába jutott elméletet akarnak ráerő-szakolni“. Csakhogy én ennek éppen az ellenkezőjét írtam: „Nem vonjuk kétségbe a halmazelmélet nagy jelentőségű pozitív eredményeit, s csak örvendünk annak, hogy gyermekeink az iskolába megismerik a tudomány legújabb vívmányait is. Azt sem vitatja senki, hogy a halmazelméletet kell-e tanítani az iskolában, vagy nem. Csak abban kételkednek egyesek — jómagam is — hogy vajon az első elemi-ben kell-e elkezdni?“ Vajon Maurer Gyula miért ferdíti el, amit mondtam? S vajon milyen minőségben akar eltiltani engem az írástól? Nem tudja talán, hogy a kü-lönböző hivatalos rendelkezések vagy törvények meghozását széles körű vita előzi meg, akár politikai, társadalmi, akár tudományos vagy nevelésügyi kérdésről van szó? Gyermekeink oktatása — legjobb tudomásom szerint — közügy. Véleményt mondani szabad. De mások véleményét elferdíteni — nem szabad. Még halmazel-méleti eszmefuttatás ürügyén sem.

Török László

A szerkesztőség zárszava

Sajtónk szerepének növekedéséről tanúskodik a halmazelmélet oktatásáról foly-tatott vita s különösen az a tény, hogy a minisztérium végül is visszavonta azt a ren-delkezését, amelynek alapján a halmazok tanítását már az első elemiben megkezdik. Orbán Ferenc, Török László, Weszely Tibor, Rostás Zoltán, Ötvös Vilma és mások, azzal, hogy pró és kontra szavukat hallatták a vitában, nemcsak közvetlenül a hal-mazelmélet oktatásáról szóltak, hanem a nevelés sok-sok kérdéséről, elsősorban a korszerűsítésről, a tanügy folytonos megújulásának szükségességéről. Az sem kis jelentőségű, hogy olyan fontos tantárgyról, mint a számtan, hónapokon át, több lapban is cikkeztek, s e diszciplína problémáit a közvélemény elé tárták. Említésre méltó, hogy a vitában román szerzők cikke is megjelent magyar nyelven, mialatt a román lapokban hasonló tárgyú vita folyt. Ez jól jellemzi e vita-téma országos

jelentőségét s általában a hazai magyar művelődési élet integrált voltát, szerves beilleszkedését az egész ország kulturális életébe.

Megjegyezzük azonban, hogy noha válaszcikkeikben Orbán János és Török László is hangoztatja: kizárólag pedagógiai vonatkozásban tárgyaltak a halmazelméletről, s a vitát nem tekintették matematikai természetűnek, mégis a küzdelem hevében számukra idegen területre léptek. Jobbára matematikai, matematikai-logikai kérdések feszegetéséhez is hozzáálltak, s nyomban elárulták hozzá nem értésüket. Jellemző e tekintetben Török László néhány mondata, melyben egyik tudomány fogalmait, eljárásait igyekszik alkalmazni — tévesen — más tudományban. „Először is: a halmaz fogalmát elég pontosan meg lehet határozni (tessék megnézni bármelyik lexikonban); másodsor: a halmaz nem »elsődleges« fogalom, mivelhogy a logika tudománya szerint nincs is »elsődleges« vagy másodlagos fogalom; van viszont konkrét és elvont fogalom, szűkebb és tágabb értelmű, egyedi és általános gyűjtőfogalom stb.“

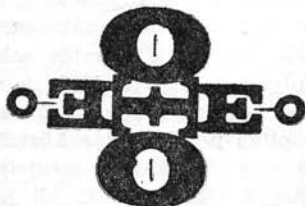
Az ilyen jellegű megállapítások joggal váltottak ki rosszallást a szakemberek — matematikusok és pedagógusok — körében. Ezért szükségesnek tartottuk közölni Maurer Gyula egyetemi előadótanár cikkét, hogy a szakmai tévedéseket helyreigazítsa, s leszögezze például azt, hogy a matematikában egyes fogalmakat igenis elsődleges fogalmaknak tekintünk. Emlékeztetünk ezúttal arra is, hogy Maurer Gyula matematikusként szolt a kérdéshez, a vita szakmai vonatkozásaiban hallatta szavát s a pedagógiai problémákat csupán érintőlegesen — a vita tárgyának természetéből fakadóan — közelítette meg. Mennyiségtani megállapításai teljes mértékben helytállóak.

Nem véletlen az sem, hogy a vitázók egy része — matematikusok és tanítók — a halmazelmélet oktatása mellett érvelt. Tény ugyanis, hogy a fejlett államok többségében ma már halmazelméleti alapon tanítják a számtant. És függetlenül attól, hogy a jelenlegi tanévben visszavonták nálunk az ilyen értelmű rendelkezést, csupán idő és előkészítés kérdése, hogy mikor és milyen módon helyezik majd matematika-oktatásunkat a halmazelmélet alapjára.

Kitérünk néhány szóban a vita hangvételére, eljárásaira is. Sajnos, a „szemben álló“ felek valóban szembenállóként hadakoznak, vagdalkoznak, s olyan minősítésekhez, jelzőkhöz, hangvételhez folyamodnak, amelyek nem méltók sem a vitázókhoz, sem az ügyhöz.

Hangsúlyozzuk azonban, hogy a szenvedélyesség túlzásai, a sértegetések ellenére is a disputa hasznos volt, sok kérdést tisztázott, s előbbre vitte oktatásunk további korszerűsödésének ügyét. Ezzel a szerkesztőség a vitát a maga részéről lezártnak tekinti

KORUNK

A szovjet építészet útja

Ötven év az építészetben kevés is, sok is. Kevés az utódok, sok a kortársak számára. Kevés, mert eltelnek az évek, mielőtt minden alkotó kezdeményezés megvalósulhatna, s mert a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a stílusjegyek ki-kristályosodásához az építészetben évszázadok szükségesek. És mégis sok, mert a mai építészet a század ritmusához igazodik, és ötven év alatt sok minden megvalósult. A Szovjetunió ma már elképzelhetetlen az évek során keletkezett száz és száz új város nélkül; Moszkvához is elválaszthatatlanul hozzátartoznak a magasházak, a metró, az új lakótelepek. Átalakult a városok és falvak képe, az egész ország arculata. De a fejlődés nem volt egyszerű. Szárnyalás és sikerek, hibák és tévedések egyaránt jellemzik. Ha ma visszanezünk erre az útra, nem érdektelen áttekinteni azokat a jelenségeket, amelyeket a „szovjet építészet“ fogalmával foglalunk össze.

A húszas évek nehéz időszakot jelentettek a szétdúlt gazdaság helyreállításával elfoglalt fiatal Szovjet Köztársaság életében, ennek ellenére az építészek munkáját a lázas alkotás légköre jellemezte. Az új társadalmi feltételek bátor városépítési eszméket, terveket szültek. Az akkori folyóiratok, évkönyvek, pályázatokra benyújtott tervrajzok és az elkészült épületek meglepnek szerkezeti megoldásaik frissességével, kivitelezésük újszerűségével. A szaklapokban a különböző alkotói társulások, csoportok heves vitái tükröződnek. Az eklektikával, az agyondíszített stílussal — ami a századforduló oroszországi és európai építkezését meghatározta — szembe került az új formák keresése. A célt a világos, logikus konstrukció, a forma és a méretek funkcionális szabotossága jelentette. A kutatás több irányban folyt. Az építészetet asszociálták a géppel, összevetették a képzőművészeti kubizmussal. A kiállításokon a reális, ésszerű javaslatok mellett technikailag megoldhatatlan, fantasztikus ötletek is szóhoz jutottak, mint például Tatlin „Harmadik Internacionálé“ elnevezésű, forgatható spirális tornya, repülő városok, és így tovább.

Az építészeti tervek, eszmék harcában a legvilágosabb elméleti megalapozottságával, bátor újtó terveivel és megvalósításaival kitűnt a Modern Építészeti Társasága: a Vesznyin-testvérek — Viktor, Leonyid és Alekszandr —, M. Ginzburg, I. Leonyidov. Ginzburg kommunaház-tervezetei elmélyült szociális eszméket tükröztek, bennük a lakóterületek fejlett szolgáltatási rendszerrel párosultak, első kísérletként az áttérésre az individuális lakásmegoldásról a mindennapi élet társadalmi megszervezésére. A Novinszkij bulváron emelkedő, Ginzburg tervezte lakóházat meg bírálták, majd megfélemedtek róla, sok év elteltével pedig Le Corbusier saját elképzelése szerint, de szinte ugyanazon program alapján megalkotta híres marseille-i „Lakóegységét“, és most a Novije Cserjomuski-negyedben, negyven év múltán újra

felépítjük az „első” ilyen típusú házat. S vajon a modern, üvegből és acélból készült magasházaknak, a kiváló építész, Mies van der Rohe Chicagóban és New Yorkban emelt toronyházainak az őseit nem találhatjuk meg Ivan Leonyidov tervrajzaiban? Az 1925-ös párizsi kiállításon, a számtalan eklektikus építmény között Konsztantyin Melnyikov pavilonját úgy fogadták, mint forradalmat az építészetben.

Ez az útkeresés sok vonatkozásban világosabbá válik számunkra az akkori elméleti munkák alapján. *Stílus és korszak* című, 1924-ben kiadott könyvében Ginzburg arra hívta fel az építészeket, hogy „ne az élet dekorátorai, hanem szervezői” legyenek. Különösen figyelemre méltóak és időszerűek a standardizációról írt sorai. Az ősi egyiptomi téglát a standard első elemének nevezi, majd így folytatja: „De különbség is van a kis szárított téglá és a gyárakban teljes blokkokban öntött építészeti elem, az önálló pillér és végül a különálló lakósejt között... Ez a különbség pedig azt a pluszt jelenti, amelyet a mai kor fejlődése hoz magával, azt a mennyiségi többletet, amelynek az új stílus egyik sajátosságává kell válnia. Ha a kis szárított téglá Egyiptomban a piramisok méreteihez vezethetett, akkor mekkora méret elérését tűzheti ki maga elé célul az építész a modern standardizáció feltételei között? Ez a méret lenyűgöző: a hatalmas építészeti tömbök, egész városkomplexumok mérete; annak a feladatnak a mérete, amely most először merül fel előttünk teljes nagyságában — a városépítés mérete a legtagabb keretek között.”

A Vesznyin-testvérek, Ginzburg, Melnyikov és mások alkotótevékenysége világhírt szerzett a szovjet építészeknek. Meg kell mondanunk, hogy az új építőművészet útjainak keresése Gropius, Mies van der Rohe, Le Corbusier alkotásaiban sok szempontból egyezett a szovjet szakemberek kutatásaival, és nemritkán az ő tapasztalataikat is figyelembe vette.

Nem időzök itt a magas színvonalú szovjet építészeti iskola létrehozásában fontos szerepet játszó más társaságok és csoportok tevékenységénél, mert nem célozom az építészet történetét megírni: az eredmények, ellentmondások, hibák sokoldalú felmérése még nem fejeződött be. De tény, hogy ez az időszak teremtette meg a Lenin-mauzóleumot, a Lihacsov autógyár kultúrpalotáját, a Pravda székházát Moszkvában, a Forradalom áldozatainak emlékművét a leningrádi Marsmezőn, a dnyeperi vízi erőművet, az Ipar Házát Harkovban, a rosztovi színházat, s ugyancsak ezekben az években készültek el az első olyan lakóházak és negyedek, amelyekben az építészek igyekeztek megteremteni a szocialista életvitel feltételeit. Persze elkerülhetetlenek voltak a hibák és tévedések is, a nemegyszer zűrzavaros, utópista tervek. Ezek a hibák aztán rövidesen a fő kritériummá váltak a húszas évek építészeti elméleteinek és gyakorlatának értékelésében. E bírálat jegyében az 1929-ben létrehozott Proletár Építészek Társasága a politikai harcra jellemző kérlelhetetlen, kiélezett hangot mechanikusan átvitte az alkotás terén fellépő nézeteltérések területére, hadat üzenve az „osztályidegen, ártalmas és ellenséges jelenségeknek és áramlatoknak az építészetben”. A kritika kétfrontos volt: a jobboldali veszély és a „baloldali” elhajlás ellen lépett fel egyidőben. Már nemcsak az építészet társadalmi és más feladatairól, szakmai véleményekről, tervek elemzéséről és épületek értékeléséről folyt a vita, hanem kutatták az ellentétes nézetek „osztálygyökereit”, képviselőiket felosztották „nyíltan polgárookra”, „útitársakra” és így tovább; megjelent a megbélyegző „leonyidovizmus” minősítés. E feltételek között a művészet mestereinek nem volt mit szembeállítaniuk ellenfeleik demagogikus eszközeivel, azok meg nem mentek tovább az általános szólamoknál, gyakorlatilag semmi pozitívat nem alkottak, és az elmélet számára sem nyújtottak

egyebet, mint csupán annak hangoztatását, hogy az építészetben is alkalmazni kell a dialektikus materializmust.

Ma már világos előttünk, hogy a konstruktivisták eszméiben és kísérletezéseiben sok volt az ellentmondás, hiszen új építészeti technikára lett volna szükségük, ami akkor nem létezett és nem is létezhetett. Ezért gyakran azt, amit betonban és acélban képzeltek el, téglában kellett megvalósítani, kisipari eszközökkel. Az új építészet nem igényelhetette a művészi tökéletességet, hanem ösztönzőül kellett szolgálnia a technika fejlődéséhez, és csak azután alakulhatott esztétikailag. Mindezzel a konstruktivisták is tisztában voltak. De iskolájukat felszámolták, és helyébe egy olyan irányzat lépett, mely nem fogadta el kritikailag örökségüket, hanem megelégedett az építészeti technika terén a színvonallal, amellyel akkor éppen rendelkezett. Ránk most az a feladat vár, hogy a Vesnyin-testvérek, Ginzburg, Leonyidov és a többiek elméleti és gyakorlati hagyatékát tudományosan elemezzük és munkánkban felhasználjuk.

I. Zsoltovszkij, az építészet akadémikusa visszaemlékezésében idézi Lenin szavait, aki a főváros fejlesztéséről szólva figyelmeztetett: „Moszkvát úgy kell újjáépíteni, hogy művészileg átgondolt és az emberek számára kényelmet biztosító város legyen. Ehhez fel kell használni mindazt a nagyszerű és bölcs tapasztalatot, amit az emberiség a századok során szerzett...” Lenin ugyanakkor élesen állást foglalt a kispolgári ízlés áthatotta örökség felhasználása ellen. Többször megisméltelt útmutatásában óva intett attól, amit építészetünk később nem tudott elkerülni. Mert a „művészileg átgondolt” és „kényelmes” jelzők nem azonosak a „pompázatos” és „gazdagon díszített” fogalmával, azzal a jelenséggel, amelyet mai tudatunkban a „mértéktartás hiányával” asszociálunk. Amikor nagy gonddal megrajzolt, „klasszikusan” arányított párkányzatokat, oszlopfőket látok, amelyekbe mechanikusan beépítették a szovjet heraldika elemeit, mindig az jut eszembe, hogy Lenin éppen ettől akarta megóvni építészetünket.

Moszkva szívében, az egyik csendes mellékutcában egy háromemeletes villa áll, rajta gazdag mintázatú párkányzat, impozáns korinthoszi oszlopok, két nagy emelvényen egy-egy pár hatalmas oroszlán, a különleges rajzolatú kapun belül díszfeljáró, a kicirkalmazott keretbe foglalt bejárati ajtón fafaragás, felette — ugyancsak fából kivésve — pufók reneszánsz puttók. Az egyszerű járókelő, hacsak nem építész, nem is sejtí, hogy ez a monumentális épület a negyvenes évek végén született, és hogy benne összesen csak hat lakás található, következésképpen minden főbőrle a kétharmad oroszlán jut. Az ilyen nagyozolás, a fellengzős, agyoncicomázott stílus tagadhatatlanul a kispolgári ízlés megnyilvánulása.

De mindennek ellenére, ha megkérdezzük, ilyen körülmények között nevezhetjük-e haladásnak, előrelépésnek ezt a korszakot építészetünkben, mégsem adhatunk egyértelműen tagadó választ, mert az nem volna sem kimerítő, sem teljes mértékben objektív. Nem érthetők egyet azokkal, akik semmi pozitív vonást nem hajlandók meglátni az ezekben az években felhalmozódott óriási jelentőségű tapasztalatokban. Elképzelhető-e a mai szocialista Moszkva a metró legszebb állomásai, az új hidak ívei, a terek és sugárutak tágas térségei, a Moszkva—Volga csatorna építésekor emelt komplexumok nélkül? Hiszen mindez az utóbbi évtizedekben jött létre! És az építészet kiváló mesterei alkották őket: Scsuszev, Zsoltovszkij, Scsuko, Fomin, Rudnyev, Golc, Poljakov, akiknek a legjobb munkái a tehetség és a magas színvonalú szakmai tudás pecsétjét viselik magukon. Honnan erednek hát a tévutak?

Az építészek nem önállóan határozták meg, merre haladjanak. A feladatot nem ők tűzték ki, hanem a megrendelők, akik elvárták tőlük a halmozást, a

túlzott ornamentikát, azt támogatták anyagilag, azt ösztönözték, s csak az épülhetett meg, ami igényeiknek és ízlésüknek megfelelt. A megbízó szervek hagyták jóvá a terveket, határozták meg az építkezések sorsát, ezért nem könnyű megállapítani, egy folyamat sok-sok lépcsőfokán kinek mi volt a szerepe, kin múltott az, hogy nem egy épületünk cári palotához vagy kereskedőházhoz lett hasonlónak.

Egy példa azért álljon itt szemléltetésül: a mezőgazdasági kiállítás háború utáni újjáépítése befejezéséhez közeledett, s az egyik miniszter megtekintette az irányítása alatt álló gazdasági ága bemutató pavilont. Összehasonlította a többivel, és elégedetlen volt a sajátjával. „Szegényes — fordult szemrehányóan az építészhez, és kiadta az utasítást —, tegyen hozzá egy kis művészeti elemet.“ Az építész mit tehetett? „Hozzátett“: virágfüzéreket, koszorúkat, egyszóval — mindenféle sallangot.

Az új épületek versenyre keltek a régebbiekkel fényűzésben, gazdagságban — így testesült meg az építészet terén a kor rosszul értelmezett nagysága. Erről nem az alkotók tehetek — a „klasszikus“ építészet az álmonumentális formákkal a szovjet élet ama jelenségeit fejezte ki, amelyeket a párt XX. kongresszusa később elítélt. Az építészek céhében nem akadt elegendő erő szembezállni az általános irányzattal. Elég itt Andrej Burov példájára utalni, aki megértette a korszerű építészet feladatait, de visszavonult az aktív munkától, mert nem építhette azt, amit szeretett volna, és nem akarta azt építeni, amit megengedtek neki. 1944-ben írt könyvét csak 1960-ban adták ki, amikor a pompa imádata már a múlté lett. Azon az időszakon túljutottunk, ma már másképpen gondolkodnak, másféle terveket készítenek a szovjet építészek, mint azelőtt. Persze most is akadhatnak megbízók, akik aranyozott erkélyeket, cirádás mennyezeteket, parkettbe applikált virágmintákat várnak tőlünk a középületek emelésekor. De az alkotók ellent kell hogy álljanak a kispolgári ízlés feltámasztását célzó kísérleteknek. Még ha majd a mainál gazdagabbá válik is országunk, ha majd megvalósul a „mindenkinél szükségletei szerint“ elv, akkor is a társadalomnak kell meghatároznia a szükségletek ésszerű kereteit. A kommunista társadalom emberét, legalábbis így képzelem el, az az építőművészet fogja kielégíteni, amely nem azért szép, mert gazdag, hanem azért tetszetős, mert kényelmet biztosít, mert az értelem diktálja és célszerűségében esztétikus.

Amikor a „klasszikus“ iskolán nevelkedett szovjet építészek egyszeriből elvesztették régi fegyvertárukat (mert az oszlopfők, párkányok, stukkók feleslegessé váltak), a hirtelen változás zavart okozott. Senki sem adott utasítást, nem határozta meg az új mintaképeket és eszményeket. Ebből a válságból kivezető utat kellett keresni, és azt a haladó külföldi tapasztalat tanulmányozása adta meg.

Még nem is olyan régen egyik neves szakemberünk egy újságíró kérdésére, hogyan viszonyul a mai nyugat-európai és amerikai építészethez, így felelt: „Nincs mit tanulnunk tőlük...“ És mi ezt akkor mosoly nélkül olvastuk. De azóta utazások során, filmekből, folyóiratokból megismertünk egy számunkra újfajta építészetet, amelyet addig a dogmatikus előítélet kardjával és pajzsával felfegyverkezve nem akartunk meglátni. Most felfedeztük, hogy másképpen is lehet viszonyulni a plasztikához és a térhez, a szerkezethez és az anyaghoz — a természethez és az emberhez. De Nyugaton olyasmit is észrevettünk, ami egyszerre ismerősnek tetszett: rájöttünk, milyen nagyszerű épületeink vannak Moszkvában, amelyekre eddig nem figyeltünk fel. Az élenjáró külföldi mesterek visszaadták nekünk azt a stafétabotot, amelyet valamikor a szovjet építészet mestereitől vettek át.

A külföldi építészet gyakorlatában sok problémánkra megkaptuk a választ. A városépítészetben megfigyeltük a szabad tervezést, a szolgáltatások szervezett

rendszerét; a közlekedésben az aluljárókat és felüljárókat; a lakóházakban az inkább kisebb alapterületű, de önálló lakásokat; a középületekben a kereskedelmi komplexumokat, az előcsarnok nélküli mozi-termeket és még sok egyebet. A külföldi tapasztalatok megismerése jótékony impulzust adott, anélkül azonban, hogy epigonokká válnánk. Saját utunkat követjük. Főleg azt kell hangsúlyoznunk, hogy nálunk — akárcsak a húszas években — az építészet szociális szempontjai állnak az előtérben. Persze tudjuk, hogy a haladó nyugati építészek is társadalmi célokat követnek. De bármennyire is igazak Le Corbusier szavai, miszerint „ma a korszerű építészet semmi újat nem alkothat, ha nem követ szociális programot, mely adott esetben mindennek a vázát kell hogy jelentse“, — álmodhat-e egy egyedül alkotó építész, ha mégoly haladó gondolkodású egyéniség is, egy ilyen program széles körű megvalósításáról?! Nyugaton nem találhatjuk meg azt a társadalmi tartalmat, sem azt az építészeti kompozíciót, amely az új szovjet irányzatot jellemzi, még ha az egyes formai megoldásokban gyakran sok is a közös vonás.

Az építészet a technika és a művészet szintézise. Ebben áll fő ellentmondása, s e két tényező harca biztosítja fejlődését. Nálunk az utóbbi években a döntő szerepet a technika játssza, a művészeti szempont a második helyen áll. A modern technikát sikerült magunkévá tennünk, s számos technikai megoldásunk iránt a külföldi szakemberek is élénken érdeklődnek. Ami viszont a művészeti oldalt illeti, erről az említett Andrej Burov röviden és velősen ezt írta: „Építőművészetet sem vásárolni, sem kölcsönözni nem lehet: meg kell teremteni.“ A szovjet építészektől most ennek a feladatnak a végrehajtása áll.

Minden jel azt mutatja, hogy napjainkban építészetünk rohamos fellendülés küszöbéhez ért. Mindaz, ami már épülőben van, de különösen az, ami még csak tervek formájában létezik, az önálló út kereséséről, alkotó folyamatról tanúskodik. A moszkvai lakos, akinek a szeme láttára épülnek a házak, fejlődik a város, s még inkább a látogató, akinek a benyomásai közvetlenebbek és élesebbek, feltétlenül észreveszi a szovjet építészetben megnyilvánuló újat. Természetszerűen még világosabban észlelik ezt maguk az építészek, akik betekinhetnek a vázlatok és makettek világába. A műtermekben folyó munkában, a szakmai kiállításokon, pályázati tervekben tükröződnek az építészetnek a szociális, gazdasági és technikai tényezők tudományos elemzésén alapuló fő tendenciái. A fellendülés elismerésének beszédes bizonyítéka a párizsi Építészeti Kutatóközpont határozata, mely az 1966. évi nagydíjat a moszkvai szakembereknek ítélte oda.

A szovjet építészek fél évszázad alatt sok olyan épületet emeltek, amellyel jogosan büszkélkedhetnek. Mikor nemrégiben francia építészek egy csoportjának mutattam be fővárosunkat, a látogatók között felfedeztem egy barátomat, aki Párizsban lelkes idegenvezetőm volt. Most itt, Moszkvában alaposan megnézett mindent, azt is, amit sikerültnek tartunk, azt is, amiről mi magunk is tudjuk, hogy nem válik dicsőségünkre. Benyomásait összegezve ezt mondta: „Nincs messze az az idő, amikor nekünk kell majd a Szovjetunióba utaznunk építészetet tanulni.“

Úgy gondolom, valóban így lesz.

Feliks Novikov

Részlet a Novij Mir 1967. 9. számában megjelent tanulmányból.

Az ember a számítógépek korszakában

Napjainkban az ember valóságos szorongással figyeli a számítógép-technika fantasztikus fejlődését, széles körű alkalmazását a legkülönbözőbb tevékenységi ágakban, valamint az eddig hagyományos munkafeladatok elvégzésében bekövetkező változásokat. Mindez nem is volna meglepő, ha e számítógép-technika tökéletesezésének és fejlődésének üteme nem gyorsult volna fel olyannyira, hogy azt még a szakember sem tudja eléggé nyomon követni, hiszen egyes computer-berendezések — még mielőtt alkalmazásukra sor kerülhetne — már elavulnak...

Tény, hogy a számítógép mint az informatika korszerű technikájának hajtómotorja alapvetően megváltoztatta magát a tudományos technikát is, hatékonytá tette a vezérlés tudományát, sőt a nemzetvédelmi stratégia számára is új alapokat teremtett. Ebben az összefüggésben hosszú ideig inkább a számítógépek bevezetésének műszaki oldala és gazdasági következményei felé fordult a figyelem. Manapság azonban — az eddig felhalmozott tapasztalatok alapján — mindinkább e jelenségek *társadalmi* következményeinek a kutatása és mérlegelése kerül előtérbe.

Nem először történik az emberrel, hogy miután találékonyságával megalkot és tökéletesít egy-egy termelőeszközt (jelen esetben számítógépet), „ördögi“ mechanizmust, amely végtelenné tágitja a legértékesebb erőt, az emberi intelligenciát és annak cselekvéskörét — olyan helyzetbe kerül, hogy találékonyságának következményeit képtelen áttekinteni. Az egyén bizonyos tekintetben hátrányba kerül egyes társadalmi jellegű változásokkal és követelményekkel szemben, amelyeket nem látott és nem is láthatott jóelőre, és amelyeket utólag lázas sietséggel próbál megismerni, tisztázni. Az ember a tudományos-műszaki forradalommal jelentkező hatalmas és nemegyszer látványos lehetőségeken felbuzdulva, különösen a számítógépek birodalmában hanyagolta el e találmányok emberi effektusainak vizsgálatát.

E tekintetben teljesen igazolódott Maurice Allegre kijelentése, mely szerint „a változásokat, amelyeket az informatika különösképpen az emberi kapcsolatokban fog előidézni, még kevéssé fürkészünk. Mi még csak az informatikai civilizáció előtörténeténél tartunk. A gondolkodásmód, eszmeiség, felfogásmód, végső fokon maga az ember sokkal lassabban halad előre, mint a technológia. Ez az alapvető eltolódás az ember és a gép fejlődésének ritmusában a történelmi állandóságok egyike, mely eleddig is többféle tragikus meglepetést idézett elő“.

Igaz, hogy egyes műszaki-tudományos változások társadalmi következményei származékszerűek és csakis intuitíve láthatók előre. Egyes műszaki-tudományos eredmények alkalmazásának társadalmi kihatásai konkrétan csakis bizonyos idő múltán, éppen az alkalmazás nyomán mérhetők fel és értékelhetők, amikor is az előidézett következmények már kirajzolódnak.

A számítógépek világméretű felhasználásának mintegy két évtizede nemcsak megengedi, hanem ki is kényszeríti, hogy mindinkább tájékozódjunk e gyors ütemű és mind szélesebb körű alkalmazás társadalmi következményeivel összefüggő tárgyalni valók és viták tömkelegében. A tárgykörrel összefüggő dialógusok sorába tartozik az a háromnapos nemzetközi értekezlet is, amelyet *Automatizált ügyvitel és humanizmus* címmel nemrég rendeztek Párizsban az UNESCO égisze alatt. Az értekezletet azért szervezték, hogy a szakemberek megvitassák a modern vállalati életben alkalmazott számítógépek hatását a mai civilizációra. Az előadások főleg a computer-berendezések használatához fűzött mítoszok szétosztatására irányultak,

arra — és ezt erőteljesen hangsúlyozták —, hogy bebizonyosodjék: végtelen lehetőségeik ellenére is a gépek — csak gépek maradnak...

Ezt a gondolatot fejezte ki az értekezleten alkalmi beszédében Bernard Lafay francia államtitkár: „Feltevődik a kérdés, vajon a számítógépek elterjedése érinteni fogja-e az évezredek óta megszilárdult erkölcsi és szellemi értékeket? Nem hiszem. Az ember azzal magaslik ki, hogy kérdésvetető képessége kimeríthetetlen. A számítógép válaszol neki, de képtelen közvetlenül kikérdezni a Világegyetemet, létrehozni azt az állandó vallatot, amely az emberi génuszt jellemzi, mint táperőt, a tevékenység minden területén. Az informatika eszköz a gondolat szolgálatában, egyetemesen alkalmazható eszköz, mivel absztrakciókra szűkített logikai és automatikai alapvetésű. De nem tesz mást, mint tükrözi a hozzá közvetített világot. A gondolat alkotó értelmét véve alapul — a gép nem gondolkodik. Viszont felmenti az embert olyan szolgáltatások alól, amelyek fékeznek az intelligencia szabad kibontakozásának lehetőségeit. A gép meggyorsítja a fejlődés szakaszait jelző elemzés és szintézis folyamatát. A számítógép tehát se nem mindenható istenség, se nem mágikus hatalmú tündér.“

Az ember vagy gép dilemmája manapság ember és gép dialógusává alakult át. Az ember azért alkotta a számítógépet, hogy segítségével gyorsan megoldja a modern élet felvetette problémákat, azokat, amelyeket hagyományos munkamódszerekkel képtelen megfejteni. A számítógép eddig el nem ért szintre emeli a termelékenységet, eddig szinte emberfeletlinek képzelt teljesítőképesség lépcsőfokára. De minden eddig elért tapasztalat azt bizonyítja, hogy ember nélkül nem hozható létre számítógép, ez nem teheti feleslegessé az embert, nem helyettesítheti. Tény, hogy még alacsony rendű életformák is létezhetnek és újrateremtődhetnek az ember nélkül, a számítógépek azonban nem működhetnek az ember beavatkozása nélkül.

Mindennek bizonyítására felidézünk itt két megtörtént esetet.

Az első eset: a párizsi híres Lafayette áruházba beszereltek két IBM. 360.30 rendszámú gépet a vásárlók távrendeléseinek vezérlésen alapuló kiszolgálására. Am a programozás bizonyos hibái következtében a bresti rendelők a touloni vásárlóknak szánt csomagokat kapták meg, tényérok érkeztek oda, ahol nadrágokat vártak, és így tovább. Tizenhét hónap alatt a tévesen vagy elégtelenül megoldott ötvenezer rendelés összesen 18,5 millió frank veszteséget okozott.

A második eset — ugyancsak Párizsban — egy külvárosi könyvkereskedő nyári szabadságára vetett árnyékot. Emberünk — éppen indulás előtt — értesítést kapott bankjától, hogy folyószámláján 6 140 000 frank van a javára írva. A meghökkent könyvkereskedő sietett közölni a bankkal, hogy hiba van a számításban. Erre ugyanannyi összeggel megterhelték folyószámláját. De ez még nem minden. Egy hónap múlva emberünk nem kis meglepetéssel arról értesült, hogy folyószámláján „automatikusan“ 22 822,61 frankot írtak javára, s ez az összeg a téves ügykezelésből adódó jutaléknak felel meg. Minden tiltakozása ellenére az általa kibocsátott csekket mint fedezetleneket „automatikusan“ visszautasították. A könyvkereskedőnek magyarázták, hogy a hiba az elektronikus számítógép-berendezés rendszerében bekövetkezett defektusból származik, a hibaigazításról azonban csak az évnegyed végén lehet szó. Végül is a fedezetlennel minősített csekkek kibocsátása miatt csalónak bizonyult kereskedő ügyvédjéhez folyamodott. Ennek kérésére a kereskedelmi törvényszék elnöke elrendelte, hogy tisztázzák a számítógép hibás adatait, és állítsák helyre a kliens valóságos folyószámláját.

A világszerte eddig szerzett tapasztalatok alapján vég nélkül sorolhatnánk újabb és újabb példákat, amelyek meggyőzően bizonyíthatnák, hogy a számítógép a gondolkodás és kutatás határait túllépő teljesítménye ellenére sem helyettesítheti

az embert. Eppen ellenkezőleg, magának a számítógépnek az egyénítést megkövetelő jellegéből adódik, hogy az embert a problémák megoldásakor minél mélyebb és minél pontosabb gondolkodásra készítse. Az ember ettől az eszköztől csakis olyan mértékben várhat el hasznos munkát, amilyen mértékben ő maga gondolatilag már jóelőre tisztázta a célt és ezt a helyes megközelítés irányába beállította (szaknyelven szólva — *betáplálta*) a gépbe.

Nem kétséges, az embert létezése óta mindig gyötörte a gondolat, hogy a maga alkotta eszköz kiszabadulhat ellenőrzése alól és megteremtője helyébe lép. Ez az aggodás a számítógépek megjelenésével és alkalmazásuk kiszélesítésével még inkább fokozódott, sőt rettegessé mélyült: vajon nem vezet-e ez hovatovább a munkanélküliség növekedéséhez?

A számítógépek bevezetése azonban nagy általánosságban nem a meglévő személyzet számának a csökkenését követeli, hanem annak túlzott növelését igyekszik elkerülni, minthogy a feldolgozásra és megoldásra váró adatok mennyisége rendkívüli mértékben gyarapodik. Hasonlóképpen számítógép szükséges olyan munkák elvégzéséhez, melyeket kézierővel már nem lehet megoldani.

Ezt az irányzatot hangsúlyozta többek között már 1959-ben a francia számviteli szakemberek Nancyban megtartott 14. kongresszusa, amikor rámutatott: „A számítógépek használatát nem a személyzet csökkentése igazolja, nem is a költségek leszállítása, hanem a szükséglet és a lehetőség, hogy olyan adatokat és információkat kaphassunk, amelyeket eddig egyáltalán nem vagy csak igen drágán érthetünk el.“

Egyébként egész mai fejlődésünk azt igazolja, hogy az adatfeldolgozás automatizálása ellenére növekszik az adminisztratív tisztviselők abszolút száma. Németország Szövetségi Köztársaságában például a bejegyzett tisztviselők száma állandóan gyarapszik, 1961-ben 6,9 százalékkal, 1964-ben további 2,4 százalékkal (*Der Spiegel*, 1965. 22).

Jellemző e tekintetben a *Business Week* című folyóirat 1968. június 21-i számának néhány megállapítása is: az egyik társaság, amely az adminisztratív teendők elvégzésére eladdig 400 tisztviselőt alkalmazott, a bérszámfejtés céljaira elektronikus számítógépet vezetett be. Azt tapasztalták, hogy a gép egy alkalmazott teendőinek csak a 25 százalékát tudja elvégezni. Ily módon a gép bevezetése után is szükségesnek mutatkozott 300 tisztviselő igénybevétele. Más alkalommal az összes alkalmazottakat státusban kellett tartaniok másfajta munkák és addig elmaradt tennivalók elvégzésére.

Sűrűn előfordul, hogy a számítógép bevezetése új munkafeladatokat teremt. Így például egy számítógép ellenőrizte és vezérelte kőolajfinomító kevesebb embert igényel, mint egy konvencionális finomító, hozzájárulva ezzel az önköltségi ár, továbbmenőleg pedig az eladási ár csökkentéséhez. A petróleum-termékek árának állandó csökkenése viszont ösztönzi az árukeresletet, a hatásszorító eredményeként pedig ezer számra szül újabb és újabb munkaalkalmakat az illető termékek elosztásának és áruba bocsátásának területein.

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a számítógépek bevezetésének funkciókat módosító hatása is van; áthelyezésekhez vezet, posztokat szüntet meg, következőképpen terjeszti a bizonytalanságot és az ellenállást. Az új a számítógép esetében sem érvényesül önmagától, egycsapásra, különösképpen akkor, amikor ez az új sok tekintetben radikális módon akar változtatni a tennivalók hagyományos elvégzésén.

Az aggodalomnak egy másik oka ahhoz a gondolathoz fűződik, amely szerint a számítógép hovatovább olyan intelligenssé és találékonnyá válhat, hogy az embert elviselhetetlenül alárendelt helyzetbe sodorhatja. Az a tény azonban, hogy a gép

sokkal több kérdést oldhat meg és pontosabban, még nem jelentheti emberfeletti-ségét. A gép nem azzal haladja túl az embert, hogy ismeretlen információkat és technikát sajátít el, hanem azzal, hogy „csalhatatlan“ memóriája, képzeletet felül-múló pontossága, bámulatos gyorsasága lehetővé teszi olyan — bár fantázia nél-küli! — részletelemzés elvégzését néhány másodperc alatt, amelyet ember évek alatt sem tudna elvégezni.

Mindennek bizonyítására adjuk át a szót a szóban forgó tevékenységi ág egyik legilletékesebb szaktekintélyének, H. I. Romnesnek, az American Telephone and Telegraph Co. elnökének: „Mi az információs technika bevezetésekor nem arra tö-rekszünk, hogy ezzel helyettesítsük az alkalmazottakat, hanem arra, hogy fejlesz-szük lehetőségeiket és alkalmat adjunk kezdeményező készségeik gyakorlatba üle-tésére. Valóban furcsa, hogy az informatika területén végbe menő forradalom úgy jelentkezik, mintha hozzá akarna járulni a munka értelmetlenné tételéhez, amint ezt egyes borúlátók hangoztatják, s nem a maga valójában tárul elének, az egyén munkában való részvétele megjavításának eszközeként, e részvétel eredményeiből adódó elégtétel forrásaként.“

Az aggodalomnak van egy másik eredője is, amelyet a számítógép bevezetése táplál. Ez a gép „határozathozó“ képességéhez fűződik. A gép ugyanis tárolt memó-riája alapján válogathat vagy kombinálhat az optimális megoldás változatai között. Ily módon — állítják egyes szakemberek — az egyén másodlagos szerepre szorul, arra kényszerül, hogy lemondjon képességei gyümölcsötetéséről és határozathozó funkciójáról, átengedve ezt a számítógépnek. Am ez az aggodalom sem eléggé meg-alapozott, minthogy itt egy fordított folyamat jelentkezik. A számítógép ugyanis arra kényszeríti az embert, hogy világosabban és elemzőbb módon gondolkozzék, ítéletét áttekinthetően fogalmazza meg, s határozathozatalra irányuló eljárását modellálja.

Nem a gép korlátozza az ember képességeit, hanem ellenkezőleg — az ember képességei határozzák meg a gépét. „Értelmes“ vagy „értelmesebb“ gépet csakis az annál még értelmesebb ember tud előállítani. Ez azt jelenti, hogy az ember nem vihet át a gépbe több értelmet, mint amennyivel ő maga rendelkezik.

A számítógép intelligenciája nem emberi természetű, nem fejlődik, nincs ér-zelmi töltése, következésképpen képessége sincs ahhoz, hogy a jelenségeket előidéző társadalmi koordinátákkal egybehangzóan hozzon határozatot. Viszont az is kétség-telen, hogy a számítógépek teljesítőképességének növekedésével párhuzamosan hang-súlyozottabbá vált a mai ember egyéniség-vesztése és felelősség-vesztése is.

Végül az utolsó, de nem kevésbé fontos és vajdó probléma a számítógépek hadi célokra való kiterjesztésének a megelőzésével függ össze. Mint ismeretes, a szá-mítógépeket katonailag is mind szélesebb területen alkalmazzák. Gondoljunk csak a SAGE-rendszerre (Semi-Automatic Ground Environment), amelyet az Egyesült Államok légvédelmére vezettek be. A számítógépeket stratégiai pontokon alkalmazva a radarral felfogott információk megfejtésére, a SAGE automatikusan és pontosan meghatározza az Egyesült Államok és Kanada légitereében repülő baráti vagy ellen-séges gépek helyzetét, részleteket közül sebességükről és jellegzetességeikről is. Szükség esetén riasztja a katonai repülőket, jelölve a célt, vagy elhárító rakétákat bocsát fel.

Vajon ilyen körülmények között az ember a gépre támaszkodhatik-e, meg-bizhat-e képességében, csalhatatlanságában és határozathozatalában? Lehet, hogy soha nem volt olyan időszérü Clémenceau mondása, mint napjainkban; a háború kérdése sokkal komolyabb, mintsem azt katonákra bízunk.

De elvonatkoztatva a kérdést a számítógépek katonai célokra való alkalmazá-sától, nem kevésbé jelentős problémát vet fel békés bevezetése is. A rendkívül

nagy adatbefogadású, úgynevezett *információs bankok* bevezetése máris felveti a megelőzését annak, hogy át ne változzanak egyes nemzetek terjeszkedésének és uralmának a fegyverévé.

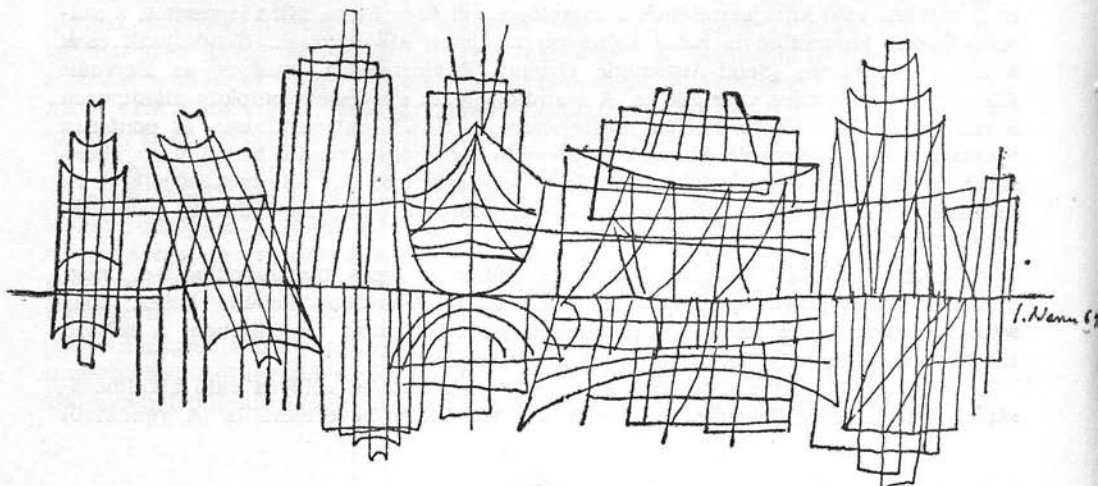
A világpiacon folyó versenyben az érvényesül, aki a legátfogóbb és legpontosabb információk feltételei között optimális igényeknek megfelelően bocsátja áruba gyártott termékét. Az optimális termelést viszont — a legtöbb iparágban — az a mód és gyorsaság határozza meg, amelyben a találmányokat vagy újításokat sikeresen alkalmazzák. Az információs bank jelenléte és hozzáférhetősége minimumra csökkenti a kutatás fő feladataihoz kapcsolódó dokumentáció időtartamát, vagy éppen kész részletmegoldásokkal szolgál, avagy a tárgykörben előre nem látott gondolatokat is felajánl. Végül is nem hónapokig vagy évekig tartó kutatások és kiadások, hanem percek vagy órák szükségesek ahhoz, hogy célhoz érjünk. Gondoljunk csak arra a tényre, hogy már tervezik az egy trillió bit memória-teljesítményt, vagyis azt az információ-mennyiséget, amely a brit enciklopédia ezer kötetével hasonlítható össze. De tárolnak majd tízezerszer nagyobb teljesítményűt, amely több információt tartalmaz, mint a világ minden könyvtára egybevéve.

Az, aki a leghatalmasabb befogadóképességű információs bankkal rendelkezik, potenciálisan biztosítja gazdasági és ezzel politikai hatalmát is mások felett. Ily módon az információs bankok hovatovább az egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődés elmélyülésének az eszközévé válhatnak.

Ezzel az egyáltalán nem kedvező helyzetképpel szemben mindinkább erősödik egy nemzetközi információs bank megtervezésének a gondolata. Ez rendkívül nagy befogadóképességgel rendelkezne és az összes nemzetek számára hozzáférhetővé válnék. Charles Boch, a franciaországi információs központ vezérigazgató elnöke felvetette a szakemberképzés gondolatát is. Ez az Informatika Európai Egyetemének nemzetközi intézetében bonyolódna le.

Természetesen az információs bank mint századunk emberi géniusának alkotása az összes tevékenységi ágak fejlődésének rendkívül hatékony eszközeként léphetne az uralmi eszköz helyébe. Az információs bankokban a közös kincsekhez való szabad hozzájutás a határozathozatalok széles körű decentralizációját vonná maga után, s az alkotókészséget és képzelőtehetséget — amely nélkül haladás el nem képzelhető — a legmagasabb szintek elérésére ösztönöznék.

Lánczos István

Periféria és centrum

Szívesen fordítanám magyarra a címet, ha nem akarnám hangulatában is felidézni irodalomkritikánknak azt a dicsőségesnek éppen nem nevezhető szakaszát, amikor a művek elbírálásában nem az esztétikai, még csak nem is az etikai szempontok döntöttek, hanem (érzékletes kifejezést keresve, igazodjunk mi is a múlthoz tartozónak hitt termeléscentrikus látásmódhoz) az a bizonyos „franciakulcs“, amely látszólag minden csavart nyitott; a franciakulcsot ugyanis egyszerűen a megfelelő méretre kell csavarni — és minden meg van oldva. Vagy inkább lazítva? Mert léteznek precíziós műszerek is, még ha ez a franciakulcsos gyakorlat nem is vett tudomást róluk — jöllehet az irodalom és művészet dolgaiban illetékesnek hitte magát. E szemlélet szerint voltak Nagy Témák — és voltak periférikus művek, periférikus írók (a periférikus témák feldolgozói). Az, aki a Csendes utca tájkára volt kíváncsi, tehát novelláiban nem dübörögtetett gépeket, karcolataiban nem sivitottak fel az esztergapadok, vagy legalább a termelészövetkezet tehenei nem bődültek el bennük, az az író viselte hátán a táblát: Periféria.

Mostanáig úgy tudtuk, hogy irodalomkritikánkban mindez már a múlt idő; ebben a tudatunkban olyan adminisztratív tények is megerősítettek, mint az egykori Csendes utca szerzőjének, Bálint Tibornak a kitüntetése az Írószövetség 1969-es díjával — hiszen Bálint Tibor a Zokogó majommal sem tért „jó útra“: nagyregényének középpontjába lumpen-környezetben élő embereket, többek közt egy vándor-pincért meg egy kétes foglalkozású hölgyet állított. (Más kérdés, hogy épp ennek a világnak a művészi ábrázolásával tudott lényegeset mondani tegnapi és máról!) Úgy látszik azonban, ami már nem érvényes Bálint Tiborra, az változatlanul érvényes a Forrás-kötettel bemutatkozó Bodor Ádámmra. Legalábbis Szöcs István, az esztétikai igényességére kényes kritikus szerint. Egyik „kritikus széljegyzetében“ az Igaz Szóban „magánírónak“ titulálja Bodor Ádámot, aki e „magánírói“ alkata miatt nem helyezhető „az élvonal centrumába“. Meglepő pontosan Szöcstől a stratégiai kifejezés, s annál is inkább meglepő, mert Bodor Ádámot ő is tehetségesnek tartja, novelláit esztétikailag nem marasztalja el — de a társadalomilag lényeges jelenségeket hiányolja bennük.

Persze, az a kérdés, mit értünk társadalmilag lényeges jelenségen. Lényeges-e, hogy a beteg fiúval kórházba igyekvő parasztember ökröszekerét megállítja a közlekedési rendőr — vagy csak a gyárak államosítása lényeges íróilag? De vegyünk maibb, jelenünkhöz közelebb álló műveket; a Nagy István-i realizmust új feltételek között folytató Pusztai

János lényeges feladatra vállalkozott-e, amikor egy szocialista üzem életéből éppen egy Néma-szerű esleett, kigúnyolt figurára figyelt fel? Nicolae Breban a bemutatott munkatelepen nem talált érdemesebb regényhősre (az 1968-ban díjazott *Animale* bolnave című könyvében) a nem egészen épeszű Paulnál vagy a szektás Krinitzkinél? Vagy: mi lényegeset mondhat a társadalomról egy gyámhatósági előadó, aki már foglalkozásánál fogva csupa extrém esettel találkozik? (A választ Konrád György A látogatóban adja meg — nyilván, nem tételesen.)

Egyáltalán, kit nevezhetünk „magánírónak“ és kit „köz-írónak“ (nem publicista-értelemben)?

Lássuk hát Bodor Ádám „magánírói“ problémáit, azaz „periferikus“ témáit. Előre is bocsánatot, legalábbis elnézést kérek a szociológizálásért — Szöcs István kérdésfeltevése kényszerít A tanú című kötet novelláinak ilyenfajta csoportosítására. „Magáníróknak“ a legtöbbet az emberi kapcsolatok milyenségével foglalkozik; a Téli napok, a Kihalt, csendes utca, a Testvérek, mondjuk, ezeket az emberi kapcsolatokat a családra szűkíti le (Nagy István színpadi mű írására vállalkozott, olyan központinak érezte a témát — mégsem nevezték „magáníróknak“!) — de mit szol Szöcs István az olyan novellákhoz, mint amilyen az Egy idegen városban vagy a Zebrán? Az is magánírói, tehát a közösség lényeges problémáit nem érintő vállalkozás, ha a szerző az elmagányosodás, illetve elmagánosodás riasztó példáit tárja fel — hol lélekláttató részletezéssel, hol dinamikusan, hangfölvévszerűen? (A Zebrán Kányádi versének, a Teraszonnak prózai párja.) Ha nem csupán az elidegenedés tényét mutatja fel, de azt is művészi erővel, sajátos írói varázssal érzékeltetni tudja, hogyan ébred fel egy emberben a felelősség egy másik emberért — s hogyan válik ebben a „fura“ helyzetben neveltségessé? Periferikus téma-e az erőszak természete és a kiszolgáltatottság (A kivégzés, Utasemberek), humánus és álhumánus (A réten), bűn és bűnhődés szembeállítás (A tanú)? Kérdéseimben, azt hiszem, nyilvánvalóan benne van a leghatározottabb tagadás: Szöcs István állításának tagadása. Azon még lehetne vitatkozni, hogy a kítűnően megszerkesztett, egyszerűségében izig-vérig modern Triptichon az emberiség utóbbi két évezredéből indokoltan vonja-e le a keserű következtetést a megváltásról, a megválthatóságról, de azt állítani, hogy ez a novella „magánírói“ magatartást tükröz — legalábbis kritikusi félrehallásra vall. Ilyen alapon Szöcs István eredeti felfedezéseket tehetne a világirodalomban. Kezdhethné a leleplezést például Dosztojevszkijjel...

Amiben Bodor Ádám novelláival kapcsolatban Szöcsnek igaza van: A tanú írója elsősorban kérdez, s nem határozat-biztonságú válaszokat ad — ebben is jó íróként, igaz művészként az élethez, nem pedig szabályokhoz, előírásokhoz igazodik. Bizonyosság helyett a bizonytalanságot jelző ige-formákhoz, kötőszavakhoz, mondat szerkezetekhez fordul („miközben a ha és de szócskák közt válogatott“, „olyan biztosan tudom, hogy nem tudok valamit“), írásmódjának ezt a sajátosságát indokoltan emeli ki bevezető esszéjében K. Jakab Antal. De azt hiszem, Szöcs ezt az okos esszét is rosszul, felületesen olvasta. „Ámde nemcsak megnevezünk, hanem értelmezzük is a dolgokat; az erkölcsi világban, ahol az ember emberi tettekkel áll szemben, értelmezzük a tetteket.“ Jakab megfogalmazása ugyan logikai indítékú és jellegű, ám azt is érzékelteti,

hogy Bodor Ádám novelláiban ennek etikai vetülete van; a bizonytalansági tényező Bodor prózájában nem jelenti a felelősség elől való menekülést, nem jelenti az elkötelezettség tagadását. Ennek az egész vitának egyébként — nemcsak elvileg, hanem konkrét tárgyát illetően is — azért van jelentősége, mert Bodor Ádám novellái többségükben jók, sőt nagyon jók, eredetiek, hitelesek (ezt Szócs sem tagadta) — vagyis éppen esztétikai minőségüknél fogva alkalmasak arra, hogy Bodor Ádám etikai és etikus mondanivalóit szélesebb körben közvetítsék. Káros tehát az olyan kritikus közbeszólás, amely éppen a közérdekűséget tagadja meg e novelláktól.

Szilágyi István, az Üllő, dobszó, harang írója szerencsésebben járt bírálójával; noha egy „világvégi virradatot“ írt meg első regényében (amely igazolja első novelláinak megjelenésekor támadt reményeinket), ezért nem minősül „magánírónak“. Pedig ő is a „periférián“ marad, nemcsak földrajzilag, a hegyaljai kis faluban, hanem a tekintetben is, hogy a háborút nem a fronton szembenálló felek, imperializmus és szocializmus döntő összecsapásaként állítja elénk; két magános (elmagányosodott) ember, egy nő és egy férfi vergődése, társkeresése, pokol-mélységekig megismert lelki élete tölti ki a regény közel háromszáz lapját — és kitölti érdeklődésünket is. Nem érezzük „magán“-jellegűnek ezt a lélekbe-leszállást, és nemcsak azért, mert a háttérben, a hősök minden gondolata, minden tette mögött ott a háború. A művészet — ha valóban művészet — sosem lehet magán-jellegű, egy bizonyos szinten felül nem lehet periferikus. Németh László Iszonyáról sokan elmondották már, hogy az nem csupán egy érzelm története — a tragédiában fellelhető egy ország, egy társadalom atmoszférája, sok-sok ellentmondása.

Az Üllő, dobszó, harang szerzője persze még nem jutott fel erre a (legmagasabb) szintre, de keresései a legjobb irányba vezetnek. A narrációt szerencsésen vegyíti az emlékképek felidézésével, azaz az érzelmek, gondolattársítások ön-elemzésével; a regény szerkezeti kettőssége azért nem válik fárasztóvá, mert egyrészt az emlékezés is narrációvá teljeseedik, másrészt a gondolati asszociációk képszerűvé oldódnak — a könyv legsikerültebb lapjain (például Anna isten-elképzelése). És ott válik Szilágyi István regénye fárasztóvá, nem teljes hitelűvé, ahol az író és hősei kilépnek a „magán“-jellegből, és nagyon is nyilvánvaló szándékos-sággal a „centrum“ felé törekednek. (A legkirívóbb példát idézem: „Különös érzése ez egy bizonyos korszakot megélt emberfajtának, aki a saját világának, osztályának, rendszerének temetésén nem könnyezhet, mert bajában nem ápolta azt a világot...“) A kis tanítónő és a katonaszökevény befelé-megélt válságai éppen eleget mondanak el annak a világnak a válságáról, semhogy ilyen magyarázkodásokra szükség volna.

Úgy érzem, nem erőltetetten kapcsolom „periféria“ és „centrum“ viszonyához, vitájához azt a csalódásomat, amelyet Pusztai János második könyve, a régen várt Illés szekerén okozott. A néhány évvel ezelőtti prózájával hirtelen élre vágó, eredeti látásmódú, költői stílussal megáldott Pusztai Forrás-könyvének sikerét ugyanis nem lehetett csak a rozsdatemető-szemlélettel magyarázni: nem szokványos hőseit egyszerre társadalom- és lélekláttató erővel vezette mindkét elbeszélésének lapjain, s nem hiányzott abból a kötetből az epika lendülete. Az irodalom- és társadalompolitikailag változatlanul, az első Pusztai-kötethez hason-

lóan fontos és érdekes Illés szekerén azonban csupa valóság-anythinggal, élmény-törmelékkel van túlszűfolva, s a ráadásul meg-megtörő szerkezet eredményeként is, az újságíró-regényhős belső élete nem tud kibontakozni — a közügyi jelentőségű történések ebben a regényben nem válnak eléggé „magáníróivá“. Pedig Pusztai János ma is éppúgy (vagy még jobban) tud tájat, embert, cselekvést jeleníteni, mint öt évvel ezelőtt, stílusa nem kopott meg. Csak mintha Szöcs István kritikus szeljegyzetét olvasta volna a regény megírása előtt.

Ez utóbbi megjegyzésem természetesen tudatos anakronizmusra épül, s mindössze a kritikus felelőségére akart utalni. Nem is íróinkat féltem a rossz tanácstól — aki arra való, tehetsége folytán, megtalálja előbb vagy utóbb a helyes arányokat —, sokkal inkább féltem az olvasót. Azt, akit csak egyik vagy másik könyv olvasásától riaszt el a félretájékoztató, s különösen azt, aki az irodalmat közvetlenül is befolyásolhatja.

Vida János

Kópacz Mária
Cirkusz

Lucrețiu Pătrășcanu egyszerre volt a forradalmi tett, a marxi—lenini forradalmi eszme és az alkotó tudomány — a marxista szociológia, jogtudomány és közgazdaságtan — embere. Műve és tevékenysége fontos helyet foglal el mind a munkásmozgalom, mind a hazai társadalom marxista történeti felmérésében.

Egy 1945-ben adott interjúban kifejti, hogy szellemi-erkölcsi arculatának kialakulásában döntő szerepet játszott a családjában uralkodó, minden álhazafiaskodó, vallásos, antiszemita beütéstől idegen légkör. Alakuló, formálódó egyéniségére nagy hatással vannak olvasmányai, melyek főleg a „sámánatoristák” közvetítésével a sajátos romániai jelenségre hívták fel a figyelmet, az orosz irodalomból a narodnyik-mozgalomhoz közel állók érdeklík, akik a személyes áldozat jelentését villantották fel talán túlságosan is érzékeny lelkületében. Már iskolás éveiben szembekerül a hatóságokkal egy antiszemita incidens kapcsán, amelyben zsidó osztálytársai védelmére kel. Egy évre kicsapják. Egyetemi tanulmányai idején bekapcsolódik a munkásmozgalomba, és 1919-ben belép a Szocialista Párt kommunista frakciójába. A Román Kommunista Párt megalakulását követő letartóztatások miatt hónapokon át szinte egymagában írja és szerkeszti a *Tineretul socialist* című, frissen alakult lapot. A továbbiakban részt vesz az RKP központi orgánuma, a *Socialismul* elindításában. Az egyetem befejezése után, 1922-ben részt vesz a Komintern IV. kongresszusán, ahol saját bevallása szerint, élete egyik legnagyobb élménye volt Lenint látni és hallgatni.

Németországi tanulmányútra megy, mert „nem lehet igazi marxista, aki nem tud németül”. Ez volt a kor szelleme, mondja az említett interjúban. Idejét megosztja a politikai gazdaságtan, a filozófia és a statisztika tanulmányozása, valamint a munkásmozgalomban folytatott tevékenysége között. Doktori disszertációját 1924-ben védi meg kítűnő eredménnyel. Hazatérése után élete elszakíthatatlanul egybefonódik a romániai munkásmozgalom történetével. A már említett interjúban megjegyzi, hogy emlékirataiban majd részletesen foglalkozni fog munkásmozgalmi tevékenységével, de még túlságosan fiatalnak érzi magát ahhoz, hogy ennek terve egyáltalán foglalkoztathatná.

Pătrășcanu elméleti munkásságának felmérése meglehetősen nehéz. Ugyanis a hazai szociológiatörténet általános körvonalai lassan bontakoznak ki — és ez is az utóbbi időben —, ezen belül pedig a marxista szociológia eredményeinek feltárása ez ideig csak töredékeiben valósult meg. Márpedig Pătrășcanu műve szervesen illeszkedik a két világháború közötti szociológiai, történelmi vitákba, melyeknek alapos ismerete nélkül hiányos képet kapunk munkáinak értékéről.

Pătrășcanu könyveinek több kiadása teljesen el-

◆ *A Korunk fiatal munkatársainak egyetemi és főiskolai hallgatókból álló csoportjában az első tanulmányi félévben Zörgő Benjámint egyetemi tanár a szerelem lélektani kérdéseiről, Starmüller Géza műépítész Erdély építészeti stílusainak történetéről, Bodor András egyetemi tanár a történelemfilozófia mai irányzatairól, Balogh Edgár szerkesztő a romániai magyar irodalom új történelmi tematikájáról, Benkő Samu tudományos főkutató Bolyai János eszmei örökségéről és magatartásáról, Kántor Lajos szerkesztő Illyés Gyula és József Attila költői párhuzamáról tartott előadást, utóbbin Balogh Éva színművésznő előadta Illyés A reformáció genfi emlékműve előtt és József Attila Hazám című versét. A fiatalok gyűlése megvitatta Fodor Sándor és Mikó Imre írók jelenlétében kettőjük Beke Györggyel közösen szerzett Orbán Balázs nyomdokain című riportsorozatot, és tudományágak szerint tagolt, sokoldalú kritikai feldolgozásban elemezte a Korunk 1969. 10. számát. Az ülésen felváltva Agoston Vilmos, Csörtán Ferenc, Gaál György, Molnár Gusztáv és Rostás Zoltán elnökölt. A csoport küldöttei részt vettek a folyóirat marosvásárhelyi és temesvári kiszállásain, s mintegy negyven meglátogatták Kolozsvárt és más városokban a Korunk-olvasókat.*

◆ *Mi újat nyújthat egy folyóirat monografikus jellegű száma? A Művelődés Biharcsokra (januári szám) azért is élvezetes olvasmány, mert olyan tájakról, ahol Bartók és Kodály sok száz dallamot jegyzett fel, amelyekről Győrffy István írt tanulmányt — érdekes, nem ismert dalokat mutat be, feltáratlan sajátos néprajzi falvakat ír le.*

krónika

De revelációként hat a holnaposok városának temérdek kísérletet, pangást és kudarcot is jelző kulturális tilkre, Ady Endre, Iosif Vulcan vagy a Familia örökségének ápolását ismertető beszámoló is.

Biharország — emez országnyi vármegyének búzás síksága, fenyős havasa, több jellegzetes vidéke, mint az Ermellék vagy a Körösköz, Vaskóh környéke vagy a Berettyó lapálya mintegy művészeti átlényegülésként mutatkozik meg a pompás fazekasmunkákban, ékes faragványokban, bús balladákban, forró hórákban és festményekben. Örvendünk a tudósításnak, amelyből megtudjuk, hogy gondosan ápolják, fejlesztik is a nép művészetét, rendszeresen megtartják például a hagyományossá vált bihari folklór-napokat, s gratulálunk a szerkesztésnek, amely okos válogatásban ezt az országosnyi kultúra-gazdagságot egybe tudta karolni.

Az pedig külön kérdés, hogy a szülőföld-ismeret elmélyítése, értékeink felmérése és jobb megbecsülése szempontjából mit jelentenek az olyan írások, mint A Fekete-Körös völgyének magyar népi öltöze (Nagy Jenő), A Fekete-Körös völgyi magyarság foglalkozásáról (ifj. Kós Károly), Várad, művelődés '69 (Domokos Eszter—Szele Péter) vagy Gálffy Mózes nyelvújítás-tanulmánya és Jordáky Lajosnak a bihari sajtó történetét felvázoló cikke. A vezércikk (V. András János) pedig a bihari írásokon túlmutató, de egyben azokhoz is kapcsolódó problémafelvetésével olyan művelődési kérdésekhez nyúl (például a magyar nyelvű szabadegyetemek helyzete), amelyek megvitatása régóta időszerű.

fogyott már a szerző életében, a Politikai Könyvkiadó helyesen jár el most, amikor az RKP Központi Bizottsága mellett működő Történelmi és Társadalom-politikai Tanulmányi Intézettel karöltve kiadja a kiemelkedő forradalmár és gondolkodó valamennyi írását. Ebből a sorozatból az első kötet *Un veac de frământări sociale 1821—1907* (Egy század társadalmi vívódásai 1821—1907) már meg is jelent, és 1971-gyel bezárólag napvilágot lát a *Problemele de bază ale României* (Románia alapvető kérdései), a *Sub trei dictaturi* (Három diktatúra alatt), a *Curentele și tendințele în filozofia românească* (Áramlatok és irányzatok a román filozófiában), valamint összegyűjtött cikkeinek, egyetemi előadásainak és levelezésének két köteté. Az olvasó joggal elgondolkozhat műveinek ilyenfajta periodizálásán. Arról van szó ugyanis, hogy jönléhet mind a négy könyv 1944 után jelenik meg (nyilván a szerző politikai helyzete és a művek ideológiája miatt), valamennyi mind tematikailag, mind megírása idejét illetően a második világháború előtti korszakhoz kapcsolódik. A háború után csak az *Áramlatok és irányzatok a román filozófiában* öltött végleges formát.

Az első kérdés, amelyet feltétlenül már előjáróban meg kell világitanunk, szükségszerűen következik Lucrețiu Pătrășcanu kommunista elkötelezettségéből, és műveinek szándékát, finalitását érinti. Ebből az elkötelezettségből adódik, hogy számára a tudományos alkotás nem elsődleges és végső cél, hanem eszköz egy forradalmi stratégia, illetve taktika tudományos megindoklásához. Közismert partitörténeti tény, hogy az RKP, megalakulásától hosszú ideig állandóan alapvető ideológiai problémákkal küszködött. Ennek egyik oka, hogy hiányzott a román társadalom szerkezetének tudományos elemzése az akkori fejlődési szakaszban. Pătrășcanu e probléma tisztázását tekinti fő feladatának.

De ez a problémakör nemcsak az RKP-t foglalkoztatja, hanem az egész romániai szellemi életet. Kezdve a múlt század utolsó évtizedeitől ez a kérdés mindinkább középpontba került, s századunk húszas éveiben az iránta megnyilvánult érdeklődés éles vitává alakult. Szerzőnként különböző megfogalmazásokban, de lényegében mindenki Románia fejlődésének agrár- vagy ipari jellegén, a két potenciális civilizáció lehetőségén vitatkozik. A vitázók túlnyomó többsége, történeti módszert használva, a múltban keresi a kérdés megoldásának gyökerét, ami önmagában helyes, ha nem is új eljárás. Hanem aztán a továbbiakban az álláspontra rekonstruálódnak: már nem a követendő út a dilemma okozója, hanem a külső és belső tényezők befolyásának határfoka a mérték Románia múlt századbeli eseményeire. Itt a szocialista Dobrogeanu-Gherea, a konzervatív Maiorescu és a liberális Lovinescu közös platformra kerül a külső befolyás eltűzésével, a „tartalom nélküli forma“ (forme fără fond) elméletének védelmében. Egy másik szempontot követve az iparosítás szükségességét védelmezők is két táborra oszlanak: azok, akik az ipari haladás elért eredményeit az 1829-es drinápolyi szerződésnek, és

mások, akik a különböző polgári ideológiák befolyásának tulajdonítják.

Mindezek a nézetek nem csupán a két világháború közötti szellemi életben éreztették hatásukat, hanem a kommunista párton belül is. Az RKP esetében legerősebben Dobrogeanu-Gherea *Neoiobăgia* című munkája hatott, s ez a parasztkérdés alakulásának, valamint a polgári demokratikus forradalom szakaszának helytelen vagy nem pontos megítéléséhez vezetett. Valamennyi szempontot és érvelt figyelembe véve, Pátrășcanu beavatkozása a vitába mind politikai, mind elméleti szempontból feltétlenül szükséges volt, és az általa lefektetett alapelvek, a történelemtudomány azóta végbement fejlődése ellenére is, lényegében megállják a helyüket.

Pátrășcanu szellemi arculatát tanulmányozva rendkívül összetett jelenséggel állunk szemben. Bonyolódik a helyzetünk, ha e szellemiséget behelyezzük korába, amelyben alkotott és harcolt. Lényegében gyakorlati elme volt a tudományban, és nem metodológus. Gyakorlati-politikai célokat alátámasztó, azokat indokló ideológiai állásfoglalás megalapozásáért hajlik a múlt és kora társadalmának tanulmányozása felé, az alkotó marxizmus szociológiai módszerével — tehát egy olyan módszerrel, amely tabu a dogmatizmus számára — közelíti meg a kérdéseket. Bár a két világháború között már lábra kapott a szociológiai empirizmus, ez őt egyáltalán nem kísérti, rendkívüli érzéke az empiria és a logikai rendezésében kitűnik minden érveléséből. Egyetlen figyelemre méltó jelenség sem kerüli el figyelmét. Jellemző az a mód, ahogy a funkcionális-strukturális elemzést összeköti a dialektikus determinista szemlélettel. Elemzéseit jobbra egy strukturalista-funkcionális modell felállításával kezdte, hogy a társadalom e statikus megragadását aztán egy dinamikus kövesse, összes mozgatórugóinak figyelembevételével.

Számára a szociológia nem korlátozódik sem az empirikus adatfeldvétel és -feldolgozás területére, sem csupán a jelen és az ebből kinövő jövő tanulmányozására. Így közeledik a történelemtudomány nyújtotta adathalmazhoz, amelybe ezúton visz értékrendet. Ebből a szempontból is egyedülálló helyet foglal el Pátrășcanu a román szociológiában, mert globális társadalomtörténet-vizsgálatra szociológus nálunk nem vállalkozott. Ebből a szempontból a francia *Annales*-csoport szociológiai felfogásához közeledik.

Ez a felfogás és módszer érvényesül valamennyi művében. Ezek tulajdonképpen ugyanazon problémakör különböző vetületeinek tárgyalását jelentik, nevezetesen a polgári demokratikus forradalom napirendre került szakaszát vizsgálják. Ebből az első könyv, a most megjelent, *Un veac de frământări sociale 1821—1907* című, a témát történelmi perspektívában veti fel, a másik három a két világháború közötti időszak, de szűkebben a 30-as évek gazdasági-társadalmi, politikai, ideológiai és filozófiai problémáit feszegeti.

Pátrășcanu az *Egy század társadalmi vívódásai 1821—1907* című munkájában a román történelem-

téka

Dsida Jenő

Műfordítások

„Ez a kötet első kísérlet arra, hogy megközelítő teljességgel egybegyűjtse Dsida Jenő valamennyi műfordítását” — írja a jegyzetekben Szemlér Ferenc, a kiadvány gondozója. Szép és elismerést érdemlő az ilyen törekvés, bár sokszor félt, hogy a nagy elődök munkáinak összegyűjtése a „mindent összegyűjtés” következtében a minőségi igény gyengülését vonja maga után. Sokszor — s ez vonatkozhat Dsida Jenőre is — az íróasztalfiókjában maradt, látszólag kész anyagot a költő azért nem közölte, mert saját ítélete szerint még nem volt végleges... Negyven szerző (kilenc nemzet fia) száztizenkét verse szerepel a kötetben. Sok vagy kevés? Inkább az utóbbi. A mennyiségen lemérhetjük a műfordító Dsida Jenő érdeklődési körét. A minőség sem meglepetés: a költő formakultúráját dicséri. A kötet munkát és segítséget ad a szakembernek, élményt nyújt az olvasónak. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1969.)

Fenyő István

Haza és tudomány

A szerző egy olyan, jobbról is, balról is elátkozott gondolkör újjáértékelésére vállalkozik, mint a liberalizmus. Perel Beksicus Gusztávval, aki a magyar liberálisokkal szemben a vármegyét tartotta az alkotmány védőbástyájának, Jászi Oszkárral, aki liberális elveiből kiábrándulva az angol utat ajánlotta, és Szekfű Gyulával is, aki viszont Kossuth-ellenes konzervatív reformizmusától eljutott a 48-as eszmék rehabilitálásáig. A szerző egy-egy

téka

esszében mutatja be a reformkori liberalizmus három nagy egyéniségét: a történetíró Horváth Mihályt, a polihistor Pulszky Ferencet és a statisztikus Fényes Eleket. Közben leválasztja a magyar liberalizmusról a nemesi csökevényeket s a konzervatív tudatelemeket, hogy eljusson 48 népmemzeti ideológiájához. Konklúziója szerint a liberalizmus csak annyiban haladó vagy visszahúzó, jó vagy rossz, amennyiben a népuralom megvalósulásának eszköze vagy gátlója. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969).

Antonio Gramsci

Opere alese

Az olasz munkásmozgalomban kiemelkedő hely illeti meg Antonio Gramscit. Ő a szocializmushoz vezető sajátos olasz út első kidolgozója, és elsősorban az ő érdeme annak tudatosítása, hogy ez a sajátosság nemcsak adott helyzetben érvényesülő stratégia és taktika, hanem erkölcsi mérce, nyílt és őszinte humanizmus is. Gramsci számára a szocializmus sohasem pusztán politikum: egyben új szellemiség, amelynek alapja a marxizmus, az egyetlen lehetőség, amely a vallás nélküli modern társadalomban biztosítja az intellektuális egységet. A marxizmus nála integrális filozófia, nem rész tudomány. Ezek Gramsci gondolkodásának általános jegyei. Sajnos, a válogatás mozaik-jellege nem enged mélyebb bepillantást gondolatvilágába. A könyv olasz eredetije a nyolckötetes eddigi legteljesebb kiadás után jelent meg, s abból öt kötetnyi anyagot sűrít mindössze 300 lapba. Mindez fordításban, egy teljesebb Gramsci-kép hiányában

nek egy minőségi változások, strukturális átalakítások jellemezte koráról értekeznek, polemizálva valamennyi szociológussal és történésszel, akik ezt a korszakot érintették. Pátrășcanu gazdag dokumentációval bizonyítja, hogy az 1829-es drinápolyi béke, mely megszüntette a török monopóliumot a fejedelemségek kereskedelme felett, már egy kapitalizálódó gazdaságot talál. Ezt bizonyítva, megcáfolja Iorga egyoldalú álláspontját, miszerint Románia nem ismerte a feudalizmus korszakát. Iorga akkor jutott erre a következtetésre, mikor összehasonlította a fejedelemségek és Nyugat-Európa középkori birtokviszonyait. Mivel a fejedelemségekben az összehasonlítási időben, egészen 1829-ig, a feudális birtokjog fogalma ismeretlen volt, és csak használati joggal rendelkezett mind a bojár, mind a feluközösség, Iorga arra a megállapításra jutott: nincs hűbéri birtokjog, nincs feudalizmus. Pátrășcanu kimutatta, hogy ez téves következtetés, mert valójában a felépítményi vetület hiányában is létezett egy hűbéri alépítmény, amelynek meghatározó jellege van. A továbbiakban éppen ebből az alépítményből sorakoztatja érveit, mert a fejedelemségek felépítményének aprólékos vizsgálata csak zavarná az elemzésben. Szerinte tehát a fanarioták századai a gazdasági élet sajátos alakulása következtében kizárólag természetbeni adó létezett. Ezt nevezi Pátrășcanu *feudális rendszernek*. A fanariota korban (XVIII. század) már észlelhetővé válik az áruterhelés néhány eleme. Megjelenik az adónak munkanap formájában való törlesztése. Bizonyos kisbojár-, kereskedő-réteg van kialakulófélben, amely már a kereskedelmi és uzoratóke képviselője. A parasztok kizsákmányolása egyre fokozódik, és ezt a korszakot Pátrășcanu már *jobbágyrendszernek* nevezi.

A XVIII. század vége felé és a XIX. század elején a két említett adóforma mellett megjelenik a pénzadó, ami az áruterhelés nem kapitalista formájában a legelőrehaladottabb állapotot képviseli. Ezek a kapitalista elemek, az uzoratóke és a kereskedelmi tőke jól megférnek egymással a jobbágyrendszer szerkezetében, de ellentétbe kerülnek a nagybojártság bizonyos politikai érdekeivel. Itt ér el Pátrășcanu a Tudor Vladimirescu-féle felkelés természetének magyarázatához. Cáfolja ennek parasztforradalmi jellegét, mert: 1. nem paraszti elemek vezetik, jöllehet a parasztság alkotja tömegbázisát, 2. nem a parasztság, hanem a felkelést vezető kereskedő-kisbojár réteg érdekeit tartja szem előtt. Mindezt a szerző a legaprólékosabban bizonyítja a legkülönbözőbb természetű dokumentumokkal. Sok érvet sorakoztat fel a felkelés sovén és idegen-gyűlölő jellegéről szóló állítások megcáfolására. Ami a legfontosabb Pátrășcanu számára, az a felkelés jelentőségének meghatározása Románia fejlődésében. Átveszi és továbbfejleszti Bălcescu véleményét, miszerint a Tudor Vladimirescu-féle felkelés a polgári demokratikus forradalom kezdetét jelentette.

Az 1821-es felkelést követő korszakot elemezve eljut az 1848-as forradalomig, melynek kapcsán élesen visszautasítja a forradalom jelentőségét csök-

kentő vagy szándékosan eltúlzó végletes álláspontokat. Ennek a könyv írásakor nagy politikai jelentősége is volt, mert a 30-as évek szélsőjobbaldali mozgalmait az 1848-asok emlékét befekető kampányt indítottak, ami sürgős megcáfolást igényelt. Pátrășcanu leszögezi, hogy ez a forradalom, ideológiájában és célkitűzéseiben, az 1821-es felkelés kiteljesítését jelentette, bukása viszont az adott társadalmi erőviszonyokból vezethető le: az ipari tőke még nem volt olyan fejlett, hogy a burzsoázia megkockáztassa a francia forradalom radikalizmusát.

A XIX. század második felét a kapitalizmus térhódítása, az ipari tőke szerény gyarapodása és a kereskedelmi, valamint az üzoratóke erőteljes fejlődése jellemzi. Ilyen körülmények között egyre sürgetőbbé válik az agrárkérdés megoldása.

Jellemző, hogy Pátrășcanu, szemben más kutatókkal, nem áll meg az agrárreform elemzésében az 1864-es Cuza—Kogălniceanu reform törvényre emelésénél, hanem figyelemmel kíséri az ezzel kapcsolatos eseményeket még tovább is. Rámutat arra, hogy a parasztság kiszákmányolása majd feudális alapon, kapitalista módon történik majd. Ilyen viszonyok termelik ki az 1888-as megmozdulásokat és az 1907-es parasztfelkelést. Valamennyi megmozdulás tárgyalása tulajdonképpen az egész társadalmi szerkezet elemzését nyújtja, mert ezek kirobbanása az egész hazai fejlődés következménye. Tulajdonképpen e felkelés és a háborúk nyomán kialakult helyzet vezet az 1921-es földreformhoz.

Időben ezzel el is érkeztünk addig a korszakig, amelyet a következő, szintén újrakiadás előtt álló három könyv tárgyal. Céljuk annak a társadalmi-gazdasági-politikai szintnek a meghatározása, ahonnan Romániának a polgári demokratikus forradalom győzelmes kiteljesítése után, a szocializmus útjára kell lépnie.

Lucrețiu Pátrășcanu műveit nemcsak tudományos igényesség, hanem akadémiai tartás is jellemzi mindvégig. Ezt már csak azért is hangsúlyoznunk kell, mert az ilyen egyértelműen elkötelezett alkotásokból hosszú időn át hiányzott a mértéktartás. Minden könyvében polemizál, de fő fegyvere mindig az érv és a dokumentáció, s nem a többé-kevésbé alátámasztott minősítés. Tudományos munkáit publicisztikai stílusban írta meg, hogy könnyen hozzáférhetővé tegye őket. Ez azonban mit sem von le tudományos értékükből. Ellenkezőleg. Sok olyan tudományos tétel és megállapítás, amely ma általánosan ismert s mintegy „köznap” forgalomban van, felvillantott vagy kifejtett formában megtalálható Pátrășcanu műveiben. Munkásságának elvévülhetetlen értékét mindennél jobban bizonyítja, hogy az igen nehéz időkben és mostoha körülmények között megfogalmazott megállapításai, a közel két évtizedes háttérbeszorítás és mellőzés után is kivívják és biztosítják maguk számára az őket megillető helyet a hazai tudományos életben.

csak figyelmeztethet: az olvasó olyan gondolkodóval találkozott, akinek minden sorát el kell olvasni. (Editura politică, 1969.)

Szilágyi István

Üllő, dobszó, harang

„Akkor hát a bármiféle változást megszenvédők miért igyekeznek mégis a magyarázattal, az érvel, az indokkal, miért sajátítják ki akarataukká mindazt, ami bekövetkezik?” — kérdi a falura került fiatal tanítónő, a második világháború végét jelentő falusi dobszó utáni hajnalon. „És végül is mibe fáradunk hát bele? A távolságok legyűrésébe vagy a terhek hordozásába, melyeket útjainkon magunkkal viszünk?” — kérdés kérdést követ, mindaz, ami lezárt Szilágyi István újabb könyvében, csak a történetre és a háború okozta szenvedésekre vonatkozik. Kérdéssé fogalmazott lírai monológok törik meg a neorealista cselekménysorok egymásutánját; emlékek, pillanatsfelvételek, érzelmi reflexiók teszik teljessé Anna és Karainna István katonaszökevény alakját. Filozofikus hangvételű, racionálisan gondolkozó hősök vitatkoznak egy kis hermetikus környezetben a jövőről, múlttól, csak éppen a jelennek nem tehetnek semmit, a háborúval, s „ma is túléltem magamat” — fohással várják, hogy újra megszólaljon a kovácsok üllője, béke legyen. (Irodalmi Könyvkiadó, 1970.)

Actes du Xe Congrès International des Linguistes I

Az 1967. augusztus 28. és szeptember 2. között Bukarestben tartott X. Nemzetközi Nyelvészkonferencia négy kötetre tervezett anyagának első

Rostás Zoltán

részét kapta kézhez a közönség. Az adminisztratív jellegű, kizárólag a kongresszusra vonatkozó közlemények után ebben a kötetben kap helyet a hat plenáris ülés anyaga, valamint az első két (nyelvészeti, szociolingvisztikai) szakcsoportban elhangzott dolgozatok, referátumok angol, francia, német, olasz, orosz és spanyol nyelven. Ötvenhat ország legrangosabb nyelvészeinek a közreműködésével a négy kötet átfogó képet nyújt majd a nyelvtudomány legáltalánosabb elméleti és módszertani kérdéseinek mai állásáról. A sokoldalúságra törekvés nyilvánul meg abban, hogy a dolgozatok mellett a hozzászólások is megtalálhatók, így ugyanannak a problémának többféle felfogásával is megismerkedhetünk. (Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1969.)

Iorgu Iordan

Alexandru I. Philippide

Híadnyótló könyv, mert hiszen e nagy nyelvtörténésről vajmi keveset tudunk. Alexandru I. Philippide egyike azoknak a kiemelkedő román tudósoknak, akik a századforduló nagy kulturális mozgalomból legjobban kivették részüket. Tudományos munkássága mennyiségileg alulmarad kortársai tevékenységének, minőségileg azonban sok tekintetben felülmúlja. A tudományos kutatás terén azóta bekövetkezett fejlődés, az új információk és kutatási módok sem teszik elavulttá tudományos megállapításainak nagy részét. Iorgu Iordan a tanítvány alapaosságával méri fel Philippide életét és művét. Tisztelete egykori professzora iránt nem homályosítja el megállapításainak hitelességét. Igényes részletességgel

„Földhőzkötött, anteusi művészet a magyar. Nem adatott meg neki a könnyed szárnyalás, a tiszta esztétikum keresése. A magyar történelem tragikus kolonca, a meg nem oldott társadalmi kérdések szüntelen izzó heve nem engedte, hogy itt a művész csak művész lehessen. A magyar költőnek és festőnek néptribunnak is kellett lennie; ha irt vagy festett, ítéletet is mondott. Kevés nemzet művészete van úgy telítve társadalmi problémával, mint a magyaré, ahol így összeforrott volna a művészi és etikai szféra, mint nálunk“ — írja Németh Lajos a modern magyar művészetről.*

Emiatt késett oly soká a régi adósság egyenlítése, a jelenkori művészet első reprezentatív szintézise. Fülep Lajosnak 1923-ban az Athenaeum kiadásában megjelent keserű és zseniális tanulmánya (*Magyar művészet*) óta senki sem próbálta meg összefoglalni a művészet újkori forradalmaitól megérintett magyar képzés útjait, lehetőségeit és korlátait. Persze Fülep inkább csak az áthajlást elemezte — művészetelméletileg — a naturalizmusból az impresszionizmuson át Cézanne és egy általa még nem látott panoráma, kiút, szerteágazás felé; az ötven évvel ezelőtti magyar művészet képe alapján csak annyit jelenthetett be, hogy a magyar művészet immár nem csupán mozzanatok, torzók, fellángolások summája, hanem folyamat, élet, tehát művészettörténet.

Németh Lajosnak éppen ezt a roppant történeti anyagot kellett végre megmérnie, s őt ez a másfajta, mennyiségi kényszer készítette ugyanarra, amire nagy elődjét a kezdet, tehát a történeti áttekinthetőség korlátozottsága; a hangsúlyozottan esztétikai, fejlődéstörténeti és karakterológiai elemzésre — a művelődéstörténeti és művészetszociológiai vizsgálódás rovására. S ami Fülep látószögéből torlokati hőmpölygésnek tetszett (Szinyei, a nagybányaiak, Rippl-Rónai, Csók), az tulajdonképpen a modern magyar művészet forrásvidékének bizonyult.

A magyar nép történelmének legellentmondásosabb félévszázadából kevert vakolaton kellett a színeknek megkötődniök és megmaradniök, s egy olyan kor kereste plasztikáját, amely minden idők legnagyobb forma-pusztításáról nevezetes. Így hát e könyv lapoztán mindenekelőtt az ejt meg: milyen könnyörten szabatossággal írja körül a szerző, nagyságrendi elfogultság nélkül, ennek a visszafojtott szenvedélyvel készült Guernicának minden valamirevaló részletét. Illetve egyetlen elfogultság vezérli mindvégig: az éppen soron következő művész, csoport vagy művészi tett iránt megnyilvánuló féltő elfogultság, hogy jól értsük meg: az adott szellemi kontextusban éppen ez a mű, ez a gesztus, ez a rálátás zárhatta el legáthathatatlanabban a szellem hadállásait a rombolás és a giccs elől.

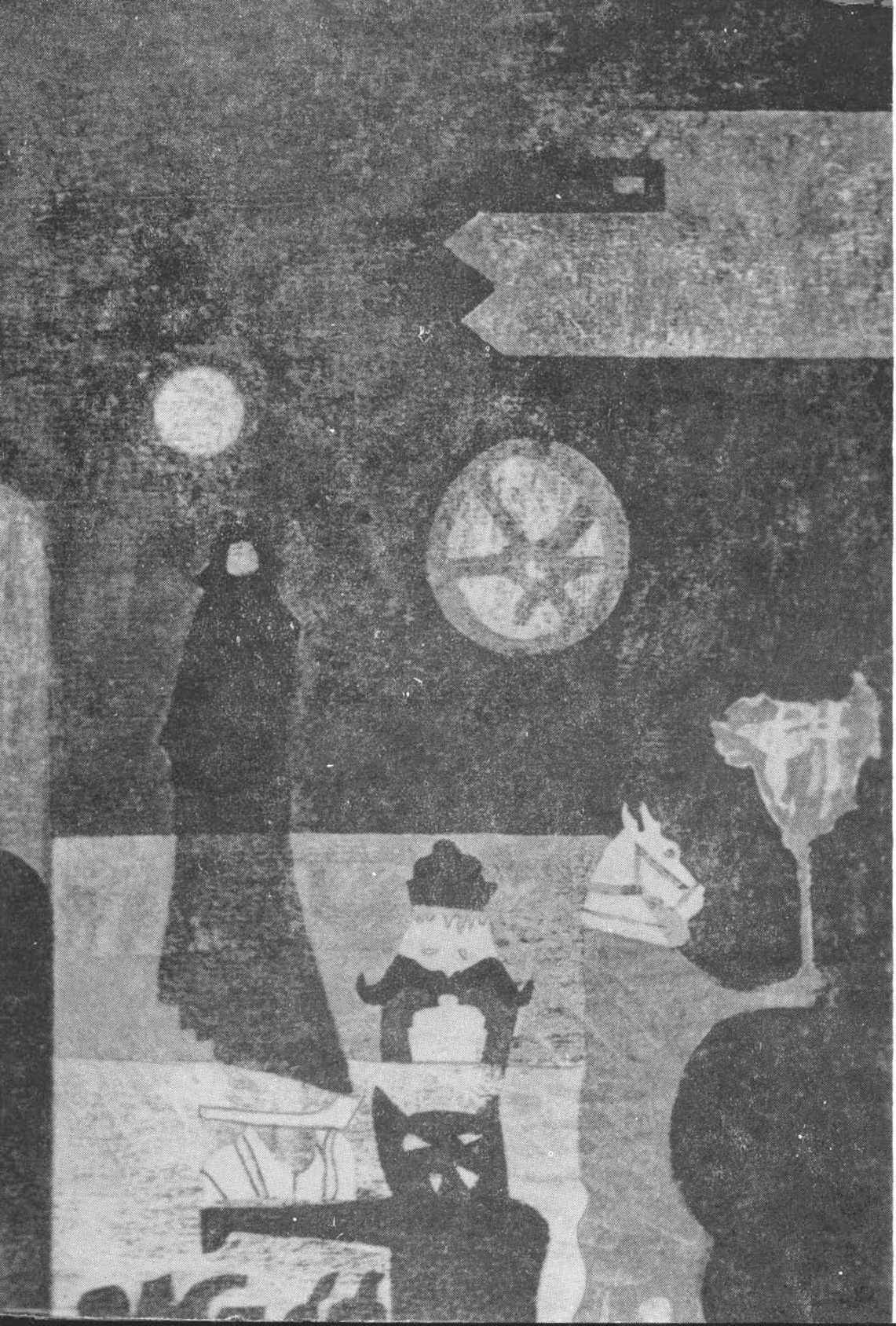
Talán ezért csúszott tollam alá előbb a „Guernica“

* Németh Lajos: Modern magyar művészet. Corvina Kiadó. Budapest, é.n.

MAI MAGYARORSZAGI FESTŐK

1. Kondor Béla: *Darázskirály* (1963)
2. Bálint Endre: *Groteszk temetés* (1964)

kép is, mintegy az egymást semlegesítő végtelenségek kényszerképzeteként, felidézve Hollósy, Csontváry, Derkovits, Nagy István, Vajda Lajos, Barcsay Jenő kópírását (s persze nem biztos: ez-é az eszményi genetikai lánc), a XX. századi magyar lázadás természetét, amelyben akkor is közösségek mozdulnak, amikor a legalomittasabb, s akkor is a valóságban keres menedéket, ha éppen legszörnyűbb álma teljesedik.

Egyszóval a modern magyar művészet arca — amelyben „sajátosan egyesül az északi művészet expresszivitása, a plebejusi indulat és a latin szellem derűje, emberközéppontúsága“, és „értékét épp a sokrétűség, a nyugat-európai irányokkal való együttélés, ám ugyanakkor az azoktól való elkülönülés adja“ — sohasem tudott úgy eltorzulni, bármilyen fájdalom ült is mögötte, hogy aki megáll a *Rákóczi-induló* tépettruhájú senkifiai, *A Panaszfal bejáratánál* köpenyekbe roskadt óriásai vagy egy Egrý-napkelte vajúdása előtt, ne érzékelné a legkonkrétanban önmaga érzelmeit.

Európában élni nem jelent feltétlen európaiságot. Mint ahogy az sem szégyen, ha ez az európaiság nem időbeli szinkronként jelentkezik.

Különös, mennyire nem tudott Magyarország lépést tartani, mondjuk, a XVIII. század „modern“ Európájával, amikor pedig művészete megközelítőleg ugyanazt a nyelvet beszélte. S amikor gazdaságilag és politikailag oly megtevésztől megközelítette Európát, kénytelen volt lemondani a művészi önismeret korszerű és automatikus írásmódjáról. Legálabbis hivatalosan.

Németh Lajos könyve ugyanis éppen azt igazolja, milyen érzékenyen kapcsolódik belsőleg — ha késve és módosulva is — a világ- és formalítás alakulásával a század magyar festészete, grafikája és szobrászata, természetesen nem iskola-, mégcsak sokszor nem is csoportosulásszerűen, vagy ha mégis iskolaként, azt nem bizonyos elvek exkluzivitása vagy belterjessége, s nem a formai igazság-féltés erőszakossága tartotta össze, hanem a művészi nézetazonosságon is túlmutató etikai elkötelezettség vagy kényszerűség (Nyolcak, Ma, Szocialista Képzőművészek Csoportja, Szentendrei Iskola, Európai Iskola).

S innen aztán két síkon folytatódik a bizonyítás. Egyrészt rendkívül világosan (a tanulmány szerkezeti elveinek a logikájából eredően) kirajzolódik a teljes érintkezési felület az éppen soron lévő európai forradalom és a magyarországi állapot között, s amint az az összehasonlító táblázatból is kiolvasható, ez a viszony sohasem függvény jellegű, hanem folyamat, benne nem az elkésett diák lihegése fejeződik ki, hanem az egyetemes szükségszerűség fáziseltolódásai, ami persze magában hordozza a közti idő módosulásait, olyan elszíneződéseket, amelyek stílusosan, alaktanilag mutathatók ki, de csak tartalmilag indokolhatók. „Még a magyar avantgarde is a realizmussal fonódott össze. Se Matisse, se Mondrian útja itt nem volt járható. Még a magyar konstruktivizmus is súlyos, mint a medvetánc, a fekete-fehér abroncskeretben is mély emberi dráma, társadalmi felelősség feszül. A pusztán dekoratív non-figuráció se vallhat magának rangos képviselőt, a szürrealiz-

tárja elénk Philippide munkásságát, összehasonlítva a kortársakéval. Figyelemre méltóak a könyvnek azok a lapjai, ahol Philippide munkásságának központi problémájáról, a román nyelv és a román nép eredetéről értekezik. (Editura științifică, 1969.)

Telegdi Magda

Ütvesztő

Négy évvel Forrás-kötete után az író nő nagylélegzetű prózai vállalkozással lepte meg olvasóit. A közel négyszáz oldalas regény címe kissé megtévesztő: hétköznapi hős teszi első lépéseit egy hétköznapi labirintusban. S talán ez a regény legfőbb erénye; Telegdi Magda nem rendkívüli embert és nem szélsőséges helyzetet választott, hogy a nehézségeket is vállaló helyzet, a hivatástudat nem mindig látványos szépségét felmutassa. Ica, a fiatal tanárnő határozottan indul el útján, indokolt — írójag talán kissé túllindokolt — öntudattal vállalja a falura helyezett városi lány előrelátható és be is következő nehézségeit. Nem diadalmaskodik felettük, de legyőzöttnek sem tekinthető — ami ismét csak a fiatal író nő emberismeretét, valóság-tiszteletét dicséri. (Irodalmi Könyvkiadó, 1969.)

Élő irodalom

A három csoportba osztott tanulmány-csoport néhány esztendő szakaszokra tagolva, műfajonként veszi szemügyre huszonöt év magyar irodalmát. Tóth Dezső, a kötet szerkesztője, nem véletlenül szögezi le az előszóban, hogy a válogatás „...jelenségeket, folyamatokat, kérdésköröket tárgyaló írásokat gyűjt egybe“.

krónika

A felszabadulással kezdődő irodalmi korszak monografikus feldolgozását ez a kötet tehát nem pótolni hivatott, hanem mintegy előkészítési szempontok tudatosításával, tendenciák jelzésével. Felsorakoztatva a kortárs kritika majd minden tekintélyét, az Élió irodalom című tanulmány-gyűjtemény korszakerősen és — egy-két kivételtől eltekintve — igényesen ad számot az eltelt negyedszázad magyar lírájáról, drámájáról, epikájáról, irodalmi szociográfiájáról. (Akadémiai Kiadó, 1969.)

Mátyás Antal

Fejezetek a közgazdasági gondolkodás történetéből

A szerző a budapesti rádióban tartott előadásai alapján állította össze hasznos könyvét, amely semmi esetre sem akar az ökonomia tudományának rendszeres története lenni, csupán néhány támpontot nyújt a közgazdasággal és a tudománytörténettel foglalkozók számára — s ezeknek köre ma sokkal tágabb, mint gondolnók. A könyv reális igényt elégít ki. A merkantilisták működésének eléggé szokványos ábrázolása után a szerző összehasonlító módszerrel vizsgálja a klasszikus angol politikai gazdaságtan és Marx tanait, az összefüggésekre helyezve a fő hangsúlyt. Feltétlenül a könyv javára írandó a XVIII—XIX. századi magyar gazdaságtan elméleti törekvések elemzése: Skerlecz, Tessedik, Berzeviczy, Széchenyi működését mutatja be. Izgalmasra sikerült a közgazdaságtan újabb irányzatainak ismertetése: Walras, V. Pareto, Keynes elméletének elemzése, a legújabb nézetek összevetése Marxszal feltétlenül indokolják a könyv időszerűségét. (Kossuth Kiadó, 1969.)

mus játékos iránya sem honosodott meg. A kor legnagyobb magyar költőjének, József Attilának az életműve is ugyanezt bizonyította. A magyar művészet valóságához kötöttsége, a természettel való egzisztenciális kapcsolata jellegét meghatározó történeti tény — vallja Németh Lajos.

Másrészt mindebből — és a korszakfordulós művek tárgyilagos elemzéséből — ugyancsak szigorú következetességgént hallható ki érték és haladás egybeesése, a sokszor vitatott és kompromittált „modernség”-fogalom ideológiai természetéről vallott felfogás, ami a jelenkori magyar művészet vonatkozásában (az utolsó huszonöt évet is beleértve) sokszor radikálisabban befolyásolta a közízlést, mint a nyugati társadalmakban az újdonság-szenzáció. („A művészi avantgarde és a politikai progresszió... szubjektíve és objektíve is összefonódott, a hivatalos művészeti irányítás a modern irányok mögött, jogosan, politikai ellenzéki magatartást is sejtett, ezért önvédelemből is támadta. Az avantgarde irányban tevékenykedők legnagyobb része el is hagyta az országot, és létrejött az a paradox helyzet, hogy míg a nemzetközi avantgarde-nak számos magyar származású vezető művésze volt, itthon a modern irányok alig-alig tudtak meghonosodni” — olvassuk. Ezért váltak külföldön nagy alkotógyéniségekké olyan magyar művészek, mint Moholy-Nagy László, Breuer Marcell, Forbát Alfréd, Molnár Farkas, Réth Alfréd, Beöthy István, Huszár Vilmos, Hajdu István, Tóth Imre, Kemény Zoltán, Vásárhelyi Viktor.)

Igy aztán nem egy lényeges, a modern magyar szellemi életbe mélyen beágyazott művészi feladat-hoz csak az utolsó negyedszázadnyi idő kezdeti és legutóbbi éveiben térhetett vissza művész és társadalom egyaránt. S az egyetemes művészetben észlelhető zavar természetszerűen napjaink magyar képzőművészetének megnyilvánulásaira is átsugárzik. Itt tehát a szerző figyelme is némileg szétszórta, a jelenségek érintkezése szakadozottabbá, s az értékelés biztonsága is egyenetlenebbé válik. De három nemzedék munkásságának a rétegeit lazítja fel, a naponként színeződő látásmód távlatot még nélkülöző mélységeiben búvárkodik, s bizonyára nem sok művészettörténész vállalkozna arra, hogy egy ilyen alákonzott területen, ennyi eleven áramlás között oly makacsul ragaszkodjék ugyanahhoz a tudományos átvilágításhoz, amellyel némileg már műzeumi közeget varázolt vissza izgalmas látványá, homályokat, góccokat és töréseket konstatált, s amellyel (egyik leglényegesebb konklúziójában) törvényszerűen már más, szokatlanabb sorsközösségeket is kutat: „a modern magyar művészet önálló struktúra, ízelődik ugyan az egyetemes modern művészethez, fejlődését azonban végső fokon belső erő határozza meg. Ezért nem mérvadó, hogy fejlődése szinkronban volt vagy van-e a legújabb nyugat-európai irányokkal vagy sem. E szempontból válik egyre elodázhatatlanabb feladattá a magyar művészetnek a környező országok művészete sajátosságaival való összevetése, hiszen a közép- és kelet-európai országok rokon történeti-társadalmi helyzete szükségképp sok összetevőjében azonos problémák elé állította a művészeket.”

Banner Zoltán

TALLÓZÁS

Értelmiségiek falun

(Lupta de clasă, 1970. 1.)

Egy szélesebb körű társadalomlélektani vizsgálódás részeként megjelent tanulmányukban a szerzők (Aurel Opreanu, Roman Morar, Vasile Degan, Ion Curea, Mihai Stănculescu, Ana Piroška, Vasile Chiribău) a Kolozs megyei Mócs község és a hozzá tartozó hét falu övezetében dolgozó értelmiségiek szellemi és kulturális bekapcsolódását a falu népének életébe, valamint az ezzel kapcsolatos problémákat tárgyalják.

A szocializmus gyökeresen megváltoztatta a község arculatát, ma gazdaságilag, társadalmilag és szellemileg gyors ütemben fejlődik — írják a szerzők. Ez utóbbira mi sem jellemzőbb, mint hogy a mócsi körzet értelmiségijeit: tanítók, tanárok, mérnökök, közgazdászok, gyógyszerészek és egyéb szellemi foglalkozásúak száma meghaladja a 80-at. Ezek közül az ankét 68 személyre terjedt ki, s a falusi értelmiség helytállásának, alkotó tevékenységének szép példáira derített fényt. A pozitív jelenségek mellett azonban arra is rávilágított, hogy egyes értelmiségiek részvétele Mócs további fejlesztésében még nem kielégítő.

A vizsgálódás mindenekelőtt rámutatott, hogy a mócsi értelmiségiek sorában számottevő a munkaerő-hullámlás, az értelmiségieknek csaknem fele ingázik. A helyi líceum irattárának adatai szerint az utóbbi évtized egyetlen esztendejében sem volt eset rá, hogy egyesek ne hagyták volna el munkahelyüket. Igaz, 1961-ben a 24 tantestületi tag közül 10 változtatott állást, ezzel szemben 1968-ban már csak 2 ment el. A 68 ankétalany 39,70%-ának nincs állandó lakhelye a községben, s naponta 80 kilométernyi utat tesz meg oda-vissza (az ingázók többsége ugyanis kolozsvári). Idevágóan figyelemre méltó jelenség, hogy a tantestületi tagok szorosabban kötődnek a községhez, a 48 tagú tanszemélyzet közül 33 lakik a helységben, s 15 ingázik. Ezzel szemben a 18 tagot számláló orvosi-egészségügyi személyzet közül csupán 6-an laknak a községben. Az ingázók

többsége felsőfokú végzettségű (tanár, orvos, gyógyszerész). A tantestületi tagok erősebb kötődése a községhez azzal magyarázható, hogy sok közöttük a tanító, akiknek jó része Mócson vagy a szomszédos falvakban lakik. A többségben lévő líceumi tanerők (7 tanító és 26 tanár) soraiban az ingázás nagyobb mértékű, mint a 4 és 8 osztályos általános iskolákban. Az ingázás következtében a múlt tanév folyamán a líceumban 600 tanóra ment veszendőbe. Az ingázás miatt a helyi egészségügyi egységben sem kielégítő a helyzet: az orvosi szolgálat felületes, a betegségek megelőzésével kapcsolatos tevékenység elégtelen.

A kutató munkaközösség véleménye szerint a tantestületi tagok (kiváltképpen a községben lakók) ugyan még nem teljes erőbevetéssel, de részt vesznek a helyi kulturális életben, az orvosi személyzet viszont csak esetlegesen tesz eleget ebbeli feladatainak. A községben dolgozó gazdasági szakemberek (5 agrármérnök, 1 közgazdász, 1 állatorvos) szintén tevékenyen kapcsolódik be a népművelésbe.

A szociológiai vizsgálódás rámutat, hogy a letelepedést bizonyos körülmények is megnehezítik. A községi néptanács ugyan a rendelkezésére álló lakterület 50%-át értelmiségieknek utalta ki, de e lakások egészségtelenek, nem biztosíthatnak megfelelő életkörülményeket. 1961 és 1969 között a községben 245 új ház épült, ezekből mindössze 5 van értelmiségiek tulajdonában. Így aztán nincs mit csodálkozni azon — írják a szerzők —, hogy a letelepedett értelmiségiek 43,90%-a kedvezőtlen feltételek között, 34,10%-a pedig alberletben lakik. Az életkörülményeket súlyosbítja az is, hogy a beszerzési lehetőségek nem kielégítőek.

Arra a kérdésre, hogy milyen intézkedésekre volna szükség ahhoz, hogy az értelmiségiek jobban a községhez kötődjenek, az ankétalanyok így válaszolnak: a megoldást elsősorban néhány tömbház építése, zöldségeskertek biztosítása segítené elő.

Humanizmus — marxista szemmel

(Világosság, 1969. 11.)

A humanizmus-eszme mindenkori aktualitása és hangsúlyozott fontossága körünkben, amikor „életünk, saját jövőnk számos vonatkozásban problematikussá lett” — szükségessé teszi a marxizmus álláspontjának leszögezését ebben a kérdésben.

Walter Hollitscher, a cikk szerzője a Marx és Engels fiatalkori műveiben már meghirdetett „frázis nélküli humanizmus“ igényéből kiindulva felvázolja a marxista értelemben vett „reális humanizmus“ néhány vonatkozását. Ennek lényege nem „az emberiségnek eleget tevő követelmények, humanitás-posztulátumok felállítása“, hanem annyi, mint feltárni „az emberré válás és az emberivé válás — a hominizálódás és a humanizáció — tényleges, objektív törvényeit“, és ezekből következtetni arra: „hogyan jött létre, és mi az ember, mivé lesz és mivé lehet valóságosan.“

Csak a természetétörténet és az ezt minőségileg meghaladó társadalomtörténet szoros egységben való tanulmányozása vezethet el a helyes emberkép kialakításához.

A szerző nyomon követi a hominizálódás fontosabb állomásait, annak a „társadalmi fejlődésbe történő diszkontinuus minőségi átsapását a munka fejlődésének alapján“. Az emberré válás folyamatában megszületnek az „emberivé válás“ alapjai — a „társadalmi együttműködés“, és a munka haladásával fejlődik az ember. „A materiális és az agyvelőt igénybe vevő szellemi termelési erők kibontakoztatása mozgatta a történelmet váltakozó korszakain keresztül.“

Az emberivé válásnak, a humanizálódásnak ebbe a folyamatába belejátszik a kizsákmányoló társadalmak szülte dehumanizálódás, az elidegenedés folyamata. Megszüntetésének egyedül lehetséges útja a termelőeszközök magántulajdonának forradalmi felszámolása. Ez teszi lehetővé a marxista értelemben vett humanizációt, amelynek során „az öntökéletesítés csak az osztálytársadalmi tökéletesedés személyes következményeként érthető meg, nem individualista módon, hanem a közösségtől való függésben“. A szerző szembeállítja a marxizmus dialektikus álláspontját egyén és társadalom viszonyának kérdésében — az individuum abszolút elsődlegességét hirdető nézetekkel.

A marxizmus nem tagadja az egyén szerepét — sőt a történelmet mint emberek alkotását fogja fel. Az egyén azonban nem absztrakt individualitás: „ami a történelemben végbemegy, az az individuumok által eljátszott társadalmi szerepek együttműködésének (vagy egymással szembeni működésének) rezultánsa... Eleve adott feltételek között és általuk determinált módon választja ki mindenki maga ezt a szerepet.“

Ez a választás annál szabadabb lesz, minél inkább a haladás szolgálatába áll,

a haladás pedig nem más, mint az ember alkotó erőinek fokozatos kidolgozása, ami végső soron csak a közösségben valósítható meg, csak „itt válik tehát lehetővé a személyes szabadság“.

Sartre — Sartre-ról

(*Le Nouvel Observateur*, 1970. 2.)

Kiemelt helyen, „dokumentum“ megjelöléssel közli a folyóirat azt az interjút, melyben Jean-Paul Sartre életműve egészére tekint vissza, felméri pályája szakaszait, kiegészíti, megerősíti vagy egyenesen cáfolja egyes, az idők folyamán kifejtett nézeteit. Már a bevezető kérdésre adott válaszában első mondatában leszögezi: „Az alapvető kérdés viszonyom a marxizmushoz.“ Világnézete, valóság szemlélete döntő fordulatának időpontját Sartre a második világháborút követő szakaszban jelöli meg, mert akkor fedezte fel azt, amit „a dolgok hatalmának“ nevez. A háború idején — amikor bevonult, noha sose akart katona lenni, fogóságba esett, majd megszökött a fogolytáborból — ismerte fel az egyén általa hirdetett szabadságának, a választás szabadságának korlátait, rádöbbsent az ember és az ember sorsába beavatkozó valóság viszonyára; ez kapta aztán a sartré-i terminológiában „a világban való lét“ meghatározást.

Sartre hangsúlyozza, hogy részvétele az Ellenállásban, a megszállás idején frott, úgynevezett „szabadság-színművek“ (*A legyek, Zárt tárgyalás*) mint személyes tapasztalat a szabad választás lehetőségét támasztották alá. Mégis, amikor nemrégiben újraolvasta az akkori drámákat tartalmazó kötete előszavát, megdöbbenette, ellentmondásra kényszerítette ez a gondolat: „Az ember bármilyen körülmények között, bárhol szabadon választhat, hogy áruló legyen-e vagy sem.“

Ezt az egykori, sommás állítást Sartre az akkor adott körülményekből vezeti le, abból, hogy abban a helyzetben minden francia számára egyetlen alternatíva létezett: együttműködni a németekkel vagy ellenállni. A tévedés az volt — s ezt ma már világosan látja —, hogy abszolutizált, minden esetre kiterjesztett egy meghatározott, valóban egyértelmű helyzetet. Később, Heinrich pap személyében *Az Ördög és a Jóisten*ben már olyan hőst teremt, aki nem választhat, aki helyzetéből eredően teljesen kondicionált ember, a körülmények döntenek helyette.

Az igazi tapasztalatot, a társadalmi tapasztalatot a háború utáni évek hozták

meg Sartre számára. *A Lét és a Semmit*; melyet a francia összeomlás után írt, még csupán a belső, a külsővel semmilyen ponton nem érintkező tapasztalat szülte. A külső, ugyancsak átélt tapasztalat a katasztrófa volt. Csakhogy Sartre szerint a katasztrófák önmagukban nem kínálnak tanulságot, kivéve azt az esetet, amikor személyes részvétel, praxis előzi meg őket. Az egyéni felelősség tételéről Sartre sosem mondott le. Az átélt és tudatosított társadalmi tapasztalat azonban módosította felfogását a döntés szabadságáról, mely már azt jelenti számára, hogy mindenki mindig felelős azért, ami történik vele, még ha nem marad is egyéb tennivalója, mint vállalni ezt a felelősséget. Az egyén magáévá teszi társadalmi meghatározottságait, a termelési viszonyokat, melyek között él, gyermekkorát, családi körülményeit, az örökölt hagyományokat, az őt körülvevő intézményeket, aztán mindezt kivetíti magából azokban a tettekben és döntésekben, melyek szükségképp visszautalnak a befogadott tényezőkre. Így magyarázza Sartre fiatalkori viszolygását mind az osztályharc marxista elméletétől, mind pedig a freudi pszichoanalízistól. „Mint kispolgár elutasítottam az osztályharcot, mint francia... aki a descartes-i „Gondolkodom, tehát vagyok” racionalista iskoláján nevelkedtem... visszautasítottam Freudot.” Az utóbbi iránti fenntartásait, vallja be Sartre, máig sem adta fel teljesen: nem fogadja el a tudattalan mitizálását.

A két tan hatása egyébként igen eltérő volt, mind horderejében, mind pedig következményeiben, Sartre gondolkodására: „Az osztályharc felfedezése számomra igazi felfedezés volt: teljes egészében valóm ma is, méghozzá abban a formában, ahogyan azt Marx leírta. Az idők változtak, de ugyanaz a harc folyik ma is ugyanazon osztályok között, ugyanaz az út vezet a győzelemhez. Ezzel szemben nem hiszek a tudattalanban, úgy, ahogy azt a mélylélektan bemutatja.”

A kibernetikai rendszer fogalma és alkalmazása a közgazdaságban

(Szigma, 1969. 2.)

A kibernetikai rendszerek egzakt definícióján halmazelméleti definíciót értünk — írja az új budapesti szakfolyóiratban közölt tanulmányában Georg Wintgen, a Humboldt egyetem (Berlin) közgazdasági-kibernetikai szakának taná-

ra. Fejtegetései szerint egy rendszer: egy elemhalmaz és a halmaz elemei közötti relációk összessége. Ez utóbbit a rendszer struktúrájának nevezzük. A kibernetikai rendszer fogalmának meghatározása tulajdonképpen két meghatározás egybeolvadásának eredménye: míg egyesek elemek strukturált összességének tekintik, mások a rendszer azon tulajdonságából indulnak ki, hogy ingerekre reagál. Ez utóbbi értelemben O. Lange a rendszert aktív elemnek nevezi.

A szerző a következőkben *homomorfia*, *izomorfia*, *környezet* és más rendszerelméleti fogalmakat, összefüggéseket és műveleteket határoz meg a halmazelmélet segítségével. A közgazdaságtan kibernetikai rendszereit társadalmi-gazdasági rendszereknek nevezzük. Ezek tartalmilag három tulajdonsággal jellemezhetők: 1. „A rendszer embereket foglal magába, pontosabban a rendszernek legalább egy eleme ember”; 2. „A rendszer *termel*: ez azt jelenti, hogy a környezetnek legalább egy anyagi vagy információs termékét szállít, amely egy más rendszer igényének kielégítésére szolgál”; 3. „A rendszer fogyaszt, ami azt jelenti, hogy saját igényének kielégítésére átvesz más rendszérből legalább egy anyagi vagy információs terméket.”

Egy teljesen automata gépsor, amely nem tartalmaz embert mint *elemet* — tehát nem is társadalmi-gazdasági rendszer —, helyesen oldja meg a „betáplált” feladatot. „Az azonban, hogy egy ember helyesen funkcionál-e, nemcsak képességétől, hanem *akarattól* is függ. Ezért rá megfelelő ösztönző intézkedések segítségével hatni kell” — állapítja meg Wintgen.

Képzeljük el a társadalomgazdasági rendszer kibernetikai alapmodelljét (S), amelynek „kimenetében” (M) feladata (S) tevékenységének mérése, értékelése és ösztönzése. Nemei: irányítórendszer; kivitelező szerv; motivációs centrum. A helyes funkcionálás feltétele a visszacsatolás megteremtése a tevékenység eredménye és a motivációs centrum között. Az M feladatát, tevékenységének mérését, értékelését és ösztönzését *időben* végzi, ami károsan hat a rendszer működésére. Ezt az időtartamot csökkenteni lehet, ha S és M előre informálja egymást a jövőbeli eredményről, illetve az ezen eredmény elérése esetén várható jutalomról. „Mindkettőnek előnyös, ha előre látja a másik rendszer magatartását.”

Problémát jelent az anyagi ösztönző rendszer megállapítása, s itt a szerző Gerhardt alapelvét ismerteti, amely lehe-

tőséget ad arra, hogy S érdekelve legyen saját teljesítőképeségének pontos felbecsülésében. (M az S-nek több prémium-függvény-variációt javasol.)

A hagyományos ösztönzési rendszer alapján a premizálás egy adott norma teljesítésétől kezdődik, tehát S nem érdekelt magas norma megállapításában.

Zene és gyógyítás

(Musica, 1969. 6.)

A nemzetközi zenei élet, a kutatás, a kotta-, könyv- és lemezkiadás, a zene-pedagógia, lélektan és szociológia határterületeire is vigyázó folyóirat — a kaszeli Bärenreiter Kiadó gondozásában megjelenő *Musica* — W. Lehr cikket közli a korai zeneoktatásnak és a zene gyógyító hatásának kapcsolatáról.

Lehr ismerteti az Edgar Willems genfi zene-pszichológus és filozófiaprofesszor módszerét követő Zenepedagógusok Nemzetközi Társaságának Délemont-ban és Bielben (Svájc) tartott 1969. évi kongresszusát. Az iskolaköteles kor előtti zenei nevelés fontosságát ma már aligha vitatja valaki. Willems filozófiai, lélektani és antropológiai természetű felismerésekre alapozta módszerét, nevezetesen arra a megállapításra, hogy az emberélet és a zene elemei között szoros kapcsolat van: az ember élete szerinte az anyag és a szellem pólusai között feszül, s a fiziológiai-szenzoriális élet felől az érzelmi (affektív) életen át a tudatosított (mentális) életformáig emelkedik. Ez a fejlődési sorrend a zenében (a hangtól a műalkotásig) így fest: a *ritmus* (a szenzoriális-érzéki), a *melódia* (az affektív-érzelmi) s a *harmónia* (a mentális-értelmi) szakasza.

A gyermek a maga fejlődése során ezen a szakaszokon halad végig. Érzékszervei a közvetlen környezet (a legközelebbi külvilág) megértéséhez korán hozzásegítik, s ezeket az ismereteit az anya segítségével rendszerint nyelvileg is sike-

rül rögzítienie. Legyen a zene — ez volna a cél — a második anyanyelv, melyet a gyermek megért, még mielőtt olvasni és értelmezni tudná a rejtélyes írásjeleket. A gyermek negyedik életévétől kezdve zeneileg oktatható, amennyiben a módszer az ember természetes fejlődésének megfelel, vagyis az érzékszervi felől kiindulva az érzelmi úton halad tovább, hogy végül az értelmileg felfogható paritsáv révébe érjen. A három zóna állandó kölcsönhatásait természetesen figyelembe kell venni, a fősúly viszont a messzeemenően differenciált hallás-fejlesztésen és ritmikai nevelésen nyugszik, ahonnan a gyermekdalok és népdalok, a természetes és jellegzetes testmozdulatok mind levezethetők.

A Willems-módszert néhány éve gyermekgondozó (ápoló) intézetekben is bevezették, ahol Jacques Chapuis és Valentino Ragni professzorok hetente egy óras zeneoktatásban részesítik a szellemileg és testileg súlyosan károsult gyermekeket. A 6—14 éves gyermekekkel és 16—25 éves ifjakkal folytatott érdekes oktató-kísérletek azt bizonyították, hogy ezek a betegek a zenével előnyösen befolyásolhatók. Természetes, hogy a páciensek fáradékonysága, gyenge koncentráció-készsége, gyakran kiszámíthatatlan reakciója s felfogó-képességük alacsony szintje a nevelő részéről egészen különleges képzettséget és magatartást követel. Hogy ez a munka mennyire sikeres lehet, azt a 19 éves Jean-Paul esete bizonyítja. Orvosok és pszichológusok ezelőtt egy évvel még süketnémának tartották. A zenei foglalkoztatás hatására, a kezdeti nehézségek után a maga csoportján belül hamarosan odáig fejlődött, hogy hallás-fejlesztésben és ritmus-nevelésben az egyszerűbb feladatokat társainál jobban oldotta meg.

Ragni professzor meggyőző demonstrációi bebizonyították a gyógyintézet egyik pszichológusának igazát, aki azt állította, hogy „sok beteg, fejlődésben elmaradt gyermek számára a külvilág felé egyetlen lehetséges híd a zene“.

LEVELEK A SZERKESZTŐSÉGHEZ

Audio-vizuális eszközök a gyógypedagógiában

Szabó Sándor és Weiszmann Endre *Egy iskolában valami új születik...* című írása (*Korunk*, 1966. 4) hívta fel először figyelmünket az egyik nagyváradai nyolcadiikos iskola úttörő kezdeményezésére: a Kővári Emil-féle audio-vizuális berendezésű programozott oktatásra. Ennek egy újabb eredménye Kolozsvárt született meg, mégpedig a gyógypedagógia terén.

A gyógypedagógiának sajátos ága a hallás- és beszéd fogyatékosok oktatása. Célja: a logikus gondolkodásra támaszkodó, világos és érthető beszéd elsajátítása. A régi, speciális oktatással szemben, mely csupán a szájról való olvastatásra és a beszédhangoknak csak látás útján történő elsajátítására szorítkozott, a mai speciális oktatás újszerűsége abban áll, hogy a nem teljesen süket, hanem bizonyos fokú hallásmaradványokkal rendelkező gyermekek hallásfejlesztésével s a kifejlesztett maradványoknak a beszéd tanításban való felhasználásával foglalkozik. A kolozsvári 2. számú Süketnéma Intézet munkaközössége a szaktudományok e korszerű törekvése alapján elhatározta, hogy ezt az elméleti kérdést gyakorlatilag ki próbálja, és pozitív eredmény esetén mindennapi oktató munkájában gyümölcsözteti.

Kővári Emil, nagyváradai kartársunk, az audio-vizuális szemléltetőeszközök készítésének immár országosan ismert szakértője, iskolánkban önzetlen, lelkes munkájával felszerelte az audio-vizuális laboratóriumot és az audio-korrektív hangerősítő berendezést. Ettől kezdve iskolánk hallásnevelő munkájában új korszak kezdődött. Munkánk kezdetén feltételeztük, hogy a süketnek tartott gyermek szétszórtan érzékeli, hallja a különböző, általa már ismert szavakat hangerősítő segítségével. Feltételezésünk igazolására előbb felmértük összes tanítványaink hallásmaradványának optimális értékküszöbét. A felmérés alapján kiválasztottuk azokat a tanulókat, akiknek hallásvesztése nem halad meg egy bizonyos alsó határt, tehát hallásnevelésre alkalmasnak bizonyulnak. A kiválasztott 64 tanulóval 1 hónapon át szabad hallási gyakorlatokat végeztünk, melyek különböző hangingerek: járművek, állati hangok, természeti zajok, munkafolyamatok, hangszerek hallás útján történő megkülönböztetéséből álltak. A gyakorlatok felébresztették a gyermekek akusztikai figyelmét. Beigazolódtott, hogy azok a hallási fogyatékosok, akiknek hallásvesztése nem haladja meg a küszöbértéket, feltétlenül alkalmasak különböző hangingerek (egyelőre nem beszédhangok) hallás útján történő érzékelésére. Mind a 64 kiválasztott tanulóval folytathattuk további kísérletünket.

Most következett kísérleti munkánk középponti problémájának vizsgálata: az emberi beszéd hallás útján történő érzékeltetése hangerősítő berendezéssel. Hangerősítő készülékünket úgy állítottuk be, hogy az inger erőssége megfelelően minden tanuló optimális hallásküszöb-értékének. A tanulók bevezetőül jelezték, hogy meghallották-e a mikrofonban felerősített hangingereket. Majd következett a kísérleti szövegnek a mikrofonba való bemondása. A bemondás alatt készülékünk pontosan jelezte a tanulók válaszreakcióit. A jelzések hitelesen igazolták, hogy hányan és kik hallották meg vagy nem a bemondott szöveg szavait. Mind a 64 tanuló pozitív reakcióval válaszolt. A kísérlet központi problémáját a magánhangzók érzékeltetése jelentette 1—2—3 szótagú szavakban. A következők magánhangzókat használtuk: *a, e, i, o* és *u* az alábbi egyszótagú: *fa, te, ír, tó, út*; kétszótagú: *papa, kefe, olló, pupu* és háromszótagú: *Aranka, fekete, bicikli, sorompó* szavakban.

Kísérletünk feltárta, hogy a hallásmaradvánnyal rendelkező tanulók közül legtöbben (83%) a háromszótagú szavakat érzékelték hallás útján a legkönnyebben és a legjobban, s csak ezután a kétszótagú szavakat. Az egyszótagú szavak hallás utáni érzékelésében nehézségek merültek fel. Kevés helyes választ kaptunk. A hallásnevelési munkát tehát olyan többszótagú szavak érzékeltetésével kell kezdenünk,

melyekben a szereplő magánhangzók egymástól távoleső frekvenciájúak: *Aranka—bicikli*. Majd fokozatosan haladunk az egyszótagú szavak felé.

Kísérletünk azt igazolta, hogy azok a fogyatékos képességű tanulók, akiknek hallásvesztése nem halad meg egy alsó határt, feltétlenül nevelhetők, hallásuk erősíthető, fokozható, mert hangerősítő segítségével hallják az emberi beszédet.

Vízi Ildikó

Fizikai-technikai múzeum ügyében

A *Korunk* 1957. 9. számában vetette fel Imreh István a technikai múzeumok létesítésének gondolatát. Azóta közel másfél évtized telt el, de a kérdés még mindig nyitott. Szükségességének felismeréséhez különböző utakon juthatunk el.

Az első indíték elég prózai: a tudomány rohamos fejlődése, a laboratóriumok fokozottabb támogatása újabb és újabb készülékek építését, beszerzését igényli, s természetes, hogy a régi készülékek helyét vesznek el, akadályozzák a meglévő szertárak, laboratóriumok modernizálását; valamit tenni kell ezekkel a valamikor „szébb napokat“ látott apparátusokkal. Ideiglenes megoldás például az, hogy a kutatóintézet átadja berendezését az egyetemnek, s így a diákok még haszonnal kezelhetik a berendezéseket. Van azonban a kérdésnek más oldala is, amely akkor kerül előtérbe, ha arra gondolunk, hogy a készülékek történelmi értéket képviselnek. Ilyen alapon vetődik fel a gondolat, hogy a megfelelően kiválogatott berendezéseket adjuk át egy sajátos *múzeumnak*; sajnos, ilyen múzeum nálunk nincs. Pedig olyan értékekről van szó, amelyek szemléletesen tanúsíthatnák a szakemberek erőfeszítéseit.

Ugy gondolom, hogy a fizikai-technikai múzeum jellege más kell hogy legyen, mint a történelmi vagy irodalmi múzeumoké. Nemcsak a múltat mutatná be, hanem a jelent, sőt bizonyos mértékben a jövőt is. A repülés történetében például sok hazánkfia játszott kiemelkedő szerepet: Aurel Vlaicu repülőgépe, Henri Coandă lökhajtásos gépe, Martin Lajos repülőszerkezetei, Oberth rakétatervei kétségtelenül e múzeumba kerülhetnének, akárcsak a találékony móc vagy székely ezermesterek ötletesebbnél ötletesebb készülékei, órái, automatái (így a marosvásárhelyi zenélő kút modellje is). Következnének a csillagászati eszközök, távcsövek, műszerek. Erdély jó pár középszkolai szertárában még található ilyen eszközök. Jobban megértjük, mi a teendőnk, ha számba vesszük, hogy külföldön mit is tettek ezen a téren.

Ilyen jellegű múzeumot láttam például Drezdában, a híres Zwinger-képtár szomszédságában. A három-négy évszázados múltra visszatekintő Matematikai és Fizikai Szalon több termében a következő tárgyak láthatók: régi földgömbök, üveg-lencsék, tükrök, távcsövek, különböző korokból származó órák, számológépek, köztük Blaise Pascal 1652-ből származó számológépe.

Egészen más jellegű a párizsi Felfedezések Palotája (Palais de la Découverte). A Champs Elysées szomszédságában található palota felszerelése a fizikát, kémiát, csillagászatot népszerűsíti. A látogatók maguk is kísérletezhetnek, filmeket tekinthetnek meg. Különösen a diákság látogatja nagy számban ezt a múzeumot, és az ugyanabban az épületben lévő planetáriumot.

Sokkal nagyobb és talán mindkét szempontot egyesíti a müncheni Deutsches Museum. Létesítésének a gondolatát 1903-ban Oscar von Miller vetette fel, s 1906-ban ideiglenesen egy volt kaszánya épületében nyílt meg. Mai épületébe 1925-ben került. A múzeum célja, hogy szemléletesen mutassa be a természettudományok, különösen a fizika, kémia és technika kiemelkedő alkotásait történelmi fejlődésükben. Az eredeti régi készülékek mellett a legmodernebb eszközök is láthatók. A radar elvét bemutató modell például lehetővé teszi, hogy rövid idő alatt megértsük e modern berendezés elvét. A fizikai-technikai múzeum létesítésének gondolatát felvetve megkérdezzük: gyakorlatilag hogyan valósulhatna meg? Addig is célszerű, ha napisaajtónk, felsőiskoláink számba vessik, mi is kerülhetne egy ilyen múzeumba, középiskoláink tanárai beszámolnának arról, hogy milyen eszközök találhatóak a szertárakban, egyszóval szélesebb körű megmozdulásra van szükség ahhoz, hogy ez az ügy a megvalósulás útjára kerüljön.

Koch Ferenc

Hazai magyar könyvújdonságok

- ANAVI ÁDÁM:** Etika és kibernetika (versek)
- BAZSÓ ZSIGMOND:** Bolond ősz (kisregény)
- BERZSENYI DÁNIEL:** Költemények. Bevezeti JANCSÓ ELEMÉR
- CSERES TIBOR:** Hideg napok. Bevezeti ASZÓDY JÁNOS (Tanulók Könyvtára)
- Föld, csillag.** Mai magyarországi novellák. Bevezeti KÁNTOR LAJOS (I-II. Tanulók Könyvtára)
- JÓZSEF ATTILA** legszebb versei. Bevezeti BALOGH EDGÁR
- Kóbor poéta vallomása.** Középkori versek. Összeállította KÖLLŐ KÁROLY (Téka)
- LABIŞ, NICOLAE** legszebb versei. Fordította KÁNYÁDI SÁNDOR, bevezeti IZSÁK JÓZSEF
- LÁSZLÓFFY ALADÁR:** Szövetségesek (versek)
- LUKÁCS EDE:** Labdarúgó-világbajnokságok csillagai (riportázs)
- MARTON LILI:** Az anyák nem halnak meg (regény)
- MINULESCU, ION:** Román nyelvből elégtelen. Fordította BALINT TIBOR (kisregény)
- SINKÓ ZOLTÁN:** Ortopéd kalap (humoreszkek)
- SLAVICI, ION:** Jószerencse malma. Fordította LŐRINCZI LÁSZLÓ, bevezeti DÁVID GYULA (elbeszélés, III. kiadás)
- SOMLYAI LÁSZLÓ:** Fráter György. Bevezeti MIKÓ IMRE (dráma)
- TAMÁSI GÁSPÁR:** Vadonnöft gyöngyvirág. Bevezeti KÁNYÁDI SÁNDOR (emlékirat)
- ZAMFIRESCU, G. M.:** Városszéli szerelem. Fordította BÁLINT TIBOR (regény, II. kiadás)